**Az adott oldal a digitalizált kötetünkből hiányzik!
Amint lehetőségünk lesz rá, pótolni fogjuk!
Megértésüket köszönjük!**

Amennyiben Ön rendelkezik az eredeti kötet itt hiányzó oldalával, kérjük, hogy vegye fel velünk a kapcsolatot!

ambrusa@lib.pte.hu

AZ ELSŐ ÁLLAMI LEÁNYNEVELŐ INTÉZET.

Hazai nőnevelésügyünk történetének lapjaira ismét egy örvendetes eseményt jegyezhetünk fel: A budapesti állami polgári iskolai tanítónőképző intézet gyakorló iskolája *benlakással* szervezteteti, illetőleg a tanítónőképezdével kapcsolatosan leánynevelő intézet állíttatott fel. Tanítónőképzésünk tökéletesítésére czélzó oly fontos intézkedése ez közoktatási kormányunknak, melynek jótevő hatását összes nőnevelésügyünk rövid időn érezni fogja.

Gyakorló iskolája volt eddig is minden állami tanítónőképzőintézetnek; s a képzőintézeti növendékeknek eddig is volt alkalmuk hetenként egy-két órában a tanítás módját megfigyelni s évenként egy-két órán maguk is megpróbálhatták erejüket a tanítás nemes munkájában. Azonban, mivel a tanítás nem elméleti tudomány, hanem gyakorlati mesterség, ezen egy-két óra alatt — a módszertan tanárának minden igyekezete mellett is — csak igen csekély fokú tanítási ügyességre tettek szert a legrátermettebb tanítójelöltek is. Arról, hogy a gyermek szellemi működését megfigyeljék, hogy bánásmódjukat a gyermek egyéniségéhez alkalmazni megtanulják, az eddigi gyakorlat szerint szó sem lehetett. A tanítójelöltek csak néha-néha érintkezhetvén a gyermekekkel, nem tanulhatták meg a gyermekekkel, a gyermekekért élni, nem tanulhatták meg őket igazán szeretni.

Jó részben (az idegen nyelvekben való járatlanságon kívül) ez volt az oka, hogy a képzőkből kikerült tanítónők nem mertek, nem akartak nevelőnői állást elfoglalni. S így daczára annak, hogy elég tanítónő volt az országban, kik nyilvános iskolában alkalmazást nem nyerhettek, a külföldi nevelőnőkkel versenyre kelni meg sem kísérlették.

A gyakorló iskoláknak benlakással való szervezése, illetőleg leánynevelő intézetekké való átalakítása által ez a baj gyökeresen orvosolva lesz. S épen azért őszinte örömmel üdvözöljük azt az intézkedést, mely erre az első lépést megtette. Első lépésnek tartjuk ezt valóban, mert az ország többi tanítónőképző intézeteinek gyakorló iskolái hasonló átalakításra várnak. Ösmerve közoktatásügyi kormányunknak nőnevelésügyünk emelése érdekében ez ideig is kifejtett nemes buzgalmát, hiszszük, hogy nem várnak hiába.

Annál is inkább hiszszük ezt, mert ily szorosan állami felügyelet alatt álló, benlakással egybekötött leánynevelő intézetek szükségességét régóta érzi az ország. A nagyobb városokban felállított állami, polgári és felső leányiskolák közszükséget pótoltak ugyan, de a vidéki szülők leánykái számára hozzáférhetetlenek voltak; sőt azon városi családok baján sem segíthettek, kik különféle szomorú családi körülmények miatt gyermekeik nevelését magukra nem vállalhatják.

Eddig benlakással egybekötött leánynevelő intézeteket csakis magánosak és felekezetek — néha egyesületek is — tartottak fen; ezek azonban többnyire nélkülözték azt az anyagi és szellemi erőt, mely az ilyen intézeteket a kor szellemének megfelelőleg szervezhette volna. Ideje volt, hogy az állam — a szükséges anyagi és szellemi erőt leginkább módjában állván felhasználni — maga vegye kezébe leánynevelésügyünk e fontos tényezőjet, s mintaszerű nevelőintézeteket állítva fel, a magyar nemzeti irányú nevelésre a többi nevelőintézeteknek példát mutasson s a leánynevelő intézetek iránt a közönségben méltán megcsökkent bizalmat újra éleszsze.

S ez irányban a budapesti polgári tanítónőképző mellett felállított állami leánynevelő intézetre annál is inkább szép misszió vár, mert a közönség érdeklődése és bizalma már eddig is nem remélt mértékben fordult az új intézet felé, s az igazgatót tudakozásukkal és a felvételt kérő leveleikkel eddig is sokan keresték fel. — Kívánjuk, hogy az érdeklődést maga iránt, a nagy hiányt pótló intézet jövőben mindinkább fokozza, minél előbb felvirágozzék s az állami leánynevelő intézetek szerencsés úttöröje legyen.

—*n*. —*a*.

AZ ISMETLŐISKOLA JELENTŐSÉGE A LEÁNYNÖVENDÉKEKRE.*

Népoktatási törvényünk 48-ik §-a szerint az elemi népiskolai oktatás két tanfolyamot foglal magában, ugymint:

a) a hat évig tartó mindennapi (6—12 évig) és *b)* a három évig tartó ismetlőiskolai tanitást (13—15 évig).

Az általános iskolakötelezettség ezek szerint a nép gyermekeinél kilencz évre terjed.

Az ismétlőiskola tantárgyai az eddig tanultak ismétlésére, megszilárditására s kibővitésére szolgálnak, sőt egyes ágakban új anyagot is nyujtanak, mint például mértan-, rajzolás- s testgyakorlatokból.

A nagymélt. vallás- és közoktatásügyi magyar királyi minister 1877. évi augusztus hó 26. napján 21,678. szám alatt kelt rendeletéből közölt «Tanterv a népiskolák számára, a 38. t. cz. alapján» czimű füzet 33. oldalán levő jegyzet a következőket tartalmazza.

«A népoktatási törvény elemi népiskolákról szóló részében a leánynövendékek részére nem lévén a tantárgyak különösen megnevezve, következik, hogy az 55. §-ban kijelölt tantárgyak a leánynövendékeknek is mind tanítandók.»

Az idézett jegyzet *c)* pontjában pedig következő szavak olvashatók:

* Ezen czikket a t. szerző utólagos jóváhagyásának reményében a pozsonyi tanitónőképző intézet ez idei *Értesitő*jéből vettük át.

c) «A kihagyott vagy összébbvont tantárgyak helyett mindenütt a női-kézimunkákban kell a leányokat gyakorolni.»

Az eddig közöltekből kitünik: 1-ször hogy az ismétlőiskola, a törvény értelmében, kötelező fiúkra s leányokra egyaránt, s 2 szor, hogy leányoknál az ismétlő iskolában a tantárgyakat másképen kell elrendeznünk, mint a fiúknál, egyet-mást ki kell hagynunk, vagy új tantárgyat is felvennünk, mint ez a leányok jövendőbeli rendeltetésének megfelel.

Vessünk még egy pillantást az ismétlőiskola feladatára és czéljaira.

Az ismétlőiskola a nép azon osztályai számára van alkotva, kik az elemi népiskolánál magasabb tanintezetekke nem lépnek, kik földmiveléssel, kézimunkákkal, iparmesterségekkel foglalkoznak s kik értelmességre, belátásra, helyes gondolkozásra, ügyességre szorulnak ugyan — de rendszeres tudományos képzésre nem, hogy társadalmi helyüket tisztességesen betölthessék, hogy megfelelhessenek mindazon várakozásoknak, melyeket müvelt ország polgáraihoz méltán kötni lehet.

Mivel azonban az egyéni, családi valamint polgári jólét elő mozdításában a nőnek is jut cselekvő osztályrésze, természetes, hogy az ő kiképeztetése sem kerülheti ki az állam figyelmét, hogy a törvény gondoskodott a leánygyermekek iskoláztatásáról is, s hogy ők is tartoznak 15. életévük befejezéseig a tankötelesek sorába.

Fölösleges volna a törvényszabta intézmény czélszerüségét e helyt még fejtegetnem, sőt az örvendetes, de gyakorlatilag még korántsem kielégitőleg érvényre emelt törvényhatározat komoly elmélkedésre szolgáltat anyagot az ügybarátnak s a tanitónak, ki hivatása iránt lelkesedik, ki a néppel sympatizál, vele búsul, vele örül, ki a nép jólétének emelését őszintén szivén hordja, ki legszebb czimének tartja a «népnevelőét».

A nagymélt. vallás- és közoktatásügyi magy. kir. minister 1878/9. és 1879/80. évi a közoktatásügy állapotáról szóló kilenczedik jelentése e tárgyra vonatkozó érdekes, de szomorú adatokat tartalmaz.

Összehasonlítván az emlitett ministeri jelentés ide vágó ada-

tait, észlelésem mindig ugyanazon végeredményre vezetett: hogy az ismétlőiskola áldásait aránylag igen kevesen élvezik még, de tagadhatatlanul legcsekélyebb mérvben a leánynövendékek.

Hogy túlságosan ki ne terjeszkedjem, az összeállított számokból csak néhányat fogok közölni, hogy kimutatva állításom helyességét, áttárhessek az ismétlőiskola emelésére egynéhány, a tanító körébe vágó eszköz megbeszélésére.

Magyarország hatvanhat törvényhatóságából kiszemeltem tizet, s pedig a legnépesebbeket, hogy feltüntessem azon képet, melyet az 1879-ik tanévben az ismétlőiskola látogatásása köteles ifjúság viszonya hazánkban mutat.

Törvényhatóság	lakos	ismétlőiskola-köteles tanuló	ismétlőiskolát tényleg látogató leánynövendék
1. Bács-Bodrogh	609716	29387	6767
2. Pest-Pilis-Solt	545119	27233	7072
3. Torontál	545503	25902	6241
4. Bihar	499385	15903	2081
5. Temes	411761	20643	7037
6. Nyitra	361001	15195	2302
7. Zala	333237	15283	4131
8. Pozsony	297377	12521	3900
9. Baranya	285506	12504	5205
10. Fehér	196234	9699	3250

Feltéve, hogy a fiúk- s leánynövendékek száma egyenlő, holott általánosan elismert és statistikailag kimutatott tény, hogy hazánkban is több a nő mint a férfi, kitünik a fenközöltekből, mennyire hiányos még az ismétlőiskola látogatása a leánynövendékek részéről.

Csupán csak két törvényhatóságban: Borsódmegyében, hol 9559 az ismétlőiskola látogatására köteles tanuló közül 1458 fiú ét 1650 leány, és Hontmegyében, hol 4750 13—15 éves korú közül 1873 fiú és 1983 leány járt az ismétlőiskolába, találjuk a nőnemü ismétlőtanulókat többségben. A többi törvérnyhatóságokban a fiúk képviselik az ismétlőiskolát látogatók túlnyomó számát; de ott is fölötte nagy a tizenkettedik életéven túl semmiféle oktatásban nem részesülők száma, még akkor is, ha tekintettel vagyunk azon gyer-

mekekre, kik eddig épenséggel még elemi oktatásban sem részesültek.

Miért nem válhatott az ige még testté, miért nem élvezhetik még hazánk gyermekei az ismétlőiskola üdvét és áldását — erre van számos ok, melynek kutatása nem idevaló; van olyan ok, melynek ellensúlyozására vagy felfüggesztésére egyhamar a legjobb akarat s legélénkebb tetterő sem képes. Ezen okok idővel majd megszünnek akadálykép hatni népünk iskoláztatásra, de addig is kötelessége minden tantiónak, hogy tegye meg a tőle telhetőt az ismétlőiskola megkedveltetésére, meghonosítására.

Tudja azt mindenki tapasztalatból, mily könnyen felejtjük az egyszer tanultakat, ha többé nem foglalkozunk a tárgygyal; ismeri mindenki a gyakorlás hatását és így be is látja mindenki az ismétlőiskola hasznát a népiskolát elhagyó tanulóra nézve; mert valóban alig tehető fel, hogy a tizenkét éves gyermek, ha ezen kortól fogva tanulással már nem foglalkoznék, az elemi népiskolában szerzett ismereteit el ne felejtse, hogy tehetsége s kedve ne csökkenjen ügyességei s képességeinek továbbfejlesztésére. — S ime azért karolja fel minden néptanitó az ismétlőiskola eszméjét, hogy az általa hintett mag csirájában el ne vesszen, ki ne száradjon, hogy ápoló keze s őrködő szelleme jótevő hatása még továbbra is érintkezzék növendékeivel, hogy vezérül szolgáljon a serdülő ifjak s honleányoknak minden hazafias érzelemben, minden honleányi erényben.

Az ismétlőiskola teendői, a mint látjuk, több irányuak. Első izben, mint azt már neve mutatja, az ismétlőiskola arra van rendelve, hogy a fiatal tanulók szerzett ismereteit három év alatt megszilárditsa s tovább gyakorolja, másodszor, hogy az addig tanultakat kibővítse, harmadszor, hogy a növendékeket szellemi önállóságra vezesse, hogy őket az önképezésre képesítse s hogy erkölcsi jellemi fejlődésökre jótékony hatását érvényesítse.

Ha az ismétlőiskola ezen utolsó feladatnak kellően megfelelt, akkor örvendjünk, mert hazánk ifjú nemzedéke életfeladatának megoldására hajlandóbb s érettebb lesz.

Az ismétlőiskolát elhagyó 15 éves tanuló nem csak az alap-

ismeretek s gyakorlati ügyességek egy bizonyos mennyiségével fog rendelkezni, hanem szelleme a belátás azon fokára is emelkedhetett, mely minden önálló tovább képezésnek alapfeltétele.

Igy áll a dolog a fiúknál, kiknek különben is több alkalom nyilik az életben, hogy a népiskolában vetett alapra tovább építve szellem- s jellemképezésüket folytathassák.

Az ismétlőiskolát elhagyott ifjú már beláthatja a népképző-egyletek, a népkönyvtárak hasznát. Iparos legények egyletének lehet tagjává, nyilvános felolvasásokban vehet részt, utazások által bővítheti ki ismereteit: mintaszerű művek megszemléléséből meríthet anyagot ismeretei tökéletesbítésére.

Másképen van ez a leányoknál. Vannak helyek, hol leánynövendék az ismétlőiskolába nem is jár, vagy hol ismétlőiskola leánynövendékek számára nem is szerveztetett.

Mi lehet ennek oka?

Talán szüksége nincs a leánynak az ismétlőiskola áldásaira?

Talán eleget tanult már a leány tizenkét éves koráig?

Vagy talán a szülők már nem nélkülözhetik ezen koron túl leányaikat?

Sok kérdést intézhetnék meg: legyen elég e három .... mert benfoglaltatik mind az, mire egyelőre válaszolhatok.

Eltekintve azon körülményektől, hol a helyi viszonyok lehetetlenné teszik az elemi-, tehát az ismétlőoktatást is, a nép általánosan még azon véleménnyel bir, hogy fölösleges a leánynál a sok tanulás. Más részt pedig már az igen fiatal kis leányt is használják háziteendőkben való segédkezésre, sőt igen gyakran tizenkettedik életéve betöltése előtt is elküldik már idegen házakhoz szolgálni.

Szükség törvényt bont.

Nem élvezheti a szegény cseléd az oktatás áldásait, mert nem rendelkezik idejével! Vannak kötelességei, melyek reá nézve azért mindannyi terhek, mert sem belátása sem hajlamai nem szolgáltatják neki a szükséges támogatást, hogy ezen kötelességeinek öntudatos betöltésében élvezetet vagy legalább vigasztalást és megnyugvást találhasson.

Innen származik azon tompa megadás, mely gépszerű módon végezi napi teendőit, avagy azon könnyelmü gondatlanság, mely szédelgő mámorából, fájdalom! igen gyakran csak akkor józanodik ki, mikog már késő a megtérés.

Más esetekben a szülők úgy vélekednek, hogy leánygyermekeiket a házon kívül jobban s alkalmasabban foglalkodtathatják; ha vagy varróiskolákba küldik, vagy iparüzletekbe, hol bizonyos üzletszerű életfoglalkozásra képeztetnek, s bizonyos ügyességekre taníttatnak, a nélkül azonban, hogy a szellemi fejlődésre legcsekélyebb súlyt fektetnének.

Sok szülőnek leányai gyárakban találnak alkalmazást, s közreműködnek keresetük által a család fentartására; de még mindig jelentékeny azoknak száma is, kik czél nélkül s iránytalanul sürögnek-forognak a szülői ház körül, részben mert a továbbképezés becsét vagy nem ismerik, vagy mert anyagi áldozatot nem hozhatnak a tanulásért s ismétlőiskola rendelkezésükre nem áll, vagy a meglevő a leányok igényeinek meg nem felel.

Az ismétlőiskola, mint több helyt említém, a nép azon osztályainak való, kik tovább képzésüket más uton nem nyerhetik, kik korán rászorulnak, hogy életfentartásukról egészen maguk gondoskodjanak; vagy keresetük által, legalább részben járuljanak a család anyagi támogatásához.

Ily körülmények közt az ismétlőiskola látogatására rendelt heti 5 órát időpazarlásnak veszik a szülők, de még inkább a gazdák, kik cselédjeiknek idejét, erejét kibérelték. Ebből láthatjuk, hogy az ismétlőiskola megkedveltetése nem könnyü dolog; hogy többféle nehézséget kell legyőznünk, mielőtt a leányokat is szivesen fogják küldeni, habár néhány órára csak, az iskolába 13. és 15. életévük közt.

Be kell tehát mindenek előtt láttatni az érdekelt felekkel, hogy az ismétlőiskola látogatása a leányokra nézve tiszta nyereség, hogy dúsan pótolja a reá szánt időveszteséget a munkaképességnek hatványozása.

Mert valóban, mint a nyers vasból készült rúdhoz képest a finom angol aczélból gyártott órarúgó becse és ára százszorosan

emelkedik, úgy viszonylik az ember munkaképességének emelése és kiaknázása a közönséges nyers erő eredményéhez képest is. Legyünk tehát azon, hogy az ismetlőiskola szervezése a leánynövendékek jövendőbeli hivatását vegye tekintetbe, hogy az oktatás tárgyai feleljenek meg azon követeléseknek, melyekkel a családi s polgári élet a földmivelő- s iparos-, a szolgáló- s kézművesek osztályaihoz járul.

Tanítsuk, a tantervben foglalt jegyzet értelmében, a leányokat kézimunkákra, képesítsük őket arra, hogy a házban gyakorolhassák s alkalmazhassák mindazt, mit az ismétlőiskolában nekik mutattunk.

A fiúk megtanulják az ismétlőiskolában a fegyverforgatást, tanulják meg a leányok a varrótű kezelését. A fiúknak való az épületi tervrajz készítése: a leányokhoz illő a ruhaneműek kiczirkalmozása és kiszabása. A fiú kiszámítja az épitkezésre szükségelt anyagok mennyiségét: a leány a varrandó fehérneműekre igényelt kelme hosszát és szélességét.

Ha az elemi népiskolában békesen is ült egymás mellett fiú- és leánytanuló, a serdülő kor már megköveteli a két nembeli gyermekek elkülönitését, mivel ezen korban élesebb ellentétbe lépnek a férfi- s női hivatás igényei s a rendeltetési munkatérnek követelései.

Az ifjút tanitják arra, hogy sebeket ejtsen: a leány hivatása azokat gyógyitani. A férfié a világ, a nőé a ház, ha belátó szeme képes a belügyek helyes áttekintésére és kormányozására.

Ne higyjék, hogy vérmes reményeket táplálok, ha annyi jót várok az ismétlőiskola általánosabb látogatásától a leányok részéről!

A leányok korábban fejlődő szellemi érettsége biztosit arról, hogy serdülő korukban nyert irányuk vezércsillagul szolgál nekik egész életen át. A jó szó, a képző olvasmány, az érdekes foglalkozás, a nemesitő példa, sem előbb, sem később nem bir oly döntő erővel, mint épen azon években, melyek a leányok nagy része előtt mindaddig parlagon, kiaknázatlan kincs gyanánt elveszett.

Ha felszólalok leánynövendékek igényeinek megfelelő ismétlő iskolák szervezése érdekében, el nem tévesztem szemem előtt azon

nehézségeket, melyekkel az ügy előremozdítására még meg kell küzdenünk.

Nehéz az ilyen ismétlőiskola szervezése ott, hol csak egy tanító működik; nehéz ott is, hol több tanító van alkalmazásban, ha valamennyi férfi; de már könnyebb a feladat megoldása, hol két tanerő közöl az egyik nő és a hol több kettőnél, legalább egy tanítónő van körükben.

Hazánk viszonyai maig még nem engedték, hogy országszerte elengedő számú elemi népiskolákat létesítsenek.

Van még elég község, hol az egy iskolaház építésére, az egy tanító alkalmazására a kellő alap eddig nem volt megteremthető, a kormány pedig, habár évről-évre gondoskodik új iskolák alapításáról, még sem felelhet meg minden igénynek, s igy még sok idő fog telni, míg elmondhatjuk, hogy kedves hazánk egyetlen egy gyermeke sem nélkülözi a nevelés s oktatás áldásait: de még több idő fog bele telni, míg a népjólétet előmozdító iparoktatásra külön-külön tanerőket alkalmazhatunk minden községben, pótlandó ezek által a leányoknál az ismétlőiskola szükségességét, s igy, számolva a a meglevő viszonyok, tagadhatatlan tényekkel, jelenleg egyebet nem tehetek, mint felhíni a tárgyra az érdekelt s mérvadó felek figyelmét, buzditani a fiatal tanerőket, hogy el ne mulasszák az ügy előremozdítására azon teendőket, melyek a munka végezésénél saját osztályrészül esnek.

S most végül áttekintve a mondottakat, a következő pontokat kivánnám különösen kiemelni:

1. Hazánkban az ismétlőiskola látogatása még ki nem elégítő.

2. Kiváló kevés leánynövendék élvezi még az ismétlőiskola előnyeit.

3. Az ismétlőiskolát a leányok igényeinek megfelelőleg kell szervezni.

4. Az ismetlőiskola intézményét általánosan meg kell kedveltetni.

5. A tanitás ideje osztassék be oly formán, hogy szülők s gazdák könnyen küldhessék el leányaikat az órákra.

5. Az ismétlőiskola vegye fel a női kézimunka — lehetőség szerint — az iparoktatás elemeit tantárgyai közé.

7. Hol két vagy több tanító működik, az egyik legalább legyen nő, hogy a kézimunka oktatás foganatosítása eszközöltessék.

8. Minden nagyobb faluban vagy kisebb városban legyen legalább egy külön ismétlőiskola leányok számára.

Még sok lesz a munka, nagy a fáradság, mig oda eljutunk, hogy az ismétlőiskola padjai kellőleg megteljenek: de édes lesz azon öntudatunk, hogy mi is hozzájárultunk hazánk népnevelésének kiegészítéséhez, tökéletesbítéséhez, s azért ismételten felhivom a tanítókat, férfit s nőt egyaránt: Kedveltessék meg az iskolát a gyermekekkel, mert bizony akkor szivesen eljönnek még a tizenkettedik életév betöltése után is, csak hogy tisztelt tanítójukkal még tovább is közvetlen érintkezésben maradhassanak.

De felkérem az illetékes hatóságokat is, vegyék kegyes pártfogásukba a népnevelés mostohaját: a leányok ismétlőoktatását!

Fejtegetés nélkül is átlátják az intézmény elterjedésének üdítő hatását. Egyszerűség, munkásság, tiszta erkölcs, nemzeti jólétünk gyarapítása állnak vele szoros kapcsolatban.

Iskolai takarékpénztárak, népkönyvtárak fel fognak karöltve virágozni, a nép leánygyermekei alaposb oktatásával.

Igaz, hogy nem várhatunk minden jót ezen egy tényező felhasználásától: de ha egy porszemnyit is raktunk csak hazánk anyagi s szellemi jólétének megszilárditásához, tiszta szivből örülhetünk.

Mégegyszer ajánlom az ismétlőiskola felkarolását, s a hol lehetséges, szervezését leánynövendékek számára is! Dolgozzunk a fiatal nemzedék érdekében! Miénk a jelen, de övék a jövő s vele hazánk jövője is!

Uhrl Józsa.

GONCZY PAL.

Az országos tanítótestületi gyülésről szóló tudósításunkkal kapcsolatban közöljük azon férfiú arczképét, a kinek ezen gyülés létrehozásában legnagyobb az érdeme. E férfiú Gönczy Pál. De nemcsak ezért közöljük arczképét és életrajzát; a mi népoktatásunk újjászervezése s az 1868 ki népoktatási törvény életbe oltása körül az utóbbi tizenhárom év alatt történt, neki mindabban kiváló része van. Ha büszkeséggel tekintünk népoktatásunk nagy haladására, melyet az egész müvelt világ méltányol, nem tagadhatjuk meg elismerésünket, tiszteletünket és hálánkat azon férfiútól sem, a kinek neve közmüveltségünk emez ágának oly örvendetes lendületével elválaszthatatlanúl össze van kapcsolva.

Gönczy Pál nemcsak azóta él szívvel-lélekkel közoktatásunk ügyének, mióta magas, intéző állását viseli a miniszteriumban. Egész életének munkásságát a tanügy terén gyümölcsöztette. Mint néptanító kezdette pályáját és önerején, fényes tehetségei, fáradhatatlan munkássága és törhetetlen kitartása által jutott arra a díszes állásra, a melyen ma, a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban népoktatásunk ügyét vezeti. De felesleges dolgot müvelnénk, ha e helyen Gönczy Pál érdemeinek felsorolására adnók magunkat: ismeri azokat olvasóink mindegyike. E helyett munkás élete folyásának vázlatát adjuk a következő sorokban.

Gönczy Pál született Hajdu-Szoboszlón, 1817-ben, deczember 26 án. Atyja városi tisztviselő volt és Pál fiában szép tehetségeket fedezvén föl, egész igyekezettel azon volt, hogy őt a leggondosabb nevelésben részesítse.

Elemi és al-gimnáziumi tanulmányait szülőföldén bevégezvén, Debreczenbe ment a bölcselet tanulmányozására. Innen azonban pár év mulva részint hogy a magában érzett tanítói hivatásának eleget tegyen, részint hogy önállósága által atyját a további költekezéstől megkimélje, a biharmegyei Köbölkútra ment tanítónak. De itt sehogy nem bírt megbarátkozni azon viszonynyal, melyben a tanító, akkor még alárendelt helyzeténél fogva, a néppel szemben állott; ott hagyta az iskolát és ugyanazon faluban Sárossy nevű úr házához ment nevelőül.

Nevelősködésének ideje alatt — melynek üres óráit fáradhatatlan buzgalommal fordította önművelésére — ismerkedett meg Karap Sándor, váltótörvényszéki bíróval és ennek sógorával a derék Diószeghy Sámuellel, a kik egy nagy terv megvalósításán törték elméjüket. Gazdasági iskolával egybekötött árvaintézetet akartak felállítani az apátlan és anyátlan árvagyermekek fölnevelésére.

A két úr, többször beszélgetvén Gönczyvel e dologról, meggyőződött, hogy eszméjök megtestesítésére egyedül ő van hivatva s fel is szólították a zeleméri pusztán, Hajdu-Böszörmény közelében felállítandó árvanevelő ház vezetésére. Gönczy azonban, mielőtt új állását elfoglalta volna, 1844 tavaszán kiment külföldre tapasztalatok gyűjtése végett.

Külföldön tartózkodásának idejét legnagyobb részben Hofwyl-ben, a berni cantonban, tölté hol épen akkor a nagyhírű Fellenberg vezetése alatt nagy virágzásnak örvendett az árvagyámintézet. A nyár végével elbucsuzván innen, beuzta Svájcz nagyszerű vidékeit, továbbá Badent, Würtemberget, Bajorországot és Felső-Ausztriát; nem hagyott megtekintés nélkül egy intézetet vagy nevezetesebb iskolát sem; mindenütt ismereteket és tapasztalatokat gyűjtött s látogatásai alkalmával annyira meg tudta nyerni a felkeresett igazgatók és tanítók szívét, hogy azok, a kik még élnek közülök, ma is a legmelegebben emlékeznek meg az ő magyar barátjokról.

November hóban érkezett haza és az 1844—45-iki telet Debreczenben tölté, hogy a tavaszszal megnyitandó új intézet

ügyében megtegye az előkészületeket és egyszersmind tökéletesíté magát a már azelőtt is tudott asztalos, esztergályos és könyvkötő mesterségben, hogy ezen ismereteit és ügyességeit is érvényesíthesse a fölállítandó intézet növendékeinél.

Az 1845-ik év tavaszán 12 gyermekkel megnyittatott a zeleméri pusztán az árvaház, mely föladatául azt tűzte ki, hogy növendékeit az okszerű mezőgazdaságban és ezzel kapcsolatosan a kertészetben és selyemtenyésztésben kiképezze. Gönczy éjjet-napot egygyé téve, önfeláldozó szorgalommal munkálkodott, hogy az intézetet minél virágzóbbá tehesse; de az alapítók részéről támasztott üzleties, nyerészkedésre irányult törekvések kedvét szegték, erejét zsibasztották és midőn látta, hogy a tulajdonosok makacsságát meg nem változtathatja, lemondott az intézet vezetéséről. E lemondását pedig tette úgy és akkor, a mikor semmi reménysége sem volt egyelőre más állásra, a mely által magát és családját fentarthatta volna. Szilárd akaratánál és határozott jelleménél fogva inkább állás nélkül maradt, semhogy elveiből föláldozzon valamit.

Zelemért elhagyva, Gálos-Petribe ment lakni. Itt érte őt az 1848-iki forradalom. Egy ideig mint nemzetőr kapitány szolgálta a hazát; de még ugyanazon év őszén Biharmegyében kóji kis birtokán nevelőintézetet állított fel, hova csakhamar a vidék nevezetesebb családjai a legnagyobb bizalommal küldték gyermekeiket.

Kójon nem volt maradása s midőn 1850-ben Szőnyi Pál egy finevelőintézetet állított fel Budapesten, készséggel fogadta meghivását, s így az 1850-ik év őszén családostól együtt feljött, hogy a Szőnyi részéről neki ajánlott tanári állomást elfoglalja. Szakavatottsága, nemes és szeretetreméltó bánásmódja, a tanításban való utólérhetlensége, csakhamar felkölté a gyermekekben úgy mint a szülékben maga iránt a teljes bizalmat. A szülék, ismerősök és jó barátok ösztönzésére és biztatására — szükség lévén ama német világban különben is másik nemzeties irányu finevelőintézetre is — a következő évben maga nyitott intézetet, hol szép tehetségeit és magas elveit teljesen érvényesíthette. Intézete 1859-ig állott fenn, mely idő alatt az ország különböző vidékein lakó nevezetesebb

GÖNCZY PÁL.

családok gyermekei neveltettek az intézetben, kik ma már a társadalomban igen tisztességes állást foglalnak el.

Itt Pesten nyilt alkalma szellemi erejét kifejteni, itt ismertette meg magát nemcsak mint valódi tapintatos pedagogus, de úgy is mint sok tekintetben jeles író, s tette légyen bármire kezét, írt bármiről, az mind kiváló sikert aratott. — Intézete fenállása ideje alatt növendékeivel majd minden vasárnap és ünnepnap Budapest vidékén különböző irányban kirándulásokat tett, s mind ő maga, mind tanítványai egész szenvedélylyel üzték a fűvészetet, s alig volt növendéke, ki az előtalált növényeket meghatározni nagy könnyűséggel ne tudta volna.

E kirándulások végeredménye lőn az 1852-ik évben: „*Vezérkönyv a növénytan tanítására és tanulására*", melynek I. és II. folyamát Lüben után dolgozta, a III. és IV. folyamokat már önállólag készítette. Ettől az időtől kezdve szakadatlan sora kezdődik meg irodalmi munkásságának. Így 1855—56-ban írta meg a „*Mezei Gazdaság*" könyvébe a *selyemtenyésztésről* szóló részt. Ugyancsak 1856-ban pályadíjat nyert „*Oktatás a gyümölcs- és eperfa tenyésztésben*" cz. művével.

1857-ben tagjává lett a reformált egyház egyetemes tanügyi bizottságának és annak egyik legmunkásabb tagja ma is. A dunamelléki reform. egyházkerület iskolai szervezkedése is javarészben az ő tervei alapján indúlt meg és hajtatott végre. Időközben tanügyi czikkeket írt a folyóiratokba és napilapokba, melyek úgy szakavatottságuknál, mint hazafias irányuknál fogva közfigyelmet ébresztettek.

Eddig folytatott hasznos munkásságáért és hazafias működéséért a tudományos magyar akadémia meg akarván jutalmazni, 1858-ban levelező tagjává választotta.

Az 1859-ik évben működési köre némi változást szenvedett. Ekkor ugyanis főtiszteletű Török Pál azon magasztos czélt tüzé ki, hogy a fővárosban az akkori germanisatióval szemben a helv. hitvallásuak részéről, egy tiszta magyar főgymnasiumot létesítsen. E nemes czéljának elérésére a nevelés és oktatás terén már igen kitünt Gönczyt, — kinek minden szükséges taneszközzel felszerelt

finevelő intézete még mindig virágzott, — szólítá fel. És Gönczy átértve a czél nagyszerűségét, használni kivánván hazájának, nemzetiségének és felekezetének, nem késett a magasztos czélra közreműködni, virágzó finevelőintézetét tevén le a keletkező intézet alapjául, mely ugyanazon év őszén négy osztálylyal meg is nyilt, s melynek ő nyolcz éven keresztül 1867 őszéig ernyedetlen buzgósággal munkálkodó igazgatója volt.

Az 1860/5-iki kormány megbizásából több, gazdaságra vonatkozó műveket írt a népiskolai tanítók s a nép számára. Így p. o. írta «Az eperfa és selyemtenyésztés» czímű művét a köznép számára. — 1860-ban az egyetemes prot. tanügyi bizottság pályázata folytán írta meg az írva-olvasás tanítására vezérlő ABC-jét. Ugyanezen évben írta a «Prot. egyházi s iskolai lapok»-ban «Nevelésünk ügyéről» szóló nagy feltünést okozó czikkét, melyben előadja a nemzeti nevelés általános körét, tisztán kimutatva a nevelési feladatokat, s előadja, hogy a kimutatott útakon hová jutunk. — Ugyanekkor ő a Melanchton ünnepe alkalmából a praeceptor Germaniae nagy alakját, mint tanítóét állította fel az olvasók elé.

1864-ben adta ki «Pestmegye virányát» a Lamarck-féle dichoto modorban. Ugyanezen évben adta ki latin nyelvtanát is az első osztály számára, melyhez vezérkönyv is van csatolva a tanító számára.

Politikai szerencsés átalakulásunk alkalmával, a midőn a nemzet kezébe tétetett le az önkormányzat joga, Gönczy, — kinek neve a közoktatás terén az ország minden részében viszhangzott, — nagyon természetes, eddigi helyzetében nem maradhatott. Br. Eötvös, mint közoktatási miniszter államférfiui tapintatától vezéreltetve, bizalomra méltó férfiakat hívott meg körébe a működés terére. Így Gönczyt is maga mellé szólítá, ki aztán a bizalomnak meg is akart, s meg is tudott felelni, s maig is azon miniszteriumnak egyik legmunkásabb, s legnélkülözhetlenebb tagja. 1867-ik évben ujra az irodalmi munkásság terére lépve a «Puda-Pesti Szemlé»-ben leírta Poroszország népoktatási állapotát. — Majd meg 1868-ban ugyancsak a «Szemlé»-ben «Népoktatás Magyar-

országon», «Közoktatás Magyarországon» című czikkeket írta, melyeknek eszmelánczolatából az tünik ki, hogy ezek nagy befolyással voltak mostani népiskolai törvényeinkre. Ugyancsak ő irta meg a «Szemlében» Svajcz népoktatási állapotát is.

Miután a közoktatási miniszteriumban osztálytanácsosi rangot fogadott el, azon volt, hogy a népnevelés ne csupán csak kegyes óhajtás legyen, de hogy az valósággá váljék, a miniszter megbizása folytán elnöke lőn azon enquêtenek, melyek hivatása volt a népiskolák ügyében működni s azon törekedni, hogy a lehető leghamarabb a népiskolák számára minél jobb és czélszerűbb kézikönyvek adassanak ki. Ő ezen állomásán is roppant munkásságot s fáradságot nem ismerő buzgalmat fejtett ki. — Ezen működési idejére esik jeles — s az országban egészen elfogadott — ABC-jének kiadása, melyhez vezérkönyvet is írt; továbbá ő készítette el a fali olvasó táblákat és a mozgatható betüket is.

Elébb mint osztály-, később mint miniszteri tanácsos, nagy pontossággal és fáradhatatlan buzgósággal, a kényes esetekben nagy eszélylyel végezte hivatalos teendőit, s mint véghetetlen munkás ember, szabad idejét is a közügynek áldozva fel, nagy gyorsasággal készített el számos nélkülözhetetlen taneszközt a népiskolák számára.

Így készített 8″, 12″, 18″ átmérőjű földgömböket, írván ezekhez «Utasítás»-t a földgömb ismertetésére és használatára. — Majd Magyarország fali- és kézi abroszát; Európa fali- és kézi abroszát. Ugyanezt a föld öt részére, s az ausztriai birodalomra, melyeknek mindenike a csin, tisztaság, pontosság és használhatóság tekintetében felülmúl minden más, hazánkban eddig használt földabroszt. Azután az ausztriai birodalom domboru térképét s ugyancsak egy relief földgömböt. Az első ilyneműeket Magyarországon. Kiadásra elkészítette Rasch természetrajzi tábláit, Geisler természetrajzi fali abroszait, Bopp természettani fali tábláit, s hozzájok eredeti magyar szöveget írt. Népiskolai épület-terveit a miniszterium adta ki, melyeket a külföld is osztatlan dicsérettel fogadott. Nem régen jöttek ki iskolai atlászai s ezek is meglepő szépek, csinosak s leghasználhatóbbak a hasonirányú munkák

között. 1872-ben írta Dr. Bock tanár után szabadon fordítva „*Az iskolás gyermekek testi és szellemi épségének fentartásáról*“ szóló művét; 1874-ben pedig „*Utasítás a méter-mértékek rendszerének tanulására és tanítására*“ cz. munkáját, mely minden e nemben megjelent művet felülmúl.

1873-ben a bécsi világkiállítás magyar végrehajtó bizottságának tagjává neveztetvén ki, buzgóságát odairányozta, hogy Magyarország a tanügyi téren méltóképen legyen képviselve az idegen nemzetek előtt. Fáradozásait teljes siker koronázta és a kiállítási biráló bizottság elismerő oklevéllel tisztelte meg a magyar közokt. miniszteriumot e szép, és a rövid idő daczára is eredményeiben gazdag kiállításért.

S népoktatásunk a kezdet amaz első erőfeszítései óta folyvást halad, terjed és izmosodik. Sok a hiány még, visszaélések is fordulhatnak elő; de az elért eredmények azért a legszebb jövővel kecsegtetnek. S ezen eredményekben oroszlánrésze van *Gönczy* Pálnak, a kit sem az évek hosszú sora, sem a pihenést nem ismerő munka súlya meg nem tört. Erős egészségben, ifjú kedvvel, megtörhetetlen szorgalommal küzd és fárad népoktatásunk akadályainak elhárításán és a felvirágzására vezető útak egyengetésén, hogy minél teljesebb diadalra juttathassa azt az eszmét, a mely minden gondolatának, tettének vezetője és sarkalója: nemzeti népnevelésünknek eszméjét.

AZ
ORSZÁGOS TANÍTÓTESTÜLETI KÖZGYŰLES.*

I.

Az országos tanítógyűlés nagy tanácskozmánya.

Az országos tanítói gyűlés előtanácskozmányát aug. 11-én délután 4 órakor kezdte meg Békey Imre kir. tanfelügyelő és ministeri osztálytanácsos úr elnöklete alatt az országház nagytermében. E tanácskozmányon már teljes számmal jelen voltak a ministeríum által behívott kir. tanfelügyelők, valamint az állami képezdéket képviselő igazgatók és tanárok, sőt az egyes tanítói egyesületek képviselői közül is csak nehány hiányzott még. Mintegy 180 tag volt jelen az országházban, a midőn Békey Imre, ki mint az előkészítő bizottság elnöke e gyülekezetet üdvözölte és a tanácskozást megindította. Az egész testület fölött komoly, ünnepélyes hangulat uralkodott; meglátszott a gyülekezet minden egyes tagján, menynyire tisztában van azon nagy felelősséggel, mely az első országos tanítógyűlés tagjait terhelné az esetben, ha ezen gyűlés nem felelne meg a nemzet méltóságának, melynek egyik igen fontos testülete a néptanítói kar. Némelyek — s az előkészítő bizottság működéséről szóló közleményeket tekintve — méltán aggódtak a gyűlés szép lefolyását és sikerét féltvén, mivel attól tarthattak, hogy maga az országos tanítói gyűlés oly térre léphet a tanácskozás folyama alatt, a melyre a népnevelés ügyét még a törvényhozó testület sem vitte soha; mert bármily politikai pártok voltak is eddigelé az országházban, a népnevelés ügyét soha sem tárgyalta az országgyűlés pártpolitikai szempontokból. — Mások attól féltek, hogy a

* Jelen füzetünkben a gyűlés lefolyásáról és megállapodásairól közlünk részletes tudósítást; a gyűlés eredményének megbeszélését egy következő czikkben fogjuk adni.

néptanitóságnak azon része, mely az orsz. tanítói testületet, nem a kibocsátott ministeri rendelet alapján óhajtotta létrehozni, — józanságot nem ismerő ellenzékeskedéssel ártani fog majd a magyarországi néptanítóság testületi érdekeinek. Sokan pedig a miatt aggódtak, hogy a kormány által egybehívott első országos tanítói gyűlésnek sem szelleme, sem határozatai nem felelhetvén meg a néptanítói egyesületek közvéleményének, amennyiben ezen első országos tanítói gyűlés kellőleg, a szabályrendelet pontjainak megfelelőleg nem készíttethetett elő — nem lesz képes határozataival sem a kormányt, sem a nemzetet, sem az ország tanítóságát az országos tanítói gyűlések üdvös, hasznos és czélszerű voltáról kellőleg meggyőzni. — Nem az ügy győzelmének biztos előérzetéből táplálkozó lelkesedés, nem az egyetértés buzdító öntudata, hanem az ügy győzelmét előre csak félig biztosító, számító jóindulat és higgadtság és a közös czél szentségének érzete hatotta át az országházban egybegyűlt orsz. tanítói képviselő testületet.

Ezen komoly hangulattól áthatott előtanácskozmányban, miután az elnöki üdvözlő szavak elhangoztak, az orsz. tanítói gyűlést szabályozó rendelet értelmében az orsz. tanítói gyűlés képviseleti testülete tudomást szerezvén az előkészítő bizottság által kitűzött, s a magas kormány által helyeselt tanácskozási tárgyakul felvett 12 tételről — azokat magáévá tette, s megállapítván az első nagygyűlésnek napirendjét, az országos tanítói gyűlés korelnökéül *Gáspár Jánost* jelölte ki; kimondatott továbbá, hogy a nagygyűlések tisztikarának megválasztása előtt egy kijelelő bizottság küldendő ki, s hogy a választások alkalmával az absolut többség tekintendő döntőnek. A szakosztályok megállapítására vonatkozólag hosszas vita után abban állapodott meg az előtanácskozmány, hogy az előkészítő bizottság ajánlata szerint a képviselők 7 szakosztályra oszolva müködjenek, minden egyes szakosztályban 30 tag munkálkodjék, kiknek felét az elnök jelöli ki, a másik fél pedig ajánlkozás útján sorakozik az egyes osztályokba.

Felolvastatott még a gyűlés vége felé az orsz. tanszermuzeum főfelügyelőjének átirata, melyben jelenti, hogy a tanszermuzeum és tanszerkiállítás a Köztelken aug. 12-én 1 órakor nyittatik meg,

s az orsz. tanítói gyűlés folyama alatt naponként nyitva lesz a gyűlés tagjai számára. Közöltetett továbbá az elnök által, hogy az orsz. tanítói gyűlés költségeinek fedezésére a magas kormány részéről 2800 forint tétetett ez ideig folyóvá.

Az előtanácskozmányt az előkészítő bizottság elnöke $7^1/_2$ órakor bezárván, a tagokat a magas kormány költségén tartott ismerkedési estélyre hívta meg az országház éttermeibe.

II.

A magyarországi tanítói testületek képviseleti nagygyűlésének

I. ülése.

Az országos tanítói gyűlés első nagygyűlése augusztus 12-én d. e. 9 órakor vette kezdetét. Az ülést megnyitó Békey Imre királyi tanfelügyelő úr az egybegyülekezetteket röviden üdvözölvén, felhívta a gyülekezetet a korelnöki szék betöltésére. A nagygyűlés tagjai egyhangúlag Gáspár János kir. tanfelügyelő urat éltették korelnökük gyanánt, mire a gyűlést megnyitó előkészítő bizottság elnöke illetőt a korelnöki szék elfoglalására felhíván, az a következő beszéddel foglalta el tisztét:

«Midőn szerencsém van Magyarország népiskolai tanítóinak ezen első országos képviseleti gyűlésén a korelnöki díszszéket elfoglalnom, engedjék meg tisztelt ügytársaim, kik becses bizalmukkal első sorban a vállaimra nehezülő éveket, illetőleg a multat tiszteltek meg, hogy jelen szerencsés helyzetünk illusztrálása tekintetéből egy futó pillanatot vessek erre a multra.

Szerencsés előjelnek tekintem, tisztelt ügytársak, hogy már a korelnök választása véletlenül egy igénytelen falusi iskolamester gyermekére esett, ki mindig büszkeségének tartotta, s tartja, ha a derék néptanítói kar érdekét bárhol képviselheti, s mostoha helyzetén bármi keveset lendíthet; ki szerencsés volt ezelőtt 35 évvel a Pestalozzi százados születési emlékünnepe alkalmából egy erdélyi nevelői kör szervezésében tevékeny részt venni; de megérte azt is, hogy tiz havi áldásos működése után e kört, egy udvari rendelet szétrobbantatta; ki ezelőtt 25 évvel szemtanúja lehetett annak,

hogy Poroszország a nagy Pestalozzi tanítványai által szervezett modern népiskola tanítóinak önálló egyleteiben a szabad szót megtiltotta, ugy hogy ezek csak jámbor conferenciánként tenghettek az egyletek tagjainak hivatalvesztés alatt tiltva volt az egyetemes német tanítói gyűlésen való részvétel, s nekem jutott a szerencse mint nem porosz alattvalónak egyedül megjelenhetnem a góthai gyűlésen.

Mennyivel szerencsésebbek vagyunk mi, tisztelt képviseleti gyűlés, kik szabadon rendezhetjük egyleteinket, kik alkotmányos közoktatási kormányunk hazafias intézkedése folytán, mint ez egyletek és népnevelési intézetek képviselői az ország fővárosában, az országházában, országos segély mellett összegyűlhetünk, szabadon tanácskozhatunk a népiskolákról és a minket, azok szerény napszámosait, érdeklő fontos kérdések fölött.

Hálát adok a mindenhatónak, hogy megadta érnem ezen nagy napot, melynek felderülése oly forró óhajtása volt mindnyájunknak, s melynek előkészítésén oly buzgón munkálkodtak a tanítói kar derék tagjai. Az ég áldása kisérje megkezdendő higgadt, az ügyhez és Magyarország derék néptanítóihoz méltó komoly és sikerre vezető tanácskozásainkat.»

A korelnök által tartott ezen beszédet a gyűlés tagjai köztetszéssel fogadták és megéljenezték, azután korjegyzőkül Berecz Gyulát és Rieger Imrét választották meg. — Majd a megállapított napirendet követvén a nagygyűlés, a tisztikar megválasztásához fogott, kiküldvén a tájékoztatás czéljából megválasztott kijelelő bizottságot. E teendő közben meglehetős zavar fejlődött ki, a mennyibe a kétféle névsort tartalmazó javaslatok felett való szavazás alkalmával a többség majd az egyik, majd a másik jegyzék mellé sorakozott. Fokozta e zavarnak kínos hatását azon tudat, hogy e szavazásnál az előkészítő bizottságban már kifejlődött két párt mérkőzik egymással. — A másodszori szavazásnál azonban a határozott többség kitűnvén, a korelnök által javasolt névsorban foglaltak választattak meg a tájékoztatás czéljából kiküldendő kijelelő bizottság tagjaiúl, névszerint: Zádor Gyula, Pap Péter, Lakics Vendel, Vass Mátyás, Várady Károly, Dr. Kiss Áron, Orbán

Ferencz, Sárkány Gábor, Szeligman Eleázár, Györgyössy Rudolf. — Ezen jegyzékben foglaltakra ugyanis 92, a másik jegyzékbeliekre ellenben csak 79 képviselő szavazott. — Az így megválasztott kijelelő bizottság tagjai, Györgyössy Rudolf, Vass Mátyás és Lakits Vendel kivételével, a kik a megbízatást nem fogadták el, a korelnök fölhívására visszavonultak s míg a nagygyűlés szünetelt, a következő javaslatot készítették el:

Főelnöknek: Békey Imre, Dr. Kiss Áron, Vass Mátyás. *Alelnöknek:* Göbel János, Péterffy Sándor, Györgyössy Rudolf, *1 jegyzőnek:* Berecz Gyula, Lakits Vendel, Rieger Imre, *2 jegyzőnek:* Petrovatz József, Zádor Gyula, Erdélyi Károly, *3 jegyzőnek:* Csathó Alajos, Bálint Mihály, Maislis Ferencz ajánltatnak.

E javaslatnak tudomásul vétele után a korelnök kiküldötte a szavazatszedő bizottság tagjait, nevezetesen: Kerekes József elnöklete alatt Emericzy Géza, Somlyai József, Pazár István, Fonyó Pál és Madár István képviselőket. Mielőtt azonban a szavazatszedő bizottság működését megkezdhette volna, megjelentek az országházban az országos tanítói gyűlésre meghívott ministeriumbeli és fővároshatósági vendégek Gönczy Pál ministeri tanácsos, Ráth Károly és Kamermayer polgármester urak személyében, kiket a nagygyűlés lelkes éljenzéssel fogadott.

Először is Gönczy Pál ministeri tanácsos úr ő méltósága lépett a gyülekezet elé s ahhoz a következő beszédet intézte:

T. országos képviseleti közgyűlés! Van szerencsém ezennel a vallás s közoktatásügyi minister úr ő nagyméltóságának szíves üdvözletét átadni (Zajos éljenzés), s engedjék meg, hogy ez üdvözlethez én is hozzácsatolhassam a magamét: szíves Isten hozottat. (Zajos éljenzés.) Engedjék meg egyszersmind uraim, hogy ez ünnepélyes alkalommal kifejezhessem örömömet afelett, hogy a tanítói testületnek képviselőit e helyen tisztelhetem, meg, hogy önöket, mint lelki feleimet, a kikhez a pálya, a hivatás, a szeretet egyenlően köt, egyenként harmadszor is üdvözölhessem: az Isten hozta az urakat, legyenek üdvözlöttek az urak!

Ezen öröm tisztelt uraim, nemcsak az enyém, nemcsak bennem támad és él. Én abban a meggyőződésben vagyok, hogy ezen

öröm él Magyarország összes néptanítóiban is, él azért, hogy e helyen az ő képviselőik egybe gyülhettek (éljenzés). Midőn ez örömöt jeleztem, bizvást mondhatom, hogy az nem csak az önöké, ez öröm egyszersmind az országé is, ez az öröm egyetemes (éljenzés).

Tiz esztendeje uraim annak, hogy a néptanítók egyesületeinek képviselete egybegyülni készül. A mily sajnos, hogy ez mindeddig nem jöhetett létre, oly nagy az örom most az eszmének megvalósulása fölött. A nehézségek, az akakályok, melyek e gyűlés összejövetelét gátolták, nem ott vannak, a hol azokat sokan gondolják, nem is a tanítók körében: azok a dolog természetében vannak.

Métóztatnak tudni — senkit sem kell önök közül arra emlékeztetni, — hogy a legközelebbi kort megelőzött időben miképen állt a népoktatás ügye, méltóztatnak tudni, hogy az 1868-ban a népoktatásról hozott törvény mily állapotban találta a népoktatás ügyét. Méltóztatnak tudni, mily hatása volt e törvénynek az életbeléptetés első idejében. Nem rendező volt annak a hatása, sőt egy bizonyos ideig a törvény még fokozta is a meglevő rendezetlenséget.

Az emberek nem voltak tisztában az eszmékkel, küzdöttek azon eszmék rendezésével, és nagy idő kellett arra, hogy csak annyira is jussanak, hogy magát az ügyet, magának az ügynek rendjét és az ahhoz tartozó elemeket, magukat a tanítókat osztályozhassák.

Ebben fekszik uraim az ok, hogy a tanítói testületek képviselői egészen maig nem jöhettek össze. Én legalább részemről ebben látom annak okát.

Ma, midőn szerencsénk van önöket, mint a tanítók képviselőit itt tisztelni, már egészen másképen állnak a dolgok. (Halljuk.) Ma úgy állunk, hogy legalább a kezdet kezdetén túl vagyunk. Ma minden ember tisztában van azzal, hogy mit akar, mindenki tudja a maga dolgát, a maga kötelességét. S ezen tudat az, a mi bennünket arra jogosít, hogy ma önöket mint a tanítók képviselőit itt tisztelhessük. (Tetszés.)

A multban, méltóztatnak tudni, mekkora becse volt a nép-

nevelésnek és népoktatásnak. De akkor az csak szóban élt. Ma a népoktatás tettben él.

Tíz — tizenöt évvel ezelőtt a tanító is csak névben élt; ma a tanító tisztelt egyéniség, a tanítók testülete tekintélyes testület, mely előtt mindenki szívesen emel kalapot. (Tetszés.)

Ha mértéket vennénk arról, hogy mit tett a nemzet és mit tett a nemzetnek minden egyes jóravaló tagja egyetemlegesen a népnevelés és oktatás ügyéért, úgy ezt azzal a mértékkel mérhetnők meg, hogy míg 1868 előtte nemzet egyetemlegesen a népoktatás költségeinek fedezésére negyedfél millió forintot fordított, ma ugyanezen ügyre tíz millió forintot áldoz évenkint (Éljenzés.) Ez az a mérték uraim, a melylyel a nemzetnek a népnevelés iránti buzgóságát megmérni kell; szavakkal, frázisokban ily mértéket nem találunk. (Úgy van.) Nagyon jól méltóztatnek tudni, hogy az az ügy, mely a t. urak kezére van bizva, ma a közlelkesedés tárgya. A kiket még 1868-ban vagy azután pénzzel kellett kínálni, hogy gyermekeiket neveltessék, azok ma erőszakkal keresik fel, ostromolják a közoktatási minisztert, és követelik tőle, hogy gyermekeiket neveltesse. Ez is mérték. (Élénk éljenzés.)

Ha nagy része van a nemzet többségének a népnevelés előhaladásában, tehát nemcsak kiváló egyéniségeknek van részök, úgy nem tagadhatom, sőt, tartozom ezzel az igazságnak, hogy ebben önöknek is, és küldőiknek is nagy részök van. Még pedig az a rész a mely önöket — uraim — megilleti, nem éppen nagyon közönséges, nem fáradalom nélküli rész, terhes az, és önöktől várja a nemzet, hogy az ügynek önök vállaira sulyosodó részét becsülettel megoldják. Ha én, mint a ki életpályám nagy részét szintén ezen ügynek szenteltem, annak megoldására gondolok, nem tagadhatom el, hogy önök előtt igen nagy feladat áll, és ezen feladat megoldása nem is inkább az önöké, mert önök csak meg fogják azt kezdeni, önök a helyzet nehézségeivel kénytelenek küzdeni, nemcsak ma, nemcsak holnap, hanem egész életök folyamán. Az a dicsőség, a mely valamikor e fontos kérdés megoldásából visszahatólag a tanítói testületre fog hárulni, visszaveti majd fényét önökre is, és ha önök tisztességgel, becsülettel oldották meg feladatukat, legyőz-

ték a kezdet nehézségeit, az utókor önökre tisztelettel fog megemlékezni, és példaképen fogja önök működését maga előtt tartani.

Kívánom, óhajtom, hogy önök és küldőik a jövő tanítói nemzedéknek hálás megemlékezését kinyerhessék. (Éljenzés.)

Bármennyire keressünk is szavakat ezen dicsőség részének megmérésére, azt szavakkal nem fogjuk megmérhetni; mert ennek már nincs mértéke. A mint már az elébb is mondtam, a tisztelet azok iránt, a kik kötelességöket teljesítik, nemcsak önök körében áll, hanem áll, hanem állni fog az mindenütt, a társadalom minden osztályában.

De necsak a dicsőséget keressük, hanem számoljunk a dicsőség után azon nehézségekkel és azon szirtekkel is, a melyben mindnyájunknak és így a tanítóknak hajója is beleütközhetik, a mely gátokat ki kell kerülni. Én nem vagyok hivatva arra, hogy az élet nehézségeinek, a tanítói pálya sík tengerének minden szirtjét, örvényét felkutassam. Megtalálja mindenki majd maga előtt, ott a hol pályáját futja. De engedjék meg önök nekem, mint önök közt bizonyosan egyik legidősebb tanítónak, hogy egyre és másra figyelmöket felhívjam, hogy mi az, a mit ezen fáradságos pályán különösen önöknek keresniök kell! (Halljuk! Halljuk!)

Uraim! A polgári társadalom mindnyájunknak, a kik abban tagokul állunk, kötelességeket és jogokat ad; de ugyanezen polgári társadalom önöknek talán több kötelességet, és talán több jogot is ad, mint másoknak. Ne téveszszék össze a jog és kötelesség közti viszonyt. A jog, az decretálható törvénynyel; a kötelesség is. De a jogot megszerezni, állandóvá tenni, biztosítani, ezt csak a kötelesség teljesítésével még pedig ernyedetlen teljesítésével lehet. (Élénk éljenzés.)

Bocsássanak meg uraim, kénytelen vagyok e helyről kinyilatkoztatni, hogy találkozhatik a magyarországi tanítói testület körében mégis egyén, a ki a jogokat tartja elsőknek, a jogokat megköveteli magának és a kötelességeket talán ezeknek alárendeli. Ha vannak ilyenek, óva intem ezeket, mert ez az az egyik szirt, a melyre önöket figyelmeztetni akarom, hogy ezt kikerüljék; mert ez nem csak annak a fejére hoz átkot, a ki azt a követelést felál-

lította, hanem háromlik ennek átka az összes tanítóságra. (Úgy van! Élénk helyeslés.) Sokkal inkább féltem önök reputátióját, semhogy ezt elhallgathattam volna. (Éljenzés.)

A fejlődés törvényei ép úgy megvannak az erkölcsi világban, mint a természeti világban, és a fejlődés scrában is megvannak a fokok. Én nem is képzelek olyan embert, a ki valaha egy csirát meg ne szemlélt volna, és nem képzelek oly tanítót, a ki egy csírának fejlődését figyelemmel ne kisérte volna, és ha kisérte, lehetetlen, hogy ne látta volna a fejlődési fokok egymásutánját. Hosszú idő az, a mi arra megkivántatik, hogy egy százados tölgy előálljon. Így van ez az erkölcsi világban is. Az erkölcsi világnak ép úgy megvannak fejlődési törvényei, mint a természeti világnak, és merem állítani, hogy a szellemi és erkölcsi világnak fejlődése sokkal hosszabb uton jár, mint a természeti világé. (Igaz! Helyeslés.) És önök, a kik a szellemi és erkölcsi világban kertészkednek — ha szabad e kifejezést használnom — önök megkezdett munkájoknak nem fogják gyümölcseit úgy megérni, mint megéri azt a természeti világban a kertész. E gyümölcsöket a jövő nemzedék fogja élvezni, önöké csak a fáradság, de egyszersmind annak a tudata is, hogy ha megérik a gyümölcs, az érdem az önöké. Ha önök kötelességszerűen, buzgósággal, lelkesedéssel fognak munkálkodni: önöké lesz az érdem, hogy a jövő nemzedék ezen munkálkodásuknak gyümölcseit élvezheti. Ennek a tudata szerzi meg mindenkinek e világon azt az állást, a melyre méltán törekszik minden erkölcsi lény; ez szerzi meg azt a tekintélyt, és jólétet, a melyet mindnyájan keresünk. És uraim, ha méltóztatnak ennek horderejét felfogni, méltóztassanak azt folyton szemük előtt is tartani.

Hogy ne fárasszam tovább figyelmöket — mert hiszen sokat lehet erről beszélni, de az idő telik — engedjék meg végezetül, hogy egy nagy római írónak csak öt szóban foglalt intését küldjem önök fülébe: „*modestis offertur, quod non petierint*".

Ezek után bezárom rövid beszédemet, a vallás és közoktatásügyi miniszter úr nagyméltósága üdvözletének ismétlésével. (Zajos éljenzés.) De egyszersmind kérem, hogy tanácskozásaikat a higgadt komolyság és a béke geniusa lengje át és kivánom hogy

tanácskozásaikra az Isten áldását kiterjessze. — (Hosszantartó zajos éljenzés.)

A közoktatási miniszterium képviselője után a főváros főpolgármestere *Ráth Károly* ő méltósága a következő szavakkal üdvözölte az országos tanítói gyűlést.

Mélyen tisztelt országos tanító-nagygyűlés! A miniszter ő nagyméltósága nevében kifejezett szíves üdvözlet után engedjék meg, hogy Budapest fővárosának törvényhatósága részéről is, melynek élén állani szerencsém van, legőszintébb hazafiui örömmel üdvözölhessem amaz országos tanítói nagygyűlést és annak a főváros területén megjelent minden egyes tagját. (Éljenzés.) Azt hiszem, hogy ezen kitünő szakférfiakból alakult díszes testület előtt nem szükséges bővebben fejtegetni a népnevelés kiváló fontosságát és részletezni azon hivatás nemes voltát vagy magasztosságát, mely törvényeink szerint a tanítók kezébe letétetett; mert úgy vélem, csak általánosan elismert igazságot hangoztatok, midőn azon meggyőződésemnek ez alkalommal is kifejezést adok, hogy a népek boldogsága a népek hatalma első sorban, a jó neveléstől, a helyes oktatástól függ (Éljenzés) — sőt szerintem az sem szenved kétséget, hogy azon állam a legboldogabb s egyszersmind a leghatalmasabb, melyben a népnevelés legjobb gondozásban részesül. (Igaz!)

Budapest fővárosa e nézeteknek hódolt mindenkoron, és áthatva a népnevelés ügyének nagy fontosságától, e téren mindent megtett és megtesz, a mit kivételes municipalis állása igényel, és a mit ereje s a körülmények engednek. (Éljenzés.) Igazolják ezt a tények; de igazolja legfényesebben a fővárosnak évenkinti költség előirányzata, igazolják a számok és összegek azt, hogy a főváros a népnevelés, az oktatás, és az azzal foglalkozó tanítók érdekében is egész készséggel és bőkezűséggel megteszi azt, mit az ügynek nagy és országos fontossága igényel. (Éljen.) Ily érzelmektől lelkesülve annál is inkább őszinte hazafiui örömmel üdvözlöm az országos tanító nagygyülést a főváros nevében, mert lelkem mélyében meg vagyok győződve arról, hogy működése csakis a nép-

nevelés ügyének előmozdítására és további üdvös fejlesztésére lesz irányozva, s így a hazára, s a fővárosra nézve minden tekintetben csak áldásthozó leend.

Ezen erős hitben és reményben ismételve üdvözlöm az orsz. tanítói nagygyűlést és annak minden egyes tagjait a főváros nevében, és lelkemből kívánom, hogy siker és áldás koronázza szintoly nemes s hazafias, mint fáradságteljes működésöket. (Hosszan tartó lelkes éljenzés.)

A korelnök mind a két üdvözletet meleg szavakban megköszönte a gyülekezet nevében — s a vendégek a nagygyűlés zajos éljenzése közt foglalták el tiszteletbeli helyeiket. Miután pedig az előkészítő bizottságnak a később érkező egyesületi képviselők igazoltságáról szóló jelentését a korelnök vezetése alatt tanácskozói testület tudomásul vette, megkezdődött a tisztikarra való szavazás.

Hoszabb szünet után újból megnyitván a tanácskozást a korelnök, a nagygyűlés előtt a szavazatszedő bizottság elnöke a következő jelentést tette meg.

Van szerencsém a tisztikar választására kiküldött szavazatszedő bizottság nevében a választás eredményét a következőkben bejelenteni: beadatott összesen 188 szavazat. Ebből elnökségre Békey Imre kapott 112 szavazatot. (Hosszas lelkesült éljenzés.) Lakits Vendel 71 szavazatot, többi szavazat egyesek közt megoszlott. Az alelnökségre kapott Göbel János 102 szavazatot, (Hosszas zajos éljenzés.) Reberits Imre 48 szavazatot, a többi szavazat megoszlott. A jegyzői tisztre kapott Berecz Gyula 174, Csathó Alajos 113, Rieger Imre 96 szavazatot, a többi szavazat megoszlott.

Ezen jelentésnek tudomásul vétele után korelnök a megválasztott tisztikart felhivta a rájok háramló tisztségek elfoglalására — s a tagok lelkes éljenzése közt átengedte az elnöki széket Békey Imrének az első országos tanítói gyűlés rendes főelnökének, a ki is következő beszéddel foglalta el az elnöki méltóságot:

Mélyen tisztelt közgyűlés! Legyen szabad mindenekelőtt a most lelépett korelnöknek úgy saját, mint a t. közgyűlés nevében is az elnöki tisztben teljesített fáradságáért, melyet néhány órán át

a legnagyobb tapintattal volt szíves végezni, legőszintébb köszönetemet és elismerésemet kifejezni. (Zajos éljenzés.)

Ennek előrebocsátása után engedje meg a t. közgyűlés, hogy röviden mondhassam el nézeteimét. (Halljuk! Halljuk!) Mindenekelőtt a legőszintébb hálával fogadom a t. közgyűlésnek irántam tanusított kegyességét és bizalmát. (Élénk éljenzés.) Őszintén szólva nem reflektáltam ezen állásra és tisztségre. 14 napi munka, tömérdek gond egy kissé kifárasztott, és ezért valóban óhajtottam volna az elnöki tisztséget, a mely nem csekély feladatokkal van egybekötve, másnak kezébe letéve látni. Azonban a t. közgyűlés többsége óhajának megfelelendő, szívesen hajlok meg és fogadom el ezen tisztséget, teljesítvén az elnöki székben azt, a mi kötelmeimhez tartozik. (Élénk éljenzés.)

Legőszintébb köszönetem ismétlése után azon kérést intézem a t. közgyűléshez, a mennyiben elnöki tisztemben nem mindig járnék el helyesen, legyenek irántam kegyes elnézéssel, és ha, a mire azt hiszem, nem lenne szükség, nem fejteném ki a kellő erélyt, méltóztassék ezt emberi gyarlóságnak tulajdonítani. (Élénk éljenzés.) Másrészt kérem a t. közgyűlést, kegyeskedjenek ott, a hol ez szükséges, engem elnöki feladataim teljesítésében támogatni. (Éljenzés.)

Czélját ezen országos tanítógyűlésnek nem kívánom itt ecsetelni. Méltóztattak azt a ministeri kiküldött részéről tüzetesen hallani. Úgy gondolom, mindnyájan tisztában vagyunk az iránt, hogy mily nagy fontosságu intézmény ez, és mily nagy fontosságu feladatok várnak reá.

Szívem mélyéből üdvözlöm különösen a felekezetek képviselőit. Nagy lépés történt ez által, hogy a felekezetek belátva egy ily országos tanítói testület szükségét, nem idegenkedtek küldötteik által itt megjelenve az ügyet e tekintetben is előmozdítani. Fogadják megjelenésükért ezen elnöki székből is köszönetemet. Lehetővé tétetett ez által az, hogy a tanítóság minden irányban, úgyszólván minden intézet, minden felekezet, képviselve van. Tegnap volt már alkalmam az előtanácskozmány megnyitásánál néhány szóval figyelmükbe ajánlani azt, hogy legyenek kegyesek lehető

tárgyilagossággal folytani a tárgyalást. Munkálkodásra gyültünk mi itt egybe, csakis a munkának szenteljük tehát az időt. Azért kívánatos, hogy a tisztelt tagtársak felszólalásaikban minden ismétlést kerüljenek; nemkülönben óhajtandó, hogy tanácskozásainkat kellő higgadtsággal és komolysággal folytassuk.

Régi óhaja a tanítóknak, hogy a tanítói kar országszerte a kellő tiszteletben álljon, azon kar, mely a társadalomban már ma is sokkal emelkedtebb fokon áll, mint azt sokan, sőt talán a tanítók közül maguk is gondolják. Higgadtság és komolyság által mutassuk meg tehát az országnak, hogy mi csakugyan méltók vagyunk azon tiszteletre, a melyet részben már eddig is kiérdemeltünk.

Itt ezen majdnem szentnek nevezhető helyen, a hol éppen a közoktatási törvény egyik megalkotójának, Eötvös Józsefnek szelleme leng még ma is, itt a teremben, a hol az ország bölcse foglalt helyet — széke még ma is üres — itt e helyen csak e két névre emlékeztetem a t. közgyűlést. Nézzük az ő cselekedeteiket, nézzük parlamenti működésüket, és ha az ő működésök minden irányban helyesnek, sőt remeknek nevezhető, igyekezzünk hozzájuk és szellemükhöz hasonlók lenni. Én reménylem, hogy óhajaink minden irányban teljesedni fognak, s hogy a tárgyalások alapján megalkotjuk mindazt, a mi megalkotandó, hogy így az ezek alapján felterjesztendő munkálatok érvényre emelkedjenek és végrehajtást nyerjenek. (Éljenzés.)

Ezzel részben kimerültségem miatt, de mert az urak is reggeltől fogva fáradoznak, csak ismételve támogatásuk kikérésére szorítozom. (Éljenzés.) Az idő előhaladottsága folytán bátor volnék még csak néhány előterjesztést tenni, ha ugyan más valakinek e tekintetben nincs külön indítványa. Azt hiszem, leghelyesebb lesz, ha megtartjuk a tegnap megállapított sorendet, e szerint következnék az előkészítő bizottság munkálatainak átvétele a megválasztott elnök által. Minthogy az előkészítő bizottságnak is elnöke voltam, tehát önmagamtól veszem át ezen iratokat. (Derültség.) E munkálatok nagy része, jelesen az előkészítő bizottság 12 ülésének jegyzőkönyve a verifikáczionalis munkálatok a 12. tétel és az ügyrendre vonatkozó munkálatok jelenleg eredetiben nincsenek ugyan

E czím közt, a mennyiben azok sokszorosítás végett a nyomdának átadattak, de a nyomtatás már annyira haladt, hogy holnap azok ki fognak osztathatni.

Minthogy a tegnapi nagy tanácskozmányról jegyzőkönyv nem vezettetett, felmerül annak szüksége, hogy a verificatio tekintetében a tisztelt közgyűlés is nyilatkozzék. Az előkészítő bizottság ugyanis, bár a verifikáczio tekintetében mandatummal nem birt, mégis a közgyűlés ügymenetét könnyítendő magára vállalta a 194 képviselő verifikálását. Kérem a t. gyűlést ez alkalommal is méltóztassék, eltekintve a kisebb formahibáktól, melyek az egyes megbízó levelekben előfordulnak, az illetőket igazoltaknak, és így olyanoknak nyilvánítani, kik joggal foglalják el itt a közgyűlésben helyüket. (Általános helyeslés.)

Következnék a napirend első tárgyául az ügyrend tárgyalása és azután a szakbizottságok megállapítása. Nézetem az, hogy sürgősebb volna ugyan a szakbizottságok megalkotása iránt intézkednünk, azonban mégis czélszerűbbnek mutatkozik előzetesen az ügyrend megállapítása, mert a szakbizottságok megalakítása körül vita fejlődhetnék és házszabályok nemlétében nehezítve volna az elnökség eljárása a tanácskozások helyes vezetésében. (Helyeslés.)

Minthogy az ügyrend 34 szakaszból áll, s így annak tárgyalása a mostani előhaladott órában már alig volna lehető, azon indítványt bátorkodnám tenni, hogy a közgyűlés folytatását vagy ma délutánra méltóztassanak elrendelni, vagy pedig azt holnap 9 órára elhalasztani. (Felkiáltások: holnap 9 órakor! Helyeslések.) Ennélfogva a holnap 9 órakor tartandó gyűlésben első sorban az ügyrend tárgyaltatnék, 2-ik sorban pedig a szakosztályok megalakítása iránti intézkedések fognának megtétetni, és így a holnapra tervezett szünet helyett közgyűlés fogna tartatni, de vasárnap a szakbizottságok munkálkodnának, s így a folytatólagos gyűlés nem vasárnap, hanem hétfőn tartatnék. (Helyeslés.)

Az elnöki székfoglaló beszéd után az első ülés némely elnöki közlendők tudomásul vétele után bezáratott.

III.

A magyarországi tanítói testületek képviseleti nagygyűlésének II. ülése.

Az országos tanítói gyűlés második ülésén, mely augusztus 13-án d. e. 9 órakor vette kezdetét mindenek előtt egy a napi rendre ki nem tüzött s Májai István által tett indítvány folytán elhatároztatott, hogy a képviseleti nagygyűlések folyama alatt egy tisztelgő küldöttség menesztessék a vallás és közoktatási miniszter ő nagyméltóságához, mely neki a gyűlés egybehívásáért köszönetet mondjon. Ezen határozat hozatala után a napirendre kitüzött tárgyak vétetvén elő, elsősorban a nagygyűlésnek az előkészítő bizottság által elkészített ügyrendje fölött folyt a tanácskozás. — Az ügyrend végleges megállapítása után következett a gyűlés tagjainak hét szakosztályba való beosztása és megalakulása. A szakosztályok a következőleg alakultak:

Az I. *vagy nevelési szakbizottság* elnökévé Péterfy Sándor, jegyzőjévé Básthy Károly, előadókká Orbán Ferencz és Sárkány N. választattak.

Ezen szakbizottság rendes tagjaivá lettek elnöki megbizás folytán: Arányi Antal, Kozma József, Paal Ferencz, Szoboszlay Sándor, Fülep Benjamin, Müller János, Bálint Mihály, Somlyai József; ajánlkozás folytán ezen szakbizottságba sorakoztak: Tóth János, Májai István, Simon József, Horváth József, Illényi István, Básthy Károly, Szenkovits Elek, Fekete Bertalan, Bedő Dénes; Kovalik János.

Az első vagy nevelési szakosztályhoz utasított tételek pedig ezek voltak: 1. *Javaslat az ismétlőiskolák tantervének alkalmazása a növendékek ismeretköréhez és az egyes vidékek viszonyaihoz képest című tétel tárgyában.* — 2. *Javaslat az iskolai takarékpénztárak tárgyában.*

A II-dik vagy a tanítás és módszertani szakbizottság elnökévé Szente József, alelnökévé dr. Emericzy Géza jegyzőkké Bartha Ferencz és Robonyi Géza, választattak meg.

Ezen szakosztály tagjai lettek elnöki megbizás folytán: Groó Vilmos, Szabó Károly, Hudecz Miksa, Robonyi Géza, Szabó Lajos, Samu József, Kárpáthy Endre, Hetvényi István, Gábel Jakab; ajánlkozás folytán: Kerner Péter, Csányi Károly, Szász Ferencz, Lenhardt Károly, Németh Ferencz, Fabián Károly, Altmann Dániel, Müller János, Huszár Károly, Faluvéghi Albert, Putsch Tóbiás, Vizer Endre, Szoboszlai Sándor, Gál Andor, Kardos Péter Barta József.

A II-dik szakbizottsághoz utasított tételek voltak: 1. *A magyarnyelv tanításának módszere és hatásosabb terjesztésének módjai a nem magyarajkú népiskolákban.* — 2. *A kézi munka és házi iparlanítás a népiskolában.* — 3. *A történet és alkotmánytan tanításának módszere.*

A III-ik vagy rendtartási és fegyelmi szakbizottság elnökévé Sipos Elek, alelnökévé Koszorú J., jegyzővé Pammer P. és Veress F. választattak meg.

A III. szakosztályba kiküldettek az elnökség által Libertiny Gusztáv, Bárány Ignácz, Bedő József, Erdélyi K., Kutasy D., Szántó M., Laki József, Szeligman E., Sipos E., ajánlkozás folytán ide csatlakoztak: Veres János, Vizer E., Török J., Czibor M., Barcs J., Fekete B., Major J., Haspray J., Vass E., Kocsor M.

Ezen szakosztályhoz a következő tétel utasíttatott: 1. *Az iskolai fegyelem és annak szükségessége.*

A IV-dik vagy tanszermúzeumi szakbizottság elnökei voltak Verédy Károly és Wolfgang Lajos, jegyző: Mészáros F. és Honeczky B.

A tanszermúzeumi szakosztály tagjaiul kiküldettek: Verédy Károly, Krajcsik S., Borbély S., Janek F., Rieger J., Giczy J., Fejes István, Derszib R., Farkas J., Riesz József; ajánlkoztak: Sándor D., Sárfy O., Radics J., Bicsak S., Hamzsus K., Horváth J., Répay A., Szollár J.

A IV. szakosztály tétele volt: *A megyei tanszermúzeum.*

Az V-dik vagy „Eötvös-alap" szakbizottságának elnökei lettek Tóth József és Boga Bálint, jegyzők Kerekes J. és Trajtler K., előadó volt Györgyössy R.

Az elnök által kiküldettek ezen szakosztályba Kiss Á., Barts, Gyertyánffy J., Robonyi J., Kerekes J., Györgyössy R., Adorján M., Merényi K., ajánlkozás folytán ide sorakoztak: Udvardi M., Lakits V., Müller J., Parizsa J., Sólyom A., Sági L., Ritter P., Hetényi J., Mühl J., Becsák K., Nemes L., Német P.

Ezen szakbizottság tétele az *„Eötvös-alap ügye"* volt.

A VI. vagy a tanítóegyesületek szervezetét tárgyaló szakbizottság elnökévé választatott. Czírfusz F., jegyzők lettek: Kovássy Z. és ifj. Jung F., előadók voltak Göbel J. és Lakits V.

Ezen *szakbizottságba kiküldettek:* Réthy Lajos, Petrovácz József, Vass Mátyás, Várady Károly, Orbán Ferencz, Czirfusz Ferencz, Kovács Gergely, Kovássy Zoltán, ajánlkoztak: Suttág Ferencz, Fonyó Pál, Greizinger Márton, Fülöp Endre, Reberits Imre, Nyujtó Pál, Barabás Gergely, Bartha János, Jakab Elek, Parizsa János, Mohácsi János, Pál József, Gajdos János, Buxbaum Henrik, Jékel István, Dus Sámuel, Maislis Ferencz, Koszorú István, Pazár István, Kátai Lajos.

Ezen szakosztálynak két tétele volt ú. m.: 1. *A tanító-egyletek szervezete.* — 2. *Az orsz. tan. gyülés szervezete.*

A VII-dik vagyis az iskolai és népkönyvtárakat illető szakbizottság elnöke lett Gáspár János, jegyzők voltak Bánffy J. és Schmidt B. előadók: Lakis V. és Bánffy J.

A VII. szakbizottságba kiküldettek: Gáspár János, Bánffy János, Borsy Géza, Schmidt Boldizsár, Dániel Dávid, Trajtler Károly, Triff Gábor, ajánlkoztak: Szatmári, Szabó Albert, Bokross István, Papp Péter, Csathó Alajos, Sólyom Antal, Kanovics György, Gál Antal, Súdi János, Kótai Lajos, Koczori Márton.

Az ezen szakbizottsághoz utasított tételek a következők: 1. *Javaslat az iskolai-ifjúsági és népkönyvtárak tárgyában.* — 2. *Javaslat a „Népnevelési egyletek" tárgyában.*

A szakbizottságoknak ily módon történt megalakítása csak részben történt meg a nagygyülés színe előtt, a mennyiben ott csak az elnök által kiküldött tagoknak és az ajánlkozottaknak névsora hagyatott helyben. Az egyes szakosztályok a II-dik ülés után szervezkedtek a fenntebb leírt módon.

A második ülés a tagoknak szakbizottságokba való osztása után bezáratott. A bezárás után Trajtler Károly egy irásbeli indítványt akart beterjeszteni, ezen indítvány azonban az elnök által nem fogadtatván el, annak sem előadása, sem felolvasása nem történhetett meg, mivel nem volt a napirendben levő tárgyakkal kapcsolatban.

IV.

A magyarországi tanító testületek képviseleti nagygyűlésének

III. ülése.

Augusztus 14-dikén nagygyülés nem tartatván, a midőn augusztus 15-én d. e. 10 órakor a III-dik ülést *Békey* Imre elnök megnyitotta, már két szakosztály részéről jelentetett, hogy a hozzájok utasított tételek közől egy-egy az ülés elé terjeszthető; ugyanezért miután az augusztus 13-diki ülés jegyzőkönyve felolvastatott s a miniszter ő nagyméltóságához kiküldendők névsora elfogadtatott és a Nőiparkiállítási bizottság elnökének *Zichy* Jenő urnak szives üzenete és 200 darab ingyenjegyről szóló adománya hálásan tudomásul vétetett volna, a napirendre először is fölvétetett az I-ső vagy nevelési szakbizottságnak következő javaslata:

JAVASLAT

„az ismétlőiskolák tantervének alkalmazása a növendék ismeretköréhez, és az egyes vidékek viszonyaihoz képest“ című tétel tárgyában.

1. Az ismétlőiskolának tulajdonképeni czélja volna, a hat tanfolyamú népiskolában szerzett ismereteknek ismétlése és bővítése, azonban az iskoláztatás különböző akadályai, és a dolog természeténél fogva ezen eszményi czél nem levén teljesen megvalósítható: az ismétlőiskolai kötelezettség korában levő növendékek az egyes vidékek elemi népokta-

tási viszonyai szerint szétágazó ismeretkörükhöz képest osztassanak három főcsoportra, u. m.:

a) a hat elemi tanfolyamot sikeresen végzett növendékek csoportjára;

b) a hat elemi tanfolyamot nem végzett növendékek csoportjára, és

c) a netalán semminemű oktatásban nem részesültek csoportjára.

2. Az itt kijelölt három csoport elébe az egyes vidékek oktatási- és foglalkozási viszonyaiból folyólag szervezhető csoportok szerint két irányban tüzessék ki a tanczél, és pedig:

a) a falusi földmívelési és

b) a városi iparos viszonyokra való tekintettel.

3. Úgy a falusi, mint a városi ismétlőiskolai kötelezettség korában levő növendékekből szervezhető csoportok előismereteihez képest tanítási czélúl tüzessék ki, a növendékek lelki erőinek összhangzatos fejlesztése mellett:

a) a gyakorlati élet szempontjából legszükségesebb ismeretek megszerzése, és

b) az elemi iskolában szerzett ismereteknek bővítése, s a gyakorlati élet helyi viszonyaihoz való alkalmazása.

Ezen nagy fontosságú tétel fölött való vita a következőleg folyt le.

Orbán Ferencz előadó: T. közgyűlés! Alkotmányos államban, hol az állampolgároknak legnagyobb része közvetve, de részben közvetlenül hivatva van arra, hogy megalkossa a törvényeket az államélet fejlesztése leghelyesebb irányában, ott az állami lény okvetlenül megköveteli, hogy polgárai felvilágosultak legyenek; mert a felvilágosultságnak mérveitől függ majd szellemi és anyagi gyarapodásának nagysága. E czélt támogatni, előmozditani első sorban a népiskolák levén hivatva, azért a népiskola az állami élet egyik legfőbb tényezője. Ugyanazért meg kell ragadnunk az alkalmat, hogy ezen intézmény hiányait pótoljuk, és nevezetesen a népiskolai intézmény egyik lényeges részének, az ismétlőiskolázásnak oly munkakört jelöljünk ki, a mely munkakör a fenforgó viszonyokhoz képest leginkább van hivatva ezen ismétlőiskola növendékeinek megadni ott, a hol kell, és bőviteni ott, a hol szükséges, azon ismereteket, a melyek őket hivatásukhoz leginkább vezérlik. De mert az ismétlőiskola korkötelezettsége az, a midőn a növendékek, mint leendő állampolgárok az ismeretek szerzésének tudatára ébrednek, tehát ezen kort fejlesztenünk, és az adott viszonyokhoz képest tanítási eljárásunkat ezen korhoz arányítani

okvetlenül szükséges. Hogy azonban ezt tehessük, mindenekelőtt a fenforgó viszonyokat kell számba vennünk. A népoktatási törvények megalkotása óta végrehajtásuknak nehéz kérdései között az ismétlőiskolai tanfolyam az, a melynél a kivitelben legtöbb akadályokkal találkozunk. A törvényben világosan meg van ugyan jelölve az ismétlőiskola hivatása és meghatározva annak ideális fogalma, t. i. hogy legyen az elemi népiskola folytatásaképen ezzel szoros összefüggésben; ámde mindnyájunk előtt ismeretes azon sok akadály, mely ennek kivihetősége előtt áll.

Hosszas volna ezen akadályokat elősorolni; azért legyen szabad csak nehányat felemlítenem. Mindenek előtt meg kell jegyeznem, hogy hosszú idő kell még ahhoz, hogy a törvény által kiszabott és az erélyes miniszteri rendeletek által megkövetelt hat éves tanfolyamu népiskolák életbe lépjenek, de még e mellett a városi iskolák nogyobbrésze a középiskolákba való lépésre mintegy előkészitőül szolgál és így eredeti czéljától a népiskolázástól eltért. (Igaz.) Így a már szervezetében is hiányos mindennapi iskolázásnak oly nagyok az akadályai, hogy ezen hiányos iskoláztatásból kikerült és az ismétlő iskolai kor kötelezettségébe jutott növendékek előtt az ismétlő iskola hivatása csak ideális czél. Ezen akadályok közül legyen szabad csak kettőt felemlítenem, (Halljuk!) nevezetesen az igenis hiányos mindennapi iskola látogatásra vonatkozólag. A legtöbb helyen, mint tudjuk, talán szegénység, tudatlanság, elfogultság és más egyéb okok miatt a növendékek legnagyobb része korához képest nem a kellő időben kezdi meg az iskolázást, és más felül annál korábban hagyja azt el. Emellett azt sem hagyhatjuk figyelmen kivül, hogy épen azok, a kik ezen sok akadályok legyőzésére vannak hivatva első sorban, hogy ezen intézmény összhangzatosan fejlődhessék, nem támogatják eléggé az iskolázást. (Igaz.)

Röviden összefoglalva ezek azok az akadályok, a melyek miatt az ismétlő iskolai kor kötelezettségébe jutott növendékek az ismétlő iskola kivánalmainak megfelelő képzettséggel vagy épen nem, vagy nagyon hiányosan birnak. (Igaz, úgy van.) Ámde ezeket önhibájukon kivül és a törvény gondoskodása mellett

elveszni és az ismeretek legelemibb alapjainak megadása nélkül az életbe kibocsájtani — azt hiszem — a tanitóságnak lelkiismerete nem engedheti, nem engedheti hazafiui kötelessége, különösen oly helyeken, a hol épen nemzeti missziója van a magyar tanitóságnak. (Élénk helyeslés.)

Igen természetes tehát, hogy ily viszonyokkal szemben nem lehet nekünk a törvény által kijelölt ideális tanterv kiviteléhez mereven ragaszkodnunk, hanem a helyi viszonyokhoz és egyszersmind a növendékek ismeretköréhez kell alkalmazkodnunk; eljárásunkat irányoznunk és alkotnunk tantervünket. (Helyeslés.)

Ezen szükségtől vezéreltetve vette fel az előkészítő bizottság ezen országos tanító-gyűlés által tárgyalandó tételek közé az ismétlő iskolai tantervnek mikénti alkalmazást a viszonyokra, és ezennel van szerencsém a jelzett viszonyok szem előtt tartásával úgy az előkészítő, mint a szakbizottság összehangzó megállapodása alapján e bizottságok javaslatát előterjeszteni.

Vass Mátyás: T. közgyűlés! Mindenekelőtt tisztában kivánok lenni az iránt, és óhajtom, hogy tisztában legyen a t. közgyűlés is egy eszmével, azzal t. i., hogy a t. előadó úr beszélt ismétlő iskoláról akkor, midőn előszámlálja, hogy ezen iskolába felveendők tehát először már azok, a kik még semmit sem tudnak, másodszor a kik keveset tudnak, harmadszor pedig a kik már a hat tanfolyamot bevégezték. Legyünk tisztába a dologgal, mert ez nem ismétlő iskola. Felfogásom szerint ez nem más, mint póttanfolyam (Igaz! egyfelől, nem áll, más felől), mert a törvény világosan mondja, hogy a 6. tanfolyamot bevégzett növendékek vétessenek fel kellő iskolai bizonyítvány alapján az ismétlő iskolába. Ezt tudjuk. Tudjuk azt is, hogy mik azon akadályok, a melyek ezen ismétlő iskolák keresztülvitelét eddig gátolták. Fájdalom 12 év óta áll fen a közoktatási törvény, még sem hajtatott végre. Itt most a t. közgyűlés egy kérdéssel áll szemben, tantervet készit oly iskolára, a mely tulajdonképen a törvényben nincs is. Én tehát először is megjegyzem azt, hogy ez nem az az iskola, a melyet a törvény előír, a mely az irodalomban is és a sajtóban tárgyaltatott. Másodszor előre bocsátom azt is, hogy ha az ismétlő

iskolában való tanításért a tanítót — mint tudjuk — díjazás nem illeti, az esetben ha ezek az iskolák felállíttatnak, a tanító ezt díjtalanul nem teljesítheti. Harmadszor pedig, miután a t. előadó úr az iparos tanulók oktatására is hivatkozik, azt vagyok bátor megjegyezni, hogy ez már az ipartörvény által szabályozva van, az ipariskolázás, az ipariskola egészen más, az ipariskolákra önálló törvény van, már csak azért is, mert oda az iskolát nem végzett növendéknek is be kell iratkoznia, és csak az itt nyert iskolai bizonyítvány alapján szabadíthatók fel. Ez tehát egészen más. Azért röviden a következő indítványt vagyok bátor a t. közgyűlés elé terjeszteni. (Olvassa.)

Indítvány: Tekintettel arra, hogy a 68-diki 38-ik törvényczikk értelmében felállítandó hat tanfolyamu népiskola az országban csak részben van létesítve s így a most dívó ismétlő oktatás sem felel meg a törvény czélzatának, annak ugyanis, hogy az ismétlő oktatás a hat tanfolyam bevégzése után veszi kezdetét, mondja ki az országos tanítói gyűlés, miszerint a mostani ismétlő iskola csak pótiskola, póttanfolyam, mely csak azok számára rendezendő és állítandó fel, kik bár a törvényes tankötelezettség idejében vannak, de a körülmények következtében a leg-zükségesebb elemi oktatásban sem részesültek;

tekintve azt, hogy az ily pótiskolák, illetve póttanfolyamok felállításáról a törvényben nincs intézkedés, kéressék fel a magas kormány, miszerint egyelőre rendeletileg eszközölje ezek létesítését s egyúttal a magas kormány intézkednék az iránt is, hogy az ujabban megalakítandó népnevelési egyesületek a pótiskolák felállítását és támogatását tüzzék magoknak ki czélul és feladatul;

tekintettel továbbá arra, hogy az ily pótiskolák nem a 38-ik törvény értelmében szervezett ismétlő iskolák; tekintve továbbá azt, miszerint a pótiskolák voltaképen magánjellegű iskolák lévén, a tanító díjtalanul nem kötelezhető azoknak vezetésére;

végre tekintve azt, miszerint az iparos tanulók oktatásáról már az ipartörvény intézkedett, melynél fogva az iparos tanuló tekintet nélkül éveire — az úgynevezett ipariskolába köteles járni, s az onnan nyert bizonyítvány alapján szabadítható fel csak:

mondja ki az országos tanítói gyűlés, miszerint az iparos tanulók oktatása nem egy és ugyanaz a most divó, vagy eztán felállítandó pótiskolák feladatával és czéljával, s minthogy az iparos tanulók oktatásának kérdése, ha nem is bevégzett tény még, de egészen más természetű lévén a pótiskolák czéljával, a pótiskolákba való járásra az iparos tanulók nem kötelezhetők, s nem pedig megfordítva s így a pótiskolák és az úgynevezett iparos tanulók iskoláját nem lehet egynek és ugyanannak tekinteni, mert a pótiskola a 68-dik 38-dik törvény által rendelt ismétlő iskolát volna hivatva pótolni, az iparos tanulók oktatásáról pedig az ipartörvény gondoskodott, s inkább az ipar pályára készíti elő a növendéket, s így a kettőt nem lehet egynek tekinteni.

Plachy B. hosszasan szól a tárgyhoz, pártolja az előadó által elmondottakat, s némi stylaris javítások után kijelenti, hogy az egész javaslatot, úgy a mint az van, elfogadja.

A vitatkozásban élénk részt vettek még: *Berecz* Gy., *Bartha* F., *Gabel* J., *Petrováez* F., a ki szintén módosító javaslatot adott be, s azt indítványozza, hogy ezen kérdés a napi rendről vétessék le és utasíttassék az egyes vidéki tanítói egyletekhez véleményadás végett. (Élénk helyeslés.) A központi választmány pedig — ha lesz ilyen, — a beadandó indítványokat vegye tárgyalás alá, és állapítsa meg a tantervet az egyes vidékek viszonyaihoz képest (Hosszas helyeslés). Az előadó úrnak azon nézetéhez, hogy a mostani viszonyok mellett a tanulók legalább három csoportra osztassanak, ő is hozzájárul.

Réthy Lajos humorral szólal fel a bizottsági munkálat mellett.

Várady Károly: Igen sajnálom, hogy a t. előttem szólott kartársommal egy nézeten nem lehetek. Fontos okok késztenek rá, hogy határozottan ellene mondjak annak az állításának, mintha a mi népoktatásügyünk szervezete csak szoros értelemben vett népiskolát ismerne (Helyeslés), és az ismétlő iskola fontos intézményét mellőzte volna, vagy hogy ezt csak pótiskoláztatással, póttanfolyamokkal kívánta volna helyettesíttetni. (Élénk helyeslés.) Maga népoktatási törvényünk s a közoktatásügyi miniszter

úrnak e tárgyban kibocsátott rendeletei nyújtják erre a legelvitázhatlanabb czáfolatot. (Úgy van!) Ismétlő iskoláink, ha kevés számmal is, de eddig is voltak, vannak s lenniök is kell, épen a törvény értelmében s a közjó érdekében. (Helyeslés.) Csakhogy ez iskoláknak nem a szoros értelemben vett népiskolákban tanítottaknak szöveg szerinti ismételtetése a hivatása; hanem ez ismereteknek alkalomszerű felújítása, gyakorlatias kibővítése, a növendékek érettségéhez s hajlamaihoz képest tovább fejlesztése, és a közéletre is kiható megszilárdítása. (Helyeslés.) Hogy hogyan történhessék ez legsikeresebben, arra kell módokat s eszközöket találnunk; s mivel erre szolgál az előadó által előterjesztett javaslat is, pártolom azt teljesen. (Helyeslés.) A javaslat szerinti csoportosítás ugyanis bizonyára sikeresebbé teheti az ismétlő-iskolai oktatást; mert alkalmat nyújt a tanítóknak arra, hogy tanításukat az ismétlő-iskolákban is tanítványaik értelmi fokozatához képest oszthassák be. Ha az ismétlő-iskolák helyett, oly pótiskolákat vagy póttanfolyamokat rendeznénk be, milyeneket Vass Mátyás t. tagtársunk indítványa jelez, ezekkel csak arra hatnánk, hogy még jó hosszú ideig ne hajtassék végre a népoktatási törvény. (Élénk helyeslés.) A szülők nagy része nemcsak elvonná gyermekeit a rendes iskolától, hanem még a póttanfolyamra se küldené el. (Halljuk!) És annál különösebbnek találom, hogy az ismétlő-iskolák ellen tanítók szólaljanak fel; mert meg vagyok győződve, hogy ha csak 15—20 évvel ezelőtt lettek volna jól szervezett ismétlő-iskoláink, ma szoros értelemben vett népiskoláink is jóval nagyobb támogatásnak örvendenének az élő társadalom részéről. Mert a népnek azon gyermekei, kik a szoros értelemben vett népiskola után még az ismétlő-iskola intézményét is élvezték, sokkal inkább tudnák becsülni az iskolát, s lelkiismeretesebben is látogattatnák azt gyermekeikkel. (Élénk helyeslés.)

Eddigelé épen az a baj, azért oly feltünően csekély igen sok helyen a rendes iskola eredménye, mert akkor hagyják abba a gyermekek, mikor már eszök, szívük megnyílt a magasabb ismeretek s a mélyebb nyomokat hagyható erkölcsi hatások befogadá-

sára. (Úgy van!) S most még ez ismétlő-iskola jótéteményétől is foszszuk meg őket, — talán puszta czimkérdésért?

Ámde vajmi kevés igazán üdvös és maradandó hatásút nyújthatunk az ismétlő-iskolákkal, ha még bennök sem ügyelünk az élet intéseire, és ha tanításunkban nem igyekszünk a helyi viszonyok szerint kiváló figyelemmel lenni vagy a földmívesek, vagy az iparosok szükségeire. (Halljuk! Halljuk!) Midőn a javaslat ezekre kellő tekintetet kiván vetni, nem kizárólag csak gazdasági vagy ipari szakfogások, szakismeretek közlésére kívánja utalni a tanítót. Kik efélékhez is értenek, ezekkel is sokat használhatnak; de azért általában csak azt várja a javaslat, hogy az ismétlő-iskola tanítója kiválóan azt tartsa szemei előtt, hogy mi lesz növendékei legnagyobb részéből. Ki erre sem ügyel, az az ismétlő-iskolában igaz érdekeltséget úgy sem kelthet, tehát alig lesz tanításának sikere. (Ellenmondás.) De a jó tanító bizonynyal ki fogja választani, hogy péld. a számtanból, a föld- és természetrajzból, s általában a természettudományokból miket emeljen ki, mikre fektesse a fősúlyt, annak meggondolásával, hogy az ismétlő-iskola már igazán kapocs az iskola és a társadalom között, igazán az életre készít, s a valódi életre, valódiságra kell segítenie. (Helyeslés.)

A hol erre törekesznek, s ezt sikeresen megmutatják a tanítók, ott joggal várhatják meg, hogy ismétlő iskolabeli fáradságos munkájokért külön jutalomban is részesüljenek. Hisz mívelt társadalom, előre törekvő nemzet, azért, a mivel valóban javára vagyunk, hasznára dolgozunk, hálátlan nem lehet. (Élénk helyeslés.) Tehát már csak a tanítók anyagi javadalmazása érdekében is pártolnunk kell az ismétlő-iskolákat, mert ezek eddig is nem egy helyt juttatták új jövedelmi forráshoz a tanítót. (Helyeslés.) De elvégre a társadalmat meg kell nyerni azzal, hogy minél gyakorlatiasabb irányzatúakká igyekezzünk tenni ismétlő-iskoláinkat.

Attól, hogy a helyi irányok szerint a földművesek s iparosok szükségére tekintettel legyünk, ne irtózzunk, hiszen százados példa áll már előttünk, hisz ez elvet a művelt nyugaton már rég kimondották, s alkalmazzák is. (Helyeslés.)

S hogy mi is minél helyesebben alkalmazhassuk ezt: nem-

csak az előterjesztett javaslatot ajánlom elfogadásra, hanem egyszersmind pártolom Petrovácz igen tiszt. tagtársunknak azt az indítványát is, miszerint az ismétlő-iskolák tantervének részletezése s tanítási idejök és óráik megállapítása iránt a fennálló tanító-egyesületek megkérdezendők. (Élénk éljenzés.)

Ezután még *Péterfy* Sándor és *Fonyó* Pál szólottak röviden a tárgyhoz. Több szónok feljegyezve nem lévén, az elnök felszólította a közgyűlés tagjait, hogy a kik az előadó által kifejtett nézeten vannak, álljanak fel.

A megejtett szavazások folytán elnök kimondhatta, hogy az első szakbizottságnak az ismétlő-iskolákra vonatkozó javaslatát az országos tanítói gyűlés magáévá tette s azt Petrovácz F. képviselőnek azon indítványával együtt, miszerint az ismétlő-iskolák tantervének részletezése, tanitási idejök s óráik megállapítása iránt hivatalos úton a fennálló tanitó-egyesületek kérdezendők még meg — a magas miniszterium elé terjesztendő határozattá emelte.

Tárgyalás alá kerül ezután a negyedik szakbizottság következő munkálata:

JAVASLAT

a megyei tanszermuzeum felállítása ügyében.

1. §. A tanító-egyletek közreműködésével minden megye területén tanszermuzeum szerveztetik.

2. §. A megyei tanszermuzeum czélja általánosságban felölelni mindazon tanszereket és taneszközöket, melyek részint a mult oktatás ügyére vonatkoznak, részint jelenben a népoktatási intézetekben használtatnak, más részről a meglevők alapos birálata után a czélszerűeknek talált eszközök terjesztése s a mutatkozó szükséglethez képest új és hasznos tanítási eszközöknek a tanítók által való előállítása is. És bár az összes népoktatási intézeteknek ezen czélra irányuló ügyeit felkarolja, mégis fősúlyt fektet első sorban a megye népiskolai ügyére.

3. §. E végből a tanító-egyesület *a)* gyűjtéseket eszközöl a múlt idők taneszközei közül; *b)* a körülményekhez képest vásárlások által megszerzi a czélnak megfelelő tárgyakat; *c)* összeállítja a megye területén előforduló terményeknek teljes gyűjteményét, feltüntetve úgy fejlődésük, mint feldolgozásuk egyes részleteit; elkészítteti a megye részletes térképét és a megye lakosaira vonatkozó statistikai kimutatásokat megőrzi; *d)* a törvény követelményeinek teljesen megfelelő népiskola taneszközeit és szereit összeállítja; *e)* a tulajdonjog föntartása mellett megőrizés és kiállítás végett elfogad minden érdekes és hasznos tanesz-

közt; *f)* felhasználja a társadalomban és tanügyi körökben nyilvánuló alkalmakat a tanszermuzeum körébe eső eszmék népszerűsítésére és terjesztésére; *g)* gyüjteményeit nyitva tartja nemcsak a helyi és vidéki tanférfiak, de a közművelődés iránt érdeklődő minden tanügybarát előtt.

4. §. A tanszermuzeum igazgatását a tanító egyesület által a közgyülésen e czélra megválasztott bizottság eszközli, melynek teendői szintén a közgyülés által hozandó szabályrendelettel állapíttatnak meg.

5. §. A berendezés és fentartás költségeinek fedezhetésére a megyei tanító egyesületek tanszertárlati alapot létesítenek, mely az egyesület közpénztárától elkülönítve kezelendő. A tanszertárlati alap gyarapítására szolgálnak: egyesek pénzadományai, az alap javára rendezett gyűjtések, sorsolások, kiállítások és mulatságok jövedelmei. Továbbá a tanító-egylet közpénztárából évenként a körülményekhez képest meghatározható összeg. Végre a megye és az állam segélye.

Miután a javaslatot a szakbizottság előadója, *Verédy Károly*, melegen ajánlotta — Pazár István, Borbély Sámuel és Groó Vilmos tagoknak hozzá szólása után ugyancsak Groó Vilmos által tett indítványnyal kiegészíttetvén, határozattá emeltetett.

A javaslatot kiegészítő pont így hangzik:

„A tanszermuzeum elfogad megőrzés végett a megyében található régiségi, természet- és néprajzi, ipar és gaydasági tárgyakat, hogy különösen ott, hol nincs megyei muzeum, annak megalapítását könnyítse.“

Ezzel a III-dik ülés napirendje kimeríttetett. A gyülés végével bejelentetett az elnök által, hogy a rendező bizottság által a nagygyülésre meghivott fiumei vendégek a nagygyülés figyelmét szivesen fogadták, mit is a gyülekezet lelkes éljenzés közt vett tudomásúl.

V.

A magyarországi tanítói testületek képviseleti nagygyűlésének

IV. ülése.

A IV-ik ülést augusztus 16-án d. e. 9 órakor nyitotta meg az orsz. tan. gyülés főelnöke. A napirendre kitűzött tételek közül a többség határozata szerint először az I. szakbizottság által beterjesztett következő tétel tárgyaltatott. A javaslatot és a felette tartott vitát az orsz. tan. gyülés értesítője a következő módon közölte:

JAVASLAT

az iskolai takarékpénztárak tárgyában.

1. Ismertesse meg a tanító tanítványaival a takarékosságot mint erényt, a könnyelmű pazarlást mint bűnt, ezek alapján mint a takarékosságra szoktatás egyik hathatós eszközét, ott a hol és mikor a körülmények ajánlják, hozza be iskolájában az iskolai takarékpénztárt.

2. A takarékosság előmozditása végett maga a tanitó adjon mindenütt és mindenben jó példát.

3. Hogy a növendéknek megtakarítani való pénze legyen, szoktassa a tanító tanítványait az ajándékba kapott pénz megtakarításán kívül különösen a munka alapján szerzett, például a házi iparczikkek, gyümölcsmagvak, orvosi füvek, papir stb. elárusítása útján kapott pénz megtakarítására.

4. Az iskolai takarékpénztárak iránt a szülők és tanítványok bizalma az által költendő fel, hogy a heti betétek kezelése a felsőbb osztályokban lehetőleg a növendékek által választott két-két tanulóra bízassék.

5. A tanító maga vegye át az iskolában begyűlt takarékpénztári összeget s minden betevőnek betéti könyvébe s a főkönyvbe a megtakarított pénzösszeget sajátkezüleg jegyezze be.

6. A hetenkint begyűlt pénz lehetőség szerint vagy takarékpénztárban vagy más biztos helyen kamatoztassék.

7. Az isk. takarékpénztár betétei után nyert kamatok a betevő gyermekek közt szabályszerűleg felosztandók.

8. A tanuló megtakarított pénzét csak szülei engedélyére veheti vissza.

9. Minden iskolai takarékpénztárt kezelő tanító az intézményre vonatkozó tapasztalatait feljegyzi s azokat illető egylete útján adatgyűjtés végett az orsz. közp. választmánynak évenként beküldi.

Péterffy Sándor: méltóztatott meghallgatni a szakosztály javaslatát az iskolai takarékpénztárak tárgyában. Én, mint előadó azt úgy egészében, mint egyes részeiben elfogadásra melegen ajánlom. A javaslatban, nevezetesen az első pontban, állást foglal a szakosztály azon kérdést illetőleg, hogy mit gondol az iskola-takarékpénztár felől, mint pedagogiai eszköz felől.

A szakosztály azon meggyőződésben van, hogy az iskolai takarékpénztárak pedagogiai eszközökül elismerendők.

Az iskolai takarékpénztár pedagogiai nevelőeszköz. Ezt az álláspontot vita alá lehet még bocsátani, nincs még Magyarországnak minden egyes tanítója meggyőződve arról, hogy vajjon csakugyan pedagogiai eszköz-e vagy sem.

Három nagy csoportra oszlik Magyarország tanítósága e kérdésben. Az egyik pártnak — igen nagy pártnak — az a véleménye, hogy az iskolai takarékpénztár minden körülmények közt igen jó pedagogiai eszköz. A másik párt azon meggyőződésben van, hogy az iskolai takarékpénztár csak bizonyos körülmények közt alkalmazható és alkalmazandó nevelő-eszköz. A harmadik párt pedig azt mondja, — és az még a legnagyobb párt Magyarországon, — hogy egyáltalán nem ér az iskolai takarékpénztár — mint pedagogiai eszköz — semmit. (Felkiáltások: úgy van!)

Vizsgáljuk meg e három párt állását; konstatáljuk, hogy melyik párthoz csatlakozott a szakosztály, és a szakosztálylyal én is. (Halljuk!)

Azok, a kik az iskolai takarékpénztárt minden körülmények közt alkalmazható pedagogiai eszköznek tartják, következőleg okoskodnak: a mi magyar népünk, a magyar nemzet bizony nem tanult még meg eddig a pénzzel bánni, meg kell őt erre tanítani. Igazuk van ebben. A mi népünk, nemzetünk termelő ország volt, volt búzája, bora bőségben, de pénze nem volt soha, s ennek következtében nem is tanulhatott meg a pénzzel bánni. Nem volt közlekedési eszközünk, nem tudtuk pénzünket értékesíteni, nem volt kereskedésünk, búzánkért adtak sok minden haszontalanságot, de pénz nem jutott kezünk közé. Ma már azonban úgy áll a dolog, hogy a nép közé is jut pénz, s ezért szükséges, hogy a nép is megtanuljon a pénzzel bánni.

Ez az okoskodás, hogy a népet már ifjúságában meg kell tanítani a pénzzel bánni, egészen helyes. A kérdés csak az, hogy vajjon az iskolai takarékpénztárak által kell-e a pénzzel való bánást a népiskolában a gyermekek közt elterjeszteni, hogy az később a nép közé is elterjedjen. Azok, a kik az iskolai takarékpénztárakat minden áron, minden iskolában el akarják terjeszteni, azt mondják, hogy az iskolai takarékpénztárak által igen sok mindenféle jót lehet eszközölni. Így pl. a számvetésre lehet a gyermekeket tanítani, gyakorlatilag lehet a könyvvezetést alkalmazni, e mellett olyan erkölcsi jó tulajdonokat lehet a gyermekek közt kifejteni, minő az önmegtagadás, mert — mondják ők — ha

a gyermek kap ajándékba pénzt, azt nem fogja majd czukorra költeni, hanem a takarékpénztárba teszi, mert — azt mondják ők — a legnemesebb erényeket, erkölcsöket lehet az iskolai takarékpénztárak által kifejleszteni. A ki tudja azt, hogy a magyar nemzetnek mennyit kell adakozni, a ki tudja, hogy a magyar nemzetnek mennyi mindenfélére kell még költeni, a ki tudja, hogy a magyar nemzetnek mekkora szüksége van még az önfeláldozó lelkesedésre, a ki tudja, hogy a magyar népnek azért még sincs pénze, és csak lelkesedéssel áldozik a haza oltárára, annak hozzá kell járulnia, hogy a gyermek már kicsi korában megszokja azt, hogy érzelmeit ne csak szavakban fejezze ki, hanem kifejezze pengő pénzben is. Hozzá kell tehát szoktatni a gyermekeket az iskolai takarékpénztárak körében ahhoz, hogy midőn összegyűjtött öt-hat krajczárt, abból adjon a szegény gyermekek számára is; szoktassuk tehát a gyermekeket a nemes adakozáshoz, az iskolai takarékpénztárak által.

Azt mondják továbbá, hogy az iskolai takarékpénztárak alkalmazása és helyes kezelése által a tanítói tekintélyt is lehet emelni. Mert az iskola működése voltaképen mindig kihat a felnőttekre is. Ha a tanító a gyermekek közt el tudja terjeszteni a takarékpénztárakat, kedvet kapnak a szülők a nagy takarékpénztárak támogatásához és saját jólétök emeléséhez. (Derültség a bal oldalon.)

Azt mondják, hogy éppen azáltal, hogy iskolai takarékpénztárakat alkalmazunk, lassanként hozzászoktatjuk a népet a takarékossághoz, mert a legtöbb iskolai takarékpénztár már tényleg nem más, mint a szegény népnek a takarékpénztára. A szülő az egy-két krajczárját elküldi gyermeke által az iskolába, hogy a tanító úr tegye be a takarékpénztárba, és így lassanként a szülők pénze összegyűl, és a takarékpénztárakban kamatozik.

Ezek mind oly érvek, melyeket azok hoznak fel, a kik az iskolai takarékpénztárakat minden áron és mindenüit el akarják terjeszteni. Ezek igen szép dolgok.

Hallgassuk meg már most azokat is, a kik az iskolai takarékpénztárt egyáltalán nem akarják, és kimondják, hogy az iskolai

takarékpénztárak a lehető legkárhozatosabb eszközök, ha valaha nevelési eszközökül az iskolákban alkalmaztatnak.

Ez a párt azt mondja, hogy először is nem jó az iskolában a tanítónak pénzzel foglalkozni, úgy sincs a tanítónak tekintélye, ne rontsuk el azt még jobban ez iskolai takarékpénztárral. Ma az iskolában és a tanító által a takarékpénztárt kezeltetni annyit tesz, mint a tanító tekintélyét tönkre tenni. Ma abban a világban élünk, midőn az emberek mindenkit a ki pénzzel bánik, tolvajnak tartanak, ma abban a világban élünk, hogy mindenkit, a ki valamely pénzintézettel összeköttetésben van, legalább is sikkasztónak néznek úgy messziről; ma oly világban élünk, hogy a defraudatiók korszaka lévén, bizony-bizony az iskolai takarékpénztárak kezelőjét se fogja senki attól a gyanutól megmenteni, hogy ő a másét elteszi. Ne bántsuk tehát azt a kis tekintélyünket, a mivel birunk, ne bántsuk azt a kis tanítói tekintélyünket, mely abban áll, hogy mivel semmit sem biznak ránk pénz dolgában, tehát nem is gyanusíthatnak. Hát hisz ebben is van valami.

Másik érvök azoknak, a kik az iskolai takarékpénztárt nem akarják, az, hogy annyi, de annyi dolgunk van már az iskolában, hogy azt se tudjuk, hogy mihez kezdjünk. (Úgy van! úgy van!) Ha felekezeti tanító vagyok, reggel harangozni kell, faiskolába és temetni kell menni, s az iskolában hány mindenféle tárgyat kell tanítani, s mikor szakítsak időt arra, hogy az iskolai takarékpénztár dolgával is foglalkozzam? Jön egy gyermek a tanítóhoz reggel 7 órakor, hoz egy krajczárt, jön egy másik 9 órakor, s ha azt a krajczárt el nem veszem tőle, elveszti, egy másik megtalálja, zsebre dugja és kész a baj, mit csináljak akkor? De minden nap kénytelen vagyok a szülők egy részével is érintkezni, mert csak szükséges ellenőriznem, hogy igazán tisztességesen jutott-e a gyermek ahhoz a pénzhez, vagy nem. (Úgy van! Igaz! Élénk helyeslés bal felől.)

Ezt azok mondják, a kik minden áron ellene vannak az iskolai takarékpénztárnak. Mondanak ők még sok mindenfélét, s mondok még egy párt azok közül, a mit ők állítanak. Azt mondják, hogy mélyebb pedagogiai elvek is tiltják az iskolai takarék-

pénztár alkalmazását. Takarékoskodni csak avval lehet, a mi van, a takarékosságot első sorban is a becsérzet fölkeltése által lehet eszközölni. A becsérzet fejlesztése nem ott kezdődik, a hol végződni kell. A gyerek nem tudja azt a krajczárt, nem tudja azt a forintot megbecsülni, mert nincs még mértéke hozzá. A gyermek első sorban csak az enni-innivalót tudja becsülni, és azért első sorban ennek a megbecsülésére kell őt tanítani, s a mi népünk igen helyesen teszi, midőn azt mondja: vedd fel azt a kenyeret s csókold meg, ha leejtetted, tanuld a kenyeret becsülni, (Helyeslés) tanuld a ruhádat megbecsülni, azután becsüld meg a papirost, mert ezekkel már tudsz bánni. Ha megtanultad a papirosnak, a ruhának a becsét, a használás közben, akkor talán majd idővel megtanulod a pénznek is a becsét, a mivel ilyeneket venni lehet.

Ha a gyermek ahhoz szokik, hogy a pénz legyen előtte az oltár, mely előtt leborul, ha a pénzgyűjtés lesz előtte a legmagasabb czél, a mire az iskolában és a szülői házban őt nevelik, akkor uraim, olyanforma népet fogunk nevelni, a ki pénzért eladja magát, (úgy van!) a ki pénzért eladja hazáját, (igaz!) pénzért eladja Istenét. (Úgy van! Úgy van!) Az olyan gyermek, a ki az iskolai takarékpénztár által a pénz értékét még kellőleg fel nem fogván, megszokja azt, hogy az ajándékpénz legyen előtte a legkedvesebb, az majd felnőtt korában is ingyen szeret pénzhez jutni. (Úgy van!) Úgy is olyan nagy a bajunk, hogy még az országos tanitógyűlésen is a képviselők elteszik ugyan a zsebükbe a pénzt, de sokan nincsenek itt; úgy is az a nagy bajunk, hogy az emberek munkanélküli pénz után sóvárognak és a lutri virágzik országszerte. (Úgy van! Igaz!)

Ezt is ők mondják, s mondanak még többet, de abban hagyom, mert az én magam álláspontját annál nehezebb lenne később megvédeni; saját magam alatt vágtam le most a fát. (Úgy van!)

Mert uraim, én nem tartozom azok közé, sem szakosztályom nem tartozik azok közé, a kik az iskolai takarékpénztárt derüreborúra helyes pedagogiai eszköznek ismerik el. (Helyeslés.) De

nem tartozom azok közé sem, kik azt mondják, hogy az iskolai takarékpénztárak egyátalán nem érnek semmit.

A ki tudja azt a példabeszédet, hogy ne adj a gyermek kezébe kést, mert nem tud vele bánni, az meg fog engem érteni, ha azt mondom, ne adj a tanító kezébe iskolai takarékpénztárt, ha nem tud vele bánni. A pedagogiai eszközök, ha valamit érnek, mind olyanok, hogy használni is lehet velök, de ártani is. Az a pálcza a tanító kezében, ha vele okosan és bölcsen bánni tud, bizony a leghasznosabb pedagogiai eszköz. (Hosszas élénk helyeslés és tetszés.) De a pálcza, ha nem bölcs Salamon szerint tud a tanító vele bánni, a legveszedelmesebb eszköz. (Úgy van! Úgy van!) Az országban, egész Európában többen vannak már, kik az iskolai takarékpénztárakat iskolai, fegyelmi, nevelési eszközül meg kezdték használni, mert úgy Európaszerte, mint Magyarországon mindenki elismeri, és különösen a nem-nevelők, hogy az iskolai takarékpénztárakban rejlik valami. Mindenütt elismerik azt, hogy a népet a takarékosságra, a pénzzel való bánásra meg kell tanítani, s miután bölcs, jó indulatú, nemes lelkű emberek, mint a mi tisztelt Weisz Bernát polgártársunk, (Élénk éljenzés) úgy lelkesednek ezért az eszméért, én nem mondhattam, és velem együtt más öt száz tanító nem mondhatta ki mereven azt az igazságot, hogy az iskolai takarékpénztár nem ér semmit. (Helyeslés.) Én azt az álláspontot foglaltam el, a mi szakosztályunkkal egyetemben, hogy próbáljatok meg mindent, s a mi jó, azt tartsátok meg. Ha valaki a takarékpénztárakkal csakugyan bánni tud, mindazt, a mit ellene fölhoztunk, mindazt a veszedelmet, a mit az iskolai takarékpénztárak rossz kezekben megteremthetnek, el tudja oszlatni.

Ugyanazért én a szakosztálylyal együtt ezt az álláspontot foglaltam el, miszerint elismerjük, hogy az iskolai takarékpénztár jó pedagogiai eszköz, de csak azon tanítók kezében, kik ez iránt lelkesedni tudnak, kik ezzel az eszközzel bánni tudnak és akarnak. (Helyeslés.) Én azt óhajtanám, hogy az országos tanító-gyűlés is fogadja el ezt az álláspontot. Mondja ki, hogy elismeri azt, hogy az ország tanítóinak kötelessége a gyermekeket mindenféle más

eszközök mellett a takarékosságra szoktatni és tanítani (Helyeslés), mondja ki azt, hogy nem mond anathemát az iskolai takarékpénztárakra mindaddig, míg meg nem próbálja, mondja ki tehát azt, a mi az első pontban áll, hogy az országos tanító-gyűlés óhajtja, hogy minden tanító kötelességének tartsa, úgy mint eddig, a takarékosságot úgy ismertetni meg mint erényt, a pazarlást, mint bűnt (Helyeslés), s ehhez képest a többi pedagogiai eszköz mellett ott, a hol a tanító időszerűnek tartja, hozza be a takarékpénztárt is.

Ajánlom pedig ezt azért, mert semmiféle kérdésben sem szeretek egyszerre, csak okoskodás alapján ítéletet mondani, s azt hiszem, hogy mi valamennyien tanítók vagyunk, s sokszor még a tapasztalatok alapján sem merjük kimondani az igazságot, mert akárhányszor megesik, hogy bizony a tapasztalatok után mondott igazság is hamisság, helytelenség. Megesik akárhányszor, hogy mi tanítók nagy bölcsen kimondjuk, hogy ez a gyermek szamár, nem tud semmit, s idővel aztán Deák Ferencz lesz belőle. A kik bátorságot éreznek magukban, nagy bölcsen valamely intézményt, megpróbálás nélkül elítélni, azok úgy tesznek, mint a német tanítók tettek. Az ő orsz. tanító-gyűlésökön kimondták, hogy az iskolai takarékpénztár nem ér semmit, veszedelmes, ennél és ennél a pontnál fogva, egész német alapossággal. (Derültség.) De azon bölcs atyafiak közt, a kik ezen határozatot hozták, nem hiszem, hogy volt kettő, a ki megpróbálta az iskolai takarékpénztárt. Nem szeretném, hogy ha mi is ilyen német alapossággal elvetnénk egy olyan intézményt, melyet még meg nem próbáltunk. Azért ajánlom, mélyen tisztelt közgyűlés, fogadjuk el azt a határozati javaslatot, a mely az említett módon ajánlja az iskolai takarékpénztárt, annyival is inkább, mert az a határozat olyan, hogy se nem árt, se nem használ. (Zajos tetszésnyilvánítások, taps bal felől.) Ez a határozat csak arra fogja felhívni a tanítók figyelmét, hogy próbálják meg ez intézményt. Fogadjuk el azt a javaslatot úgy a mint van, annyival is inkább, mert egyenes, merev ítéletet ebben a dologban ma még a legjobb akarat mellett sem mondhatunk. (Hosszas élénk éljenzés és taps.)

Elnök: Méltóztatik a t. közgyűlés e javaslatot általános tárgyalás alapjául elfogadni? (Elfogadjuk!)

Petrovácz József: Az előadó úr különböző szempontokból világította meg ezt a kérdést, s a helyett, hogy meggyőzött volna bennünket a takarékpénztárak hasznosságáról, talán inkább elidegenített attól, s így azok, a kik a takarékpénztárak mellett óhajtanának felszólalni, kizáratnának az elvi vitából. Indítványozom tehát, hogy tartsunk elvi vitát. (Helyeslés.)

Elnök: Méltóztatnak kívánni az általános vitát? (Felkiáltások: Igen!) Ennélfogva az általános vitát megnyitom.

Bánfy János: Habár az eddigi tárgyalás folyamán nem szólottam is, de a most szőnyegen lévő tárgy olyannyira fontos, hogy becses figyelmüket rövid időre kénytelen vagyok igénybe venni. (Halljuk! Halljuk!) Ma igen hamar felkapnak egyes eszméket, buzgólkodnak mellettük, és csakhamar beleunnak, főleg ha látják, hogy az egyes eszmék nincsenek kellőleg tanulmányozva. Így vagyunk uraim az iskolai takarékpénztárakkal is. (Halljuk! Halljuk!) Egy pár évvel ezelőtt, tetszett egy úrnak ezt az eszmét a külföldről behozni. És mi történt? Csaknem minden további tanulmányozás nélkül ránk octroyálták azt és követelték tőlünk, hogy hozzuk be iskoláinkba. De azt, hogy ezt indokolták volna, vagy hogy kimutatták volna, hogy az iskolai takarékpénztárak nálunk épen úgy meghonosíthatók, mint Belgiumban vagy Franczia országban: a világért sem tették. (Halljuk! Halljuk!) Azok tehát, a kik az iskolai takarékpénztárak eszméjét elfogadták, nem bizonyították be, hogy a magyar népnek csakugyan szüksége van az iskolai takarékpénztárakra. Ők elfogadják, hogy a népet takarékosságra tanítsák. Igen, de mikor azt állítják, hogy a népet takarékosságra kell tanítani, ebben benfoglaltatik az, hogy a magyar nép nem takarékos, hogy az talán pazarló. (Ellenmondások.)

Tegyük fel, hogy nem takarékos. Vajjon szükség van-e arra, hogy ilyen kényszermódon tanítsuk meg a népet a takarékosságra, és vajjon helyes e az, hogy az iskola legyen ennek eszköze? Én, t. közgyűlés addig, míg valaki be nem bizonyítja nekem azt, hogy

a magyar nép csakugyan pazarló, az iskolai takarékpénztárakat nem fogom helyeselni. (Helyeslés.) Sőt tovább megyek. Én azt állítom, hogy a francziáknak és belgáknak nincs szükségük ezen intézményre. A francziákat nem az iskolai takarékpénztárak tanították takarékosságra. És ha ezt el nem fogadnók, akkor bebizonyítanók, hogy a történelmet nem tanulmányoztuk eléggé. (Úgy van!) Tudjuk, hogy micsoda idők jártak ott a Lajosok korában. Ezen idő következménye oktatta a francziákat takarékosságra. (Élénk tetszés.)

Belgiumnak sincs szüksége az iskolai takarékpénztárakra; mert azon népnek, ha 10—11 ezer lakossal egy négyszögmértföldön meg akar élni, csakugyan takarékosnak kell lenni. (Úgy van!) Az, hogy sem Francziaországban, sem Belgiumban nincs szükség az iskolai takarékpénztárakra, történeti igazság, melyet sem Laurent, sem a Sröter Carina-féle álmoskönyvvel nem lehet megczáfolni. (Élénk tetszés.) Hogy csakugyan szükséges a takarékosságot előmozdítani és az ifjúságot erre csakugyan kell tanítani, belátom, mert nem volnék tanító, nem volnék e névre méltó, ha ennek ellenkezőjét merném állítani. A takarékosságot tehát, mint minden más erényt, elő kell mozdítani az iskolában; csakhogy az utat, módot és eszközöket kell megválasztani. Kinek jutna eszébe pl. a bátorságot gyakorlati módon előmozdítani és a gyermekeket két táborra osztva e végett egymásra uszítani? (Élénk tetszés.) Senkinek. Pedig a bátorságra is annyi szüksége van a népnek, mint a takarékosságra, különösen a mai háborus időben. (Tetszés.) Nem reflektálok, t. közgyülés arra sem, a mit ellenünk felhoznak, t. i. hogy kerüljük a munkát és nem szeretünk pénztári kezeléssel foglalkozni, mert erre csak azt mondhatnám, hogy azokat, a kik ezen pénztárakat kezelik, talán azzal lehetne gyanusítani, hogy őket vagy a magas kormány, vagy Weisz Bernát úr aranyai buzdítják. (Élénk ellenmondások.) Ezt uraim ép úgy lehetne mondani, mint a hogy mondják, hogy mi kerüljük a munkát. Mi megteszünk mindent, a mit megtehetünk.

Ezért az általam képviselt egylet, sőt merem állítani 15,000 néptanító nevében, az iskolai takarékpénztárakról le kell tennünk,

mert a minek nincs haszna, nem szabad elfogadnunk. (Élénk ellenmondások.)

Ajánlom ezt a t. közgyűlés szíves figyelmébe.

Várady Károly: Tisztelt közgyűlés! Engedjék meg, hogy mindenek előtt testületünk reputacziójának, méltóságának megvédése érdekében emeljem fel igénytelen, de erős meggyőződésből fakadó szavamat. A t. előadó úr azt a sajátságos eljárást követte, hogy a szakbizottsági javaslatot így ajánlotta elfogadásra: annyival is inkább fogadjuk el, mert ha határozattá emeljük is e javaslatot «az sem nem árt, se nem használ». Ily indokolást legkevésbbé sem vártam az előadó úr részéről, (Élénk helyeslés) mert ha az igaz volna, kompromittálná testületünk határozatait. (Hosszas helyeslés.) Itt afféle «se nem árt, se nem használ»-féle javaslatoknak semmi helye. (Helyeslés.) Mi megvárjuk — s azt hiszem, teljes joggal várhatjuk meg minden szakbizottságtól — hogy a hozzá utasított kérdésről legyen határozott véleménye, tiszta meggyőződése, s azt mondja is ki férfiasan. (Éljenzés.) De javasolni, vagy határozni olyat, a miről előre tudjuk, sőt nyiltan kimondjuk, hogy «se nem árt, se nem használ», ez nem férfias s legkevésbé sem illő egy országos testület méltóságához. (Élénk taps.) Mi ilyet tenni nem akarunk, s részemről mélyen meg vagyok győződve róla, hogy bármit határozunk is e kérdésben, még évekre kihatólag is meg lesz annak a maga hatása, eredménye, mert legalább minket csak kötelezni fog arra, hogy határozatunkat tiszteletben tartsuk, s annak érvényt szerezzünk. (Helyeslés.) Ennyit az előadó úr előterjesztésére, a melynek ezen ágáért — úgy hiszem — maga az illető szakbizottság sem igen szavazhat neki köszönetet. (Élénk tetszés.)

És most az épen előttem szólott Bánffy t. tagtársam merész megjegyzéseire s különös kinyilatkoztatásaira térek át. (Halljuk! Halljuk!) Ő mindenek előtt azt állitotta, hogy az iskolai takarékpénztárakat csak akkor fogja helyeselni, ha «előbb bebizonyitják, hogy a magyar nemzet pazarló». Isten őrizze meg nemzetünket attól, hogy még több elszomoritó tény igazolja róla e vélemény igazságát, vagy legalább azt, hogy nem tud gazdálkodni, nem tud

helyesen bánni pénzével (Halljuk! Halljuk!) Szereztünk már e téren elég szomoru tapasztalatot, okuljunk rajtok! (Helyeslés.)

Teljességgel nem állhat meg Bánffy tagtársunknak az a merész állitása sem, hogy Francziaországnak és Belgiumnak sem volt és nincs szükségük iskolai takarékpénztárakra. (Helyeslés.) Azt hiszi talán a t. előttem szólott, hogy a nagy és hatalmas Francziaországot, vagy a müvelt Belgiumot ő fogja megtanítani arra, hogy mire van szükségök? (Nagy tetszés.)

Megérzi, ösztönszerűleg megérzi minden nép maga, hogy mikre van neki szüksége s ezek kielégítésére rendre-rendre meg is teremti a czélra vezető és szükséges institucziókat. (Úgy van!) A franczia nemzet is érezte a takarékpénztárak szükségét és meg is teremtette; s most bizony a mi szép szavunkra, tanácsunkra el nem törli. (Tetszés.) Sőt épen okulást nyujthat nekünk annak feleleventése, a mi ez intézvény meghonosítása érdekében Francziaországban történik.

Nem a Lajosok kora, nem a Lajosok pazarlása tanította takarékosságra a franczia népet. (Úgy van!) Az ő pazarlásuk, könnyelmü költekezésük csak egy osztálynak, csak a hatalmi rendnek pazarlását gyűlöltette meg a franczia néppel, de azért maga a nép nem lett számitóbb, jámborabb, munkásabb. (Élénk helyeslés.) Épen azért már e század elején, s azóta folyton mind nagyobb számmal állottak elő nemzetgazdasági irók, politikai vezérférfiak, kik hirdették: hogy a franczia nép csak úgy lehet erős és független, ha munkás és takarékos. Ez íróknak azonban Francziaországban jó ideig csekély volt hatásuk. Igen, mert a franczia nép nem volt elég mivelt, hogy megértse vezérférfiai intését és tanácsát; s nem is lehetett elég müvelt, mert nem voltak jól szervezett népiskolái. (Tetszés.) De a mint lettek nemcsak jó iskolák, hanem bennök a franczia nép valódi érdekeiért lángoló néptanítók is, a nemzetgazdasági irók, a franczia közélet vezérférfiai, ezekhez fordultak, igy szólva hozzájuk: tőletek várjuk, hogy egy jobb s a maga függetlenségét biztosabban megvédeni tudó új nemzedék álljon elő; jertek e munkában nekünk segitségünkre, vigyétek be, és terjeszszétek iskoláitokban a pénztárakat. (Éljenzés és taps.) S a

franczia tanitók megértették s elfogadták e felhívást. (Élénk helyeslés.)

Francziaországban az iskolai takarékpénztárak behozatala óta a betétek a statisztikai adatok szerint igen nagy mértékben gyarapodtak. (Ugy van!)

Előttem szólt tagtárs úr azt kérdezte, hogy a bátorságra, és más erényekre szoktatjuk-e a gyermekeket. (Halljuk! Halljuk!) Hát miben áll a működésünk az iskolában, ha sem erényekre, sem bátorságra nem szoktatjuk a növendékeket? (Élénk tetszés.)

Az az elmélet sem áll, hogy a gyermek ezen intézmény nagy horderejét nem képes felfogni, mert így vagyunk minden egyébbel. A gyermek valaminek horderejét nem akkor fogja fel, mikor beszélünk róla, hanem akkor, mikor alkalma van annak gyakorlatára. (Helyeslés.) A növendék nem a prédikáczióból fogja megtanulni a takarékosságot, hanem abból, ha lemond egyik-másik vágyáról. (Helyeslés.)

Az, hogy hagyjuk az iskolai takarékpénztárakat, mert a gyermek túlbecsüli a pénzt, mert mindent pénzzé tesz, sőt hazáját is elárulja: oly túlfeszített argumentáczió, hogy azt hallgatással mellőzni nem lehet.

Mikor erősödött valamely nemzet önállósága? Talán akkor, mikor a pénzzel nem tudott bánni, mikor takarékpénztárai nem voltak, és mikor nem használta fel a közgazdasági gyarapodás minden eszközét? Nézetem szerint csak az a nemzet lehet önálló és független, a melynek a gazdasági jólét emelésének minden eszköze rendelkezésére áll.

Az sem áll, hogy a takarékpénztári intézményt azért ne lehetne meghonosítani, mert a gyermekek esti 7—9 órakor fogják hozni a pénzt. (Halljuk! Halljuk!) Hisz a tanító tűzhet ki időt arra, hogy mikor fogadja el a pénzt. (Úgy van!)

Ha valaki azt mondhatná nekem, hogy alakúlt az országban 100 iskolai takarékpénztár, de megbukott közülök 5, akkor nem lenne szavam, de miután ott, a hol ezen intézmény meghonosíttatott, az iskolai takarékpénztárak közül egy sem bukott meg; miután a kezelők nem mondották, hogy ez helytelen és rosz, és mi-

után a körültekintő angol nemzet ezen intézmény meghonosításával mindinkább komolyan kezd foglalkozni: nem arra való hivatkozással, hogy az se nem árt, se nem használ, hanem azon hitben, hogy ha kimondatik, a határozat tiszteletben fog tartatni, kérem a t. közgyűlést, méltóztassék ezen intézmény meghonosítását határozatával lehetővé tenni. (Hosszan tartó helyeslés és taps.)

Bánfy János: Személyes kérdésben kér szót.

Sudy Kapisztrán János: Mint méltóztatnak tudni, az iskolai takarékpénztárak kérdése, mióta az eszme megszületett, igen sok port vert fel, és annyi vitára adott alkalmat, hogy ma már csaknem minden tanító az iskolai takarékpénztárak kérdésével foglalkozik. Megállapodásra azonban a kérdésben még sem jutott a tanítóvilág. Nem is csodálom. E végkövetkezményeiben messze kiható intézmény méltó aggodalomra adott és ad okot azoknál, a kik mindent, mielőtt a gyakorlati élet eszközévé válnék, a minden oldalról történt átgondolás és megbeszélés sűrű rostáján bocsátanak keresztül. Nem csodálom tehát ezt, mert midőn az iskolai takarékpénztárakról van szó: a tanítóvilág janusi arczczal áll szemben, mely egy oldalról pénzzel kecsegtet, más oldalról rákfenével fenyeget, a mely a társadalom erkölcsi létét veszélyezteti, mely a nemzet testébe oltva, feloszlásra indíthatja azt.

Várady t. tagtársunk azt állítja, hogy a franczia, belga és angol nép legalább részben az iskolai takarékpénztáraknak köszöni gyarapodását. Engedelmet kérek, de én e nézetét nem oszthatom, mert a legnagyobb magyar szavai szerint az angol nép gyarapodását az eszélyes és rendszeres munkának köszönheti. (Helyeslés.) Beismerem, hogy a nemzet életereje a pénz. De épen azért, mert ezt elismerem, óvatos vagyok és nem engedem meg azt, hogy ezzel kétes operácziókat vigyünk végbe, még pedig gyermekekkel. (Élénk helyeslés.)

Azonban t. közgyűlés, még sem vagyok az iskolai takarékpénztáraknak oly nagy ellensége, mint a minőnek látszom. (Felkiáltások balról: No tessék! Halljuk! Halljuk!)

Én megengedném az iskolai takarékpénztárakat oly helyeken, (Halljuk! Halljuk!) hol a kézimunka, illetőleg a házi ipar terv-

szerűleg taníttatik, (Élénk helyeslés jobb felől) és a hol kilátás van arra, hogy a gyermek saját keresményét teszi be, (Élénk helyeslés) mert a tapasztalásból mondhatom, hogy az ifjúnak, legyen az fiú vagy leány, határtalan örömöt, élvezetet nyújt, ha becsületes és tisztességes munkássága meg van jutalmazva. (Élénk hosszas helyeslés.) Én csak az oly iskolai takarékpénztáraknak vagyok ellensége, a melyekbe a gyermekek szüleiktől vagy másoktól kapott, gyakran és pedig a legtöbbször gyanus úton szerzett pénzt tehetnének, mert az utóbbi esetben károsnak tartom ezt erkölcsi szempontból, előbbi esetben pedig nem tartom takarékosságnak a pénzgyüjtést azon magyar közmondásnál fogva sem, hogy könnyű az asztag mellett kalászt szedni. (Élénk helyeslés.) Erre vonatkozó határozati javaslatomat lesz szerencsém az elnök úrhoz juttatni. (Élénk éljenzés.)

Gabel Jakab: Mint a tapasztalat embere szólalok fel. Azok közül, kik ezen intézményt ellenzik, sokan az iskolai takarékpénztárakat oly veszélyeseknek tartják, hogy annak hatásától a társadalom felbomlását és demoralizálását várják.

Én már hosszabb idő óta kezelek iskolai takarékpénztárakat, annak nemcsak hogy nincs rosz hatása és nemcsak hogy nem csökkenti a tanító tekintélyét, hanem azt egyenesen növeli.

A kezelésre nézetem szerint tökéletesen elegendő egy óra. (Felkiáltások: Ez már részlet!) Időpazarlásról, vagy pedig a tanítási időtől való elvonásról szó sem lehet.

A legnagyobb készséggel elfogadom előadó úr nézetét.

Kovássy Zoltán. Abaujmegyének tanfelügyelője tegnap azt mondá, hogy a szegény néptanító nagyon el van foglalva. Nem akarom a főváros által kevés órával ellátott tanítókat felhozni, hanem felhozom a 8—10 ezer falusi tanítót, a kiknek hetenkint 30—32 órán át kell tanitaniok, és 6 osztályú osztatlan népiskolát kell vezetniök. (Élénk éljenzés és taps.) Ezektől, kik ki vannak fáradva és a kik alig várják, hogy családjuk körébe vonulhassanak, nem lehet kivánni, hogy ha reájuk megy 80 gyermek 1—1 krajczárral, erről naplót vezessenek. (Hosszas éljenzés és taps.)

Az iskolai takarékpénztárakat én is elfogadom akkor, ha a

házi iparral lesz összekötve, mert akkor a szegény gyermek kosarat fog kötni, és az ezért kapott pénzt fogja betenni, az úri gyermek pedig törekedni fog, hogy a munkát eltanulja a szegénytől, hogy versenyezhessen vele. (Helyeslés.)

Ezek után kijelentem, hogy azon értelemben, mint azt a bizottság kívánja, az iskolai takarékpénztáraknak hazánkban való felállítását nem ajánlhatom a tanítóságnak. (Élénk éljenzés balfelől.)

Elnök: Miután a szabályszerü másfél óra eltelt és miután az indítvány mellett és ellen már hárman felszólaltak, a vitát bezárom. (Helyeslés.) Szó illeti még az előadó urat.

Péterffy Sándor előadó: T. közgyűlés! Előadói jogomnál fogva kérek szót. (Halljuk!) Első sorban engedjék meg nekem, hogy Várady tagtársunk leczkéztetései után egyet és mást elmondhassak. (Halljuk!) *Várady* tagtársunk igen helyesen rótt meg engem azért, hogy én egy javaslatot terjesztettem be, a melyet olyannak tartok, a mely se nem árt, se nem használ. Még nem vezettem iskolai takarékpénztárt, tehát nem győződhettem meg annak fontosságáról, nagy lelkességgel tehát ez eszmét nem ajánlhatom. (Helyeslés. Derültség.) Várady t. tagtársunk ezt tehette, mert ő már ilyen iskolai takarékpénztárt kezelt.

Úgy de azokkoz sem csatlakozhatom, kik az iskolai takarékpénztárt minden áron elítélik; csatlakozom azonban azokhoz, a kik az iskolai takarékpénztárt bizonyos körülményekhez és alkalmas helyen helyes pedagogiai eszköznek tartják. És ezzel ugyanoda jutottam, a hova Várady t. tagtársam, hogy elfogadjam azon javaslatot, a mely sem egyenesen ellene, sem egyenesen mellette nincs az előkészítő bizottság javaslatának, hanem bizonyos középútat követ. Az ily középútak nem veszedelmesek, tehát nem ártanak; az ily középútak a népnevelés ügyére nézve nem igen hasznosak; tehát se nem árt, se nem használ ez a javaslat. (Helyeslés és tetszés-nyilatkozatok.)

Más kérdés az, hogy a t. tanítógyűlésnek véleménye az egész országra miként hathat. Ennél a kérdésnél én is ott tartok, hol Várady t. tagtársunk tart és elismerem azt, hogy méltán rótt meg

engem Várady tagtárs úr, ha úgy értett, hogy én a t. tanítógyűlés határozatait ilyen sem nem ártó, sem nem használó intézménynek tartom. Ámde én a t. tanítógyűlés határozatait — habár azok ilyen középúton járó határozatok is — mégis igen fontosaknak és az ügyre nézve, a miben hozattak, igen nevezeteseknek tartom (Helyeslés), és azt hiszem, hogy ha az a lágymeleg határozat, melyet mi hozunk az ügyre nézve, az ország tanítósága elé fog kerülni, minden lágy melegsége daczára meg lesz annak a hatása.

Várady t. tagtársam is elfogadja e javaslatot, Sudy János t. tagtársam is, és a többi felszólalók is, egyről egyig elfogadják. Mert az mondatik abban, hogy ott, a hol lehet, úgy a hogy pedagogiai szempontból a tanító által kivánatos, ott létesittessék. (Helyeslés.) Azért én azt indítványozom, hogy miután a lényegre nézve semmiféle különbség nincs köztünk, fogadjuk el a javaslatot, most már az általános vita befejezte után úgy, a mint van minden részletekbe való bocsátkozás nélkül. (Helyeslés.) Indítványozom ezt annyival inkább, mert e kérdésnek tényleges megoldása mindenütt minden egyes iskolai hatóság előtt külön-külön kell hogy rendeztessék. (Élénk helyeslés. Felkiáltások: Elfogadjuk!)

Elnök: *Miután a felkiáltásokból úgy látom, hogy részleteiben is el akarják fogadni a javaslatot, a kérdést is úgy fogom feltenni. A kik a szakbizottság által beterjesztett munkálatot általánosságban és részleteiben is elfogadják, méltóztassanak felállni (megtörténik), a nagy többség elfogadja, és úgy a beterjesztett munkálat határozattá emeltetett.*

Napirenden volt ezután a *VI-dik szakbizottság útján beterjesztett* alább közölt javaslat, a mely Bánffy János előadó által felolvastatván minden vita nélkül az orsz. tanítói gyűlés határozatává emeltetett.

JAVASLAT

az iskolai-, ifjusági- és népkönyvtárak tárgyában.

1. Mondja ki az országos tanítói képviseleti közgyűlés az iskolai-, ifjusági- és népkönyvtárak felállításának szükségességét valamennyi hazai népoktatási intézetnél.

2. Mondja ki az országos tanítói közgyűlés, hogy az iskolai-, ifjusági- és népkönyvtárak hathatós eszközök a népnevelés előmozdítására.

3. Az iskolai-, ifjusági- és népkönyvtárak czélja csak úgy érhető el, ha a gyermekeknél már a nevelés alsó fokán felkeltjük az olvasásvágyat.

4. A felkeltett olvasás-vágy a tanítás minden következő fokán rendszeresen tovább fejlesztendő az iskolai és ifjusági könyvtárak használtatása által.

5. A mindennapi iskolát végzett ifjuságnak szintén alkalom adandó a könyvtár szabad használatára; megjegyezvén, miszerint az ifjusági művek folytonos tekintettel az olvasó-ifjuság korára és fejlettségére legyenek beszerzendők.

6. Hogy az itt jelzett irány a tanítóság által következetesen megtartassék, mindenekelőtt oly tájékoztató utasításra van szükség, mely az iskolai-, ifjusági- és népkönyvtárak eszméjét, czélját s kezdését megismerteti: utasítást adna a tanítóknak, hogy miként kezdjék meg az olvasásra ez uton való különös szoktatást, hogyan vezessék osztályonkint a növendékeket, hogy az iskolai könyvtár minél inkább igénybe vétessék, és a gyermekekben az olvasási hajlam meggyökerezzék, második természetté váljék.

7. Az ügy érdekében kéri a gyűlés a vallás- és közoktatási miniszter urat, gondoskodnék ily tájékoztató utasítás kiadásáról és annak az összes iskolai hatóságoknak és népoktatási intézeteknek leendő megküldéséről. Kivánatos, hogy ezen tájékoztató utasításban a már meglevő ifjusági és népies iratok birálatilag ismertetve lennének.

8. Rendelje el a magas vallás- és közoktatási miniszterium, hogy jövőre a tanítóképző-intézetekben a tanítójelöltek ez irányban is nyerjenek módszertani utasítást.

9. Miután az iskolai-, ifjusági- és népkönyvtárak elterjedésének egyik akadálya a teljesen megfelelő iratoknak érezhető hiányában s a már meglevőknek drágaságában rejlik, kérje fel a gyűlés a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter urat: gondoskodjék megfelelő és olcsó iratoknak kiadásáról is, mely intézkedés által a nép erkölcsét és gondolkodását megmételyező ponyvairodalmat is leszoríthatni hiszi.

10. Végre tekintettel arra, hogy hazánk több vidékén számos oly község van, a melyeknek helyzete annyira sanyarú, hogy a legjobb akarat mellett sem áldozhatnak e czélra, kéri a gyűlés a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter urat, méltóztassék az ily községekben államsegély mellett iskolai-, ifjusági- és népkönyvtárakat állítani.

Hasonló módon majdnem minden vita nélkül fogadtatott el a Györgyössy Rudolf által előadott s *az Eötvös-alapra vonatkozó javaslat*, a melyet az V-dik szakbizottság terjesztett a közgyűlés elé:

JAVASLAT

az „Eötvös-alap“ ügyében.

1. Az országos tanító-testület ügykörébe veszi az «Eötvös-alap» gyarapítását.

2. Az országos képviseleti tanító-testületi közgyűlés kiküld egy 4—5 tagból álló bizottságot, mely érintkezésbe teszi magát a III-dik egyetemes tanító-gyűlés végrehajtó bizottságával az «Eötvös-alap» átvétele tárgyában.

3. A közgyűlés utasítja a kiküldött bizottságot, hogy azon esetre, ha az átvételben megegyezés történik, javaslatot készítsen az «Eötvös-alap» kezelése, gyümölcsöztetése, a segélyek kiosztása és alapszabályok módosítására vonatkozólag, jelentését pedig minden esetben terjeszsze a II-dik országos tanító-testület közgyűlése elé.

4. Addig is, míg a második országos tanító-gyűlésnek alkalma leend e javaslatot tanácskozás alá venni, az «Eötvös-alap»-ot kezelje a mostani bizottság.

5. A javaslat 1-sö pontja értelmében, az országos képviseleti tanítói közgyűlés, már a jelen alkalommal lelkes fölhivást intéz az ország összes tanítóegyesületei- és testületeihez, hogy az «Eötvös-alap» gyarapítását minden lehető módon előmozdítsák.

Miután ezen javaslat elfogadtatott s Boger Bálint indítványára az orsz. tan. gyűlés az Eötvös-alapot kezdeményező Péterfy Sándornak jegyzőkönyvileg köszönetet szavazott, az ülést az elnök bezárta.

VI.

A magyarországi tanítói testületek képviseleti nagygyűlésének V. ülése.

Az orsz. tan. gyűlés V-dik ülését augusztus 17-én d. e. 9 órakor nyitotta meg Békey Imre elnök a napirendre kitűzött s a II. szakbizottság által beterjesztett két tétel tárgyalása alatt azonban Göbel János alelnök vezette a gyülést.

Első sorban tárgyaltatott a következő javaslat:

A módszertani szakbizottság a magyar nyelv tanítását illetőleg következő tételekben állapodott meg:

1. A magyar beszéd tanítása kezdetben szemléleten alapúl, azért a beszéd- és értelemgyakorlatok e czélra is kitünően felhasználhatók.

2. A helyes kiejtés gyakorlására kivált kezdetben különös gond fordítandó.

3. A nyelvérzék szolgáljon alapul a tanítás minden fokán.

4. A magyar beszédet nemcsak külön magyar nyelvi órákban, hanem azt a népiskola minden tantárgyánál tanítani, illetőleg felhasználni és gyakorolni kell, azért

5. Nem annyira magyar nyelvtan, hanem magyar beszéd taníttatik, és így a magyar nyelv szabályai csak annyiban vétetnek figyelembe és csak oly mértékben taníttatnak, a mennyiben és mily mértékben,

sőt a gyakorlatban a tanítás fokozatához mérten, érvényesíteni lehet és kell.

6. A magyar beszédben tanultak gyakorlatilag alkalmazandók.

7. A magyar beszéd tanításának sikerét biztosítandó, okvetlen szükséges, hogy minden egyes tanító, illetőleg tanító-testület e végből részletes tantervet készítsen és jóváhagyás végett az illetékes hatóságok elé terjeszsze. (Tanmenet.)

8. Az országos tanítói gyűlés a magyar kir. közoktatási kormányt üdvözli azon az úton, hogy magyar nyelvtani módszertani könyvek kiadásáról gondoskodik s óhajtja, hogy a magyar nyelvtanítás methodikája az arra hivatott tényezők folytonos gondoskodásának tárgyát képezze, s kéri a magyar nyelvi póttanfolyamok folytatását, hogy mint eddig, ezentúl is az e téren nagyobb buzgalmat kifejtett tanítók elismerésben részesíttessenek, és a szegényebb tanulóknak is lehetővé tétessék, hogy a megkivántató könyvekkel elláttassanak.

9. A nem magyar tannyelvű népoktatási intézetekben a váltakozó rendszer vétessék gyakorlatba.

10. Az országos tanítói gyűlés azon benső óhajának ad kifejezést, hogy a magyar társadalom áldozatkészségének sikerülni fog az idegen ajku iskolák mellé magyar nyelvű kisdedóvodákat állítani, melyek segélyével véli sikeresen elérhetni a kivánt eredményt.

Ezen javaslat fölött tartott általános vitát *Groó Vilmos* indította meg mint a szakbizottság előadója a következő beszéddel:

Groó Vilmos: A magyar nyelv tanításának kérdése egy tekintetben lényegesen különbözik a tárgyalásra kitüzött többi tételtől. (Halljuk! Halljuk!) Mert míg a többi pedagogiai szakkérdésben a nyugati, nálunk a pedagogia terén is nagyobb haladást tett kulturnemzeteknél nem csak előmunkálatokat, de megállapodásokat találunk, addig vajmi kevés az, mit a népiskolában felveendő második nyelv tanitására vonatkozólag lelhetünk. (Ugy van!) Sajátságos viszonyainknak köszönjük, hogy ezen a téren uttörőknek kell lennünk. (Halljuk! Halljuk!) Hogy pedig azoknak kell lennünk, örüljünk rajta, mert nem állunk már e téren előmunkálat és gyakorlat nélkül. (Helyeslés.)

Mielőtt a magyar törvényhozás 1878-ban a XVIII. t. cz. hozatával a magyar nyelv tanításának kötelező voltát a nem magyar ajku népiskolákra vonatkozólag kimondotta, azt vélem nem akarta szentesíteni azon addig leginkább elterjedt módszert, mely szerint az idegen ajku gyermek tanult rakásra oly magyar vokabulumokat, melyeket sokszor anyanyelvén sem értett, tanult nyelvtani szabályokat, és ezek alapján fordított unalmas gyakorlatokat.

(Ugy van!) A népiskolában ezen eljárásnak nem lett semmi gyakorlati sikere, mert ezen az uton nem tanultak meg a gyermekek magyarul, s a tanító nem látta fáradozásának sikerét, a gyermekek pedig elkedvetlenedtek, sokszor mindenkorra a magyar nyelv tanulásától. (Ugy van!) A magyar nyelvtanítás ezen módja tehát sem gyakorlati, sem pedagogiai szempontból nem helyeselhető, mert van annak természetszerűbb és czélszerűbb módja. (Helyeslés!)

A Comenius által felállított s Pestalozzi idejétől fogva iskoláinkban meghonosított általános elv, hogy t. i. minden tanitás a közvetlen szemléletből induljon ki, s azon alapuljon, iskoláinkból kiszorította a száraz s majdnem kizárólagos emléztetést, eredményezett uj vidor életet s eddig nem tapasztalt sikert a tanítás minden ágánál. (Ugy van!)

Nem tanítjuk ugyanis már az üres, magában véve minden tartalom nélküli dolgot, hanem a gyermek elé állitjuk a tárgyat, hogy érzékeivel mindenoldalulag szemlélje, magának róla képzetet alkosson, s midőn a képzet benne megalakult, következik annak megnevezése. A szó magában véve nem nyujt tehát ismeretet, nem különösen ott, hol még egyáltalában az ismeretek elemeire, a képzetekre és fogalmakra kell a gyermekeket vezetnünk, hanem betetőzése a tárgy ismereteknek s az annak tisztázásra és csoportosítására nézve kiváló tényező. (Ugy van!)

Midőn az anya gyermekét ápolja, beszél vele folytonosan. «Most megmosom kezecskédet; most add ide a lábadat. Ez volt a bal, add ide a másikat» stb. E közben szavait a megfelelő cselekvés s a tárgyra ráutalás kiséri, midőn a gyermek beszédszervei kifejlődnek, a folytonos és ismételt szemléltetés alkalmával hallott hangokat, elnevezéseket maga is utánozza, elsajátítja és összefüggő mondatokká, beszéddé alakítja. (Élénk tetszés.) A nyelvtanítás ezen szülőházi módját átplántálta Pestalozzi az iskolába, s azt tartom, ez adja meg nekünk a kulcsot és alapot a magyar nyelv tanítási módszerre vonatkozó főbb elveknek megállapítására, illetve a czélhoz vezető út megjelölésére. (Ugy van!)

Vegyök csak figyelembe a népünk által évszázadokon át elfogadott, s ma is nagy sikerrel gyakorolt módot a magyar nyelv elsa-

játitására: a cserét. Miért gyakorolja ezt népünk? Azért, mert a gyermek folytonosan hallja a szemlélete körébe eső tárgyak, személyek s azok tulajdonságai és cselekvésének megnevezését. Ez maga is készteti őt a közvetlen szemlélet utján nyert képzeteknek, fogalmaknak, továbbá kivánalmaknak magyar nyelven való kifejezésére.

Mint a szölői háznál, ugy itt sem találunk szótanulást, szabályt, rendszert, hanem igen is folytonos szemlélést, gondolkodást, beszélést és gyakorlást.

Ez kiváló fontosságu momentum egy nyelv tanulásánál. (Úgy van!) Ezen álláspontra helyezkedett Melczer Lajos b.-gyarmathi, később budapesti ev. tanító, midőn 1837-ben megjelent «Népszerű tanító magyar nyelvész a tót ajku ifjuság elemi és sikeres tanitására» czimű munkájában a következő alapelvet mondja ki: «Élő nyelvet csak ugy tanulhatunk meg, ha az élet külömböző viszonyaira kifejezéseket a hallás utján közvetlenül fogadjuk be.» További elmélkedésében kizárja a nyelvtani szabályok s a rendszer tanítását, s csak oly magot kiván elvetni, mely megerősödve és folytonosan ápolva később sok gyümölcsöt hoz. Pestallozzianus szellemű könyve, melyben az anyag részletes kiválasztásánál is az érzékek folytonos képzésére s igy a magyar beszédnek csak értékesíthető alapon való gyakorlására nagy sulyt fektet, csekély módosítással most is használható lenne. Örülnünk kell rajta, hogy mint a hangoztatás, később az irva olvasási methodusok kimondásával, itt is magyar pedagogusok előzték meg a külföldieket, mert legalább eddigi tájékozásom szerint senki sem előzte meg Melczer Lajost. Kik utánna jöttek, Rill, Kakujay, Melczer Lajosról tudva, vagy nem tudva ugyanazon alapra álltak.

Ugyanazon alapra állott a vallás- és közokt. m. kir. miniszterium is, midőn az e tárgyban kiadott tantervben a magyar nyelvtanítást a közvetlen szemlélet alapján eszközlendő magyar beszélgetést, a tanítás alapjául, de egyuttal mindig szélesbítendő czélul tüzi ki, mely tanítás a kellő alap felépítése után az e czélra készített olvasókönyvek segítségével vétetik. (Halljuk! halljuk!) A fordítás, mint a mely lélektani működést nem feltételez, hanem csak

egyszerüen gépies, s e mellett teljesen sikeretlen munkának mondható, általában elitéltetik és kizáratik az iskolából. (Helyeslés!)

A magyar nyelvi óra lesz tehát a gyermekre nézve oly óra, melyben körébe eső tárgyakat szemlél, megfigyel, s melybe azok magyar megnevezéseit, ismételve azokat maga is folyton utánmondás által gyakorolja. A hallottakból később egész mondatokat s beszédet képezve, a gyermek a kezelés alatti tárgyakra vonatkozó egyes apró versecskékkel és ezek dallámával elsajátítja azokat, magyarul tornáz, az ismétlésnél magyarul számol. Szóval igy a gyermeknek mesterséges uton alkalom adatik a magyar nyelvet ugy elsajátítani, hogy az a tárgyra vonatkozó szót a tárgygyal együtt tanulja meg, s ne legyen kénytelen fordítani, hogy a folytonos gyakorlat utján nyelvérzékét képezze s ez által haladása minden fokozatán biztosan kezelje és értékesíthesse az addig elsajátított magyar nyelvi ismereteit. (Helyeslés!)

Ezeknek alapján kérem szíveskedjenek a szakbizottság s az általa beterjesztett tételeket elfogadni, s az által általánossá tenni és terjeszteni azon magyar nyelvtanítási eljárást, mely az anyanyelv hátránya nélkül is czélra vezet, mely lélektanilag nemcsak indokolható, de egyedül megengedhető. (Élénk helyeslés!) Ha ezen elvek elfogadása és terjesztése által egyéb nem sikerülne, mint az, hogy a lélekölő és sikerre nem vezető fordítások a több ezernyi nem magyar népiskolából kiszoríttassanak; megmentettünk több százezer gyermeket oly gyötörtetéstől, melyhez hasonlót alig találunk. (Helyeslés!) Azt tartom, hogy igy lassan rátérünk mindnyájan azon alapra, melyről a magyar nyelv fokozatosan, érdekesen, a gyermek korának s egyéb külső körülményeinek, nemkülönben az általános módszertani elveknek megfelelőleg könnyen és a lehető biztos sikerrel tanítható. (Élénk helyeslés!)

Elnök: Miután a kérdéshez általánosságban senki sem kiván szólani, határozatképen kimondom, hogy a bizottság javaslata a részletes tárgyalás alapjául elfogadtatott.

A fontos javaslatra vonatkozó részletes vita a következőleg folyt le a 3-dik pont tárgyalásáig.

Groó Vilmos előadó: (olvassa az 1-ső pontot.)

Derszib Rudolf: A nyelvtanitás helyes kezelése szerinte a szemléltetésen és gyakoroltatáson alapszik. Szemléltetés alatt azt érti, hogy az előadandó szabályt és a nyujtandó ismereteket minden osztályban alkalmas példákon vetessük észre, és a gyermek közremüködésével oldjuk meg.

Heitmann Pál: Nem tudja, hogy csak az 1-ső ponthoz lehet-e szólani, mert néki az egészre nézve volna megjegyzése. (Nagy zaj!)

Elnök: Csak az első ponthoz lehet szólani.

Heitmann Pál: Sajnálja, hogy az előadett javaslat átlalánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadtatott; óhajtotta, általánosságban ugy, mint részleteiben hozzászólni, de miután csak az egyes részletekhez lehet szólni, az első ponthoz szólván, azon nézetét siet ő is kifejezni, hogy sokkal részletesebben kifejtett módszertani vázlatot kellene adnunk idegen ajku iskoláinkban működő tanító-társainknak.. Régi dolog már az, melyet mindnyájan ismerünk, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatok alapján kell a magyar beszéd tanításának kezdődnie, de tanítótársaink azt várják, hogy megmondjuk, miként és hogy legalább támpontokat nyujtsunk. Ily értelemben kéri azelső pontnak megváltozását.

Berecz Gyula: Midőn a magyar nyelv tanítási módszeréről beszélünk, helyteleníti, ha ekkor valaki a magyar nyelvtanról beszél. Azok, a kik a gyakorlat terén működnek, különbséget tesznek a magyar nyelvtan és a magyar beszéd tanítása közt. E különbséget figyelembe kell vennünk, nehogy fogalomzavar támadjon. A magyar beszéd tanítása az, ha a gyermek gyakorlatilag sajátítja el a nyelvet. A nyelvtan pedig az, a mely a gyakorlat alapján levont szabályokat adja elő. Előttem szólt t. tagtársam nézetére legyen szabad annyit megjegyeznem, hogy midőn csak vázlatos és kivonatos tételek felállításáról van szó: lehetetlen útmutatást is adnunk, mert ezen tételek összesége képezi az utasításokat, a melyeket levonni épen a tanító feladata. (Helyeslés.)

Iván Miklós: Sajnálatát kell kifejeznie, miszerint ő nem olyan jártas a magyar beszédben, hogy megmutathassa eléggé, miért és mi okból nem fogadhatja el az el-ő pontot úgy, a hogy ezt a szakosztály elénk adja. Itt arról van szó, hogy már kezdetben kezdjük

a nem-magyar ajkú iskolákban a magyar nyelvet szemlélet alapján előadni. Ez, uraim, teljesen lehetetlen. Mert a gyermekek az ő anyanyelvökben nyernek az első osztályban oktatást, a mennyiben írni, olvasni, számolni tanulnak. Csak azután, vagyis a második osztályban kezdjük meg a magyar nyelvet, mert nem lehet a kis gyermekekkel két nyelven egyszerre tanulni. — Szeben és Brassó-megyében csak a második osztályban kezdjük a magyar nyelv tanítását, és a negyedik osztályig oda viszszük a dolgot, hogy tanulóink az állam-gymnasiumokba felvétetnek, és ott sikerrel folytatják tanulmányaikat. Kéri tehát az első pont megváltoztását oly értelemben, hogy csak a második osztályban kezdessék meg a magyar tanítás, mert csak így érhetünk el sikert. (Helyeslés.)

Péterfy Sándor: Azt hiszem mindnyájan egyetértünk abban, a mit az előadó úr nekünk ajánl. Nincs senki, a ki a dolgot közelebbről ismeri, a ki ne helyeselné azt, hogy a magyar nyelvnek más nyelvű iskolákban csak a beszéd- és értelemgyakorlatok alakjában való tanítása az egyedül czélhoz vezető út. Az a mit előttem szólt tagtárs úr felhozott, pedagógiai szempontból csakugyan figyelemre méltó. Szól a mellett igen sok, hogy az első esztendőben ne kezdjük meg mindjárt a gyermekeket két nyelven beszélni tanítani, mert még egy nyelven sem tudnak beszélni. Szól a mellett, hogy a magyar nyelvnek a szerb, tót és német gyermek által való elsajátítása az első évben még a beszéd- és értelemgyakorlatok alapján is bizonyos nehézséggel jár. Másrészt igen sok szól a mellett is, hogy már az első osztályban meg kell a gyermekkel kezdetni a beszéd- és értelemgyakorlatok alapján a magyar nyelv tanítását, mert ha az első évben nem kezdjük meg, egy esztendőt vesztünk az ügyre nézve. Egy esztendőnek elvesztése pedig egy ily nevezetes ügyben még pedagógiai szempontból is latra veendő.

Neki az a véleménye, hogy a két vélemény összeegyeztethető, még pedig olyformán, hogy a míg a tanító a gyermeket az iskolához nem szoktatta az első évben, a míg a tanító a saját nyelvén való beszédben egy kissé nem gyakorolta a gyermeket: addig a magyar nyelvet csakugyan nem veheti elő. Ha azonban már odáig haladt a gyermekkel, hogy az anyanyelvét bizonyos mérték-

ben elsajátította, és annak kifejezéseit használja, azonnal megkezdheti a magyar nyelv tanítását.

A tapasztalatból beszélek. Sokáig foglalkoztam oly iskolában, melyben oly gyermekekkel volt dolgom, kik vagy magyarul vagy németül nem tudtak. És nekem mégis az első évben kellett a magyarul nem tudót magyarul, a németül nem tudót pedig németül tanítani. Kezdetben két csoportra osztottam a kis tábort, és én nem tehettem mást, mint a magyar fiucskákkal magyarul, a németekkel pedig németül beszéltem.

Lassankint azonban — és ebbe nem került három hónap — a két tábort annyira összehoztam, hogy a magyar tábor összeelegyedhetett a némettel, és hogy a mikor magyar kérdést intéztem a magyar fiucskához, megesett, hogy németül felelt és megfordítva, mikor német kérdést intéztem az én kis német legényemhez, az magyarul felelt. Ezen nehézségeket semmiféle rendszer vagy módszer által sem lehet megszüntetni. Ezeken egyenesen a tanítónak lelkesedése, ügybuzgósága és tapintata segíthet. Méltányoljuk mi azt, mit előttem szólt t. tagtársunk felhozott. És pedagógiai szempontból elég fontos is az az érv, a melyet a mellett emel, hogy az első esztendőben ne tanítsunk mást, mint egy nyelvet. De a másik pedagógiai érv még fontosabb, mert egy esztendőnek teljes elvesztése egy tárgyra nézve valóságos veszteség.

Mindezek alapján ajánlom, méltóztassék az első pontot úgy elfogadni, a mint azt a t. előadó úr ajánlotta.

Petrovácz József: T. közgyülés! Én az 1. pontot úgy a mint azt a szakbizottság felállította, általánosságban elfogadom. Nem is szólaltam volna fel, ha itt egy t. tagtárs úr fel nem veti azon kérdést, hogy tulajdonképen a beszéd- és értelemgyakorlatok alapján miként is taníttassék a magyar beszéd. Fontos ez a kérdés és habár a módszertani eljáráshoz tartozik, mindazonáltal szükséges, hogy eszmét cseréljünk ez eszmék felett s világítsuk meg, hogyan értjük azt, hogy miként kell eljárni a beszéd- és értelemgyakorlatok alkalmával a beszéd tanítását illetőleg. Én azt értem az alatt, hogy neveltessenek a gyermekek a három első hónapban, miként azt Péterfy úr is felemlítette, a magyar beszéd tanítására különös súly nem

fektetendő azért, mert az iskolai fegyelemhez a gyermek még nem szokott hozzá. Azonban a gyermek a figyelésbe belemelegedvén, a beszéd- és értelemgyakorlatok alapján akkor, midőn egyes tárgyakat szemléltetünk vele, egyúttal annak a megnevezését is megmondjuk és mind a két nyelven megneveztetjük a tárgyat. Ez az első lépés. Ez még nem beszélgetés, ez anyaggyűjtés; először is ez a gyermek képzetében megvan; tovább megyünk, tetszés szerint vagy tulajdonsági vagy cselekvési szavakat gyűjtetünk vele, akkor azután kis mondatokat alakíttatunk a gyermekkel, és így ezen az úton megkezdjük a magyar beszédnek szövését. Én részemről így értem az eljárást. (Helyeslés.)

Séligmann Eleázár: Harmincz évi tapasztalatom e téren felbátorít arra, hogy nézetemet elmondjam. Itt arról van szó, miképen tanítsuk a magyar beszédet a népiskolákban, ha azt akarjuk, hogy magyarul beszéljen e hazában mindenki. Erre egyszerű a felelet, és én az egész javaslatot egy szakaszba foglalnám : alkalmazzunk a népiskolákban oly vidékeken, a hol a nép még nem beszél magyarul, tősgyökeres lelkesült magyar tanítókat, a többi magától értetik. Én 12 év előtt egy oly iskolában alkalmaztattam a hol midőn az előljáróság engem mint igazgatót bevezetett, nem voltam képes magamat a gyermekek előtt magyar nyelven érthetővé tennem, mert épen nem tudtak magyarul. Azon 12 év alatt a tanítók buzgósága folytán annyira haladt a magyar nyelv tudása a községben hogy épen mostanában az utolsó német tanítót azért kellett nyugdijaztatni, mert a gyermekek a német nyelvű tanítót meg nem értik. Különben pedig elfogadom a javaslatst. (Helyeslés.)

Verédy Károly: T. tagtárs úr tősgyökeres magyar tanítókat kiván alkalmaztatni idegen ajkú községekben. Én ismerek megyénkben idegen ajkú tanítókat, a kik 3 évvel ezelőtt semmit sem tudtak magyarul, s a kiknek Groó Vilmos úr vezérkönyvét kezébe adván, most értik a magyar nyelvet és ép oly buzgósággal és sikerrel tanítják azt, a mint a tősgyökeres magyar tanítók. A mi különben a javaslat 1. pontját illeti, úgy én azt teljes szívből-lélekből elfogadom, s azt hiszem, elfogadja azt mindenki, a ki csak a magyar

nyelv tanításának sikeréről meggyőződhetett. (Helyeslés. Szavazzunk.)

Elnök: Méltóztatnak az 1. pontot elfogadni? (Elfogadjuk!) Tehát a javaslat 1. pontja elfogadtatott.

Groó Vilmos olvassa a 2-ik pontot, mely változatlanul elfogadtatik, olvassa a 3-ik pontot.

A határozati javaslat 3-dik pontja fölött Macskássy Sándor kezdeményezése folytán hosszú vita folyt — s végre is a gyülés abban állapodott meg, hogy elfogadta a 3-dik pontnak Arányi Antal által beadott következő szövegezését:

3. A magyar nyelv tanítása minden fokozatán oda irányuljon, hogy a gyermek nyelvérzékre tegyen szert.

Ezután az egyes pontok mind változatlanul elfogadtatván, megkezdetett a II-dik szakbizottság által benyujtott következő javaslat tárgyalása:

„A kézi munka és házi ipartanítás a népiskolában."

A) *A tanítás czélja.*

1. A munkaösztön fölkeltése és ápolása, a munkakedv fokozása és kitartó foglalkozáshoz való szoktatás.
2. A kéznek ügyessé tétele.
3. Az izlés nemesbítése, az ipar iránti hajlam felébresztése és ápolása.
4. Általában a gyakorlati életre előkészítés.

B) *A tananyag megválasztása és elrendezése.*

1. Csak olyan kézimunkák hozandók be, melyeknek elsajátítása a polgári életre nézve kívánatos, és a melyek egyszersmind az érzékek fejlesztésére s az izles nemesítésére is kiválóan alkalmasak.
2. Csak olyan munkák vétessenek fel, melyek a növendékek által önállóan elkészíthetők, kevés vagy épen semmi kiadással nem járnak, és a legegyszerűbb eszközöket igénylik, az osztálynak együttes tanítására alkalmasak, és az iskolaszobában vagy otthon minden fenakadás nélkül végezhetők.
3. A kézi munka mint tantárgy a helyi viszonyokhoz alkalmazottan taníttassék.
4. Az I. évfolyam számára ajánlható:
a) pálcza-kirakás, a legegyszerűbb borsó- és papirfüző munkák;
b) a II. tanfolyamnak valók az összetettebb füző munkák, egyszerű ábrák kivarrása, összetettebb borsómunkák;

c) a III. évfolyamnak: összetettebb minták kivarrása, kilyukasztása és a gyöngyhímzés elemei;

d) a IV. évfolyamnak: levelek, virágok és állatok alakjainak kivarrása, gyöngyhímzés, golyók, koczkák, oszlopok, henger és egyszerű gulák mintázása és a szalmafonás elemei;

e) az V. évfolyamnak: szabályos mértani testek és más egyszerű alakok mintázása, szalmafonás, a kosárfonás elemei, kefekötés, katulyák készítése, szalma-mozaik és a lombfűrészelés elemei.

5. Ezen munkákat mindkét nembeli növendékek végzik; azon kézimunkák pedig, melyek csak leánygyermekek számára valók, külön órákban tanítónők által taníttatnak.

C) *Módszertani eljárás.*

1. A kézimunkára és házi iparra az osztály együttesen tanítandó.

2. Ezen munka-tanítás szemléltetés alapján történik, azaz a tanító maga készíti a munkát s e közben magyarázatokat és utasításokat ad.

3. Míg valamely munkanemben a kellő jártasság el nincsen érve, addig új munka ne vétessék elő.

4. A fegyelem az órákban kiváló szigoruan fentartandó.

5. A munkálatok a zárvizsgálatig az iskolában tartandók, és a kiállítottak, a mennyire lehet, elárusíttassanak, és a bejött tiszta jövedelem az illető növendék javára kiszolgáltatik, esetleg az iskolai takarékpénztárba elhelyeztetik.

6. A kézimunka csendes és házi foglalkozásul is szolgálhat.

Ezeknek elérése czéljából:

Minden tanító-egyesület az illetékes kir. tanfelügyelő útján eszközli ki a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumnál, hogy a tanítók számára a kézimunka és házi ipar tanításából póttanfolyamok rendeztessenek.

a) A női kézimunkatanítás már a falusi iskolákban is behozandó, a tanítás kiviteli módozatáról első sorban az illető iskolai hatóságok gondoskodjanak.

b) Ott, a hol több osztályú iskola van, külön tanítónő alkalmazandó, ott pedig, hol a viszonyok ezt meg nem engedik, a tanító neje is elvégezheti a munkatanítást illő díj mellett.

Dr. Emericzy Géza előadó: Én is néhány szóval általánosságban kivánok a javaslathoz hozzászólni. (Halljuk!)

Ez egy uj tantárgy a népiskolában, és mint ilyent sokak egyáltalán még nem értik, mások félreértik. Pedig ezen tantárgynak sokkal nagyobb fontossága van mint első látszatra gondolja az ember.

A népiskola ugyanis a mint keletkezett, a theologusok és a latin középiskolák behatása alatt jött létre és ehhez képest bizonyos elvont, elméleti jelleget vett fel, sokat tanítottak ott, gyarapitották

az ismereteket, de nem igen gondoltak azzal, hogy a mit az iskola tanít, az az életben alkalmazható, a gyermekek saját érdekében felhasználható legyen, nem volt gyakorlati a népiskola; pedig az élet nem sok tudományt és ismeretet kiván, és ha körülnézünk, azt látjuk, hogy nem az boldogul, a ki sokat tanul, sokat tud, hanem a ki gyakorlatilag képzett, a ki munkálkodni tud, és szeret, a ki hozzá tud fogni a dologhoz ott, a hol kell. (Ugy van!) És ha az iskolát az élet szolgálatában álló intézetnek nevezzük, első sorban arra kell gondolnunk, hogy ne bocsássunk ki az iskolából holmi elmélkedő, okoskodó gyermekeket, hanem munkálkodni szerető és tudó gyermekeket. (Helyeslés.)

Nem tagadhatjuk már most, hogy ha végig nézünk az iskolákon, hogy a népiskola még ma is nagyon is theoretikus jellegű. Sokkal többet adunk az ismeretre, mint kellene, és sokkal kevesebbet az ügyességre, mely majdan a növendék életalapja lesz, melynek alapján boldogulni fog, a mely hazai viszonyaink közt sokakra nézve életkérdés.

Méltóztatnak tudni, mily nagy fontosságú az ipar mai napság, midőn minden oly drága, drága a hormányzat, drága az egyes ember élete, és egy ország sem lehet vagyonos, hacsak kifejlett ipara nincs. Az ipart pedig csak úgy fejleszteni, hogy törvények által dekretáljuk, nem lehet. Azt csak is úgy teremthetjük meg, ha a nemzetbe magába beleojtjuk az ipar iránti hajlamot, és ki ojtsa azt bele, ha a népiskola nem? Ott kell gondoskodni arról, hogy a gyermekben meglevő hajlamot valamely iparághoz vagy művészethez felébreszszük, hogy azon az alapon fejlődhessék.

Azt mondják sokan, hogy tul vagyunk már terhelve a tantárgyakkal. (Ugy is van!) Uraim! Igaz, hogy sok a tantárgy, de az is bizonyos, hogy sok tantárgyban sokkal magasabb czélokat tüzünk ki, mint a minőket egyáltalán elérhetni, úgy, hogy sok tantárgyban nem éretik el egyáltalán semmi. Lehet ott uj tantárgyat is behozni, ha a meglevőkkel tudunk bánni, ha a meglevőkben a tanczélokat azon szinvonalra szállitjuk le, a melyen lehetséges több eredményt élérni.

Távol volt tőlem és a szakbizottságtól, hogy a népiskolából

valami ipartanodát, műhelyt, vagy effélét csináljunk. (Felkiáltások a baloldalon; De azzá lesz!) Mi nem kívánhatunk egyebet, mint hogy a népiskolában legfölebb hetenkinti egy órán át taníttassék a kézi munka is. Behoztuk ugyanazon szükséglet alapján, melyet jelez tem, a tornatanitást, szintugy a kertészkedést. Ennek a folytatása és kiegészítése az, a mit most javaslunk. Gondoljunk csak arra, hogy télen át nem tornáznak, nem kertészkednek a gyermekek, tehát ha nem lehet máskép, legalább a téli időben van egy fél óra, vagy egy óra hetenkint a kézi munkára. Én az ellenvetést leginkább a dolog nem ismeréséből származtatom. Mi is aggódva fogtunk hozzá a dologhoz azon körben, a hol a kézi munkát mint tantárgyat évek óta tanítjuk, s az eredmény oly meglepő volt, hogy most tovább és tovább terjed, s láttam faluhelyeken is ezen tantárgyat a népiskolába felvenni, és az eredmény igazán olyan volt, hogy az ember alig hinne a saját szemeinek is, hogy mily gyönyörű apró munkákat tudnak azok a kicsinyek előállítani.

De olyan bő és a mellett uj ez a tárgy, hogy sem ékes szólásom nincs hozzá, sem időm, hogy annak kimerítő fejtegetésébe bocsátkozhatnám. Mindössze azt vélte a bizottság elérhetni, hogy a tanitók figyelme felhivassék e tárgyra, hogy egyesek próbálkozzanak meg a dologgal, figyeljék meg az eredményeket, és azután azt hiszem 2—4 év mulva, midőn talán ujra napirendre kerül ez a kérdés, a mint legalább reménylem, egészen más nézetben legyenek e tárgy iránt. A magam részéről mondhatom, hogy e kérdés sokkal fontosabb, mint első látszatra az ember hinné. Olvastam egy régi indus mesében egy kis istenről, a ki a nagy istenek mellett játszik, és a kit senki észre nem vesz; de ha az ember bele néz a szemébe, az egész világot egészen megdicsőítve és megifjodva látja benne. Ahhoz a kis mesebeli istenhez hasonlítom én ezt a kérdést. Méltóztassanak vele foglalkozni, a belsejébe beletekinteni, és meg fognak róla győződni, hogy bizony érdemes volt azt a közgyűlés napirendjére kitüzni, s vele foglalkozni. (Élénk helyeslés és tetszés.)

Bartha József: Nem fogadhatja el, hogy a népiskolába behozassék a házi ipar, hanem erre a czélra külön ipariskolák felállítását óhajtja.

Péterfy Sándor: Nagyon kényes dolog azoknak e kérdéshez szólani, a kik a dologhoz nem értenek. (Derültség.) Én is ugy vagyok e kérdéssel, mint önök uraim.

Verédy Károly: (Közbeszól) Csak tessék magáról beszélni. (Derültség.)

Péterfy Sándor: Ha a népiskola igazán nevelni akar, kettős czélt kell elérnie: az egyik az értelem és érzelem, a másik pedig az akaraterő és ügyesség fejlesztése. A népiskola az értelem és érzelem fejlesztése czéljából az eddigi tantárgyakkal is eleget tehet kötelességének. E tantárgyak közt akárhány van olyan, a mely által az értelmet és érzelmet fejleszteni lehet.

Hogy a népiskolában nincs sok tantárgy, a melylyel az ügyesség fejleszthető, csak azt az egyet hozza fel, hogy Magyarország közoktatási törvényében a női kézi-munka oktatása nem lett kötelezőnek kimondva minden ipariskolára nézve. Már pedig ez óriási nagy baj, mert így régi munkás népünk nejei lassankint elfelejtik a női kézimunkát. És ha ma végig nézünk azokon a helyeken, a hol ezelőtt az asszonyok szőttek, fontak, varrtak, azt fogjuk tapasztalni, hogy ott nincs szövőszék, nincs rokka, és hogy ott nem gyakorolják a varrást. A régi szép himzés kora tehát lejárt. Ma már alig találunk mást, mint csecse-becse és olcsó kartonrongyot, melylyel a nép magát cziczomázza. Az régi becses és himzett munkákat mindenütt mellőzve látjuk.

Kivánatos-e, hogy ez tovább fejlödjék? Mi az oka, hogy idejutottunk? Nem más, mint az iskolai kényszer és az, hogy az iskolában a kézimunkát elhanyagoljuk. Ha az iskolai kényszer nem lett volna, és a kis leány otthon maradt volna, az anyától tanult volna meg kötni, varrni és himezni; de ma el kell nekik menni az iskolába, ugy hogy az időt, a mit erre fordított volna, most a tanulásra használja fel.

Hogy a népiskolákból iparos mühelyt, a tanitókból mesterembereket és a tanulókból inasokat csináljunk: ezt nem óhajtja. A mint kivánatos, hogy a gyermek megtanuljon az iskolában oltani, kapálni és szemezni, és hogy a legszükségesebb mezei munkában bizonyos ügyességre tegyen szert, épen oly kivánatos, hogy az isko-

lában a gyermekek megtanuljanak-e bizonyos mértékig ekét javítani, faragni, fonni, a mikre annak idejében az életben szükségök leend. (Mozgás bal oldalon. Felkiáltások: Hát az iparból mi lesz?) Mihelyt az iparoktatást a népiskolában úgy tudjuk vezetni és kezelni, hogy a nép viszonyai szerint a földmives azt tanulja meg, a mire majd az életben szüksége leend, és hogy az iparos nép azt sajátítsa el, a mi rá zézve kivánatos; szóval, ha mindenik bizonyos kézi ügyességgel lép az életbe: határozottan eleget tettünk a népiskola hivatásának. A kérdés csak az, hogy melyik ut az, a mely oda vezet, hogy gyermekeink a kézi ügyességet és az akaraterő fejlesztését megszerezzék. A javaslatnak fősulyát arra véli helyezendőnek, hogy a magas miniszterium minél több helyen kézimunka tanfolyamot nyittasson, és minden egyes képezdében mintaiskolát állittasson fel a czélra, hogy a vidéki tanitók láthassák, hogy miként kell e dolgot kezelni, mert a míg nem látják, hogy miképen kell a kézimunkát a népiskolai oktatással összekapcsolni, addig sem azt nem mondhatjuk, hogy lehetetlen, sem azt nem állíthatjuk, hogy lehetséges. Látnunk kell azt, hogy meggyőződhessünk róla hogy csakugyan lehetséges.

A javaslat többi részét, mely egy átalános tervezetet ajánl, figyelemre méltónak és gondosan tanulmányozandónak tartja ugyan, de az korántsem oly lényeges, hogy azt elfogadásra ajánlhatná.

Szabó Károly: Bartha t. tagtárs azt említette, hogy a háziipar oktatására nem jut idő. Erre megjegyzi, hogy a törvény és a tanterv által meg van határozva a feldolgozandó anyag. Osztja ugyan a tagtárs nézetét, de szerinte a néptanitónak még mindig jut annyi ideje, a mennyi a házi ipar egyes ágainak tanítására szükséges. A házi ipar alatt nem az asztalkészitést, gyalulást, furást, faragást érti, mert ez mesterség, hanem érti alatta azt, hogy a gyermek készítse el azt, a mire a ház körül szüksége van. Hogy ez kivihető, erről tanuskodik az, hogy vannak vidékek, honnan a szalmafonás utján készitett kalapokat Bécsbe is elküldik, s ezekért a növendékeket dijazzák. Melyik tanítónak nincs szüksége arra, hogy könyvei beköttessenek. A győri ágostai evangelikus iskola tetemes jöve-

delmet huz faiskolájából. Még többet is tudna az egyes példákból idézni, de ettől eláll, s ajánlja a bizottság javaslatát elfogadásra.

Verédy Károly kijelenti, hogy ő csak oly tárgyhoz szólt eddig, a melyet ért és a melyet gyakorlatilag elsajátított. (Halljuk! Halljuk !)

Emericzy t tagtársunk felszólalása a kézi munkáról és a házi ipar tanításáról a legmelegebb pártolásra fog találni, ha az ipari oktatás elkülönítteti a kézi munkától.

Mikor az iskolát kezdtük szervezni, beszéltem egy tanítónkkal. Megmutattam néki, hogy mit és miként lehet csinálni, és mint Péterfy úr említette, abba is bele vezettem, hogy miként lehet a kézi munkatanítást eszközölni. E tanító saját szorgalmából, minden utasítás nélkül annyira kiképezte magát, hogy a kézi munkatanításra teljesen képes lett.

Emericzy tagtársnak a tanítás czéljára vonatkozó szakaszait pártolja, azonban a tananyag megválasztását illetőleg a kérdéshez hozza kiván szólani, csakhogy ezt akkor fogja tenni, mikor a részletes tárgyalás lesz. A javaslatot a részletes tárgyalás alapjául elfogadja. (Helyeslés.)

Petrovácz József a bizottság által beterjesztett javaslatban két álláspontot lát. A javaslat azt foglalja magában először, hogy a kézimunka a népiskola keretében mint nevelési eszköz felveendő, de e mellett azon álláspontot is, hogy maga a házi ipar is bizonyos mértékben taníttassék, kijelenti, hogy a javaslat első része a jelen tanterv mellett nem vehető fel, a házi ipar oktatást azonban a vidék viszonyaihoz mérten elfogadja.

Heitmann Pál pártolja azt, hogy a népiskola alsó osztályaiban a kézi munka behozassék, hogy a fiúk is haszonnal tölthessék idejüket.

Orbán Ferencz: E javaslaton örömmel látja végig vonulni, hogy a kézi munka meg van különböztetve a házi ipartól.

A kézi munkát bizonyos határig és különösen oly irányban, a mint az az egyes tantárgyak támogatására szolgálhat, ajánlatosnak tartja. Nevezetesen a mint ajánlva van a pálczikák kirakása, a rajzolás a számtanításnál, nemcsak hasznos eszköz, hanem annak

kiváló előmozditására szolgál. Ugyszintén a kivarrásnál nincs felemlítve, de a gyakorlati életben ismeretes, pl. a térkép-kivarrás nagy értékkel bir, s azt hiszi, mindenki el fogja ezt ismerni, igen szükségesnek tartja e kézimunka behozatalát.

Rieger Imre jegyző: Jelenti a közgyülésnek, hogy az általános tárgyaláshoz meg 12-en vannak feljegyezve. (Zajos felkiáltások: Elállnak!)

Elnök: Méltóztatnak az illető urak a szótól elállni? (Sokszoros felkiáltások: Igen! eláll!)

Dr. *Emericzy* Géza előadó: Legyen szabad még néhány rövid szót szólni. A legnagyobb ellenvetés az volt, hogy felette sokat akarunk felkarolni. A hol tanczélokat tüznek ki, ott mindig a legmagasabb czélt választják, és a mint a tantervekben a czél körvonalozva van, ugy az soha sehol nem éretett még el. Mi is igy tettünk javaslatunk elkészitésénél. Az előttem szólott úr megpendített egy dolgot, mely felette messze kihatású. Mióta a czéhrendszer megbukott és a szabad ipar terére léptünk, nincs, a ki kézmüveseinket előkészitse. Megjön majd az idő, hogy a népiskola folytatásaként oda kell állitani az ipariskolát. Egyszerre nem tolhatjuk oda a növendékeket a nélkül, hogy előkészitenők. Nékünk előre kell látnunk azt az időt, és a szerint kell már most eljárnunk. Ajánlom a javaslatot elfogadásra. (Élénk helyeslés.)

Elnök: Kérem felállni azokat, a kik a javaslatot általánosan elfogadják. (Megtörténik.) Elfogadtatott. Következik a részletes tárgyalás.

A részletes tárgyalás folyama alatt az egész javaslat pontonkint el is fogadtatott, kivévén a 4-dik pontot, és annak részletezését, a mely az egyes osztályok tananyagát sorolja elő — s helyette Verédy ezen javaslata fogadtatott el:

4. A tananyag meghatározása az illető tanitótestületek által állapittatik meg.

Igy a II-dik bizottság ezen munkálata is az orsz. tan. gyülés határozatai közé vétetett fel; miután Békey Imre az elnökséget átvette, elhatároztatott, hogy a testület még az nap d. u. 4 órakor megkezdi VI ik ülését és a VII. ülés tekintettel arra, hogy aug.

18-án dicsőségesen uralkodó királyunk születés napját ünnepeli az ország, 10—11-ig szünetet fog tartani hogy a tagok a hálaistenitiszteleteken megjelenhessenek. Erre Bárány Ignácz indítványa folytán az orsz. tan. gyűlés megbízta elnököt, hogy az a tanítói karnak Ő Felsége iránti ragaszkodását a belügyministerium elé juttassa.

VII.

A magyarországi tanítói testületek képviseleti nagygyűlésének VI. ülése.

Az augusztus 17-én d. u. 4 órakor megkezdett VI-dik ülésben mindenek előtt Weisz Bernát Ferencz úrnak a gyűléshez intézett azon levele olvastatott fel, a melyben üdvözli a gyűlést az iskolai takarékpénztárak tekintetében hozott határozatért és értesíti, hogy az általa nehány évvel ezelőtt a nemzetgazdasági egyletnél azon czélból letett ezer forintot, hogy ha a takarékpénztárakat kezelő tanítók létszáma a kellő számot eléri, ezen összeg az Eötvös-alap gyarapítására fordíttassék, most az Eötvös-alap javára a t. közgyűlés rendelkezése alá bocsátja. — A gyűlés az adományozónak hálás köszönetét jegyzőkönyvileg fejeztette ki.

Ezután a VI. szakbizottságnak következő javaslata került tárgyalás alá.

JAVASLAT

„a tanító-egyesületek szervezete" tárgyában.

Az egyesület (testület) czélja.

1. §. *a)* Az iskolai nevelés és tanítás előmozdítására tartozó ismeretek gyarapítása, a tanítás módszerének megvitatása, s mindkettőnek a tanítók közötti terjesztése.

b) Az iskola belső életének tökéletes kifejlesztésére tartozó s az iskolai rendtartásra és fegyelemre vonatkozó tanulságos értekezések tartása és a pedagogiai irodalom pártolása és fejlesztése.

c) A tanítási eszközök javítására, szaporítására és terjesztésére czélzó véleményes javaslatok megállapítása;

d) a nevelésügynek népszerűsítése;

e) a munkára képtelenné vált és segélyre szorult tanítók özvegyeinek és árváinak sorsát javítani hivatott, s a tanítók gyermekeinek

ösztöndíjakat biztosító tanító-egyesületi segélyalapok, s nevezetesen az országos «Eötvös-alap» fölkarolása és támogatása; e végből minden egyesület saját kebelében «Eötvös-alap» gyűjtő bizottságot alakít, mely az orsz. «Eötvös-alap» szabályai értelmében működik;

f) a tanítók anyagi helyzetének javítását, erkölcsi, társadalmi és polgári állásának emelését czélzó törekvés és munkásság;

g) az iskola és tanítók érdekeinek és tekintélyének józan fejlesztése és megvédése az *a)*, *b)*, *c)*, *d)* és *e)* pontok keretén belül.

Az egyesület (testület) tagjai.

2. §. A tanítói egyesületek tankerületenként alakulnak. Minden tankerületben csak egy, és csak kivételes esetben engedhető meg, hogy két tankerület tanítósága egy tanítói testté alakuljon vagy egyesüljön.

a) Rendes tagok: a tankerületben tényleg működő valamennyi elemi nép-, felső nép- és polgári iskolai igazgató és igazgatónő; rendes és segédtanító, tanítónő; tanítóképezdei tanárok, tanítók, tanfelügyelők és tanfelügyelőségi hivatalnokok, a kik a tanítótestület rendes tagjai közé belépni kötelezhetnek.

Beléphetnek, illetőleg kivánatukra a testület által felvétethetnek a népiskola köréhez tartozó vagy nyugalmazott tanférfiak és tanítónők, hitelemzők, okleveles kisdedóvók, néptanítói oklevéllel biró magánnevelők.

b) Tiszteletbeli tagok, kiket a választmány ajánlatára az évi közgyülés azon hazai egyének sorából választ, kik maguknak a népnevelés terén különösen érdemeket szereztek. Külföldieket tiszteletbeli tagokul csak a m. kir. kormány előleges jóváhagyása mellett választhat a közgyülés.

c) Alapító tagok, kik az egyesület részére legalább 30 frtnyi alapítványt tesznek le, pénzben vagy kötvényben; utóbbi esetben fizetik az alapítvány 6% kamatját. Az ily alapítványi tőke azonban az illető alapító halála esetén befizetendő.

d) Pártoló tagok, kik az egyesület czéljaihoz évenként az egyesület által megállapított tagsági díjjal járulnak.

3. §. *a)* Az alapító, pártoló s belépésre nem kötelezett rendes tagok belépési szándékukat a választmánynál az elnökség útján vagy személyesen bejelentik, vagy a felvételre az egylet rendes tagjai által ugyanott ajánltatnak. A választmány a felvételről a legközelebbi ülésében határoz, és határozatáról az illetőt értesíti.

b) Az egylet a kötelezett rendes tagokból megalakulván, a tagok névsora az alapszabályok értelmében évről-évre nyilván tartatik és kiigazíttatik; a kik az alakulás után jönnek az egylet területére, felvétel végett az egyletnél jelentkeznek.

c) Valamely tag ugyanazon tankerületben egynél több testületnek is tagja lehet, annak belügyeibe szavazatával befolyhat, az országos tanítói képviselőre azonban csak egy helyen szavazhat.

d) Azon rendes tag, ki a néptanítói pályáról lelép vagy az egylet területéről állandóan elköltözik, hacsak az egyletben való megmaradása iránti óhaját az elnöknek irásban nem jelenti, megszünik az egylet tagja lenni. A ki hivatalától elmozdíttatott, az egyletből kizártnak tekintetik.

e) A ki esetleg fegyelmi vizsgálat alatt áll, vagy a tanítási állással össze nem férő magaviseletet tanusít, az egyletből a választmány javaslatára a közgyülés által titkos szavazás útján vagy véglegesen, vagy bizonyos időre kizárható.

Az egyesületi tagok jogai és kötelességei.

4. §. Úgy az alapító és tiszteletbeli, mint a pártoló és rendes tagoknak jogában áll a közgyüléseken megjelenni, azokon szólani, egyes indítványokat tenni, az egyesület könyvtárát az erre megállapított szabályok szerint használni; új tagokat azonban a választmány útján csak a rendes tagok ajánlhatnak, valamint szavazati joggal is kizárólag ezek birnak.

5. §. Minden rendes és pártoló tag köteles évi tagdíját legkésőbb a közgyülésig pontosan befizetni. Ezenkívül a kötelezett rendes tagok tartoznak a közgyüléseken mindig kellő időben megjelenni, a választmány által kitüzött tantételeket és próbaelőadásokat, ha arra vállalkoztak vagy az elnökség által erre fölhivattak, kidolgozni, s az elnökség útján a közgyülés előtt legalább egy hónappal a választmánynak bemutatni.

Az egyesület tisztikara és választmánya.

6. §. Az egyesület ügyeinek vezetésére egy elnök s a helyi körülményekhez képest alelnök, jegyzők, pénztárnok, ellenőr, könyv- és tanszertárnokból álló tisztikart és egy központi választmányt választ három évre.

7. §. Az egylet tisztikarát és a választmányt a rendes tagok közül az egyesület szótöbbséggel szabadon választja.

8. §. A központi választmánynak rendes tagjaiul tekintetnek az egyesületi tisztikarnak tagjai, valamint a járási körök (fiók-egyesület), vagy a lehetőség szerint alakított szakosztályok elnökei is.

9. §. Az egyesületi elnök képviseli az egyesületet a hatóságok és egyesek irányában; ő hívja össze a választmányi és közgyüléseket és ezeken elnököl; utalványozza a választmány által jóváhagyott fizetéseket és sürgős esetekben a választmány utólagos jóváhagyása mellett az egylet pénztárából 10 forintig utalványozhat; szavazatok egyenlőségénél dönt; az egylet pecsétjét őrzi és használja; minden fontosabb iratokat, jegyzőkönyveket, leveleket, nyugtákat sat. a jegyzők egyikével, illetőleg a pénztárnokkal aláír, láttamoz, megerősít és évenként az egylet működéséről szóló jelentéseket a (fő) jegyzővel közösen elkészíti, s azt a választmány jóváhagyása után az évi közgyülés elé terjesztvén, azt a mennyiben megkivántatnék, az illetékes hatóságok útján a nmélt. vallás- és közokt. m. kir. miniszteriumhoz felküldi.

10. §. Az alelnök az elnököt, ennek akadályoztatása vagy megbízása folytán minden tekintetben helyettesíti.

11. §. A főjegyző vezeti a közgyülési, választmányi jegyzőkönyveket és készíti ezekből a szükséges kivonatokat. A hivatalos leveleket és egyéb felterjesztéseket a (fő) jegyző fogalmazza; ő gyűjti egybe a járási körök (fiók-egyletek, szakosztályok) jegyzőkönyveit és jelentéseit is neki kell szerkeszteni az egyesület évi működéséről szóló jelentést;

gondoskodik a tagok létszámának nyilvántartásáról; ő értesíti az egylet határozatairól a jegyzőkönyvek alapján a sajtót hivatalosan; ő őrzi az egyesület hivatalos iratait.

12. §. A pénztárnok felelősség terhe alatt kezeli az egyesület pénzeit és vezeti a számadásokat; nyugtatványozás mellett a járási körök pénztárnokai útján beszedi a tagsági díjakat; a bevételekről és kiadásokról naplót vezet, a választmánynak gyülésről-gyülésre jelentést tesz a pénztár állapotáról, s a közgyülés elé terjeszti számadását megvizsgálás végett. Ő készíti el a választmány utasítása szerint, s a körök hivatalos javaslatainak figyelembevétele mellett az egyesület évi költségvetését, melyet a közgyülés elé terjeszt jóváhagyás végett. Az egyesület tőkéjét a választmány által megjelölt módon kamatoztatja valamely pénzintézetnél.

Fizetéseket csak az elnök utalványozása mellett teljesíthet a közgyülés által meghatározandó szabályok figyelemmel tartása mellett.

13. §. Az ellenőr minden nyugtát és ellennyugtát, számadásokat aláír, s a pénztár épségeért a pénztárnokkal együtt felelős.

14. A könyv- és tanszertárnok felelősség terhe alatt az egyleti könyvtárt és tanszertárt a közgyülés által jóváhagyandó szabályok szerint kezeli, s a könyv- és tanszertár gyarapítására vonatkozólag javaslatokat tesz.

15. §. A közp. választmány, mely évenként legalább négy ülést tart, az egész egylet működését irányozza; ez áll szoros összeköttetésben a járási körökkel (szakosztályok), ez veszi tudomásul az egyes körök működéséről szóló jelentéseket, részben ez állapítja meg azon kérdéseket, a melyeket minden járási körben, egyes szakosztályokban meg kell vitatni. — Pályakérdéseket tüz ki, s az erre beérkezendő munkálatokra nézve kebeléből biráló-bizottságot nevez ki; rendkívüli közgyülés összehívását megállapítja; tiszteletbeli tagokat ajánl a közgyülésen; rendes, alapító és pártoló tagokat vesz fel. Halasztást nem türő dolgokban végez. Őrködik a felett, hogy az alapszabályok szigoruan megtartassanak; az időközben elhalt vagy elköltözött tisztviselők és választmányi tagok ideiglenes helyettesítéséről gondoskodik; az egyleti pénz-, könyv- és tanszertárt időről időre egy kiküldött bizottság által megvizsgáltatja; a pénztárnok részére kiadható felmentvény czéljából az évi közgyülés előtt számvizsgáló bizottságot nevez ki; végre az egylet viszonyai és körülményei szerint szakosztályokat szervez.

Az egyesület (testület) gyüléseiről.

16. §. *a)* Az egylet évenként legalább egyszer közgyűlést tart, melynek helyét és idejét az egyesület lehetőleg előre határozza meg. Fontos ügyekben a tagok egy ötödének kivánatára, mely kivánság a tárgy megnevezése mellett irásban adandó be az elnökségnek, rendkivüli közgyűlés tartatik, melyet 14 nap alatt — a gyűlés megtartása előtt — az elnökség tartozik egybehivni.

b) A közgyűléseken az egyesület minden kötelezett rendes tagja résztvesz. A tanító-testületek tagjai a gyűlés minden mulasztott napjáért, hacsak azt indokoltan nem igazolhatják, két forintot tartoznak fizetni az egyleti segélyalap javára.

c) A köz-, valamint a járásköri gyüléseken résztvevő tanítók a község, illetőség az iskolafenntartó pénztárából utiköltséget, vagy fuvart, s a gyűlés tartamára naponként két forint napidijat nyernek; az állami intézetek tanárai és tanítói kedvezményekben az állam pénztárából részesülnek.

d) A közgyűlés tanácskozásainak tárgyát képezik: az egyleti működés végleges megállapítása és nyilvántartása; a járási körök (fiókegylet, szakosztályok) munkálkodásának, valamint a választmány előterjesztéseinek elintézése, illetőleg ezek fölötti határozathozatal; a költségvetés megállapítása, a tisztikar megválasztása, a számadások fölülvizsgálása, és ennek alapján a pénztárnok felmentése vagy elmarasztalása és indítványok tárgyalása. Minden indítvány, mely e választmány által megállapított napirendre nem vonatkozik, elnökségnél a közgyűlés előtt 14 nappal benyujtandó; az indítvány tárgyalása felett a választmány előterjesztése alapján a közgyűlés határoz.

e) Csakis rendes közgyűléseken tárgyalhatják a választmány által előkészített fent említett ügyeket, és csakis itt választhatók titkos szavazattal az országos gyűlésre küldendő képviselők.

f) A közgyűlések ügyrendje a választmány által készíttetik elő, s a közgyűlésen állapítandó meg.

g) A közgyűlés gondoskodik arról, hogy az egyesület tagjai szolgabirói (közigazgatási) járás, illetve vidék szerint járási körökké (fiókegylet) alakuljanak.

h) Ügyel arra, hogy a kitüzött vagy felvett nevelés-tanításlani kérdések az iskolai élet minden ágát érintsék; kebeléből egyszersmind önként vállalkozókat hiv fel, kik a gyűlést a kitüzött kérdések fölötti szó- vagy irásbeli értekezések készítése iránt biztosítják, mely intézkedés azonban zárja ki, hogy e vállalkozásokon kivül egy és ugyanazon tárgyban még mások is ne tarthassanak értekezést.

i) Munkálkodásáról évi jelentést állít össze és adhat ki.

j) Gondját arra is kiterjeszti, hogy az egyesület segélyalapja ugyszinte a kebelében felkarolt «Eötvös-alap», nemkülönben a felállítandó tanszermuzeum gyarapodjék.

k) Az alapszabályokat szükség esetén módosítja, melyek azután jóváhagyás végett újból felterjesztettnek.

A járási körökről.

17. §. Minden járási kör (fiókegylet) a járási köre területén általa megállapíttott helyeken évenként legalább kétszer gyűlést tart.

18. §. A járási közgyűléseken köteles a kör minden tagja résztvenni. Egyébként itt is irányadóul szolgál a szabályzat 16. §. *b)* pontja.

19. §. Minden járá i kör három évre választ 1 elnököt. 1 alelnököt, 1 jegyzőt és 1 pénztárnokat; sőt, ha a tagok száma megengedi, nehány tagu választmányt; esetleg szakosztályt is szervezhet.

20. §. A járási kör gyűlési teendői: *a)* a közgyűléstől nyert irányelvek szerint ügyrendét megállapítja;

b) gyűlése helyén a gyűlésileg meghatározott tantárgyakból bármely tagja által próbatanítást rendez s azon igyekszik, hogy néhány

gyűlés alatt a törvénybe foglalt minden tantárgy tanítási módja előkerüljön.

c) A meghallgatott tanítás fölött zárt ülésben biráló véleményt mond, melynek a személy iránti kiméletességgel tárgyiasan kell folynia.

d) Értekezik az iskolai fegyelem gyakorlási módja felett s igyekszik azt javítani s egészen erkölcsi alapokra fektetni.

e) Az iskolai életből, valamint a tanítás köréből vett, különösen az egyes tantárgyak tanítási módszere körüli szerzett gyakorlatokat egymással közlik s az eljárási módok javításáról egymást kölcsönösen felvilá gosítják.

f) A központi választmánytól érkezett ügyiratokat a közgyűléseken tárgyalja.

g) Gyűlései eredményét a közgyűlés elé jelentés alakjában beterjeszti.

21. §. *a)* Az egyes járási körök költségeit, az általuk a központi választmány elé terjesztendő és megerősítést nyert költségvetés erejéig, a kör elnöke utalványozhatja közgyűlési jegyzőkönyvi kivonat mellék lete mellett.

b) A j. kör pénztári számadásai az egyesületi közgyűlést megelőzőleg a központi választmányhoz benyujtandók.

Az egyesület feloszlásáról.

22. §. Ha az egyesület az alapszabályokban maghatározott czélt és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által, mennyiben további működésének folytatása által az állam, vagy az egyesületi tagok érdekei veszélyeztetnének, haladéktalanul felfüggesztetik és a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok megtartására különbeni feloszlatás terhe alatt köteleztetik.

23. §. Az egyesület feloszlását csak közgyűlésben lehet indítványozni, mely indítvány előleges véleményzés véget a közp. választmányhoz utasíttatik; ennek javaslata egy külön, a kérdés eldöntésére egybehivott közgyűlésben tárgyalandó. Az egyesület feloszlását kimondó határozathoz az összes tagok kétharmadának jelenléte, s a jelenlevők kétharmadának szavazata szükséges, s az ily feloszlást netán kimondó határozat a vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumhoz, mielőtt foganatosíttatnék, felterjesztendő. Ha pedig az egylet feloszlása tárgyában egybehivott közgyűlésen a tagok $^2/_3$-da nem jelennék meg. egy hónappal később új közgyűlés hivatik egybe, melyen e tárgyat illetőleg a megjelent tagok többsége határoz.

24. §. Az egyesület vagyona a föloszlási határozatot kimondó közgyűlésben, a jelenlevő tagok általános szótöbbségével valamely hazai tanügyi czélra fordíttatik. Megjegyző azonban, hogy úgy az alapszabályok módosítása, illetőleg megváltoztatása, valamint az egyesület föloszlása esetén vagyonának hovafordítása tárgyában esetleg hozandó közgyűlési határozatok, foganatosítás előtt a m. kir. miniszteriumhoz felterjesztendők.

Ezen javaslatra vonatkozó általános tárgyalás a következő módon folyt le:

Göbel János előadó: T. közgyűlés! Midőn a tanító-egyletek szervezetére vonatkozó tételt az előkészítő bizottság tárgyalás végett javaslatba hozta, tette ezt azért, mert azon régi és általános kívánalomnak akart eleget tenni, hogy az alakulandó tanító-egyletek országszerte egy bizonyos egyöntetüséggel létesüljenek, hogy a tanítók országszerte ezen az alapon az egyesületi működés körébe belevonassanak. Hogy ez megtörténhessék, minden esetre szükségünk van egy minta-alapszabályzatra. Ily minta-alapszabályzat akar lenni az a javaslat, a melyet a szakbizottság négy ülésen át tárgyalt és kidolgozott. A közgyűlés minden egyes tagjának birtokában van ezen szervezeti munkálat, és én azon véleményt vagyok bátor kijelenteni, hogy ebben a munkálatban a leggondosabban és főleg arra irányul a tekintet, hogy sem az állam érdekei, sem pedig a felekezetek érdekei sehol meg ne sértessenek. Az egész szabályzat olyan, a melyet, nézetem szerint, minden alakulandó tanító-egylet elfogadhat, elfogadhat azonban csak zsinórmérték gyanánt, mintául, útmutatóul, mert elvégre oly szabályzatot készíteni, mely minden kivánalmaknak megfeleljen, oly minta-alapszabályzatot összeállítani, a mely minden felekezet vagy vidék igényeinek eleget tegyen, azt hiszem, belátja a t. közgyűlés is, hogy teljes lehetetlenség. De lehetetlenség az azért is, mert első sorban mi minden alakulandó egyletnek — ha szabad úgy mondanom — egyéni szabadságát tiszteletben kívántuk tartani, és nem óhajtja ezt korlátozni maga a kormány sem.

Ezenkívül a szakbizottság elvi megállapodásához képest ki kell jelentenem még azt, hogy ezen szabályzat főleg a jövőben alakulandó tanító-egyleteknek szolgál irányadóul, egyáltalában nem óhajtván megbolygatni a már fennálló, és a kormány által már megerősített alapszabálylyal bíró és annak szellemében üdvösen működő egyleteket. (Élénk helyeslés.)

Úgy az előkészítő bizottság, mint a szakbizottság a kellő előtanulmány mellett, a leghiggadtabb tárgyalás folytán állította összse ezen munkálatot, és mint már előttem több előadó, én is hivat-

kozva az idő ökonomiájára, megbizatásomhoz képest bátor vagyok azt a t. közgyűlés szíves figyelmébe ajánlani és kérni, méltóztassék a munkálatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadni. (Élénk helyeslés.)

Czirfusz Ferencz: T. közgyűlés! Azt mondja egyik jeles emberünk, hogy negative is lehet végezni. Hallgatni akkor, mikor beszélni kell, ép oly nagy hiba, mint beszélni akkor, mikor hallgatni kell. (Tetszés.) Én eddig nem vettem igénybe türelmüket, jóllehet tegnap olyanok történtek, a melyek által kimondtuk, hogy a magyar nemzet pazarló, nem kell takarékpénztár. Ma is hallgattam, pedig olyan dolog ment keresztül, a mit az élet már másképen oldott meg. Most azonban nem hallgathatok (Halljuk), mert a hatodik szakbizottság elnökletem alatt tartotta üléseit. Bátor vagyok én a dologhoz hozzá szólni és illetőleg némi felvilágosítást adni. (Halljuk.)

Mielőtt a munkához hozzá fogtunk volna, Petrovacz József tagtársunk elvi indítványával lépett elő, t. i. hogy mondassék ki az, hogy ez a munkálat a már meglevő és a kormány által jóváhagyott egyletekre nem kötelező. Ezt — úgy emlékszem — majdnem egyhangúlag elfogadtuk. (Éljenzés.) Ez az elvi jelentőségű kérdés mindjárt megoldatott. Azután a tanító-egyletek szervezetének tárgyalásába bocsátkoztunk, és e részbeni munkálkodásunkat hét fejezetben foglaltuk össze. Megemlítem, hogy munkálatunkon egy bizonyos vörös fonál húzodik végig, a mely azt igazolja, hogy midőn az állam érdekeit meg akarjuk védeni, ugyanakkor a felekezetek érdekét sem akartuk megsérteni, sőt azokat még részesíteni kívántuk jogokban. Ezen eljárásunkat különösen igazolja az, a hogy p. o. itt *a), b), c)* stb. pontokat rendeztük, a mint látni méltóztatnak. Elősoroltuk továbbá, hogy kik lehetnek az egylet tagjai; mert ez is fontos kérdés. Kimondtuk, hogy lehetnek köteles rendes tagjai és nem köteles rendes tagjai. Kimondtuk továbbá azt, hogy lehetnek tiszteletbeli, alapító és pártoló tagjai. Ezt azért vagyok bátor megemlíteni, mert némely vidéken ezek a t.-beli tagok igen üdvösen működnek; nem akartuk tehát őket abból kizárni. Igaz, hogy vannak oly helyek is, a hol az ily tagok egészen más irányba

akarják az egyletek működését terelni. A lehetőséghez képest itt ezt is tisztába hozni igyekeztünk. Beszéltünk az egylet jogairól és kötelezettségeiről, meghatároztuk az egylet tisztikarának és választmányának teendőit. Szóval lehető legnagyobb pontossággal és lelkiismeretességgel mentünk át ezen munkálatnak minden pontján. (Helyeslés.)

Nem vagyok azon szerencsés helyzetben, hogy azt mondhassam, hogy a szakbizottság mind a 30 tagja a munkálatot az utolsó pontig minden részében elfogadta volna; mert ez nem egy tárgy, ennek minden egyes pontja másról és másról szól.

Végzem ezen rövid felszólalásomat azzal, a mivel ą t. előadó úr, hogy méltóztassék a munkálatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadni. (Élénk éljenzés.)

Dr. *Kiss* Áron: Az előttem szóló tagtárs úr nyilatkozata elvileg mindenesetre áll; de azt jegyzőkönyvbe venni felesleges. Mert nagyon természetes dolog, hogy mindenik egylettől magától függ, hogy ezen alapszabályokat magára alkalmazhassa vagy sem. Én nem úgy fogom fel e munkálatot, hogy az olyan, mint a mely kötelező lesz minden egyletre, a melyet minden egyletnek alkalmazni kell magára. Elvégre minden egyletnek specialis czéljai vannak, a melyeket mindegyik a maga körülményeihez mérten fog elérni. Mi csak általános normativumot adunk; így tehát előttem szóló tagtárs úrnak nyilatkozata tárgytalan, és kérem, méltóztassék a nyilatkozatot minden kifogás nélkül elfogadni.

Fonyó Pál örömmel üdvözli s megnyugvást talál dr. Kiss Á. nyilatkozatában és azt örvendetes tudomásul veszi. De miután az ország minden tanítója felénk tekint, meg kell nyugtatnunk azokat, a kik nincsenek itt, a kik épen félreértésből és azon meggyőződésben maradtak innen ki, mert egyes dolgokra nézve magukat előre megrövidítve látták, és mert azon téves véleményben voltak, hogy már meglevő jogaik itt esetleg csorbát szenvednének, épen azért nem a jelenlevők tekintetéből — mert nagy örömmel konstatálom, hogy meg vagyunk nyugtatva — hanem azok megnyugtatása érdekében, a kik a gyűlésen kívül vannak, és a kiknek számára a t. gyűlés működése irányul, igen kérném, méltóztassék a szakbizott-

sági elnök úr nyilatkozatát jegyzőkönyvbe vétetni, hogy majdan a következő országos képviseleti tanító-gyűlésen minél nagyobb számban legyen jelen a tanítóság. Ennek kinyilatkoztatásával a javaslatot elfogadja. (Helyeslés.)

Plachy Bertalan tökéletesen osztozik Kiss Áron nézetében. Fonyó Pál tagtárs úrnak indítványa tárgytalan; mert a dolog természetében van az, hogy azon egyletek, a melyek már megerősített alapszabályok mellett működnek, ezen javaslat által, ha életbe lép, úgy sem fognak érintetni.

Elnök: Indítvány tétetett arra nézve, hogy a VI-ik szakbizottság elnöke által tett kijelentésnek a jegyzőkönyvben nyoma legyen; voltak felszólalók, kik ezt nem kívánták. Így tehát szavazásnak kell dönteni. A kérdés az, elfogadja-e a t. közgyűlés Fonyó Pál úr indítványát, hogy a Czirfusz Ferencz szakbizottsági elnök úr által tett kijelentés a jegyzőkönyvbe iktattassék? A kik elfogadják, méltóztassanak felállani. A jegyző urak számítása szerint a t. közgyűlés tagjai közül 81-en elfogadják, 42-en nem fogadják el az indítványt, és így a többség által elfogadott indítvány folytán a VI. szakbizottsági elnök úr által tett nyilatkozat jegyzőkönyvbe iktattatik.

A részletes tárgyalásnál a javaslatnak majdnem minden egyes pontja vita nélkül fogadtatott el, csupán a 3. §-on történt változás. Kerekes József indítványa folytán e szerint a 3. §-ból beható tárgyalás után a *c)* pontban foglalt ezen szavak: *„esetleg jegyelmi vizsgálat alatt áll"* kimaradtak. — Megváltoztatta a gyűlés az 5-dik §. ezen kifejezését is: *„próba-előadásokat"* és helyette elfogadta ezen szót: *„gyakorlati tanításokat"*.

A VI-dik ülés napirendje a tanítói egyesületek szervezete tárgyában beadott javaslat elfogadásával kimeríttetvén, azt az elnök berekesztette.

VIII.

A magyarországi tanítói testületek képviseleti nagygyűlésének VII. ülése.

A VII-dik ülést augusztus 18-án d. e. 8 órakor nyitotta meg az elnök. Ezen gyűlés küldötte ki az Eötvös-alap ügyére vonatkozó határozat értelmében azon öt tagú bizottságot, a mely a határozat értelmében a II-dik orsz. tan. gyűlés elé javaslatot fog beterjeszteni s a III-dik egyet tan. gyűlés végrehajtó bizottságával való értekezéseket végezi. — E bizottság tagjai: Gyertyánffy István, Plachy Bertalan, Básthy Károly, Adorján Miklós, Szente József.

A napirendre került ezután a III-dik szakbizottság által készített következő javaslat:

HATÁROZATI JAVASLAT AZ ISKOLAI FEGYELEM TÁRGYÁBAN.

I. Az iskolai fegyelem és annak szükségessége.

1. Az iskolai fegyelem azon fontos tényező, mely minden sikeres oktatás és erkölcsi nevelés alapkövét képezi; mert a hol nincs fegyelem, ott nem létezik figyelem, — enélkül pedig nem lehet oktatási eredményt gondolni.

II. Az iskolai fegyelem meghonosítása.

A) *A tanító magatartása s a gyermekekkel való bánásmódja.*

Iparkodjék a tanító az iskolán kívül példás magaviselete által a szülők szeretetét s bizalmát megnyerni, mert ha a szülék a gyermekek előtt az iskoláról s tanítóról tiszteletteljesen nyilatkoznak, úgy a leendő tanuló a sok szépnek és jónak hallása után kedvvel lép be az iskolába s bizalommal fog viseltetni a tanító irányban és annak tanítására örömmel figyel s szivesen teljesíti parancsait.

2. Nyerje meg a tanító komoly szeretettel párosult igazságos és részrehajlatlan bánásmódja által a tanuló bizalmát és szeretetét: mert a hol nincs bizalom és szeretet, ott nincs engedelmesség és tisztelet; a melyek nélkül pedig jó fegyelem nem képzelhető.

Erre nézve tartsa a tanító szeme előtt a következő pontokat:

a) érdemen felül ne jutalmazzon, de ne is büntessen soha;

b) egyes tanulókra nézve kivételt ne tegyen;

c) a kiadott parancs teljesítését minden tanulótól egyaránt követelje;

d) a hibát ne nézze el egyik tanulónál sem, hanem vegye észre mindenkor a legkisebb kihágást s rendetlenséget is, és orvosolja azt azonnal.

3. A rendtartásra, mint a fegyelem fontos támaszára, kiváló gondot fordítson; különösen a rendes és pontos iskolai látogatásra nagy sulyt fektessen, s erre való tekintettel a tanulók mulasztásairól naplót vezessen.

B) *Az oktatási mód.*

A tanító oktatása éber és érdeket keltő legyen, ez által a tanulók figyelmét úgy lekösse, hogy a szórakozottságnak helyet ne engedjen. Ez úgy érhető el, ha a tanító minden tantárgy ismeretében és módszerében otthonos, ha valamenyi tanuló kellő elfoglalásáról gondoskodik.

C) *A fegyelmi szabályok.*

A fegyelem meghonosítására szükséges, hogy a tanító úgynevezett fegyelmi szabályokat állítson össze, a melyek a tanulók összes kötelességeit magokban foglalják. E szabályok irányozzák a tanulók magaviseletét:

a) a tanórák előtt,
b) a tanórák alatt,
d) a tanórák után,
c) az iskolán kívül,
e) a tanító irányában,
f) a tanulótársak és mások irányában.

E szabályokat a tanulók főleg szoktatás által ismerik meg.

D) *A jutalmak.*

Törekedjék a tanító a gyermekek érzületét oda irányozni, hogy azok magában a jóban, a jó magaviselet s munkálkodás által kifejlődő öntudatban leljék jutalmukat, s ennek alapján gyarapodjanak az ismeretekben és jó erkölcsben.

A legnagyobb jutalmat ismerje és találja a tanuló abban, ha magaviselete és szorgalma által kiérdemelte szülői és tanítója megelégedését és szeretetét.

Könyvek s más anyagi jutalmak különös tapintattal alkalmazandók; e mellett azonban oda kell hatni, hogy a tanulónak nyilvános jutalmát leginkább a megérdemlett tanodai bizonyítvány képezze.

E) *Büntetések.*

1. A büntetések alkalmazásánál a tanító rendkívül óvatosan járjon el. A legkisebb félrelépést se nézze el egykedvüleg, hanem kapja meg az is méltó büntetését, ha ez csak egy komoly pillantásból áll is.

2. A büntetés nemének megválasztását a tanító bölcs belátására kell bizni.

3. A büntetés nemei közül azonban inkább az erkölcsiek, mint érzékiek alkalmazandók.

4. Bármely büntetésnél is a tanuló egyénisége mindig tekintetbe veendő.

5. Az iskolában marasztás a szülők értesítésével csak felügyelet mellett, és a tanulónak foglalkoztatásával alkalmazandó.

6. A testi fenyítés csak végső büntetési eszközül használandó.

7. Erkölcsileg javíthatlan gyermek az iskolából kizárandó.

8. Minden büntetés alkalmazása előtt számoljon a tanító lelkiismeretével, heves indulatban s ok nélkül soha se büntessen. Ajánlatos, hogy a tanító rendes fegyelmi naplót vezessen, melyben minden büntetést indokaival együtt bejegyezzen.

Ezen javaslat fölött igen komoly és a tanítógyűlés fénypontját képező vitatkozás tartatott, a melyet az előadó a következő szavakkal indított meg:

Bárány Ignácz: A szakbizottság az előkészítő-bizottságnak munkálatából indúlt ki. A bizottság mindjárt a tárgyalás kezdetén arra a meggyőződésre jutott, hogy közöttünk, a mint ezt az eddigi tárgyalások menete is bizonyítja, igen sok fogalomzavar van, hogy a fogalmak nincsenek tisztázva. Igaz, hogy midőn a fogalmakat iparkodunk tisztázni, egyben másban túlzásba esünk. Én sohasem helyeseltem azt, hogy oly kérdésben, hol a meggyőződés adja a kérdésnek a súlyt, az erőt, egyszerű szavazással döntsünk, mert e testület meggyőződésem szerint tekintély leend az ország tanítói előtt. (Helyeslés.) A mit az orsz. tanító-testületnek képviseleti közgyűlése határozataiba felvesz, az előtt ugyan első tekintetre mindenki tisztelettel fog meghajolni, de a kritikától ezért még nincs megmentve. Ha pedig kritikai bonczkés alá veszszük határozatainkat: mindenesetre fel fog tünni, hogy egyben másban, nem egészen korrekt módon határoztunk. Ez határozataink hatását és erejét gyöngíteni fogja. Engedjék tehát meg, hogy ezért a fegyelemtartás igen fontos és komoly kérdésében egyrészt a fogalmaknak tisztázását, másrészt a hozzászólási viszketegnek visszafojtását kérjem ott, a hol a józan, a férfias megfontolás belátta, hogy az ellenvéleménynek van igaza (Helyeslés), nehogy a fegyelem kérdésében úgy járjunk el, hogy elején nagyszerű vita legyen, de a végén minden kritika nélkül fogadtassék el. (Helyeslés).

A szakbizottság, mint említettem, nem mindenben oszthatta az előkészítő-bizottság véleményét. (Halljuk! Halljuk!)

Uraim, beszélünk párt-, katonai-, egyházi- s társadalmi fegyelemről. Ha katonai fegyelemről van szó, a fennálló katonai rendszer mellett azonnal a kényszer-rendszabályok és a feltétlen és öntudatlan engedelmesség lépnek előtérbe, mert ez a feltétlen engedelmességet és a szigoru rendtartást követeli meg. Vannak igen sokan, kik ebből indúlnak ki, és az iskolai fegyelmet is olyforma valaminek tartják, minő a katonai fegyelem. E kettő azonban nem egy! Az iskolai fegyelem sem nélkülözheti a rendtartást, mert ez annak egyik alkatrésze; ez sem nélkülözheti az engedelmességre-szoktatást. De nem kívánhat feltétlen, hogy úgy mondjam gépies engedelmességet, mivel oda kell hatni, hogy a gondolkodó lény az ember saját belátásából, a jó iránti szeretetből és tiszteletből engedelmeskedjék annak, a ki iránt engedelmességgel tartozik. (Élénk helyeslés.)

A katonaságnál nincs helye a kapaczitálásnak; a tanításnál azonban van, mert a tanító rávezeti a növendéket, mondván: fiaim! ezt kívánom ezért és ezért; légy tehát óvatos, gondold meg, és cselekedjél így!

Beszélünk egyházi-, beszélünk párt-fegyelemről. Azonban tévednénk, ha az iskolai fegyelmet ezekkel egyenlőnek vennők. Ezelőtt 27 évvel, mikor egy iskola vezetését vettem át, azt mondották: itt az iskola, taníts! Bemutattam magam a növendékeknek, de mindjárt feltünt előttem, hogy az ablakban a virgács és a mogyoró-pálcza keresztbe van fektetve. (Tetszés.) A nálam idősebb tanítók bizonyára emlékezni fognak, hogy ezelőtt 27 évvel nem ugyan mindenütt, mert a jog eszméje már akkor is élt, csakhogy szükebb körben, a pálcza volt a tanító kezében a fegyelem képviselője. Ha azon időben valamely iskolába benéztek az iskola barátai, és a pálczát látták a tanító kezében s a gyermekek meg se moczczantak, úgy, hogy — mint mondani szokták — a légy röpte is meg volt hallható, azt mondták, hogy jó fegyelmet tart a tanító.

Az első tanító-képesítési vizsgálatnál, mikor a régi tanítókat rászorították, megkérdeztetvén az egyik tanító, hogy mi a fegyelem? azt válaszolta: az, ha a gyermekeket jól ránczba szedem

(derültség), és ha nem hajlik, akkor kényszerítem. (Derültség.) Voltak azonban olyanok is, kik azt mondták, hogy a fegyelem a pálcza. (Élénk derültség.)

Ebből származik az a különböző és szétágazó vélemény, melylyel itt-ott a tanítóknál találkozunk. Nem felesleges tehát, hogy az országos tanító-testület képviseleti közgyűlésének napirendjére tüzetett a fegyelem kérdése. Nem remélhetem, hogy a közgyűlés e kérdést teljesen tisztába fogja hozni, sőt nem is lehet a közgyűlés feladata részletes elaboratumot nyújtani, mert hivatása csak az, hogy a pedagogiai ügyeket a népiskolákat illetőleg irányozza, és a főbb elveket felállítsa. A részletek kidolgozása azután a tanító-egyletek feladata, és a különleges megállapodás tárgya.

Ne méltóztassanak tehát azon megütközni, ha a bizottság javaslata hézagos. Az a mi csakugyan hézag, a részletes vita folyamán pótoltatni, kiegészíttetni, a fölösleges pedig elhagyatni fog. (Helyeslés.)

Különösen egy dologra vagyok bátor a t. közgyűlés figyelmét fölhívni. (Halljuk! Halljuk!)

A szakbizottság nem hajlott meg az idealizmus előtt. Szép az idealizmus. Szép, ha az embernek van ideálja. Nemes törekvés, ha valaki az ideálok után törekszik. Ez azonban azonnal elveszti zománczát és becsértékét, ha az ideálok után lovagolunk akkor is, mikor annak a gyakorlati életben való keresztülvihetetlenségéről meggyőződtünk. (Hosszas helyeslés.)

Odáig tehát nem mehetett a szakbizottság, hogy az érzéki jutalmakat és büntetéseket az iskolából kizárja. (Helyeslés.) Érzéki lények vagyunk és a bölcs alkotó és az általa vezetett természet szigorú érzéki büntetéseket szabott reánk bölcsőnktől sírunkig. (Helyeslés.) A kis gyermek, a ki az imént vétetett ki a pólyából, kapkod a világhoz, s kétségtelen, hogy eljön az az idő a kisded korában is, mikor a gyertyalángba nyúl, megégeti kezecskéjét. Hát uraim, nem a természetnek érzéki büntetése-e ez? Hát nem így szokik a kis gyermek azon gondolathoz, hogy a gyertyától, a tűztől óvakodni kell? (Tetszés.)

De akármit beszélünk is az érzéki büntetések ellen, a társadalom addig, míg az ember ember marad, míg testünkben csupa szellemi fensőséggel megáldott lények nem fognak járni, azokat nem nélkülözheti, mert azok az életből nem küszöbölhetők ki. Megboszulta magát ez ott, a hol a kor előrehaladottságára való hivatkozással a testi büntetést eltörölték, megboszulná ez magát az iskolában is, de első sorban magán a tanítón. Ha ma a törvényhozás azt követelné, hogy nélkülözzük a testi büntetéseket, teljesen nyugodt lélekkel mondhatnók azt, kiveszi kezünkből az eszközt, melylyel az iskolában a nevelést és az oktatást sikeresen vezethetjük. (Úgy van!)

Ha az érzéki jutalmak és az érzéki büntetések kezelésében itt-ott hibák mutatkoznak is, nem szabad azt a jutalmak és a büntetések eszméjének betudatni. Ha felkeressük a hibák forrásait, azt fogjuk tapasztalni, hogy azok a helytelen alkalmazásban, a helytelen kivitelben vagy ha tetszik a helytelen kezelésben rejlenek. Ha pl. az anyagi jutalmak által az egyik gyermek kebelében az igazság érzete zavartatik meg, ha a másik gyermek kebelében irígység támad, és így tovább, és megvizsgáljuk ennek okát, aligha rá nem jövünk, hogy nem azért támad az irígység a gyermek lelkében, mert a másik jutalmat nyert, hanem azért, mert a kezelésben követtetett el hiba.

De nem képezheti uraim ezen közgyűlésnek hivatását az, hogy a kezelésre módot állapítsunk meg. Főtörekvésünk, hogy a fegyelem fogalmát tisztázzuk, hogy a fegyelem körét általános vezérelvekkel megállapítsuk. És egyelőre megelégedhetünk azzal, hogy ha a kimondandó alapelvek tekintetében széles e hazában egyetértésre jutnak a tanítók. Ha ezen fővezérelvek alapján a fegyelem javíttatik, a fejlesztés — a mint reménylem, hogy isten ezt meg fogja engedni — a későbbi orsz. tanítógyűlés feladata leend. (Élénk helyeslés.)

Még egyet vagyok bátor felhozni. (Halljuk!) Az érzéki büntetések tekintetében lehet vitatkozni és itt a legnagyobb eltérésre a kizárás adhat alkalmat, s a lapokban is olvastunk már felszólalásokat a kizárás mellett és ellen. A szakbizottság e tekintetben

abban állapodott meg, hogy a kizárást nem lehet nélkülözni. Azt mondja ugyan némely filantrop, hogy a 6—12 éves gyermeknél romlottságról, gonoszságról nem lehet beszélni, (Igaz!) csak hogy ha a rosszra való hajlandóság feltünően kiképződik vagy megrögzöttséggé válik, a gyermekben ez erkölcsi ragály. Igaz, hogy a gyermeket nem javítottuk meg azzal, ha őt az iskolából kizártuk; nekünk azonban azokat kell javítanunk, a kik az iskolában maradnak. (Helyeslés.) Ha a taníthatatlanok, a tompa elméjüek az iskolából kizáratnak, ha a ragályos betegségben szenvedők haza utasíttatnak, kérdem a szellemi betegségben szenvedők, a kiknek meggyógyitására az iskola nem alkalmas, az iskolában tartassanak-e? Avagy a rothadt almát megtartsuk az érettek közt?

Az államnak kell gondoskodnia javító és szeretetházakról. Az iskola nem lehet javító és szeretetház, mert különben megtörténhetik, hogy a míg egyet javítunk, százat meg elhanyagolunk és kiteszünk a pangásnak, vagy legtöbb esetben a romlásnak. Ha a tanító a javíthatlannak látszókkal szemben nem rendelkezik kellő eszközökkel, az orvosság, ez idő szerint az iskola szempontjából csak az eltávolítás. Én is helyesnek találom, hogy az orsz. képviseleti közgyűlés felhívja a magas kormányt, hogy mivel a kizárás nem nélkülözhető, legyen kegyes a törvényhozást és a társadalmat arra sarkalni és ösztönözni, hogy javító és szeretetházakról gondoskodjék, oly mértékben, a mely hazánk szükségletének megfelel (Élénk helyeslés). Ezek előadása után ajánlom a t. közgyűlésnek a bizottság javaslatát elfogadásra. (Élénk helyeslés és tetszés.)

Elnök: Méltóztassanak az iránt nyilatkozni, hogy átalánosságban kivánnak-e a tárgyhoz szólani?

Fonyó Pál: Az átalános vitát kívánja, mert ez a legalkalmasabb a fogalmak tisztázására.

Samu József: Az eddig tárgyalt igen fontos kérdéseknek csak akkor lesz üdvös hatásuk és eredményük, ha a fegyelmi kérdés megoldása helyes irányban sikerül. Ez nézete szerint a legfontosabb kérdés. Hisz a tanító egész életében ezzel foglalkozik. Igen sokszor a legnagyobb szorgalom és munka épen ezen, mint

egy sziklán törik meg. De ez nemcsak a legfontosabb, hanem a legnehezebb kérdés is, mert ebbe belejátszik a tanító, a gyermek egyénisége. Mindnyájan tanítók vagyunk és így mindnyájan tapasztalhattuk, hogy a flegmatikus gyermeket könnyű fegyelmezni, de nagyon nehéz a cholerikust, a sanguinikust; a vérszegényt, a növénynyel táplálkozót könnyebb, mint a jól tápláltat (Helyes. Úgy van!). Fontoljuk tehát meg ezen kérdést kétszeresen. Miután pedig én nézeteimet a részletes tárgyalásnál is érvényesíthetem, most a szótól elállok s kérem a t. gyűlést, hogy méltóztassék a javaslatot elfogadni. (Helyeslés.)

Ritter Péter: A hol nincs tekintély, ott nincs fegyelem. A hol nincs fegyelem, ott nincs figyelem. A hol pedig nincs figyelem, ott a tanításnak nincs eredménye. Miután a javaslatban e tekintetben útmutatás foglaltik, azt úgy átalánosságban, mint részleteiben elfogadja.

Tóth József: Röviden kívánok szólni. Még nem vagyok öreg ember (Éljenzés. Felkiáltások: Éljen sokáig), de a fegyelem és a büntetés gyakorlására mégis oly sokféle experimentumot tapasztaltam, hogy sokszor megdöbbenve azt kérdeztem magamtól: ugyan melyik ezek közül az igazi? (Halljuk! Halljuk!) Még fiatal ember voltam, mikor egy alkalommal a szép multnak reminiscencziáival dicsekvő szolgabiró palam et publice 25-öt veretett egy deliquensre. Megbotránkozva kérdeztem a szolgabirótól: miként teheti ezt? Erre ő azonban azt válaszolta: ez ám az igazi! Ezen jelenet hatása alatt, midőn az országgyűlés eltörölte a botbüntetést, megkönnyebűlve azt gondoltam magamban: még sem az az igazi.

Egy alkalommal, midőn a tél következett, oly helyre mentem, a hol birósági börtön volt. Miután azonban én nemcsak az iskolákat szeretem meglátogatni, de az életben is szét szoktam tekinteni, (éljenzés) elmentem a birósághoz és azt kérdeztem: van-e sok deliquens? Erre a biró azt felelte: hisz most az ideje, hogy jöjjenek, (tetszés) mert a munka elvégződött, azt, a mit kerestek, elitták, szállásuk nincs, kenyerük sincs és a büntetés fokát oly ügyesen ki tudják számítani, hogy csak azt követik el és csak

olyasmit lopnak, a miért őket novembertől márcziusig elzárják. (Derültség.) Megmutatta nékem Pétert, Pált, Laczit s nem tudom még kit azzal, hogy ezek az én rendes kosztosaim. (Derültség.) Kétségbeesve gondoltam: ez még sem az igazi. (Halljuk! Halljuk!)

Egy alkalommal hosszú ideig voltam távol a fővárosból. Mikor hazajöttem, az én kis gyermekseregemet a konyhában találtam. Az egyiknek egy éles konyhakés volt a kezébe s azzal hadonázott. Mint apa, nagyon megijedtem. És ha az első behatásnak engedtem volna, talán a büntetésnek érzéki oldalát vettem volna elő. (Derültség.) Nem tettem. Vártam, míg nyugodt leszek. A kést azonban kivettem a gyermek kezéből. De mikor már nyugodt voltam, mikor már éreztem, hogy szeretettel büntethetek: előállott a büntető apa bennem, a gyermek kezéből kivett kést megfordítottam s annak nyelét egy kissé igénybe is vettem. (Éljenzés.) Pedig én szeretem gyermekeimet. Hiába beszéltem volna én az első pillanatban öt éves kis gyermekemnek erkölcsi alapon: édes gyermekem lásd, kiszúrhattad volna testvérkédnek szemeit, levághattad volna füleit, mert nem értette volna meg. (Úgy van!) Nem értem volna czélt. Azonban az az experimentum, melyet teljes nyugalommal, kellő szeretettel végeztem, mondván: édes gyermekem jer ide csak! annyira megtette a hatást, hogy mikor kést lát, azonnal elfut. (Élénk tetszés.)

Uraim! a szakbizottság javaslatában én a közép utat látom, mert az a szeretettel büntetést vette alapul, zsinórmértékül. De hogy szeretettel büntethessünk, véghetetlen higgadtságra van szükségünk. (Úgy van!) Én már csak azért is örvendek ezen testületnek, mert ez, nem mint az egyetemes gyűlések, melyekben mindenki a maga szakállára beszélt és tett, mint képviseleti testület fogja kimondani, hogy a magyar tanítóság a büntetést ily alakban óhajtja, s mindazokat kebeléből kiküszöböli, kik megbántják, megsértik, és a kik a büntetést kellő szeretettel nem tudják alkalmazni. (Élénk helyeslés.)

A tapasztalatból beszélek. Még azon tanítók közt is, a kiknek hirük van, tudok olyanokat, a kik elvből-e, vagy talán kényelemből, nem tudom megmondani, mikor büntetnek, kiküldik

Pétert, utána pedig Sándort, azzal, hogy Péter verje meg Sándort. Mikor azt kérdeztem, hogy mikép lehet ezt tenni, azt a választ nyertem, uram! erről még csak szólni sem lehet, mert ez az én elvem. (Mozgás.) No ha csakugyan elve, akkor erről csakugyan nem lehet beszélni. Nem is beszéltem róla többet. (Halljuk! Halljuk!)

Nagyon sokszor hallottam már azt a nagyon kétes értékű és becsű elvet, hogy a tanító az iskolán kívül senkinek sem felelős. (Mozgás.) A melyik tanító megfeledkezik arról, hogy ő azon megyében, városban vagy községben, a melyben van .... (Nagy zaj. Felkiáltások: A tárgyhoz!)

..... a tanító, az szeretetet maga iránt ne várjon. (Úgy van! Igaz!) A melyik tanítót uraim, községében szeretet nem környez, ennek számára hiába írunk elő fegyelmi szabályokat, iskolája soha sem lesz fegyelmezett. (Igaz! Úgy van!) Vizsgáljuk meg tehát, hol van a hiba. Ha a tanítóban rejlik az: tiszteljük meg önmagunkat azzal, hogy mi legyünk az elsők, a kik őt, mint rákfenét kiküszöböljük. (Élénk helyeslés.)

Nem egyéni érdekből, a tanítók iranti szeretetből beszélek. (Éljenzés.) Tanfelügyelőségem ideje alatt senki sem tud egy betűt, egy tettet felmutatni részemről, a mely nem ettől ragyog. (Hosszas éljenzés.)

14—15 ezer forintnyi hátralékos tanítói fizetést hajtottam be. (Halljuk! Halljuk!) És igen sokszor fájdalommal kellett arról meggyőződnöm, hogy sok helyütt nem tisztán a községben volt a hiba, hanem a tanítóban is. Kicsinységekért, melyeket el lehetett volna szépen intézni, sok oly dologért, a mi nem is tartozik a tanító hatáskörébe: aprehenziók fejlődtek, és a tanító, a helyett, hogy békében lenne, és a vitára nem is érdemes haszontalanságokat abba hagyná, el kezd az elöljárósággal surlódni. (Nagy zaj. Felkiáltások: Nem tartozik ide!) Mi ennek a következménye? Az elöljáróság truczczol, és azt mondja, nem adjuk ki a fizetést. (Nagy mozgás. Felkiáltások: Nem tartozik a tárgyhoz!) Engedelmet kérek, de mindaz, a mit eddig mondtam, nagyon is a tárgyhoz tartozik. (Halljuk! Halljuk!)

De nem élek vissza a t. közgyűlés türelmével, hanem ajánlom a javaslatot egész terjedelmében elfogadásra. (Hosszas éljenzés.)

Petrovácz József: Nem tartozom azok közé, kik a társadalom sülyedését sötét színekkel festik. Azonban azok közé sem tartozom, a kik a tényleges viszonyok előtt szemet hunynak. Látjuk, és a sajtó naponként hirdeti, hogy erkölcsi állapotainkban vannak hibák és bajok. Ha pedig vannak, ezeknek orvoslásáról gondoskodni kell. Nagyon jól tudom, hogy a népiskola hivatása első sorban az, hogy tanítványai, a leendő polgárok által a társadalmat, annak erkölcsi alapját javítsa és nemesítse. De nem bocsátkozom általános frázisokba, hanem megyek a dolog közepébe. A fegyelem első feladata a népiskolában az akaratot nemesíteni és irányozni. Ámde, uraim, ha a fegyelem csupán rendőri eljárás lesz, ez nem fogja az akaratot nemesíteni és helyesen irányozni. Én a felolvasott javaslatot egész terjedelmében elfogadom. De szeretném annak hiányait orvosolni.

Jutalmazás és büntetés! Igaz, hogy mellette áll a szeretet. Ez enyhíti az eljárást, de hiányzik belőle azon alap, a melyre a fegyelmezés fektetendő. Épen az előadó úr mondja tankönyvében, hogy a fegyelem az iskola szellemében nyilatkozik. Melyik iskolának szelleme jó? Az-e, a hol a vallás-erkölcsösség honol? Ha a vallás-erkölcsösség az iskola szelleme, akkor keresnünk kell az alapot, a melyen az felépíthető. Szerintem ezen alap nem más, mint a hiterkölcsi oktatás és nevelés. Ebből kiindulva, a következő indítványt terjesztem elő:

Miután a fegyelem czélja a növendékeket egyebeken kívül az erkölcstelenségektől is megóvni, miután a jó fegyelemnek nem rendőri szigorúsággal, hanem nevelőleg kell hatnia, hogy ez által főkép a belső ember neveltessék, és miután az iskola szellemének, a melyben a fegyelem nyilatkozik, egyik főkelléke a vallás-erkölcsösség:

mondja ki a közgyűlés, hogy az előterjesztett javaslatot csak azon hozzáadással fogadja el, hogy a fegyelemhez tartozik első sorban a hiterkölcsi nevelés, és hogy a jutalmaknál és büntetések-

nél sokkal behatóbb és állandóbb eredményt biztosít a növendékeknek hiterkölcsi oktatása.

Dr. *Kiss* Áron: Az előterjesztett javaslatban nem látom azon fokozatot, melyet a fegyelemben látni szeretek. A fegyelemben elvégre is minden tényező oda hat, hogy a gyermeket neveljük, és hogy a gyermek képes legyen önmagát fegyelmezni. A gyermeket azonban erre nevelni kell. Ezen nevelés módját én a javaslatban nem látom. Óhajtanám tehát, hogy kezdetben a munka és felügyelet szolgáljon új fegyelmi eszközül, mert sok gyermeket el lehet a rossz útról terelni munkával és felügyelettel. Ha munkát adok a gyermeknek, ezzel megmentem őt attól, hogy rámenjen a rossz útra. Ez nincs a javaslatban kifejezve. (Felkiáltások: De igen!)

A mikor pedig a gyermek mind jobban növekszik, következik, hogy jutalmakkal és büntetésekkel kormányozzam cselekedeteit.

A mi itt a jutalmazások és büntetések kérdését illeti, erre nézve van néhány szóm. Felvettetett a szellemi és érzéki büntetések kérdése. Én a szellemi büntetést pártolom, ha ez úgy értendő, hogy a szellemi büntetés hivatása azon eszmetársítás előidézése, a mely az ok és okozat közt van.

Ide tartozik továbbá a kizárás elve is, a melyről a t. előadó úr már megemlékezett.

Részemről a kizárást nem pártolom, mert lehetetlennek tartom, hogy egy 6—12 éves gyermeket elitéljen valaki, és azt mondja róla, hogy az romlott, hogy az iskolába nem való. (Helyeslés.) Különben a törvény intézkedik arról, hogy ez ne történhessék meg. Nézetem az, hogy még a magasabb vagy felsőbb iskolában sem megy az, hogy a gyermek örökre s mindenünnen kitiltassék. (Helyeslés.) Ha az egyikből kizárjuk a növendéket, vegyük fel legalább a másikba, hogy az új viszonyok közt javúlhasson. (Helyeslés.) Én tehát mindaddig, míg elegendő számú javító házak nem állíttatnak, a kizárásnak ellene vagyok.

A fegyelmezés által lassankent oda irányozzuk a gyermek lelkét, hogy saját belátása és elvei, s ne csak a más parancsa után

induljon. E belátást meg fogják adni az iskolai törvények, a vallás-erkölcsi oktatás, s általában az értelmi művelés. Az iskolai törvények azonban csak az oktatás magasabb fokán jöhetnek elő, de a népiskolába nem valók.

A mi tehát az iskolai törvényekről szóló részt illeti: abban ugyan benn van a «főleg» kifejezés, s ennélfogva az úgy értendő, hogy a törvények főleg a szokás útján ismertessenek meg a gyermekekkel, de ezzel szemben az adott vázlat egy valóságos kodex, a melyben meg van mondva, hogy mikép viselje magát a növendék az iskolában, az iskolán kívül, a tanítóval szemben stb. Habár tehát a «főleg» ott van is: én a félreértések kikerülése végett még megjegyzem, hogy kívánatos, hogy azon törvény a tanító fejében legyen, és hogy senki se vetemedjék arra a bornirt gondolatra, hogy azokat kifüggeszsze, mert ezzel csak azt éri el, hogy a gyermek, p. o. ha olyasmiért büntettetik, a melyre két vesszőcsapás van szabva, vissza fog a második csapásnál fordulni, s azt fogja mondani: tanító úr, ne többet, mert csak kettő jár. (Élénk derültség.) Legyen a tanító a törvény, és alkalmazza a fokozatot úgy, a mint jónak látja, de előre soha se állapítsa meg. Nézetem szerint minden gyermeket külön meg kell vizsgálni és mindenikre külön kell a fokozatot megállapítani. (Élénk helyeslés.) Ezen esetleges pótlásokkal a javaslatot én is elfogadom. (Helyeslés.)

Kutasy Dénes: A javaslat ellen szólók nézeteit nem pártolhatom, mert a szakosztályban csak érett megfontolás és beható tanácskozás után jutottunk arra a megállapodásra, hogy oly javaslatot, mely minden iskola helyi viszonyainak megfeleljen, nem lehet készíteni. Ezért készült a javaslat azon irányban, melyet az kifejez. A kizárás eltörlését nem helyeselhetem, mert vannak olyan gyermekek, kiknek megjavítása lehetetlen. Ilyeneknél azt mondani, hogy meg kell javítani, annyi, mint a többiek megrontását lehetővé tenni. Mindezek alapján kijelentem, hogy a javaslatot a részletes tárgyalás alapjául elfogadom. (Helyeslés.)

Fonyó Pál: Mindenekelőtt kijelentem, hogy mi nem a javaslat ellen beszélünk, hanem annak hiányait akarjuk kiigazítani. (Helyeslés.) Ha a gyermekek engedelmessége a jó tiszteletéből és

a belső meggyőződésből származik: akkor nekünk azt a forrást kell megkeresnünk, hogy mikép lehet a jó tiszteletét és belső meggyőződést felébreszteni, úgy vagyok meggyőződve, hogy a belső meggyőződésnek és tiszteletnek nem a külső jutalom és büntetés, hanem a vallás erkölcsös nevelés az alapja (Helyeslés); hogy a fegyelem főkép a szigorú rendtartásban és engedelmességben nyilvánúl. Miután pedig a belső meggyőződésre főleg az által vezethetjük a gyermeket, ha megismertetjük vele azt a függést, melyben az ember az Istenhez, a teremtmény a teremtőhöz van; ha megismertetjük vele az erkölcsi elveket, melyeknek hódolnia kell: én, mert az engedelmesség a jónak tiszteletéből és a belső meggyőződésből fakad, a kettő közt nem ellentétet, hanem csak hézagot látok. (Élénk helyeslés.) Hivatkozhatom a t. előadó úrnak művére. (Éljenzés.) Ő a 166. lapon azt mondja: a fegyelemhez tartozik a hiterkölcsi nevelés; a 161. lapon pedig ezt állítja: mindenekelőtt azt kell a gyermekekkel megértetni, hogy az engedelmesség és a rendtartás erény; hogy az erény mennyire kedves isten előtt. Ezenkívül: a fegyelemmel ellenkezik a fegyelmetlenség; ez pedig a bűn kinövése. Oda kell tehát leginkább hatnunk, hogy a növendék az isten iránti szeretetből bánja meg hibáját és törekedjék a javulásra. (Élénk helyeslés.) Részemről meg vagyok győződve, hogy ezek alapján a t. közgyűlés minden tagja elfogadja pótindítványomat, melyet mint kiegészítő részt elfogadásra ajánlok, s mely az imént jelzett szellemmel bír.

Seligmann Eleazár: (Halljuk!) Én is közreműködtem a 3. szakbizottságban és mondhatom, hogy ezen munkálatnak egész lényege oly eszményi, a tanító, ki ezen fegyelem és rendszabályok útján iskolájában működik, főleg jelenlegi anyagi viszonyai közt oly eszményi dolgot mível, hogy, azt hiszem, a társadalom hálával fogja kisérni azon cselekedetért, hogy a tanítók a maguk számára ily munkálatot kidolgoztak. Engedjék meg kifejezni abbeli reményemet, hogy midőn az előttünk fekvő munkálat csakis a tanítók kötelességeiről szól, a jövő tanító-gyűlésen azok jogairól is beszélhetünk.

Általában véve itt három fődologról van szó. A jutalom,

büntetés és általános fegyelmi szabályokról. A mi a jutalmat illeti, itt csakis könyvbeli jutalmakról lehet szó vizsgálatok alkalmával. Ez sok bajt okozhat ugyan, mert irígységet és gyűlöletet kelt, de van sok más előnye is, mely azt ellensúlyozza. Így pl. ha az iskolákban könyvek osztogattatnak, ezzel az irodalomnak is nagy szolgálatot teszünk. Az érzéki büntetéseket illetőleg én azt bizonyos feltételek alatt a tanítóra szivesen bízom, úgy, hogy a gyermek által elkövetett csíny vagy hiba és az alkalmazott büntetés között legalább 24 óra teljék el. Ha ezt kimondjuk, biztos vagyok abban, hogy érzéki büntetés az iskolában ritkán fog előfordúlni. (Felkiáltások: Eláll!) Még csak azt jelentem ki, hogy majd a részletes tárgyalásnál indítványozni fogom, hogy csakis nagy dacz, durvaság és erkölcsi kihágás alkalmával használtassék érzéki büntetés.

Elnök: Figyelmeztetem a t. közgyűlést, hogy öt negyedórája, hogy tárgyaljuk e kérdést. Méltóztatnak még e tárgyalást folytatni? (Felkiáltások: Szavazzunk! A szólni kivánók nem akarnak elállni a szótól!) A szólásra feljegyzett urak szólni kivánnak.

Bartha József: T. közgyűlés! (Felkiáltások: Eláll!) A fegyelemről beszélünk. (Felkiáltások: Eláll!) A Tóth József úr által felhozott . . . (Felkiáltások: Eláll! Szavazzunk!)

Elnök: Kérem a t. urakat, kik magukat feljegyeztették, méltóztassanak a szótól elállani. (Helyeslés.) Hiszen a kiknek netalán észrevételük van, azt a részletes tárgyalásnál megtehetik. (Helyeslés. Szavazzunk!) Felteszem a kérdést: Elfogadják-e a felterjesztett javaslatot a részletes tárgyalás alapjául, igen vagy nem! (Felkiáltások: Elfogadjuk!) A kik elfogadják, méltóztassanak felállani. (Megtörténik.) Elfogadtatik, és így következik a részletes tárgyalás.

A részletes tárgyalás alkalmával tüzetesebben megvitatták a beterjesztett javaslatnak I. fejezetét, a II. fejezet *A)* része alá sorol *b)* pontot s ugyanott a második fejezet alatt álló *B)*, *D)* rész és *E)* résznek egyes pontjait.

Először is vita alá került az I. fejezet tárgyalása alkalmával Petrovácz Józsefnek eme javaslata:

„Mondja ki az orsz. tan. gyűlés, hogy a fegyelemre vonatkozó javaslatot csak azon kiigazitással fogadja el, hogy a fegyelemhez tartozik első sorban a hiterkölcsi nevelés és hogy a jutalmaknál és büntetéseknél sokkal behatóbb és alaposabb eredményt biztosit a növendékeknek hiterkölcsi képzése"

Az ezen javaslat fölött tartott beszédek egy része, nevezetesen az előadóé, Fonyóé, Péterfyé a javaslat mellett hangoztak el, miután a gyűlés a javaslatnak az I-ső fejezetben nem kivánt helyt adni; azonban a javaslat lényege Tóth József indítványára a II-dik fejezet *A)* részének 3-dik pontjánál kellőleg méltányoltatott. E szerint az első fejezet változatlanúl maradt, de a második fejezetnek fent nevezett pontját a következő alakban fogadta el:

3. *„A vallás és erkölcsi nevelést és oktatást különös figyelemre méltassa, továbbá a rendtartásra, mint a fegyelem fontos támaszára, kiváló gondot fordítson; különösen a rendes és pontos iskolai látogatásra nagy súlyt fektessen s erre való tekintettel a tanulók mulasztásáról naplót vezessen".*

A javaslat *D)* és *E)* részének tárgyalásánál a következő érdekes és tanúlságos beszédek tartattak, a szöveg azonban változatlanúl meghagyatott, kivévén az *E)* résznek 8-dik pontját, a mely egészen elhagyatott;

Vizer Endre: T. közgyűlés! Az előkészítő-bizottság egyhangúlag elfogadta abbeli javaslatomat, hogy anyagi jutalmak, mint pl. pénz, könyv nyilvános kiosztása a tanév végén a népiskolában nevelészeti szempontból kizárandó. (Helyeslés.) Erkölcsi kötelességemnek tartom az előkészítő-bizottság álláspontját megvédeni. Nem könnyelműen, hanem megfontolás útján fogadtuk el az elvet. Nem akarom felsorolni azon sok kellemetlenséget, melyet az ily jutalmak kiosztása a tanítónak okoz; megszokta már a tanító a méltánytalanságot. Azért nem is szólok erről, hanem csakis nevelészeti szempontból akarom a kérdést megvilágítani. (Halljuk!) Van-e jogosúltsága ennek a népiskolában, vagy nem? Igaz, hogy érzéki jutalmak által a tanulókat serkenthetjük jóra, buzdíthatjuk tanúlásra stb. Nem is volnék ellensége a jutalmak kiosztásának, ha tehetségünkben állana az összes tanulókat megjutalmazhatni.

(Helyeslés egyfelől. Mozgás másfelől.) Furcsának tetszik ez; de meggyőződésből beszélek. Ha a jó, szorgalmas tanulót, a ki már hazulról némi képzettséget visz magával az iskolába, a kinek képességei is vannak, ha az ilyen jutalmat érdemel, akkor azon gyengébb tehetségű gyermek, a ki szintoly szorgalommal iparkodott, még inkább megérdemli a jutalmat. (Igaz!) De továbbá nevelészeti szempontból sem kell a tanulók közt kivételt tenni. Ha mi a tehetségesebb jó, szorgalmas tanulót megjutalmazzuk, a szegény elmaradt, de azért szintoly szorgalmas tanulót nem jutalmazzuk, igazságtalanok vagyunk. Ép így tűnik fel nekem az ily jutalmazás, mint pl. egy anyának van egy beteg fia és egy egészséges, és az egészséges fiúnak adja a gyógyszert, hogy meggyógyúljon. Fontoljuk meg a dolgot, mert megérdemli. Azt is mondják ezen jutalmak kiosztásának barátai, hogy ha mi a jutalmakat elhagyjuk, elijesztjük a népnek érdeklődését az iskolák iránt, t. i. nem törődik az iskolával. Felébreszthetjük érdeklődését más úton. Hívjuk meg a népet a vizsgálatokra, hogy megbecsülje az iskolát és becsülje főképen az iskolában a tanítót. És ha érdeklődik az iskola iránt, fog áldozatot is hozni. Ezt az áldozatot azonban ne fordítsuk a jó tanulókra, hanem az összes tanulókra, t. i. tegyük le az iskolai könyvtárba, s azután onnan az összes tanulóság hasznot húzhatna. Én tehát ismételve kérem a t. közgyűlést fogadja el az előkészítő-bizottság javaslatát, t. i. hogy pénz, könyv és más jutalmi tárgyak nyilvános és ünnepélyes kiosztása a tanév végén káros, és azért a népiskolából kizárandó. (Helyeslés.)

Bárány Ignácz előadó: T. közgyűlés! Épen ez a kérdés volt az a kő, a melyen az előkészítő és a szakbizottság véleménye összeütközött. Ez volt az a kő, a mely miatt én reám rovatott a tisztség, hogy én itt e tárgy előadója legyek. Tartozom Vizer úrnak azzal az elégtétellel, hogy a szakbizottság őt megkínálta a tételnek előadásával. Ő azonban azt mondta: miután a tételt minden részletében meggyőződése szerint nem védelmezheti, ezért az előadói tisztet el nem fogadhatja. (Éljenzés.) Ez az oka annak, hogy nem Vizer úr az előadó, hanem csekélységem.

Ezek után a t. szakbizottság nevében is, a melyben a javaslat-

ban foglalt nézet többségre emelkedett, de a magam nevében is, a ki épen ezen nézetet a szakbizottság előtt is tolmácsoltam, bátor vagyok a kérdést szintén megvilágítani. (Halljuk.)

Vizer Endre úr nevelészeti hatásra hivatkozik, t. i. az anyagi jutalmaknak rontó hatására. Én ellenkezőleg azt mondom, az érzéki jutalmaknak, ha tapintattal osztatnak ki, határozott jó befolyása van a gyermekekre. (Felkiáltások: Egyfelől igaz! Másfelől nem áll!) Az iskola az életnek előcsarnoka. Az iskolát az élet állította fel, és ha felállította, azt maga számára állitotta fel. Az élet mindenütt jutalmak által serkent. Mi érzékiségünket meg nem tagadhatjuk; még azok az idealisták sem, a kik azt megtagadni látszanak. Ha az érzéki jutalmak megfelelők, hatalmasan serkentik a tanulót és nem egy nagy embert az életnek ily jutalmak adtak, nem egy írónak az írói pályára való lépését az szülte, hogy gyermekkorában valamely alkalmas, hozzáillő, hajlamainak megfelelő jutalmat kapott. Akárhány költő van, a ki azért lett költővé, mert jutalmul könyvecskét kapott, a melynek olvasása őt lelkesítette. Hanem, uraim, e jutalmakat tapintatosan kell kiosztani. Saját életemben is tudok reá példát, hogy néha azoknak eltévesztett hatásuk van; de ez korántsem gyengíti meg azoknak jó hatását. A 6-ik latin osztályban együtt jártam Kuthen jónevű költőnkkel, egymás mellett ültünk, és egymásnak versenytársai voltunk. Az év végével minket mint jó tanulókat meg akartak jutalmazni, hanem eltévesztették a hatást, nem figyeltek hajlamainkra, Kuthen kapta Tidge munkáját, én pedig egy kötet költeményt. A ki figyelemmel kísérte csekély működésemet, láthatja, hogy versíró nem vagyok. Mi, a mint kijöttünk az iskolából, szépen kicseréltük a jutalmunkat, és bizony egyikünk sem volt elkeseredve, a kik pedig nem kaptak jutalmat, azok sem keseredhettek el, mert a kiosztás igazságosan történt. Az igazságot ápolni mindenkinek tartozó kötelessége, föltételezem a tanítóról, hogy a mennyire tőle függ, igazságosan és tapintatosan jár el.

De különben az, a mit az előkészítő bizottság javasol, az az életben kivihetetlen is. Azonkívül nemcsak hogy a nép érdekeltségét idegenítjük el azzal, hanem az iskolának száz meg száz párt-

fogóját vesztenők el. Uraim, milliókra tehetők azon nemes alapítványok, a melyeknek czélja jutalmakat rendszeresíteni. Az a kérdés, ezen alapítványokkal akkor mi történjék? A jutalmak által meglehet, egyes emberek saját egyéni izlésüknek és saját ambicziójuknak tesznek eleget, de hogy a jutalmaknak határozottan nagy becse van, azt eltagadni nem lehet. Azért is én, mert az anyagi jutalmaknak, ha azok jól meg vannak választva és tapintatosan osztatnak ki, határozott erkölcsi hatásuk van a tanulóra, másodszor, mert az ember érzéki lény lévén, az anyagi jutalmak az iskolából ki nem zárhatók, mert az élet is mindig megadja azt és csak azok zugolódnak ez ellen, a kik aspirálnak reá, de nem kaphatják meg, — látjuk az életben az érdemjelek, kitüntetések, nemesi czímek osztogatásánál — mondom, mindezekért én a jutalmak osztását pártolom, de csak úgy, hogy jól és tapintatosan történjék az. Hogy egyszer-másszor eltévesztik hatásukat, az nem tagadható; de ezért nem a jutalmak itélendők el, hanem azoknak kiosztási módja. Utóvégre kivihetetlen is annak eltiltása, mert ha százszor kimondjuk is, mégis csak meg fog az történni. Ajánlom a tárgyalás alatt levő pontnak elfogadását. (Helyeslés.)

Zsiray József: Az előttem szólt tagtárs úr azt mondta, hogy az érzéki ajándékok a népiskolából egyátalán ki nem zárhatók, s azt igen szépen indokolta. Mint frázisokat elismerem, de hogy azok a gyakorlatban kivihetők, azt egyáltalán tagadom. Az mondatik, hogy «a könyvek és más anyagi jutalmak különös tapintattal alkalmazandók». Ez igen veszélyes a tanító békéjére és nyugalmára. Ha érzéki jutalmakat osztok ki az iskolában oly tanulóknak, a kik megérdemlik, ez által széttéptem a jó viszonyt, megzavartam a békét a szülők és tanulók közt, a mit pedig minden áron kerülni kell. (Helyeslés.) Van most egy tanítványom, a ki kitünő, adok neki ajándékot, de van még egy tanítványom, a ki megközelítő kitünő, s van aztán egy harmadik és egy negyedik is, a kik szintén vártak jutalmat, de nekem egyet kell kiválasztanom, s ezzel magamra vontam tanítványaimnak és szülőiknek a haragját, azt mondják, a tanító igazságtalan, s megkeserítik a tanítónak az életét. De veszélyezteti ez a gyermek szorgalmát is. Van most

egy tanítványom, a ki a 4-ik osztályt végezte kitünően, megajándékozom; a következő évben elébe kerül egy még jobb tanuló s azt kell megajándékoznom. Ezáltal amaz elkeseredik, elveszti szorgalmát. Én tehát kihagyatni kivánom ezen szavakat: «a könyvek és más anyagi jutalmak különös tapintattal alkalmazandók.»

Gáspár János: Ha ezen pontban a jutalmazás valódi czélja és lényege oly szépen nem volna körvonalozva, hogy a tanuló a kötelesség hű teljesítésében, az önérzetben, az öntudatban és tanítóinak és szülőinek megelégedésében lelje jutalmát, és ha nem mondatnék az, hogy könyvek és más anyagi jutalmak csak nagy tapintattal alkalmazandók, akkor megvallom, talán én is hajlandó volnék hozzájárulni Vizer tagtárs úr módosítványához. De mivel itt szabatosan jelezve van, mi a jutalom valódi czélja, és mi a valódi jutalom, nem lehet figyelem nélkül hagynunk a könyv és más jutalmakat, már csak azért sem, mert nemcsak azon alapítványokról van szó, melyeket itt a t. előadó úr említett, hanem nekem, meglehetős kiterjedésü tanítói és nevelői praxisomban, 100 meg 100 eset fordult elő, hogy egy derék, lelkes, buzgó tanító vezetése alatt a szülők érdeklődése annyira fölkeltetik, hogy nemes versenyre kelnek egymással az adakozásokban.

A tiszta pénzjutalmat magam sem pártolom, de van annak még más módja is, a mint nálam 3—4 városi iskolában szokásos, hogy a pénzjutalmakat iskolai takarékpénztári könyv alakjában adjuk ki, s ebbe az illető adományozók szívesen beleegyeznek. Az érdeklődéstől a szülőket és az iskola pártfogóit a jutalmazások megszüntetése által úgyszólván elzárni nem volna helyes. (Helyeslés.) Midőn mi a magunk védelmére és talán a magasabb pedagogiai elvek védelmére azt mondjuk, hogy könyvek és más anyagi jutalmak különös tapintattal alkalmazandók, abból nem az következik, hogy csak egyetlenegy tanuló jutalmaztassék az osztályban. Nem így értjük mi ezt, hanem úgy, hogy az iskola előljárósága a tanitókkal együttesen válogassa ki a jutalmak fokozata szerint a legszorgalmasabb is lehetőség szerint a szegényebb tanulókat, és mindegyik kapjon fokozatosan valami jutalmat. Nem szükséges, hogy az valami fényes jutalom legyen, lehet az bármi egyszerű, és

a gyermek büszke lesz reá, és büszkén fogja mutatni szülőinek. Én nyugodt lélekkel, a körülményekkel számolva és a pedagogia magas elveitől sem rettegve, elfogadom a javaslatot. (Élénk helyeslés.)

Bedő József: Én a jutalmakat, különösen az anyagi jutalmakat illetőleg az előadó úr javaslatát nem pártolom, hanem elfogadom az előkészítő-bizottság javaslatát, mely a pénz, könyv és más jutalmak ünnepélyes kiosztását nevelészeti szempontból ki akarja zárni a népiskolából. Különösen a pénzjutalmakat illetőleg bátor vagyok a következő határozati javaslatot beterjeszteni: Tekintettel a pénzbeli jutalmazások igen számos káros következményeire, óhajtandó, hogy a pénzbeli jutalmazások a népoktatási intézetekből küszöböltessenek ki, és az ily czímen befolyó pénzekből hasznos olvasókönyvek vásároltassanak az iskolai könyvtárak részére.

Arányi Antal: Egy hete már, hogy tanácskoztunk, de úgy hiszem alig volt ez alatt fontosabb kérdés, mely általános nevelészeti szempontból az iskolára nézve nagyobb jelentőségű lett volna mint a jutalmak és büntetések kérdése és azért azt hiszem, valamennyi tagtársam véleményével találkozom, midőn azon megyőződésemet fejezem ki, hogy e kérdés megérdemli, hogy minden irányban alaposan megbeszéltessék. (Helyeslés.)

Teljesen osztom azon nézetet, melyet Bárány és Gáspár t. tagtársaink kifejeztek. (Helyeslés.) Oly gazdag kincstárból beszéltek ők, hogy azt hiszem, azokhoz több szót fűznöm alig szükséges. Valamint az iskolai takarékpénztárak és a házi ipar kérdését, úgy a jutalmak és büntetések kérdését is olyannak tartom, melynek két vége van és melynek miként való alkalmazásától függ a siker. Ha a tanító ügyesen kezeli, lehetetlen, hogy jó nevelészeti hatásuk ne legyen. Nem akarom a t. közgyűlés figyelmét hosszasan igénybe venni, csak röviden kijelentem, hogy elfogadom a bizottság véleményét annyival inkább, mert nagy megnyugtatásra szolgál azon kifejezés, hogy tapintattal alkalmazandók. (Helyeslés. Szavazzunk!)

Tóth József: Csak azt óhajtom indítványozni, hogy «alkalmazandók» helyett tétessék «alkalmazhatók.» (Szavazzunk!)

Elnök: Szavazni csak az esetben lehet, ha a szólásra feljegy-

zett urak elállnak a szótól. (Felkiálltások: elállnak!) Kérem tehát azokat, a kik a szöveg megtartását kívánják, méltóztassanak felállni. (Megtörténik.) A többség elfogadta. Méltóztassanak most felállni azoknak, a kik a szöveg különbeni megtartása mellett ezen szót óhajtják «alkalmazhatók.» (Megtörténik.) A többség nem fogadta el.

Rieger Imre jegyző: (olvassa az «*E*) Büntetések» alatt foglalt első pontot, mely észrevétel nélkül elfogadtatik. Olvassa 2. pontot.)

Dr. Emericzy Géza: Itt az van, hogy a büntetés nemének megválasztását a tanító bölcs belátására kell bízni. Hisz nincs is más ember, a kinek bölcs belátására lehetne azt bízni, nem szaladhat senkihez tanácsért. Én tehát azt mondanám, hogy a büntetést mindenkor a büntetés nemének öntudatos megválasztása előzze meg. (Felkiálltások: később előfordul!)

Kerner Péter: A mi ebben a pontban foglaltatik, azzal csak azt akarjuk mondani, hogy nem lehet különös recepteket előírni a tanító számára, hogy minden előforduló esetben mily büntetést alkalmazzon. (Helyeslés.)

Rieger Imre jegyző: (olvassa a harmadik pontot.)

Májay István: óhajtottam volna, hogy kimondassék, hogy a leánygyermeket testi büntetéssel semmi szín alatt sem lehet büntetni. Nem akarok ennek indokolásába bocsátkozni, mert felteszem, hogy annyi művelt ember előtt, a mennyi itt együtt van, ez felesleges.

Elnök: Méltóztassanak felállni azok, a kik a szöveget elfogadják. (Megtörténik.) A többség elfogadta.

Rieger Imre jegyző: (olv. a 4—7. pontokat).

Szoboszlay Sándor: A legtöbb néptanító magán tapasztalja, hogy épen a büntetések okozzák a legtöbb kellemetlenséget. Én ezen 7-ik pont kihagyását kívánom, mert nekünk néptanítóknak nem állhat sem kötelességünkben, sem jogunkban, hogy a gyermeket kizárjuk, annál kevésbbé, mert az iskolának nevelő hatással is kell bírnia. A bizottság, úgy látszik, a túlhajtásoknak nem barátja, de itt ellenkezésbe jött önmagával, midőn ily szigorú pont felvételét javasolta. Hozzájárulok Kiss Áronnak az általános vitá-

ban jelzett álláspontjához, és e pont kihagyását indítványozom. (Helyeslés.)

Somlyay József: Nem érthetek egyet t. kartársammal. Én azon elvből indulok ki, hogy a mint a magyar közmondás tartja, egy rothadt alma százat is megront. Az iskolában is vannak romlott erkölcsű gyermekek, kik a romlottságot a szülői házból hozzák magukkal. A tanító nincs mindig a gyermekekkel és ők érintkeznek mindig egymással, és egy rossz gyermek megronthatja a többieket is. Tudom, hogy a népoktatási törvény nem adja meg a tanítónak a jogot a kizárásra, nem is ezt akarjuk mi, hanem hogy az ily gyermekeknek külön intézet állíttassék, szólítsuk fel erre a kormányt, hanem a romlott gyermeket az iskolában megtürni nem lehet. Én ezen pont meghagyását kivánom. (Helyeslés !)

Dr. Emericzy Géza: Én is ezen pont meghagyását óhajtom, mert azt senki sem fogja kétségbe vonni, hogy vannak esetek, midőn czélszerü egy-egy gyermeket az iskolából kizárni. Gyakran előfordul az, hogy egyesek veszélyeztetik a többieknek erkölcseit, jövendőjét. Nagyon helyesen mondatik itt az, hogy «erkölcsileg javíthatatlan,» mert ez arra utal, hogy ne bánjunk vele könnyelmüen, csak akkor, ha más eszköz már nincs hátra.

Fülöp Benjamin: Hogy a javíthatatlan gyermekek a többieket el ne rontsák, arra nézve helyesnek tartom én is a kizárást, de az iskolai hatóság által és nem a tanító által.

Mühl János: «Difficile est satyram non scribere.» Erkölcsileg javíthatatlan gyermek, ez szerintem non datur. És ez eszembe juttatja a rühös birkáról szóló példabeszédet. (Nagy zaj. Eláll!) És hangsúlyozom, hogy «difficile est satyram non scribere». Ott birka, itt pedig emberről van szó, azt megölhetjük, de ezt nem szabad megölnünk, ezt fel kell karolnunk, ha még oly romlott volna is, mert — megint a bibliából czitálok, melyik pásztor az, a kinek 100 juha vagyon, s ha elvész abból egy, nem hagyja-e ott a kilenczven kilenczet és keresi azt, a melyik elveszett volt, és ha megtalálta, visszaviszi az akolba. (Szavazzunk!) Kérem a pont kihagyását. (Szavazzunk !)

Koszoru István: Az isten tudja, de nagy hibám, hogy engem

elvekkel nem lehet valamiről meggyőzni, hanem nekem gyakorlati érvek szükségesek különösen ennél a pontnál. Méltóztassék tehát nekem megengedni, hogy gyakorlati szempontból szóljak a dologhoz. Én már voltam abban a helyzetben, hogy a kizáratást kellett igénybe vennem. Annak talán nincs itt helye, hogy példákkal igazoljam nézetem helyességét. Nézetem szerint azonban vannak javíthatatlan gyermekek annyiban, a mennyiben azok az iskola keretében alkalmazható eszközökkel nem javíthatók. (Élénk helyeslés.) Az ily gyermekek miatt nem lehet feláldozni a többinek szellemi és erkölcsi életét. (Élénk helyeslés.) Mint említém, már voltam abban a helyzetben, hogy a kizáratáshoz kellett nyulnom, mert minden nevelési eszközből kifogytam a gyermekkel szemben. Megkerestem tehát az illető tanhatóságokat, fölkérvén őket a szíves közreműködésre a gyermek javítása végett. És én azt tapasztaltam, hogy ha a baj a szülői házban találja csíráját, a tanító nem képes eredményt elérni. (Úgy van!) Épen ezért, midőn annyira ment már a dolog, hogy csaknem személyes tekintélyünk szenvedett csorbát, az iskolában már-már kezdett föllépni az ebből kifolyó baj, úgy, hogy elkerülhetetlen szüksége mutatkozott azon egynek eltávolítása a közszellem és erkölcsiség megóvása végett. (Élénk tetszés.) Elvek fejtegetésével tehát nem megyünk sokra. Ezzel nem sokat bizonyítunk. A gyakorlati tények és tapasztalatok az irányadók. És ha szerencsém volt ezzel az egyetlen ténynyel, a melyet felhoztam, a t. közgyűlést nézetem helyességéről meggyőzni, kívánom, hogy tagtársaim ne legyenek kénytelenek ezen meggyőződésre oly keserűséggel jutni. (Élénk tetszés.) Lelkem mélyéből és teljes meggyőződéséből ajánlom ezen pont megtartását, mert nem arról van szó, hogy ezt okvetetlenül alkalmazzuk, hanem arról, hogy ezt szükség esetében alkalmazzuk. (Élénk helyeslés taps.)

Kánovics György: Azt hiszem, hogy miután előttem szólt t. kartársam a gyakorlatra hivatkozott, én is hivatkozhatom a balaton-füredi szeretetházra, mint oly intézményre, mely az elhagyott és az utczán kószáló gyermekeket veszi fel. Azon 12 év alatt, mióta ezen intézet működik, és az ország különböző vidékein elha-

gyott gyermekeket ápolja, — örömmel konstatálom ezt — egyetlen növendéket sem kellett rossz erkölcse miatt az intézetből eltávolítani. Én tehát a gyakorlatból merített tapasztalatra hivatkozva, bátor vagyok azt mondani, hogy 12 éves koráig a gyermek erkölcsileg nem lehet annyira romlott, hogy őt kidobjuk, kizárjuk az iskolából. Én tehát a pont meghagyását kívánom. (Élénk helyeslés.)

Kerner Péter: Én csak azt kívánom megjegyezni, hogy a kizárás még nem foglalja azt, hogy egészen lemondjunk a gyermekről, és hogy többé ne gondoskodjunk róla, mert, ha a testileg ragályos beteget gyógyítása végett elkülönítjük és kórházba küldjük, miért ne különítenők el az erkölcsileg beteget, és miért ne gondoskodnánk annak megjavításáról más módon? Én tehát osztom a bizottság nézetét, és a pont meghagyását ajánlom. (Helyeslés.)

Bicsak Sándor: Ha kimondatik, hogy a rosz erkölcsű gyermekek az iskolából kizárandók, ezzel még nem vettük elejét annak, hogy a kizárt az iskolán kívül a többi gyermekekkel összejőjjön, és bosszúból a tanítót és eljárását czéltáblául tüzze ki. Mindaddig, mig a társadalmi téren nem jutunk oda, hogy a rosz erkölcsű gyermekek számára elegendő szeretetház állíttassék, és hogy a kizárt a többi gyermekekkel össze ne jöhessen, nem járulhatok ahhoz, hogy a kizáratás megengedtessék.

Libertini Gusztáv: Én e pontnak kihagyását kérem. Ne ringassuk magunkat illusióban. Népünk az iskolától még mindig idegenkedik, és szereti, ha módot vagy ürügyet talál az otthonmaradásra. Ha útmutatást adunk erre, méltóztassanak elhinni, sokkal több javíthatatlan és rosz gyermek fog jelentkezni, mint ha e pontot elhagyjuk.

Bárány Ignácz: Már első felszólásom alkalmával kifejtettem azt, a mi az imént ismételtetett. Az iskola nem rendelkezik eszközökkel az erkölcsileg javíthatatlan gyermekek javítására. E mellett szól Kanovics úrnak azon érvelése, midőn azt mondja, hogy balaton-füredi szeretetházban nem fordúl elő eset, hogy onnan a a gyermeket ki kellett volna zárni. Hiszen az nem egyéb, mint szellemi kórház és nem is volna jó, ha ott a kizárás is előfordulna,

mert akkor a szeretetház nem érne semmit, mert azt el kellene törülni. Miután mint mondám, az iskola nem rendelkezik eszközökkel az erkölcsileg javíthatatlan gyermek megjavítására, szükséges, hogy szeretetházak állíttassanak és kéressék meg a kormány, hogy törvényhozási és társadalmi úton hasson oda, hogy a szeretetházak és intézetek szaporíttassanak. Az általam mondottakra utalva, kérem a pont elfogadását. (Helyeslés.)

Elnök: A vitát bezárom. Méltóztassanak azok, a kik az eredeti szöveget fogadják el, felállni. (Megtörténik.) A többség elfogadja.

Rieger Imre jegyző (olvassa a 8-dik pontot).

Dr. *Emericzy* Géza: E kifejezésből «heves indulatban» a «heves» szó kihagyását kérem, az indulat magában véve heves. A szövegben az mondatik, hogy a tanító rendes fegyelmi naplót vezessen. Ennek kimondása felesleges, mert a tanító nem ér rá.

Nyujtó Pál: Az egész pontnak kihagyását kívánom, mert az, a mi benne mondatik, már az 1-ső pont első mondatában ki van fejezve. A mi a fegyelmi napló vezetését illeti, erre nézetem szerint a tanítónak nincs ideje.

Riesz József: Indítványozom, hogy e szavak «ok nélkül ne büntessen» hagyassanak ki.

Seeligmann Eleázár: Itt nem az mondatik, hogy a tanító köteles fegyelmi naplót vezetni, hanem az, hogy ajánltatik az ily napló vezetése. Ezzel tehát senkit sem kényszerítünk. Nézetem szerint az ily napló vezetése czélszerű is, mert így érdekes statisztikai adatokra tehetünk szert. Kimondatott, hogy az iskolában a gyermek egyéniségét tanulmányozni kell. Ez a legjobban eszközölhető, ha egy két év mulva megnézzük a naplót, hogy miképen fejlődött a gyermek. Én tehát e pont meghagyását kérem.

Erdélyi Károly: E pontban felvétetni szeretném azt, hogy a tanító a büntetések alkalmával mindig oda törekedjék, hogy a gyermek át legyen hatva annak tudatától, hogy a büntetést valóban megérdemelte. (Felkiáltások: Szavazzunk!)

Elnök: Méltóztassanak azok, a kik az eredeti szöveget fo-

gadják el, felállani. (Megtörténik.) A többség nem fogadja el, miért is a szakasz kihagyatik.

Ezzel t. közgyűlés ezen tárgy befefejeztetett.

Tárgyalásra került ezután a következő, minden vitatkozás nélkül elfogadott

JAVASLAT

a „Népnevelési egyletek" tárgyában.

1. Mondja ki az országos tanítógyülés, hogy a népnevelés, mint kizárólag társadalmi kérdés — a törvényhozás támogatása mellett — csak is a társadalom minden közmivelődési tényezőinek közreműködésével oldható meg.

2. Mondja ki az országos tanítógyülés, hogy a népnevelési egyleteket, mint a közmivelődés utjában álló akadályok leküzdésére igen alkalmas intézményt, melegen pártolja és annak idejében hathatósan támogatni fogja.

3. Hivja fel az országos tanítógyülés a hazai tan. egyesületeket a most készülő félben levő tervezet tárgyalásra.

4. Az illető tanitó-egyesületek a tárgyalás eredményét a kir. tanfelügyelőségek utján a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. miniszteriumnak felterjesztik.

Napirendre került ezután a következő

JAVASLAT

a történet- és alkotmánytan tanításának módszerét illetőleg.

1. A népiskolai történelem-tanításnak czélja, megismertetni a gyermekkel nemzete s az emberiség életfejlődését, törekvéseit és tetteit, s ez által értelmére fejlesztőleg, szivére és erkölcsére nemesitőleg hatni, s igy a növendéket igaz hazafivá nevelni.

2. Az alkotmánytan tanításának czélja, az állami élet intézményeivel, legfőbb törvényeivel a növendéket megismertetni s igy a törvény iránti tiszteletre szoktatni.

3. A történelem és alkotmánytan egymásra való vonatkoztatással tanítandó.

4. A két tantárgy anyaga következőleg osztandó be:

I. és II-dik évfolyamban családi és községi viszonyok, mire a beszéd- és értelemgyakorlatok és az olvasókönyvek szolgáltatják az anyagot.

III. és IV-dik évfolyamban hazai történelem élet- és korrajzokban olvasókönyvek alapján, és alkalmilag a földrajzi könyvekkel kapcsolatban.

V. évfolyaban a magyar nemzet kimerítő történelme a világtörténelmi eseményekre való tekintettel olvasókönyvek alapján.

VI-ik évfolyamban az alkotmánytan történelmi alapon, vagyis sarkalatos fejlődési történet.

Ismétlőiskolában a mindennapi iskolában szerzett ismeretek ismétlése es kibővítése, szintén olvasókönyvek alapján.

5. A történelem tanítása szabad előadás alakjában történjék. A feladott leczkék begyakorlására az osztatlan iskolában olvasókönyvek, az osztott (6 osztályu) iskolában kézikönyvek is használhatók.

6. A hazafiui érzelmek ébresztésére és fejlesztésére igen alkalmasak a nemzet sorsára döntő befolyással biró események évfordulóinak megünneplése, miért is az iskolai emlékünnepélyeknek rendezése ajánltatik.

7. A történelmi oktatás érdekesbé tétele czéljából a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium felkérendő, miszerint történetünk nevezetesebb egyénei, eseményeinek feltüntetésére szemléleti képeket készíttessen.»

E javaslatra vonatkozó beszédekből a következők a fontosabbak:

Zádor Gyula előadó: Tisztelt közgyűlés! Miután úgy látom, hogy a t. közgyűlés türelme fogytán van, csak röviden kivánok szólni. Nem bocsátkozom a részletekbe, s annál inkább tartózkodhatom ettől, mert a bizottság javaslatában meg van az indokolás is, és ebben nagy részben kifejtettem nézeteimet.

Hogy a népiskolában a történelmet tanítani kell, azt hiszem, az ellen senkinek sem lehet kifogása, azt mindenki helyesli. (Úgy van!) mert ez által előkészítjük a gyermeket arra, hogy egykor mint honpolgár tudja teljesíteni kötelességét, és tudjon józanul élni politikai jogaival. Ez a czél. De arra nézve, hogy miként tanítsuk a történelmet, melyik osztályban kezdjük, és mennyit tanítsunk, és hogyan, különböző nézetek uralkodnak. S épen erre a kérdésre, a miképtre, felel a szakosztály. Természetes, hogy a részletekbe nem bocsátkozott, hanem csak a sarkelveket állapította meg, és először kimondta, hogy a történelmet és az alkotmánytant nem úgy, mint eddig, csak az 5-dik és 6-dik osztályban kell kezdeni, részint azért, mert mint tudjuk, népiskoláink az 5-ik és 6-ik osztályt nélkülözik, és így kikerülnek a gyermekek, a nélkül, hogy történelmet és alkotmánytant tanultak volna. (Úgy van!)

Azért kivánja a szakosztály, hogy a történelmet és alkotmánytant, illetőleg az erre való készületet az első és a második osztályban nyerje a gyermek, annyiban, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatok, valamint az olvasókönyvek alapján megismertessük

vele a családi és községi viszonyokat. (Helyeslés.) A harmadik osztályra nézve azt indítványozzuk, hogy a történelmet életrajzokban kedveltessük meg a gyermekkel. (Helyeslés.) A 4-ik évfolyamban bővebben kiterjeszkedünk és egyes korrajzokat nyujtunk, szintúgy az 5-ikben még inkább a részletekbe megyünk és a hazai történelem a világtörténelmi eseményekkel kapcsolatban ismertetik meg, végűl a 6-ikban a már szerzett ismeretek alapján, t. i. történelmi alapon az alkotmánytan sarkalatos alapelvei, főtörvényei taníttatnak.

A szakbizottság azt ajánlja, hogy a történelem és alkotmánytan ne külön kézikönyvek alapján, hanem az olvasókönyvek alapján taníttassék, (élénk helyeslés), s csak az esetben, ha valamely népiskolának hat osztálya van, és minden osztálynak külön tanítója, engedhető meg a tanítás kézikönyvek alapján. Az hiszem, ezt nem kell igazolnom. Tudjuk, mily nehéz faluhelyen beszerezni a könyveket. De különben is, a hol a tanítónak hat osztályt kell vezetnie, sokkal jobban tudja vezetni, ha az olvasókönyvben megtalálja az anyagot, melyet a történelem és az alkotmánytan tanításánál használnia kell.

Ajánlja továbbá a bizottság, hogy az oktatás mintegy szemléltetővé váljék, hogy a gyermekben tovább megmaradjon az események emléke. Az u. n. szemléltető képek iránt a bizottság fölkérni óhajtja a miniszteriumot, hogy készíttessen történeti szemléltető képeket is (helyeslés), azok az iskolában felfüggesztendők, s ha a gyermek a nevezetesebb eseményeket és egyéneket maga előtt látja, azok sokkal tovább maradnak meg emlékében. Végre ajánlja a nemzeti emlékünnepek megtartását is.

Lenhardt Károly: Sajnálattal veszem észre, hogy az előkészítő osztály számára kiírt tananyagból ki vannak hagyva a népmesék és a népmondák. Azt tartom, hogy ezeknek úgy erkölcsi, mint hazafiúi tartalmuk van, és a gyermek képzésére nagyon alkalmasak. Kérem a t. közgyűlést, méltóztassék ezt pótlólag felvenni a tantervbe. (Helyeslés.)

Plachy Bertalan: Üdvözlöm a bizottságot azon a téren, hogy a hazafiúi érzelem ápolását tüzte ki a történelmi tanítás methodi-

kájának tárgyául, mert e feladat megoldása a magyarországi tanítót ki fogja emelni nagyszerű ugyan, de mégis szűk köréből; mert ez soczialis viszonyaink közt a nemzeti érdekek magasztos hivatása szolgájává avatja fel, mivé a német vagy franczia sohasem válhat. E feladatnak az a magasztos oldala, hogy ezen ország összes polgáraiban vallás- és nyelvkülönbség nélkül felkelti az összetartozóság tudatát. (Élénk tetszés.) Valamint a régi római népet áthatotta az a tudat: civis romanus sum, úgy ennek következtében Magyarországnak minden polgárát át fogja hatni az a tudat: civis Hungariæ sum. (Élénk tetszés.)

Helyeslem azt, mit előttem szólt tagtárs úr mondott, hogy a költői elemet kevéssé vonja be a bizottság előadónak javaslata a történelem-tanítás keretébe. Én a költészeti elem bevonását kívánatosnak tartom, mert ez igen hatékony eszköz. Van egész irodalmunk a legendákból, a balladákból és a népmondákból. Ez pedig a történelmi előadás élénkítésére felhasználható.

Nem akarok hosszas lenni, habár e kérdés nagy horderejű. És nézetem szerint ezen csak azért esünk oly gyorsan keresztül, mert nincs időnk. Hogy azonban azoknak nagy horderejét, a melyek elő vannak sorolva, mintegy óhajkép kifejezzük, indítványozom, hogy utolsó pontként a következő vétessék fel:

«Az országos tanító-gyűlés az elősorolt elvek kellő érvényesítése tekintetéből azon, az adott viszonyok közt nem mellőzhető kívánalomnak ad kifejezést, hogy az odairányzott komoly törekvésnek minél előbb sikerüljön egy a haladó tudomány mai színvonalán álló, a történelem elemi tanításának módszerét tárgyazó, az ország különböző nyelveire is lefordítandó vezérkönyv kiadása által az óhajtott tanczélt minél előbb elérhetővé tenni. (Élénk helyeslés. Felkiáltások: Elfogadjuk!)

Dr. *Emericzy* Géza: A mi azt a megjegyzést illeti, mint ha mi a népmondákat és a népszerű költeményeket nem vontuk volna be, azt hiszem, hogy ez csak látszat, mivel az egész munkálatot az olvasókönyvekre alapítottuk, a melyekben az fel van véve. (Élénk helyeslés.) Azt hiszem tehát, hogy e kifogás elesik. Különben a javaslatot a magam részéről elfogadom, s azon indít-

ványt teszem, hogy ezen kiegészítéssel az egész munkálatot en bloc fogadjuk el. (Élénk helyeslés.)

Samu József: A javaslatban csak általánosságban tétetik a a történelemről említés, és nincs figyelem fordítva a leánynövendékekre, noha ez igen fontos. Én tehát ezen hiány pótlása végett a következő új toldás felvételét ajánlom: «a leányiskolákban oly női alakok emelendők ki, a kik mint jeles honleányok a jótékonyság terén kiváló érdemeket szereztek maguknak.» (Élénk helyeslés.)

Szoboszlói János: Egy sajátságos körülményre kívánom a t. közgyűlés figyelmét felhívni. (Halljuk! Halljuk!)

Általában elfogadott pedagógiai elv az, hogy a közeliről a távolabbira, az ismertről az ismeretlenre történik az átmenet. Eddigelé e tantárgynál az ellenkező irányt követtük, mert a történelmet kezdtük a hunnoknál és jöttünk le a mai napig. Én tehát a közelebbiről a távolabbira való átmenetet ajánlom, mert többet hat a gyermekre, ha egy Kossuthról, egy Deákról hall, mintha Bendeguzt vagy Czilley Ulrikot emlegetik előtte. (Úgy van!)

Várady Károly: Nem pártolhatom előttem szólt indítványát, hanem azt kívánom hangsúlyozni, hogy a történelemtanítás fősúlya a felsőbb osztályokban kiválóan az új korra legyen fektetve, mert az Árpádok korából nagyon kevés megbizható adattal rendelkezünk. Ez az egyik. A másik pedig, a mit felemlíteni kívánok, az alkotmánytanra vonatkozik. A javaslat ugyanis azt mondja, hogy az alkotmánytant történelmi alapokon kell tanítani. Nézetem szerint ez nem vihető keresztül, hacsak történelmi alapokon való tárgyalásnak, illetőleg előadásnak nem mondjuk azt, ha a tankönyvben az mondatik, hogy az alkotmány alapját a vérszerződéssel állapítottuk meg. (Helyeslés.)

Elnök: A tárgy ki lévén merítve, következik a szavazás. Az első kérdés az lesz, elfogadja-e a t. közgyűlés a bizottság javaslatát en bloc? Ha a javaslat elfogadtatott, akkor fogunk a beadott pótlások felett határozni. (Helyeslés.)

A gyűlés ezután a munkálatban foglaltakat Plachy, Lenhardt és Samu által tett indítványokkal megtoldva, határozattá emelte.

IX.

A magyarországi tanitó testületek képviseleti nagygyűlésének VIII. ülése.

Az orsz. tanítói gyűlés VIII-dik ülésének megnyílta után a gyülekezet Szabó Albert következő indítványát tette magáévá: Tekintve ama súlyos veszteséget, melyet Magyarország nevelésügye Molnár Aladár gyászos elhunyta miatt szenvedett, nyilvánítsa ki az ország egyesületeinek képviseleti nagygyűlése Molnár Aladár halála felett legmélyebb fájdalmát. — Egyúttal elhatározta ezen gyűlés Bárány indítványára, hogy az orsz. tanítói gyűlés az elhunytnak koporsójára koszorút küld.

Tárgyalás alá került továbbá ezen ülésben először a tanítótestületek orsz. képviseleti közgyűlésének szervezetére vonatkozó javaslat, a mely a következőleg terjesztetett be a VI-ik szakbizottság részéről:

Az országos tanítótestületi képviseleti közgyülés szervezete.

Az «országos tanítótestületi közgyűlés» tagjai lehetnek:

a) Azon akár felekezeti, akár felekezetnélküli néptanítói egyesületeknek a képviselői, a melyeknek alapszabályai az egyházi főhatóságok részéről, s a fennálló törvények értelmében a magy. kir. kormány által jóváhagyattak, illetőleg végérvényesen megerősíttettek.

b) A nagyméltóságu vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által meghívott tanfelügyelők.

c) Úgy az állami, mint a felekezeti tanító- és tanítónő-képezdéknek a miniszter által meghívott képviselői.

2. Az országos tanító-testületi képviseleti közgyűlés minden két évben egyszer hivatik össze Budapestre, rendszerint augusztus hónapban, s minden ily gyűlés legfeljebb nyolcz nagig tart.

A gyűlés egybehivásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.

Rendkívüli esetben a miniszter rendkívüli gyűlést is hivhat egybe.

3. Az országos tanító-testületi képviseleti gyűlésre az 1. §-ban jelzett tanító-egyesületek saját tagjaik közül, ha a kötelezett rendes tagok száma legalább 30, s nem több 100-nál, egy képviselőt, ezen felül minden 100 tag után ismét egy-egy képviselőt küldenek.

4. Az országos tanító-testületi közgyűlésre képviselőül csak az egyesület rendes tagjai választhatók meg.

Az ily képviselők titkos szavazattal és általános szavazattöbbséggel, a vallás- és közoktatásügyi miniszter által egybehivott rendes köz-

gyűlést megelőzőleg legalább 2 hónappal megválasztandók az egyesület rendes tagjai közül.

Azon 14 egyesület (testület), melynek képviselői az országos gyűlés előkészítésére megválasztattak, a legutóbbi gyűlés bezártától számított legközelebbi közgyűlésen kötelesek az előkészítő bizottságba képviselőiket megválasztani, s ezeknek működése azon országos közgyűlés befejezéséig tart, melynek előkészítésére megválasztattak.

A megválasztott képviselőnek hiteles másolatban jegyzőkönyvi kivonat adatik, melynek másolatát a képviselő az orsz. tanítói gyűlést előkészítő bizottság elnökének a nagygyűlés előtt legalább 5 nappal beküldeni tartozik.

5. A tanító egyesületek képviselőin kívül a magas miniszterium meghivja az állami és felekezeti tanító- és tanítónő-képezdék bizonyos számu képviselőit, úgyszintén behiv egyes kir. tanfelügyelőket, és ezek számának méltányos arányban egyes felekezeti főtanhatóságokat.

6. Az orsz. tanítói testület képviseleti közgyűlésének czélja az, hogy az országban létező különböző tanító-egyleteknek (testületeknek) képviselőik által alkalmuk legyen egymással érintkezni s ez alkalommal a népnevelés és oktatás körében felmerülő fontosabb elvi és eljárási kérdések megvitatása után véleményeiket egyeztetni és nyilvánítani. Feladata különösen tanácskozni és véleményt mondani:

a) Az 1868 ik 38. t. czikkben megállapított elemi-, és polg. iskolák körébe vont nevelés és tanítás előmozdítására tartozó ismeretek gyarapítására és ezek tanítási módszerére s mindkettőnek a tanítók közötti általános terjesztésére nézve.

b) Igyekszik módokat találni az iskolák belső életére vonatkozó rendtartás és fegyelem gyakorlása módjainak javítására.

c) Czélja továbbá az orsz. tanító-testületi közgyűlésnek, hogy a néptanítók anyagi jóllétét előmozdítsa, erkölcsi és polgári állásukat emelje, s ezzel együtt a népiskola tekintélyét megszilárdítsa, hogy a magyarhoni népnevelésügy egészséges és a nemzeti érdekeknek minden izében teljesen megfelelő irányban fejlődjék, s hogy a magyar néptanítók orsz. testülete az államélet keretében s a társadalomban az iskolát s a népoktatást megillető mértékben becsültessék.

d) A népkönyvtárak, ifjusági irodalom, ponyvairodalom, és ezeknek az iskolához való viszonyai az orsz. tanítógyűlésen szintén tárgyalhatók.

e) Tanácskozik az orsz. tanítói gyűlés a népiskolának a többi tanintézetekhez való viszonyáról, a tanítóképzés összhangzatossá tételéről, a kisdedóvásról, az orsz. nyugdíjban előhaladt koruknál fogva nem részesülhető tanítók helyzetének kedvezővé tételéről, tanítónői intézményről, a tanítók állásának a törvény értelmében való javításáról, a tanítójelöltek hadkötelezettségéről, a tanügy fejlődését gátló akadályok elhárításáról stb., s arra törekszik, hogy mint az ország néptanítóinak képviselői, összetartó erővel a tanügy felvirágoztatására működhessenek, hogy a nevelés, oktatás elveit, módozatait tisztázzák, s a nemzeti jellemre és hazai viszonyokra tekintettel a népnevelést a törvényben megállapított elvek szerint fejleszthessék.

f) A tanítási eszközök megválasztásán, javításán s czélszerű módon való szaporításán és terjesztésén oly módon törekszik, hogy a

tanítóegyletek (testületek) e részbeli kívánságát meghallgatja, s esetleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter által itélete alá bocsátottakat megbirálja.

g) gykörébe veszi az «Eötvös-alap» kezelését, gyarapítását s az abból adható segélyek megállapítását s kiosztását, s az alap gyarapításáról gondoskodik.

h) Ügyrendjét a miniszteri rendelet s az orsz. tanító-testület szabályai értelmében megállapítja.

7. A 7. pont *a)*, *b)*, *c)*, *d)*, *e)* és *f)* betűi alatt általánosan megnevezett ügyek körében eső fontosabb tárgyakat és ezek részleteit az ország különféle vidékein létező tanító-egyletek (testületek) időről-időre belátásuk szerint kiválogatják, kérdésképen maguk elé állítják, azután saját körükben megvitatják, s így készített megállapodásaikat illetékes hatóságuk utján az országos tanítói képviseleti gyűlés előtt legalább négy hónappal a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felküldik.

8. A tanító egyletektől (testületektől) e módon egybegyült kívánalmakat a vallás- és közoktatásügyi miniszter a közgyűlést megelőzőleg az általa összehívott előkészítő-bizottságnak, a kitüzendő tárgyak egyeztetése, valamint a gyűlés tárgyaira javaslattétel végett kiadja. (Lásd a 11. pontot.)

9. A kétévenként összeülendő országos tanítói gyűlés tárgyainak előkészítése végett egy előkészítő-bizottság alakíttatik.

10. A tanító-egyletek (testületek) képviselőiből álló előkészítő bizottság a miniszter által kinevezett elnök vezetése alatt tartja üléseit; kebeléből egy alelnököt s két jegyzőt választ.

Az előkészítő bizottság teendői.

11. Az előkészítő bizottság, a tanító-egyletek részéről a vallás és közoktatásügyi miniszterhez felterjesztett és az országos tanító gyűlésen tárgyalandó tételeket átveszi, munkálatait a nagygyűlés megnyitása előtt 5 nappal a vallás és közoktatásügyi miniszterhez felterjeszti, honnan azok helybenhagyás után a miniszter által hozzáadott tanácskozási tárgyakkal együtt a nagygyűlés megnyitása előtt 2 nappal az előkészítő bizottságot vezető elnökköz leküldetnek, s ez azokat kinyomatván, a gyűlést megelőző nagytanácskozmányon a tagok között szétosztatja.

12. Az előkészítő bizottság gondoskodik arról, hogy az orsz. tanító-gyűlés tagjai idejöket a tanácskozásokon kívül is minél hasznosabban és kellemesebben értékesíthessék. E bizottság gondoskodnék a tagok fogadásáról, társas összejövetelekről, tanintézetek, gyüjtemények, gyárak s egyéb hasznos látni valók megszemléléséről, s e végből összeköttetésbe lép az orsz. tanszermuzeumi bizottsággal is.

A közgyűlés.

13. Miután az orsz. tanítói képviseleti nagygyűlés egybejő, az állandó választmány elnöke megnyítja azt, korelnök és jegyző vezetése alatt saját kebeléből elnökét, alelnökét, és három jegyzőjét titkos szavazással megválasztja.

14. Megalakulván a gyűlés, a tanácskozás alá bocsátandó tárgyakhoz képest szakbizottságait megalakítja.

Szakbizottságai a következők:

a) Nevelési (pedagogiai) szakbizottság.

b) Tanítási és módszeri (didaktikai és methodikai) sz. b.

c) Rendtartási és fegyelmi sz. b.

d) Tanítási eszközök és szerek sz. b.

e) Eötvös-alap sz. b.

f) Tanító-egyesületi sz. b.

g) Egyéb fontos ügyekre nézve a közgyűlés által kiküldött szakbizottság.

15. A szakbizottságok külön tanácskoznak s munkálataik a közgyűlés elé terjesztetvén, ott megvitattatnak s megállapíttatnak.

16. A közgyűlés bezárta előtt az ország különböző vidékein levő tanító-egyletek közül 14 egylet (testület) titkos szavazattal a végett jelöltetnek ki, hogy a bezárt közgyülésre következő legközelebbi orsz. gyűlésre a 10. pontban megnevezett előkészítő bizottságba képviselőiket válaszszák meg.

17. Az orsz. tanítói képviseleti közgyűlés megállapodásai, mint vélemények és javaslatok a gyűlés folyamáról vezetett jegyzőkönyvvel együtt a vallás és közoktatásügyi miniszterhez felterjesztetnek.

Ha a gyűlés bezártakor a jegyzőkönyv nem lenne készen, annak hitelesítésére az elnökök és jegyző mellé 4 tagu hitelesítő bizottság küldetik ki.

18. A közgyűlés megállapodásainak és jegyzőkönyvének közzétételéről a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik.

19. A tanítói orsz. képviseleti közgyűlésre választott és küldött képviselőket, valamint a miniszter által ide kinevezett k. tanfelügyelőket, állami és felekezeti tanító- és tanítónő-képezdei képviselőket, az utazás és gyűlés tartama idejére uti költség és napidíj illeti; ezek szabályszerű utinapló bemutatása mellett az állampénztárból fedeztetnek.

20. Minden ily nagygyűlés alkalmával az orsz. tanszermuzeumban taneszköz- és tanszerkiállítás rendeztetik a végből, hogy a gyűlés tagjainak alkalmuk legyen mindennemü taneszközt szemlélet utján megismerni.

A javaslat fölött megindított tárgyalást Lakics Vendel előadó kezdte meg rövid ajánlással, azután Réthy, Fonyó és Pazár szólottak ahhoz — s mindegyik melegen ajánlotta azt; s így e munkálat a részletes tárgyalás alapjául is elfogadtatván — már-már azon biztos hitben volt az orsz. tan. gyűlés minden egyes tagja, hogy a kedélyeket zavaró azon aggodalom, mely az előtanácskozmány alkalmával meg volt, megtermette a legszebb gyümölcsöt, az első országos tan. gyűlés szép lefolyását — azonban a részletes vita alkalmával e tárgynál oly mozzanatok is merültek föl, a melyekből következtetni lehetett egyrészt arra, hogy még sokan van-

nak, a kiknek az orsz. tanítói gyűlés jelen szervezete nem tetszik, de másrészt arra is, hogy Magyarország néptanító-egyesületeinek képviselő-testületében teljesen megérett a tanácskozások sikerét biztosító érzék, melynek legfelismertetőbb jele abban áll, hogy a kisebbség nem teszi a gyűlés működését lehetetlenné. A javaslatra vonatkozó vitának csak az általános részét közöljük itt röviden.

Lakics Vendel előadó: Az első országos tanítói közgyűlés napirendjére kitüzött nagyfontosságu kérdések közt, habár utoljára maradt is ennek tárgyalása, első helyen az országos tanítói gyűlés szervezetének kérdése áll. E kérdés megoldásától függ nézetem szerint a jövőben tartandó orsz. tanítói gyűlések sikere vagy sikertelensége. Ennek tudatában komolyan foglalkozott e kérdéssel úgy az előkészítő, mint az e gyűlés kebeléből kiküldött szakbizottság.

A javaslatnak kidolgozásával az előkészítő bizottág csekélységemet bizta meg. (Éljenzés.) Én ezen javaslat készítésénél alapul ugyan a miniszteri rendeletet vettem, de tekintettel voltam a 3-ik egyetemes tanítói gyűlés kebeléből kiküldött végrehajtó bizottság által a kormány elé terjesztett, és a t. közgyűlés tagjai előtt is ismeretes feliratra.

E feliratnak czélja nem volt egyéb, mint az, hogy a magas kormány intenciójának megfeleljen, és magyarországi néptanítók jogigényeit kielégítse. (Helyeslés.)

Méltóztatnak tudni, évek óta miért küzd Magyarország néptanítósága. A 3-ik egyetemes tanítói gyűlés egyhangulag es nagy lelkesedéssel mondotta ki, hogy szövetséget akar, melyben a magyarországi tanító-egyletek legyenek benn.

Ennek czélja is ismeretes a t. kartársak előtt.

Nem akart a végrehajtó bizottság a szövetség megalkotásával egyebet, mint a magy. tanügy fejlesztését, felvirágoztatását, a magyar néptanítók anyagi és társadalmi állásának emelését. A szövetségnek sohasem volt czélja a magyar kormánynyal ellentétbe jönni; nem akart kormányzói szerepet vinni, hanem azt akarta, hogy a magyar tanügyet egyesült erővel mozdítsa elő, hogy a tanítóság anyagi és társadalmi érdekeit előbbre vigye.

Ebbeli törekvése a végrehajtó bizottságnak azonban nem sikerült, mert a tanítók nem értettek egyet és mert a magas kormány nem értette meg nemes törekvéseinket. Most azonban azon az alapon állunk, a melyen a kitüzött czél talán valósítható.

Nézetem szerint közöttünk és a magas kormány közt a czélra nézve különbség nincs. A kormány is csak azt akaja, mit mi akarunk: a haza javát, a haza üdvét, a tanügy felvirágoztatását és a tanítók anyagi és társadalmi állásának emelését. (Helyeslés.)

Azt hiszem, midőn a kormány az 1872-ben kiadott szabályrendeletet most valósítani akarja, és ezen alapon kiadta újabb rendeletét, melynek értelmében a magyarországi tanítói-egyletek képviseleti alapon két évenkint közgyűléseket tartsanak; ez leend azon alap, a melyen elérendjük azt, a miért eddig oly sokáig sikertelenül küzdöttünk és fáradtunk.

Beismerem, a kidolgozott javaslatnak vannak hiányai, de kétségtelen e mellett az, hogy vannak előnyei. Hiányai közé tartozik véleményem szerint az, hogy a tanácskozásból a tanügyi politikai kérdések ki vannak zárva, s hogy központi állandó választmányról még csak szó sincs. Nagy előnye azonban a javaslatnak, hogy a felekezeteknek az őket megillető jogok biztosítva vannak, hogy a tanító-egyletek tagjai számarányában tagokat küldhetnek a közgyűlésre, és hogy meg van engedve, hogy a kisdedek neveltetéséről, a tanítók anyagi helyzetének a törvény keretében való megjavításáról, a tanügy fejlesztéséről és az ennek utjában álló akadályoknak elhárításáról tanácskozhatunk.

Igaz, hogy az előbb említett kérdések ki vannak zárva a tanácskozásból, a miniszt. rendelet következtében; de meggyőződésem, hogy ha magasabb állású tanférfiaink kezet fognak velünk, a bizalom köztünk és a kormány közt helyreálland. (Helyeslés.) Adja Isten, hogy mai közgyűlésünkön e kérdés szerencsés megoldást nyerjen, és hogy e kérdés sikeres megoldásával az első képviseleti közgyűlésre áldás és béke szállhasson. (Élénk éljenzés.)

Ajánlom a javaslatot elfogadásra. (Helyeslés.)

Réthy Lajos: Az igen tisztelt előadó úr felszólására bátor vagyok megjegyezni, a netáni félreértések kikerülése végett, hogy

általa előtérbe helyezett nézetek, nem annyira a szakosztály, mint inkább a t. előadó urnak egyéni nézetei. Az, hogy kiemelte a javaslat előnyeit és hiányait, magában véve is azt jelenti, hogy az elmondottak nem képezik a szakosztály álláspontját. (Helyeslés.) Ezt azért voltam bátor felhozni, mert az előadóknak rendszerint a bizottság nézetét kell tolmácsolniok. (Úgy van!)

Lakics Vendel: Az imént hallottak folytán kénytelen vagyok megjegyezni, hogy az általam elmondottakat a szakosztályban is előadtam, és kijelentettem, hogy azokat a t. közgyűlés elé fogom terjeszteni. (Halljuk! Halljuk!) Egyébiránt a szakosztály álláspontját minden tekintetben védelmezni fogom. (Helyeslés.)

Fonyó Pál: Miután a szakosztály jegyzőkönyei nem lettek felolvasva, szükségesnek tartom azokat ujolag felemlíteni, a miket a szakosztályban már előadtam. Az egyik az, hogy a felekezeti képezdék és főtanhatóságok képviseletéről gondoskodva nincs. Habár ez így van is, mi felekezetiek már csak azért is eljöttünk, hogy megkönnyítsük az egyetértés létrejöttét, hogy ezen gyűlés legalább a jövőben a tanító-egyleteknek valóságos szövetsége legyen, és hogy elmondhassuk nehézményeinket, hogy kompromisszum utján necsak a felekezet nélküli, hanem a felekezeti tanító-egyletek szövetsége minél előbb létrejöhessen. Örömmel konstatálom, hogy a VI. szakosztály a legnagyobb készséggel vette javaslataikat figyelembe, és tette lehetővé azt, hogy jövőben úgy a felekezeti, mint a felekezet nélküli tanító-egyletek az országos szövetségben egyenlő számarányban legyenek képviselve. Ezt, uraim, nem a felekezetek, hanem az orsz. tanítói szövetség érdekében említem fel, mert nem annyira a mi érdekünk, mint inkább az orsz. tanító-szövetség érdeke, hogy valamennyien karöltve működjünk. Hozzá kell azonban még tennem, hogy az előterjesztett javaslatban gondoskodva arról, hogy a már működő felekezeti és felekezet nélküli egyletek jogai ne csorbíttassanak. Ebben örvendetes jelét látom annak, hogy így az országos tanítói szövetségben minden nehéztelés és minden féltékenykedés nélkül összejöhetünk és tanácskozhatunk.

Részemről a felekezeti főtanhatóságok jogait érintetlenül

kívánom hagyni és ezért azon odaadó tisztelet és ragaszkodásból, melylyel főpásztoraink iránt viseltetem, kijelentem, hogy ezen alapszabálytervezetet csak azon esetben és csak akkor fogjuk kötelezőnek tekinteni, hogyha egyházmegyei főtanhatóságaink ahoz hozzájárulnak és nekünk a jövőben való részvételt lehetővé teszik.

Többi észrevételeimet a részletes tárgyalásnál fogom előterjeszteni. A javaslatot a részletes tárgyalát alapjául elfogadom. (Helyeslés.)

A részletes tárgyalás alkalmával a javaslat következő pontjain történt változtatás:

A 3-dik pont *Somlyai* József következő javaslatával toldatott meg:

„A jelenleg már kormány által szentesített alapszabályokkal biró egyletekre az ezen szakaszban megállapított minimum nem kötelező; ezek ha tagjaik száma 30-nál kevesebb is, az orsz. tan. gyűlésre való képviseletre jogositva vannak.

Az 5-dik pont *Kerekes* József indítványára egészen elhagyatott.

A 16-ik ponthoz *Plachy* Bertalan indítványára a következő részlet toldatott:

„melyben ezeken kivül a közgyülés alkatelemeire és azok arányára való tekintettel a vallás és közoktatási miniszter által meghivott 6 tag is részt vesz.

Ezzel befejeztetvén az országos tanítói gyűlésre előkészített tárgyak megvitatása, a VIII-dik ülés is bezáratott, miután a 14 egyesületnek a föntebb tárgyalt javaslat 16 pontja értelmében történő megválasztását megkönnyítendő egy kijelelő bizottság kiküldetett volna.

A magyarországi tanítói testületek képviseleti nagygyülésének zárülése

a következőleg folyt le:

Elnök: Az ülést megnyitom. Felkérem a szavazatszedő bizottság elnökét, szíveskedjék a szavazás eredménye felől referálni. (Fölkiáltások: a szavazás még nincs befejezve!) Akkor időközben a beadott több rendbeli indítványt fogjuk tárgyalni.

Szoboszlay Sándor úr a következő indítványt adta be: «Mondja ki az országos képviseleti közgyűlés, hogy az országban lévő tanító-egyesületek póstamentes levelezést óhajtanak, és hogy ez érdemben a magas kormánynál kérelmezni szükségesnek tartja.» (Elfogadjuk!) Ez természetesen csak peticzió alakjában fog az elnökség részéről fölterjesztetni. (Helyeslés.)

Rieger Imre jegyző: *Répásy* Sándor úr a következő indítványt adta be:

(Indítvány): Kéressék fel a miniszter ő nm. már e jelen országos tanítói képviseleti közgyűlésből, hogy:

1. Vegye tudomásul a különféle felekezeti hatóságok által történendő tanítói kinevezéseket.
2. Láttamoztassa számvevősége által azoknak díjleveleit, mint az a jelenleg államilag segélyezett népiskolai költségvetéssel történik.
3. Őrködjék a díjlevelekben megállapított fizetések szigoru behajtása felől.
4. Adjon ötödévi pótlékot a felekezeti tanítóknak is az országos pénztárból, mert csak akkor lehet az országos tanítók között a valódi összefüggés, összetartás és egyenjogúság. — Indokolás. A miniszter úr ő n. m. ezeket jogosan teheti, mert ő eszközli a különféle felekezeti néptanítók nyugdíjazását, ő eszközli a jutalmazását is.»

Groó Vilmos: Azt tartom, hogy ezen indítvány oly valamit czéloz, a mit a miniszter úr törvény módosítása nélkül meg sem tehet, mert az egyes felekezetek autonomiája törvénynyel van biztosítva, és abba a miniszter nem avatkozhatik, a fizetés dolga teljesen a felekezetek autonomiájához tartozik. (Általános helyeslés.)

Elnök: Úgy látom, az indítvány nem fogadtatik el (Nem!), tehát mellőztetik.

Koszoru István: Bátor vagyok a t. közgyűlés figyelmébe ajánlani, hogy az országos nyugdíjalapba történt befizetésekről, nálunk

legalább, nem tudom másutt hogy van, nyugtát nem kapunk. Méltóztatnék tehát a t. közgyűlés intézkedni, hogy a tanítók mindenütt a jogosult nyugtához jussanak. (Helyeslés.)

Czirfusz Ferencz: Legyen szabad fölvilágosító szót mondanom. (Halljuk!) A miniszter úr ő nagyméltósága akkép intézkedett, hogy kibocsátott egy általános rendeletet, melynél fogva az illető iskolafentartók és községek köteleztetnek arra, hogy a mint átvették a pénzt az egyes tanítóktól és beszolgáltatják az adóhivatalba, az adóhivatal a községet vagy az illető iskolafentartót nyugtatja, a község pedig maga nyugtatja külön a tanítót.

Vass Endre: Ezen dolog miatt nálunk is nagy nyugtalanság volt, mert befizetjük díjainkat, és semmit sem tudunk róla. Én azon írásbeli utasítást kaptam, hogy a tanítói nyugdíjalap kérdése, ha most nem is, de a jövő gyűlésen elővétessék, és mibenléte a tanító-testületnek kimutattassék.

Groó Vilmos: Az országos tanítói nyugdíjalap kezeléséről a vallás- és közoktatásügyi miniszterium az országgyűlésnek évenkint részletes jelentést terjeszt be, mint arra egyedül hivatott testületnek; de szétküldi ezen jelentést az összes egyházi és iskolai főhatóságoknak is, s azok útján részletes tudomást szerezhet magának minden egyes tanító. Egyébiránt ez a kérdés nem is tartozik ide, ez egyszerű adminisztrativ kérdés. Ha egyes helyeken baj van, tessék a tanfelügyelőhöz fordulni, ha ez nem segít, akkor pedig a miniszteriumhoz.

Kerekes József: Nézetem szerint ezen kérdés csakugyan nem tartozik ide, és ajánlom a t. közgyűlésnek, hogy valamint eddig nem léptük túl a kellő korlátokat, úgy most se tegyük azt. Azt hiszem, mindnyájan egyetértünk abban, hogy ez egyszerű adminisztrativ kérdés, a mely iránt orvoslást azon az úton lehet keresni, a mint azt Groó Vilmos úr jelezte.

Fülöp Endre: Én, mint egyletünk elnöke, egy alkalommal megkerestem a baranyamegyei és közigazgatási bizottságot egy ily kérdésben, azon feleletet kaptam, hogy a tanítói nyugdíj-intézetbe befizetendő nyugdíj-előirányzatot a miniszterium küldi le az adóhivatalhoz, és mint előirányzatot kiadja a községi előljáróságnak,

az adót behajtó közegnek, ő azt, a mint beveszi, azonnal nyugtázni is köteles, tehát mindenki jogosan követelheti nyugtáját a pénztárnoktól, a ki a nyugta kiállítására kötelezve van.

Szoboszlay Sándor: Én t. közgyűlés azt hiszem, hogy a t. közgyűlés érzelmeit tolmácsolom, midőn azt tanácsolom, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltóságának hálás köszönet szavaztassék azért, hogy nekünk alkalmat és módot nyujtott arra, hogy itt országunk tanügyei fölött bő eszmecserét folytathattunk. (Felkiáltások: Már megtörtént.) Midőn ezért hálás elismeréssel tartozom, és azt leróni kedves kötelességemnek ismerem, egyúttal sajnálkozásomnak kell kifejezést adnom, hogy nem akadt Magyarországnak Gambettája, a ki ünnepélyesen kinyilatkoztatta volna, hogy azért jöttünk ide, hogy állásunk politikailag elismertessék. (Zaj. Felkiáltások: Menjünk tovább!)

Elnök: Felkérem most a küldöttségek t. elnökeit vagy az abban résztvett tagok valamelyikét, szíveskedjenek küldetésük eredményéről referálni.

Plachy Bertalan: A Weisz Bernát Ferencz kir. tanácsos ő nagyságához küldött bizottság nevében és megbizásából van szerencsém jelenteni, hogy megbizatásunkban eljártunk, azonban a t. közgyűlés köszönetének és hálájának kifejezését ő nagyságának át nem adhattuk, mert nem találtuk otthon, és azon üzenetet vettük, hogy Weisz Bernát Ferencz kir. tanácsos úr ő nagysága külföldre utazott négy hétre. Ennélfogva bátor vagyok azt a javaslatot tenni, hogy a küldöttségnek helyben levő tagjait, nevezetesen Gyertyánffy és Szente urakat bízzuk meg azzal, hogy midőn ő nagysága visszaérkezik, a t. közgyűlés hálás köszönetét és elismerését előtte kifejezzék. (Általános helyeslés.)

Elnök: Ez tehát tudomásul vétetik, és felkérem az illető urakat, legyenek szívesek abban annak idején eljárni.

Gáspár János: T. elnök úr! T. közgyűlés! A t. közgyűlés megbizásából a küldöttség megjelent a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltóságánál, a ki a mi üdvözletünket, tisztelgésünket és köszönetünket szívesen és kegyesen fogadta, egyszersmind örömét fejezte ki tárgyalásaink, fáradozásaink higgadt lefo-

lyása fölött. (Élénk éljenzés!) Továbbá kiváló örömét fejezte ki a felett, hogy itt a különböző felekezetek, a különböző tanító-egyletek küldöttei a netalán még fenforgó differenciákat kölcsönös eszmecsere útján kiegyenlíteni igyekeztek, és jövőre is reméli, hogy a második képviseleti közgyűlés egybehívása alkalmával a fenforgó differenciák békésen ki fognak egyenlíttetni; továbbá kilátásba helyezte, hogy bármely tanító részéről a legmelegebben fogad minden törekvést, és a maga pártfogását felajánlja. (Élénk éljenzés.)

Meg voltunk még bízva azzal is, hogy ő cs. és ap. kir. Felsége legkegyelmesebb királyunk (Élénk éljenzés) születésének évfordulója alkalmából fejezzük ki a t. közgyűlés legalázatosabb hódolatát, tiszteletét, alattvalói hűségünk biztosítását és szívünkből jövő szerencsekivánatainkat ő felsége és az egész kir. ház irányában. Mi megkértük ő nagyméltóságát, mint miniszterelnöki helyettest is, hogy méltóztassék szerencsekivánatunkat ő felsége tudomására juttatni. (Élénk éljenzés.)

Elnök: Mindkét jelentés tudomásul vétetik és a jegyzőkönyvbe iktattatik. (Helyeslés.) Most pedig, míg a szavazatszedő bizottság jelentését előterjeszthetné, az ülést fél órára felfüggesztem.

Elnök: A folytatólagos közgyűlést megnyitom. Méltóztassanak a beadott szavazatok eredményét meghallgatni. (Halljuk! Halljuk!)

Péterfy Sándor: Beadatott összesen 127 szavazat. Ebből a következő 14 egylet u. m.:

1. Budapesti tantestület 93.
2. Bács-bodrogmegyei tantestület 76.
3. Egervidéki k. tanítóegylet 78.
4. Alsószabolcs-hajdukerületi ref. tanítóegylet 85.
5. Zólyom-turóczmegyei ált. tanítótestület 79.
6. Háromszékmegyei ált. tanítótestület 80.
7. Pest-pilis-solt kiskúnmegyei tanítótestület 78.
8. Szilágymegyei tanítótestület 78.
9. Orsz. izr. tanítóegylet 71.
10. Délmagyarországi tantestület 85.
11. Mosonmegyei ált. tanítóegylet 108.

12. Soproni felső ág. f. tanítóegylet 76.

13. Abauj-tornamegyei tantestület 121.

14. Pécsi tanítóegylet 117 szavazatot nyert.

Elnök: Ennélfogva az elősorolt 14 tanítóegyletet az előkészítő-bizottság tagjainak jelentem ki.

S most, igen tisztelt közgyűlés, miután munkálkodásunkat minden irányban befejeztük, engedje meg a t. közgyűlés, hogy hozzá nehány szót intézhessek. (Halljuk!)

Befejeztük munkálatainkat, és úgy vélem, eléggé szerencsésen, s talán szabad azt mondanom, kellő eredménynyel és sikerrel. (Úgy van!) Nagyfontosságu tételek tárgyaltattak a lefolyt napokon. Ilyen a tanító-egyesületek szervezésének ügye. De hasonló vagy talán még nagyobb fontosságú ezen országos tanítói képviseleti közgyűlés szervezési szabályzata. Ezen testület különösen lesz szerintem azon kapocs, mely összeköti a tanítókat a magas kormánynyal, ez lesz azon kapocs, melynek útján a magas kormány az ország tanítóságával közlekedhetik.

Különösen érdekes ügy volt az Eötvös-alap ügye. Úgy gondolom, kiegyenlítettük a fenforgott élesebb ellentéteket, és azt hiszem, hogy határozatainkban lehetőleg eltaláltuk a helyes módot, hogy a kedélyeket minden irányban, hazaszerte az összes tanítóság körében megnyugtathassuk.

Pedagogiai fontos tételek is tárgyaltatván, azok, nézetem szerint, helyes megoldást nyertek és különösen egyik munkálatunk érdemel kiválóbb figyelmet, az iskolai fegyelem ügye, mely iránt az országban igen nagy véleményeltérések, tájékozatlanságok mutatkoztak. Azt vélem, itt is eltaláltuk a helyes utat és kijelöltük azon főbb elveket, melyek alapján a tanítóság az iskolában a fegyelmet üdvösen képes lesz gyakorolni.

Az országos tanítótestületi képviseleti közgyűlés szerintem a tanítóknak azon egyetemessége, ahol közölhetők és érvényesíthetők azon eszmék, melyek a tanügyi kérdések körül felmerülnek, a mely eszméket épen a tanítóság kebeléből a tanító-egyesületek indíthatnak ide útra, de természetesen csak azon keretben, melynek kijelölése a magas kormány által magasabb politikai szem-

pontokból kell, hogy történjék, hogy azon keretben sem a közérdekek, sem a hitfelekezeti általános, és mindenre, tehát az anyagiakra és szellemiekre is kiterjedhető érdekek érintést vagy csorbát ne szenvedhessenek.

Az országos tanítótestületi képviseleti közgyűlés sikere a közös, úgy mint a hitfelekezeti érdekek szempontjából is, azon nagy erkölcsi hatású győzelem, mely országos tanügyünket most már valójában nagyobb lépésekkel segítendi előre, és a testvérisülés és a magyar nemzeties szellem és érzelem egységességére vezérelheti. (Tetszés.) Higgadt és komoly szakosztályainkban úgy mint közgyűléseinken, beható tanácskozásaink adják meg a tanítóságnak azt a tiszteletet, melyet a tanítóság magának az eddiginél is méltán nagyobb mérvben igényel; magatartása és iránya ezen t. közgyűlésnek adja meg a tanítóságnak az erkölcsi tekintélyt fent és alant. Ha azon kis inczidenseknek, melyeknek épen a mai nap folyama alatt tanúi voltunk, talán nagyobb fontosságot tulajdonítanánk, nem cselekednénk helyesen. Én azt hiszem, hogy a felekezetek, ha nem minden kérdés oldatott is meg úgy, a mint ők és egyes képviselőik megoldandóknak tartották, a t. közgyűlésnek azon jegyzőkönyvbe is foglalt kijelentése által, hogy az országos képviseleti közgyűlésen való részvétel tekintetében a tanfelügyelőkről nem mint «királyi» tanfelügyelőkről szól, a «királyi» szót elhagyván, miáltal a felekezetek is bele értetnek, és azok érdekei is meg vannak óva, mondom, azt hiszem, hogy a felekezetek ezáltal meg lehetnek nyugtatva, és az előfordult kis inczidens nem alterálhatja a mi általános fontosságú határozatunkat, és hiszem, és hiszszük és reméljük, hogy a következő országos tanítótestületi képviseleti közgyűlésen képviselve fogjuk látni azon felekezeteket is, melyeknek különben igen tisztelt kégviselőit ezen zárülésünkön tisztelhetni nincs szerencsénk. (Tetszés.)

Engedje meg a t. közgyűlés, hogy még a csekély személyiségem, valamint a tiszttársaim irányában tanúsított bizalomért és kegyességért őszinte, szíves és hálás köszönetet mondhassak. (Élénk fölkiáltások: Éljen az elnök! Éljen az alelnök! Éljenek a jegyzők!), és midőn a t. közgyűléstől, mondhatom nem csekély

feladatu tisztemnek úgy vélem kötelességszerű és hű teljesítése után búcsut veszek, ha talán nem mindig voltam a t. közgyűlés vagy annak egyes tagjai iránt kellő figyelemmel, méltóztassanak ezt részint emberi gyarlóságnak, részint azon sokoldalu elfoglaltságnak fölróni, melylyel nehéz tisztem jár. (Élénk éljenzés.) És melynek tökéletesen megfelelni talán lehetetlen is volt. Ha azonban a t. közgyűlés mindamellett nagyobb hibákat is észlelt volna bennem, kérem ezekért kegyes elnézésüket, s igérem, hogy a mennyiben az úr Isten megengedi, hogy ismét találkozhassunk, akár másutt, akár itt e közgyűlésen, azokat jóvátenni legfőbb igyekezetem leend. (Hosszas, lelkesült éljenzés.)

Gáspár János: Mélyen t. elnök úr! T. képviseleti közgyűlés! Azon bizalomnál fogva, melylyel a t. képviseleti közgyűlés, igaz, hogy koromnál fogva a korelnökséggel megtisztelt, bátor vagyok pár szót mondani. (Halljuk! Halljuk!)

Én, t. képviseleti közgyűlés, bárha ma nagyon éles és finom distinkciókat halottam a t. tanító és tanfelügyelő urak közt, én bármennyire igyekeztem azokat a distinkciókat fölfedezni a magam személyében, mind e perczig képes nem voltam elválasztani a magam személyében a tanfelügyelőt a tanítótól. (Nagy tetszés és éljenzés.) Én életemben mindig tanító voltam, tanító vagyok ma is. (Élénk éljenzés.) Épen azért azt hiszem, hogy a t. közgyűlés összes tagjainak érzelmeit fejezem ki akkor, midőn a t. közgyűlés nevében ezennel a legmelegebb köszönetet mondom mélyen tisztelt elnökünknek, (Hosszas élénk éljenzés) és őszinte köszönetünket mondom, különösen azért, hogy tanácskozásainkat valódi parlamentáris irányban jeles tapintattal, higgadtan és mindenki irányában egyenlően tisztelettel és tárgyilagos modorban vezette. (Hosszas élénk éljenzés és tetszés.) Az úristen éltesse a mi mélyen t. elnökünket. (Élénk éljenzés.) S engedjék meg, hogy a fiatalságnak, a mi t. jegyzőinknek is köszönetet mondjak, akik a mi tárgyalásaink jegyzőkönyveit híven vezették. (Élénk éljenzés.) Az isten tartsa meg a mi jegyzőinket. (Éljenzés.) Adja isten, hogy megérjük, hogy találkozhassunk a második képviseleti közgyűlésen

és mindnyájan viruló egészségben viszonláthassuk egymást. (Élénk éljenzés, felkiáltások: Éljen a korelnök!)

Elnök: Ezzel az országos tanítótestületi képviseleti közgyűlést bezárván, kívánom, hogy viszonláthassuk egymást, éltetve a hazát és ő felségét, királyunkat. (Hosszas lelkesült éljenzés, felkiáltások: Éljen az elnök!)

A KÉN ÉS VEGYÜLÉKEI.

I.

Bevezetés. — A kénfogyasztás az ipari fejlettség egyik fokmérője. — A kén a legrégibb korban — Homerosnál — az alchemisták kezei között. — A kén szerepe és fontossága ma.

Ha oly táblázatok birtokában volnánk, melyek az egy országban felhasznált kénsav évenkénti mennyiségét feltüntetnék, akkor ebből is biztosan következtethetnénk az ipar általános fejlődésére és az illető időszak műveltségi fokára. Rendkívül nagy azon befolyás, melyet a kén a mű- és gyáriparra gyakorol. Kén nélkül nem volna kénsav, enélkül nem sósav, salétromsav, szóda; szóda nélkül nem gyárthatnánk üveget, szappant, — tehát nélkülöznők mindazon fontos iparczikkeket, melyekhez ma oly olcsón férhetünk és melyek a mindennapi életben és háztartásban oly nélkülözhetetlenekké váltak.

Már az ókorban igen nagy fontosságot tulajdonítottak a kénnek, és voltak rajongók, kik azt állíták, hogy minden, észszel, értelemmel és érzelemmel biró élő és fejlődő test élete és mozgása a kénben leli alapját. Ezen nagy túlzás természetesen az ellenkező mondást is szülte, mely szerint a kén oly igénytelen és csekély jelentőségű, hogy figyelembe vételt sem érdemel. Ha a kén mérték feletti dicséretét alább is kell szállítanunk; azért mégis sokkal nagyobb fontosságot tulajdonítunk neki, mint azok, kik azt jelentéktelen valaminek mondják. Homeros felemlíti, hogy az áldozatoknál füstölésre használtatott a kén; az olympusi istenek nem lehettek tehát oly finnyásak, mint mi, kik még a kénes gyúfát sem tűrjük meg a szobában. A középkorban csak fokozódott tekintélye,

mert az alchemisták titokteljes vegyi műtételeiknél nagyban használták, a mennyiben az arany ősanyagát a kénben vélték feltalálhatni. Kénből akartak mindent előállítani, minden anyagot, mely égett, kénnek neveztek, s minden ismeretlen, titokteljes és megmagyarázhatlan tüneményt kénesnek tekintettek.

Ma ez már másként van. Másfél század óta elveszté a kén eme jelentőségét, de helyette nagyszerű diadalokat arat a nyilvános életben, a házban, az iparban, a gyárakban. Ha meggondoljuk, hogy a kénsav alig 100 év óta uralkodik annyi gyárban; ha meggondoljuk, hogy a gyúfa alig 50 éve van használatban; ha megfontoljuk, hogy a legkülömbözőbb gyártmányoknak mily nagy mennyisége állíttatik elő a kénből vagy ennek segélyével: lehetetlen, hogy ne kérdeznők, vajjon miként emelhette a vegytan ezen igénytelen anyagot ily jelentékeny szerepre. Erről a szives olvasót felvilágosítani, czélja e soroknak.

II.

Honnan kerül a kén? — A vulkánok mint természetes kéngyárak; — szolfátorok; Puzzuoli hegy Nápoly mellett, — Büdöshegy Erdélyben, — Sicilia szigetének kéngazdagsága. — A kén az élő organizmusokban.

Első kérdésünk természeteses az, hogy honnét kerül ama sok kén, mely oly számtalan gyárnak és munkásnak ad foglalkozást és melynek a jövőben való szereplése is biztosítva van? Önkénytelenül azon tűzhányó hegyekre gondolunk, melyek már régi időktől fogva a kén lelhelyeiként ismeretesek.

Ezen vulkánok krátereiből míg folyton száll fel akén és kénessav fehéres gőze. Ezek az első és természetes kéngyárak, melyek a föld belső tűze által talán kéntartalmu anyagok felbontása következtében a ként a napfényre hozzák. Kénhydrogéngáz áramlik ki a láva részeiből, a kialudt vulkánok torkából és a vulkanikus vidékek barlangjaiból. A kéngázak leülepednek, és a kénhydrogén szétbomlik; a leülepedett kén kristály vagy porfelületeket képez, melyek majd a kráterek és üregek alját és falait fedik be, majd a laza kőzetek közé vegyülnek vagy ezek közé fészkelődnek, majd a

levegő oxigénjával egyesülve, mint kénsav a már felbontott kövek aljaival sókat alkotnak. A vízgőz és szénsav mennyiségéhez viszonyítva bármily csekély a kigőzölgő kéngáz, mégis a leülepedett kénréteg vastagsága fényes bizonyítéka annak, hogy az idő mily jelentékenynyé teheti a legcsekélyebbet is. Ismerünk 50 centiméternyi vastagságu kénrétegeket is.

Bármily nagy mennyiségben található is a kén tűzhányó hegyeinkben, ipari czélokra ezeket most felhasználni nem tudjuk. De már évezredek előtt is így működött a föld és már évszázadok óta aludtak ki vulkánok, melyek kihalt kráterében azonban a nagy mennyiségben kihányt anyagok feldolgozása elég munkát szerez az emberiségnek. A Lipári szigeteken, a Kis-Antillák, Sz.-Vincze, Martinique, Sz.-Kristóf, Miló, Trinidad és Izland szigeteken, továbbá nálunk Buda, Teplicz, Miklósvár, Mehádia, Felsőbánya és Nagyág vidékén, Horvátországban, Olaszországban stb. nagy mennyiségű ként találnak. Sokkal fontosabb azonban még néhány rég kialudt vulkán kénhydrogén kigőzölgése, melyek különösen Olaszország kéngazdagságát eszközlik és melyek az alkotó emberi erőt arra indíták, hogy a még néhány század előtt működő tűzhányó hegy nyilásába építsék a gyárakat, melyek gépeit a felemelkedő vízgőzök hajtják.

Ezen kénbányák *szolfátorok* — egyszersmind oly természetes gyárak, melyekben a kénvegyek készülnek. Toskána feketés és ronda vizű mocsáraiból és a közel sziklarepedésekből tompa moraj kiséretében forró gőzfelhők emelkednek fel, melyek a különben kopár és minden növénytől megfosztott vidéket kénes szaggal töltik el. Ezen forró vízgőzökkel együtt kénsav és kénhydrogéngőzök is szállnak fel, melyek vagy felbomlanak és a kén porvagy jegeczrétegekkel vonja be a földet, vagy a kőzetekkel vegyülve gipsz, timsó, vasgálicz, keserűsó, glaubersó stb. sókat vagy vegyeket alkotnak. Kénbőségéről legnevezetesebb Pozzuoli hegy Nápoly mellett. Itt már 1687-ben állítottak fel egy gyárt, de 7 év mulva egy földrengés romba döntötte, míg 20—25 évvel ezelőtt ismét felépíttetett.

De nemcsak a már kialudt vulkánokban találjuk fel a kén-

maradványokat; a vulkáni működésnek még utolsó nyomait is kisérni szokta a kén. Némelykor csak a szag árulja el a kénhydrogén jelenlétét a kialudt vulkánokban, melyek szénsavat lehelnek ki, de sok ily helyen péld. Olaszországban, a Büdöshegynél Erdélyben stb. oly nagy mérvű ezen gőzök felszállása, miszerint egész kénrétegek rakodnak le. Ebből magyarázható egyszersmind az is meg, hogy miért találunk sokszor kénhydrogénnel vegyült forrásvizet. Némely forrás, különösen a Pyreneusokban, Svájczban és hazánkban Parádon, igen sok ily kénhydrogén tartalommal bir ezek közül a parádi forrás a legkevesebbet tartalmazza. Az ily vizek kéntartalma lerakodik, ha a körléggel jön öszeköttetésbe. A kénhydrogén alkatrészeire bomlik, s míg a hidrogén a levegő oxigénjával egyesül vizet alkotván, addig a kén lerakodik a vezető cső- és kövekre, melyekkel a víz érintkezik.

Ily kénhydrogén gázak, melyek évezredek előtt talán még sűrűbben emelkedtek fel a földből, nem maradhattak természetesen hatás nélkül a kőzetekre, melyeken keresztül törtek. Idővel átváltoztak kénsavvá, ez pedig a kőzetekkel egyesülve új vegyekké. Így származott pl. a mészkő és ebből később a gipsz. Sziczilia közép- és délpartjának mész- és agyaghegyeiben hatalmas kősó- és gipszdarabok között ölnyi vastagságu kénrétegek találhatók. Még az agyag is gipsz- és kénnel van keverve, s az utóbbit olvasztás által kell a keverékből kiválasztani. Ezek képezik Sziczilia kéngazdagságát, mely által képes évenként néhány millió mázsa ként Európának átadni. Spanyolország, Galiczia és Radoboy mellett Horvátországban szintén nagy mennyiségben található a kén különösen quarczrétegekben, a csillámpalában és kősót rejtő gipszben.

Még sokkal nagyobb mértékben találtatik a kén fémvegyeiben és a kénsavas sókban. Hogy ezen fémkénegek, melyek fényle, kovag és csillám név alatt ismeretesek, szintén vulkanikus eredetüek, azt nem vizsgáljuk. Minden bizonnyal azonban még ma is keletkeznek oly aknák mélyedéseiben, hol kénvíz fémoldatokkal egyesülhet, vagy hol vasvíz oly vízzel keveredik, melyben egy kénsavas són kívül még szerves anyagok is foglaltatnak. A szabad kénsav

igen ritkán fordúl elő: így Jáva szigetén a folyóvíz 0·1 %-át teszi. Annál gyakoriabbak a kénsavas sók a föld kérgében és a forrásokban, melyek ezt áttörik. Glaubersó, keserűsó, gipsz és timsó ritkán hiányzanak az ásványvizekből és még a közönséges forrásvizekben is gyakran találtatnak, sőt vas-, réz- és horganygálicz szintén találtatik vulkanikus forrásokban.

Azonban nemcsak a szilárd kőzetek- és érczekben van a kén elterjedve; forrás- és esővizben feloldva szivatik fel a nedvekkel a növények által, hogy hasonlóképen a többi anyagokkal együtt az örökös körútban részt vegyen. Az állat és növény legfontosabb szervei, a fehérnye testek, tartalmaznak ként, habár csak oly csekély mennyiségben, hogy az ipar nem használhatja azt fel, de elég mennyiségben arra nézve, hogy lássuk, mily mélyen hat be a kén az életbe. Mind a fehérnyetartalmu anyagok tehát, nemcsak a tojások, hanem a vér a hajak, a hús és a növények között és a legtáplálóbbak, a bab, a borsó és a lencse ként tartalmaznak mint egyik fontos alkatrészüket. Kéntartalmukat rothadásuk alkalmával árulják el azon szag által, melyet a fejlődő kénhydrogéngáz terjeszt, egyes esetekben pedig, különösen éveken át érintetlenül fekvő növény- és sárhalmokon, kénkristályok képződése által.

III.

Az ipar miképen fedezi nagy kénszükségletét? — A termés-kén megtisztitása idegen anyagoktól — kénvirág — rúdkén. — A tiszta kén előállitása általánosan elterjedt kénvegyekből, pl. vaskénegből. — A tisztitott kén tulajdonságai. — A kén feloldása folyadékban, olvadása tüzben; a kén gőzalakban.

Miután a kén ily rendkivüli nagy mennyiségben fordul elő, nem lehet előttünk most már közönyös, hogy miként födözi az ipar kénszükségletét. Meg kell tehát néznünk, hogy miként változik át műszaki uton a természetben előforduló kén az ipar különböző czéljainak megfelelőleg. Mert ritka azon anyag, mely természetes, nyers állapotában mindjárt alkalmas volna ipari czélokra; műuton kell rendesen ezeket megtisztítani az idegen anyagoktól és a piszoktól. Minden nyers anyag tisztátlan, azaz idegen alkatrészekkel van

vegyülve v. keverve, melyek részint az alkalmazásban rendesen csökkentik hatását, részint káros és veszélyes mellékhatásokat idéznek elő.

Hogy tehát a kén ipari czélokra alkalmas legyen, meg kell mindazon idegen anyagoktól szabadítani, melyek akár mechanikailag keverve, akár vele vegyülve vannak. Még a legtisztább vulkanikus helyeken ásott kén is keverve van földes anyagokkal. Itt igen jó szolgálatot tesz a kén olvasztékonysága. Már 108—111°-nál C. szerint világossárga, vékony folyadékká olvad és ezen halmazállapotot megtartja annélkül, hogy meggyulladna, 150—160°-ig. Ha tehát a nyers ként öntött vasedényekben olvasztják, akkor a földes, tisztátalanító anyagok a fenéken lerakodnak és a folyékony tiszta ként kanalakkal lehet lemerni vagy lefolyatni. Ezen hátramaradt anyagok természetesen még tartalmaznak kis mennyiségű ként; azonban ezen, valamint a kénben szegényebb érczekből nem lehet olvasztás által czélszerűen a ként nyerni.

Ez esetben a kén egy másik sajátságát használják fel, t. i. az illanékonyságát. Még mielőtt teljesen megolvadt már elkezd gőzölögni, és ha a levegő elzárása mellett 400°-ig lesz hevítve, forrni kezd, narancssszínű gőzt képez és destillálódik, mint a víz, míg a többi földes anyagok az edények alján visszamaradnak. A kénkályhák ezen elv szerint építvék. Egy nagy vaskazánban a hevített kén gőze egy csatornán át nagyobb falazott kamrába vezettetik, melynek hideg levegőjében és hideg falain megsürűsödik, mint a víz hóvá, és finom, kristályszerű port alkot. Ezen finom kénpor mint *kénvirág* (flores sulphuris) fordul elő a kereskedésben. Ha azonban a munka folytattatik, mi leggyakrabban történik, ha tehát a már elgőzölgött kén ismét más által pótoltatik, akkor a kamra a betóduló meleg gőzök által lassanként felmelegszik, a már képződött kénvirág megolvad és a kéngőzök is folyékonnyá sürűsödnek. A kamra fenekén összegyült tiszta, folyékony kén e czélra alkalmazott nyilásokon át csapok segélyével leereszttetik. Folyton melegített csövön keresztül nedves faalakokba öntetik, honnét megmerevedés után könnyen kivehető. Ez a kereskedésben *rúdkén* név alatt ismeretes. Gyakran használnak kazán helyett tégelyeket

vagy csuprokat, melyek egy alacsony kemenczében sorban állanak és vas- vagy agyagfedőkkel birnak. Az egyes edényekből felszálló kéngőzök egy közös tartóba vezettetnek, honnét megsürűsödve e czélra készült edényekbe folynak megmerevedés végett.

Bármily nagy mennyiségben forduljon elő némely vulkanikus vidéken a terméskén, a kénvegyek általános és roppant kiterjedéséhez képest elenyésző csekély. Az ipar és kereskedelem nagy szükségleteit fedezendő, arról is kellett gondoskodni, hogy a gyakoribb és általánosan elterjedt kénvegyekből is lehessen, előállítani a tiszta ként.

Ez lehetséges egy különös, más testeknél is tapasztalható körülménynél fogva, mely szerint a kén képes különböző arányokban egyesülni a fémekkel. Gazdag kéntartalmu vegyek felbomlanak a melegben alsóbb rendű kénvegyekre, mi alatt a kén egy része szabaddá lesz. Különösen dús kéntartalmu a *vaskéneg*, mely elzárt vascsövekben hevítve, rendesen kéntartalmának felét szabadon bocsátja, míg egy alsóbb rendű, kevesebb ként tartalmazó vasvegy marad hátra. Ezen hevitések gyakran tüzelő anyag takarítása szempontjából a levegő hozzájárulása mellett eszközöltetik. Az érczeket pörkölik. E czélra a vaskéneget rétegenként halomba rakják, melynek alsó rétege fa által meg lesz gyújtva. Lég hozzájárulása mellett csak az alsó rétegekben ég el a kén, és az ez által kifejtett hőség a felsőbb rétegekből kiüzi a ként. A halom felső részén megsűrűsödik a kéngőz és folyékony állapotban egyes mélyedésekben összegyül, vagy, ha a pörkölés különös kemenczékben történt, oldal csatornákban, mint finom por rakodik le.Csak miután ezen kemenczéket és kamrákat elhagyta, alkalmas a kén az ipar világába belépni. Tiszta most, legalább a műiparost kielégíti. Még tartalmaz azonban idegen anyagokat. A kénvirág kénsavat tartalmaz még, melytől gyógyszerészi használat előtt meleg vízzeli sok mosás által szabadíttatik meg. Csaknem minden kén tartalmaz ezenkivül még egy veszélyes anyagot, az arzenikot. Higitott szalamiaszeszszel való sok mosás által végre ezen kellemetlen vendégtől is meg lehet szabadítani a ként és csak ekkor mondhatjuk jogosan, hogy most vegyileg tiszta.

A kén most tisztán fekszik előttünk, az ember művészete által újra születve. Mielőtt elkisérnők azon számos műhelybe, hol vegyfolyamatok által szép színe és alakja ismét eltorzíttatik, tekintsük meg még egyszer eredeti természetességében. A tisztított ként, mint világos sárga, szilárd testet tanultuk ismerni és sem szagáról sem ízéről nem észleltünk semmit. Ezen körülményből következtethetjük, miszerint a kén közönséges mérséklet mellett sem gőzzé át nem változik, sem az ember szájában, tehát vízben sem oldható. Mert orrunk finom idegeit csak légnemű anyagok, nyelvünket pedig csak oldott állapotban levő testek képesek ingerelni. Alakjáról sem mondhatunk valami különöset, akár a kénvirág finom porát, akár a rúdas kén szálkás alakját vizsgáljuk. A tudomány pedig mégis oktatja, hogy minden anyagnak természeti állapotban meg van a saját határozott kristályalakja, jegecze, mely részletesebben és alaposabban van ismertetve, mint az állat- és növényalakok. Az észlelésünk tárgyát képezte kén már műúton lett ama alakokra hozva, természeti kristályalakja tehát már elromboltatott. Ha visszatérünk a természet alkotta alakokhoz, melyek a vulkánok környékén lerakodtak, akkor a legpompásabb kristályokat észlelhetjük. Itt láthatjuk ama négyoldalu, rombalappal biró kettős piramisokat, melyek az ásványtanban rombos oktaëdernek neveztetnek. A kénvirág apró szemei górcső alatt hasonló kristályokat mutatnak, mintegy bebizonyítandó, hogy a gőzalakból szabadon leülepedő kén a természet alakjaihoz tér vissza.

Kristályalakokat egyátalán csak akkor nyerhetnek az anyagok, ha folyékony állapotból akár az olvasztásnál, akár más vegyi összeköttetés után, mint szilárd testek rakódhatnak le. A természet titkos útait nem vagyunk képesek minden lépten figyelemmel kisérni, mert gyakran, mint ez esetben is, a föld belsejében, szemeink elől eltakarva történik az átváltozás. A művészet azonban mindazt napfényre hozhatja, mit a természet előlünk eltakar. Ámbár igen makacs természetű a kén, mely a közönséges folyadékok oldó hatásának ellenáll, a mennyiben sem vízben, sem savakban nem oldható; de a vegytan képes ezen makacsságot is

zabolázni, képes oly folyadékokat előállítani, melyekben még a kén is oldható. Az alkohol, aether, zsíros olajok, különösen pedig szénkéneg, chlórkéneg és lúg azon folyadékok, melyekben a kén kisebb nagyobb mértékben oldódik. Ha egy ily oldat, különösen szénkéneg, lassan elpárolog, akkor a kén ismét szilárd állapotban, szép kristályban visszamarad. Ugyanoly kristályok képződnek itt, mint a milyenek a vulkánok környékén szabadon előfordulnak és meglehet, hogy a természetben talán hasonló elpárolgás által, különösen kénhydrogén oldatból történik a jegeczedés.

A kén makacsságának megtörésére sokkal hathatósabb szernek bizonyult be a tűz. A tűz hatalmas ereje által képesek vagyunk bármely fémet a művészet és ipar szükségleteihez képest, ezeknek alávetni. Minden testnek megfelel egy hőfok, melynél olvadni kezd, ha ez nem is egyenlő. A higany 40°-nál kezd olvadni, a víz 0°-, a vas 1900°- és a gyémánt oly nagy hőfoknál, milyent eddig műúton nem vagyunk képesek fejleszteni. Hogy a kén a könnyen olvasztható anyagok közé tartozik, azt már tudjuk, 112°-nál sárgás, olajnemű folyadékká olvad. Ha ezt lassan kihülni engedjük, és a felületén képződő szilárd kénréteget áttörjük, hogy a még bent levő folyadékot kiönthessük, akkor az üveg belsejében a legpompásabb kénkristályokat találjuk. Azonban legnagyobb csodálkozásunkra látjuk, hogy ezek már nem olyan kristályok, milyenek a természetben előfordulnak, és a milyenek az elpárolgás után képződnek; egészen más, idegen alakok, hosszú, ferde, fényes rombos oszlopok ezek. Ezen különös jelenség, mely más testeknél is előfordul, hogy t. i. az olvasztás és elpárolgás után más-más kristályok képződnek, a vegytanban *dimorph* név alatt ismeretes.

Ha a kén hevítését folytatjuk, új, meglepő tüneménynek leszünk tanui. Már 160°-nál vöröses kezd lenni a folyadék, s 220—250° mellett már egész vörös és annyira sűrű, hogy a felfordított edényből nem foly ki. Ha ily állapotban gyorsan lehűtik hideg vízben, akkor még egy ideig megtartja lágy és ruganyos tulajdonságát, hogy különféle lenyomatok készítésére használható. A kén ezen különös állapota, mely tulajdonképen alaktalan — *amorph*, — más testeknél szintén előfordul. Gummi, enyv, szurok,

üveg, czukor (bonbon), stb. mind ehez nagyban hasonló sajátsággal bírnak. Ezen alaktalan állapot természetellenes és futólagos. A természetes alakra való törekvés él az anyagokban tovább is. A kemény üveg is, magas hőfoknak kitéve, lassanként ismét átlátszatlan, porczellánszerű lesz és a bonbon már néhány nap mulva ismét átlátszatlan szemcsés kristályu czukorrá változik. A kén is csak rövid ideig tartja meg ez alaktalan állapotát; lassanként ismét sárga és szilárd lesz. Hogy ez valóban csak futólagos állapot volt, azt legjobban lehet következtetni ama körülményből, hogy 250°-nál ismét már világosabb kezd lenni a folyadék, és a hevítés végé felé kevéssel a forrpont előtt, 420°-nál, egészen olyan, milyen a hevítés kezdetén volt.

A kén nemcsak olvad, hanem forr is, és ekkor gőzökké változik. A kén tisztítása ép e sajátságon alapszik, a mint ezt már fentebb láttuk. A kén gőzalakban kivánkozik leginkább más testekkel egyesülni. A legtöbb fém, különösen vas, réz és ezüst a kénnel gőz állapotában egyesül, mely szép tűz tünemény kisérete ében szokott történni.

Ha már a fémekkel vegyül a kéngőz, nem maradhat közönyös azon gáz irányában, melynek úgyszólváni semmisem áll ellent, még a legfényesebb fémek sem, mely az állatok és növények testében folyton tartózkodik és mely nélkül égés nem létezik, — az oxigén irányában. A kén is vegyül az élenynyel, elég. Még mielőtt olvadni kezd, már gőzzé kezd átváltozni, tehát ekkor már egyesülhet az oxigénnel, eléghet. Már 293°-nál meggyúlad és kékes lánggal ég. Meggyúladás ellen akként védelmeztük a ként, hogy hevítését oly zárt edényekben eszközöltük, melyekhez a levegő nem férhetett. A levegőn könnyen meggyúl, könnyebben, mint a legtöbb más test. Ezért alkalmazták már régente tüzelő szerekül. A gyúfáknál a meggyújtás rendesen foszfor és salétrom dörzsölése által eszközöltetik, de a fát mégis csak a kén lángja gyújtja meg. Könnyü gyúlékonyságánál fogva használtatik a lőporgyártásnál is. A salétrom és szén fejlesztik leginkább azon gázakat, melyek a lőpor hatását eszközlik, de a kén gyújtja meg ezeket és egyesül egyszermind azon kálival, mit a salétrom szilárdan vissza-

hagy. A kén súlyra nézve a lőpor 12%-át teszi és ebből is lehet látni, mily rendkívüli fontossággal bírnak a kéndús országok harczoló nemzetekre. Azon jelentősége azonban, mit az iparban elért, sokszor felülmulja ez előbbit, mint azt látni fogjuk.

IV.

A kén égési terménye gyanánt a kénes-savat nyerjük. — A kénes-sav halványitó tulajdonsága; ennek kiaknázása az iparban. — A kénes-sav fojtó hatása. — A kénsav és annak előállitása; gyártása nagyban; ólomkamrák. — Angol kénsav. — A tiszta kénsav tulajdonságai; alkalmazása a háznál, az iparban. — Vitriol-olaj; — vizmentes kénsav; aether.

Azt tudjuk, hogy az égés olyan vegyi tünemény, melynél az illető test a levegő oxigénjével egyesül. A test, elégése után, szemünk elől rendesen el is szokott tünni; nem törődünk a közéletben azzal, hogy mi lett belőle; csak addig volt az figyelmünk tárgya, a meddig az égés tartott. Míg tehát közönségesen csak a meleg-fejlesztést tartjuk szemeink előtt, addig a vegyész egészen más okokból kiséri e tüneményt figyelemmel. Őt legtöbbnyire az érdekli, hogy mi lett az elégett testből. A kén elégésénél mi csak a kellemetlen szagot vagy a köhögésre késztő ingert érezzük; a vegyész azonban azt találja, hogy a kéngőz vegyült a levegő oxigénjével. Gondosan gyűjti egy üvegedényben e színtelen gázakat, melyek a víz által mohón szörpöltetnek fel, és ennek savanyu ízt kölcsönöznek. A kén égési terménye gyanánt egy savat, a *kénes-savat,* nyerjük.

A savak rendesen igen nagy hajlamot mutatnak fémoxidokkal vagy megfelelő szerves anyagokkal való egyesülésre, mi által sók származnak. Ha ezen hajlam elég nagy, akkor gyakran vegyeket, szerves testeket és más sókat is felbont. A kénessav ezen oldalról vizsgálva, igen gyenge savnak bizonyul. Alig képes a szódából a szénsavat kiűzni, hogy a szabad nátronnal vegyülve sót képezzen, s mind azon sók, melyeket a kénessav alkot, oly laza összefüggésüek, hogy a legtöbb sav által ismét könnyen szétbonthatók. Ezen gyengeségének daczára mégis megtámadja erősen szerves testeket, különösen a festő anyagokat, melyek a vegyü-

és után színtelenek lesznek. Ebben rejlik a kénessav *halványító, tulajdonsága.* Ha a diószedés következtében a dió zöld héjától a a kéz barna lesz, akkor ezt égő kénes gyúfa fölé tartjuk, mi által a barna szín eltünik. Színes növény és állati anyagok, szalma, gyapju, selyem, húrok kénessavas gőzök által fehéríttetnek. A vörös rózsa is fehér lesz. Erősebb savak vagy lúgok mindig képesek azonban az eredeti színt visszaállítani. Így néhány csepp kálilúg a fehérített rózsának vissza adja eredeti színét.

A kénessav ezen fehérítő tulajdonsága természetesen csakhamar ipari czélokra használtatott fel. A selyem-, gyapju- és szalmagyáros a nyersanyag színét nem tarthatja meg, azért légmentes fakamrákban a kénessav hatásának teszi ki. Sok asszony gyapotkelméivel szintén így tesz; hordó vagy szekrény fölé rakja, melynek fenekén kénszálak égnek. A kénessav a szöveteknek nem ártsemmit, de ártalmassá válhatik, ha lassanként egyerősebb savlesz belőle. Száraz helyen ez nem történik, de igen is nedves helyen, hol víz van jelen. A kénessav ugyanis az O-hoz nagy hajlammal viseltetik, és ez különösen víz jelenléteben mutatkozik. A kénessav a vizet felbontja, egyesül ennek O.-jával és egy erős, maró vegyet, a *kénsavat* képzi, mely megrontja a szerves testeket. Nedves szövetek kénezésénél tehát a fehérítés helyett a szövet elromlása következhetik be.

Melyik nyájas olvasónő gondol arra, ha vakító fehér kendőt, selyem- vagy gyapotszövetet vesz magára, vagy ha a fehér szalmakalapot teszi fejére, hogy ekkor azon kellemetlen gázt viszi magával, mely az égő kéngyúfáknál keletkezik! Ezen gáz itt nem szabadon, hanem a színes festőanyagokkal vegyülve, szilárdan fordul elő. Hogy egy gáz szilárd állapotban is létezhetik, azt talán a szíves olvasónő nem igen fogja elhinni. Azonban csak azon nagy mennyiségű szénsavra kell gondolnia, melyet egy darab krétából eczet által kiűzhetünk, vagy pedig a vízgőzre, mely hidegben cseppekké változik. Hisz a légnemű- vagy gázállapot ép úgy van változásoknak alávetve, mint a szilárd vagy folyékony. A testek különféle halmazállapota csak külső feltételektől, hőmérséktől, nyomástól stb. függ. Nagy nyomás és lehűtés által sikerült a láthatatlan

kénessavgázt folyékonnyá sűríteni, mely állapotban a kénessav színtelen, átlátszó és könnyen mozogható folyadék. Ezen állapotát azonban csakhamar elhagyja, mert már — 10°-nal elkezd ezen folyadék forrni, és rendkívüli gyorsan változik át gőzzé, mi mellett annyi hőséget von el a környezettől, hogy a közelben levő higany megfagy.

A kén égésterménye a kénessav. Ebben azonban még a levegő egyik fontos alkatrészét, az oxygént is feltalálhatjuk. Midőn a kén vegyül ezen gázzal, elvonja tőle jó és rossz tulajdonait. Azért bírnak oly fojtó hatással a kénsavgőzök, ha beszívjuk azokat; a különben éltető oxygén hatásától megfosztatott. Ugyanezen okból oltja el az égő kén gőze a kigyulladt kémény lángját: a levegőt oxygénjától megfosztja, melyet az égő korom különben felhasznált volna. Azért égetik ki kénnel a hordókat, hogy a bor meg ne savanyodjék és hogy az üres hordó ne penészesedjék.

Ámbár a kénessavban, mind a kén elégési terményében, a kén és oxigén már vegyülve van, azért még, korántsincs e két elem közti nagy vonzódás kielégítve. A kén ugyanis az oxigénnak csak egy kis részével egyesülhetett, a mint ezt épen a körülmények engedték.

Ha ezek kedvezőbbek, újból vágyódik a kén vele egyesülhetni. Egy új oxigéndúsabb sav származik, és amily gyenge volt annak hatása, oly erős és veszélyes ezé. Ez a közönségesen ismert *kénsav*.

Midőn a kénessav vízzel érintkezett, észrevettük már, hogy a víz szétbontatik és ez által kénsav származik. Ez természetesen lassan történik, mert a víz csak nehezen bonthaató fel alkotó részeire. A kénsav nagyban való előállítására ezen mód tehát nem alkalmas. Hasonlót mondhatunk egy másik módszerről is, mely szerint izzó érenytaplón át kénessav vezettetik. Az érenytapló ugyanis likacsos és ezekben a gázok megsűrűsödnek. A kénessav a likacsokban összegyűlt sűrű levegő oxigénjával vegyülhet és kénsavvá változik. Nagyban való előállítás alkalmával számos legyőzhetlen nehézség merült fel, minek folytán kénytelenek vagyunk a kénsav gyártására oly módszerekhez nyúlni, melyek

szerint s szükséges oxigén egy más testből vegyi uton állittatik elő.

Ámbár oxigéndús vegy igen számos létezik, mégis ezek között csak azon kevésre kell figyelmünket kiterjeszteni, melyek ezt könnyen elbocsátják. Ez egy oly elemre vezeti figyelmünket mely roppant mértékben fordul elő a levegőben, a nélkül, hogy az oxigénnal egyesült volna; közönyös marad az nemcsak az oxigén iránt, hanem egyátalában minden más anyag iránt is. Ez a nitrogén (légeny). Azon tartózkodásból, hogy nem akar más testekkel vegyülni, következtethetjük, hogy ha sikerült valami csellel műúton egy testtel vegyíteni, ezen vegyben nem igen fog törekedni tartós maradásra. Ha nitrogéntartalmú szerves testek a levegőn rothadásnak indulnak, viz jelenlétében, akkor a fejlődő nitrogéngáz a levegő oxigénjával vegyül, feltéve, hogy más oly vegyek is vannak jelen, melyek a származott savat kötni képesek. Így származik az ismeretes salétrom, melynek légenysava (salétromsav, választóviz) az erősebb kénsav által belőle kiűzhető. Ezen sav könnyen bocsátja szabadon oxigénját. A legtöbb fém légenysav által oxidáltatik, Az alkatrészek közti összetartás oly csekély, hogy a nap sugarai felbontják e savat alkatrészeire.

Most csak az a kérdés, hogy képes-e a kénessav a légenysavat felbontani? Ha a kénessavgázt a légenysav gőzével vegyítjük, akkor semmi nemű hatást nem veszünk észre; míg ha nedvesség jelenlétében történik ez, akkor a légenysav felbontatik, oxigénjának egy részétől meg lesz fosztva, és lassanként színtelen légenyéleggé változik, míg a kénessavból kénsav lesz, mely vízben oldódik. A kénsav csak különös, mesterséges úton előállítható feltételek mellet marad vízmentes, és azért vizet zálogként előre igényel. A fejlődő kénsav egyesül a légenyéleggel, minek következtében sűrű ködök származnak, melyek lehűtve sajátszerű, világos és meglehetős nagyságú kristályokat alkotnak. Ha még felesleges víz van jelen, akkor szétbontó hatását folytatja, az imént vegyült gázakat ismét elválasztja és megköti a kénsavat, míg a nitrogénoxid szabad lesz. Ezen módon lehetne előállítani a kénsavat, azonban a szükséges légenysavat is a kénsav segélyével kell előállítanunk,

tehát mintegy körben forgunk. Lehetne ugyan salétromot kénnel keverve hevíteni, itt kénsav származnék és légenyéleg lenne szabadon, hanem a roppant költségek meghiusitják ezen reményt is.

Határozatlanságunkban egy különös tünemény jön segítségünkre. Habár a nitrogén nem törekszik más elemekkel vegyülni, vagy ezeket magához kötni, a nitrogén-oxidban úgy látszik, nagy hajlamot mutat az oxigénnal egyesülhetni, és a mily könnyen engedé az első O. parányokat elragadni, ép oly erősen tartja ezeket most kötve. Ezen állapotában még folyton növekszik hajlandósága az O. iránt. A légenyélegből először légenyessav, azután allégenysav lesz, mely utóbbi barna gőzéről könnyen felismerhető. Az allégenysav azonban ismét felbomlik a kénessav hatása alatt és hátra marad a légenyéleg, míg a kivált oxigén kénessavat alkotott. Ezen vegyfolyamat most ismétlődik. A légenyéleg a levegő oxigénjával vegyül, képez légenyessavat, azután allégenysavat, mely a víz hatása mellett elveszti oxigénját és légenyéleggé lesz. Így a felhasznált légenyéleg nem vész el, mert ismét visszanyeretik és újra felhasználtatik. A légenyéleg itt tehát mint közvetítő szerepel; hasonlít azon fáradhatlanul tevékeny, de erélytelen emberhez, ki szerezni tud, azonban ezt megtartani nem képes és míg körüle gazdagságot és szerencsét szerez, addig maga szegény marad.

A kénsavgyártásnál tehát a nagy költség egy részét közvetlen a természet fedezi. A salétromsav egészen, titokban működik, már jelenléte elégséges arra, hogy a kénessav kénsavvá változzék. Hogy ezen most ismertetett vegyfolyam miként eszközli magában a kénsav gyártását, azt csak egy kénsavgyárban észlelhetjük sikerrel.

A vegyész laboratoriumában csak kicsinyben dolgozik, s így állapítja meg módszereit a különféle vegyek előállítására. Azonban a nagyban való előállításnál, még sok oly akadály lép fel, melyeket a vegyész nem is méltatott figyelemre. Az elmélet csak akkor jó, ha a gyakorlatban nehézség nelkül alkalmazható.

Belépünk egy ily gyárba és azon kályhához közeledünk, melyben a kén elégése által kénessav származik. Meddig csak ként égettek, egyszerű öntöttvas lemezekből összetett kályha volt szük-

séges, melyben alulról és az oldalakról jövő csatornák folyton friss levegőt vezettek be, mely részint a kályha nagy felmelegedését akadályozta, részint a kén tökéletes elégését eszközölte, mert külömben oxigén hiányában szublimálódott volna. Miután azonban a tiszta kén nem fordul mindenhol elő és legtöbbnyire Sziciliából hozatott, azért a fémkéneget kezdték a gyárakban alkalmazni.

Mert habár a kén legnagyobb része itt is mint kénessav száll föl, mégis hátra maradt a féméleg a keletkező kénsavval vegyülve mint salak, mit a kályhából időnként el kell távolítani.

Azt már láttuk, miként nyerik az érczekből a ként és miként tisztítják ezt. Az ily kályhákat itt is lehet használni, hogy ha a közönséges tüzelő hely fölé egy lemezt alkalmaznak, mely alulról vörös izzásig hevíthető és melyre a porrá tört ércz tétetik. De csak folytonos keverés által érhetjük el, hogy a levegővel érintkezzék. Ezen kivül a kályhából 6 óránként a már elégett érczmaradékokat ki kell venni és újjal pótolni. Ezen körülmény és a felhasznált tüzelőanyag sokasága egy más szerkezetü kályhát igényel. Ezek tűzálló téglákból hengeralakban vannak épitve, felül boltozva; ezen van egy szabad nyilás a gázak elvezetésére és egy másik zárható, az ércz betevésére. A légvonat a hamutartó félig eltolt ajtaja által állíttatik elő. Ezen kályhákat is kell kezdetben fűteni, de mihelyt a vörösizzó kemenczébe az érczet beteszik, magukról elégnek, a mennyiben saját égésük alatt kifejtett hőség elégséges a további égéshez. Ezen jó tulajdonság egyszersmind e kemenczék hátránya is, mert a kovagtartalmú ásványok ilyenkor összeolvadnak és ez által nemcsak az érc alásülyedését és kivételét akadályozzák, hanem még a légvonatot is megszüntetik. Az érc nagyon is gyors elégését lehetne a levegő lassúbb átvonulása által megakadályozni, azonban ezt nem lehet tenni, mert az oxigéndús levegőre azután szükség lesz. Ezen bajon is lehet azonban segíteni, ha oly kemenczéket használunk, a minőket a hegyes vidékeken a vas olvasztásánál alkalmaznak. Ily kályhában, mely felül és alul is bir nyílásokkal az érc be és kivitelére, melyben a légvonat rendes és a gázok elszállhatnak, az oldalokon öntött vascsövek vannak befalazva,

melyeknek alsó nyílása a tüzelő alá, felső vége pedig a gázok kiömlésére szolgáló csatornába nyílik. Kis oldalnyílások folyton friss levegőt vezetnek be, mely ezen csövekben felmegleszik, a nélkül, hogy az érccel érintkezett volna, tekát oxigénját nem veszté még el és így e kénessavval együtt elszáll és a további feladatára alkalmas.

Az ezen kemenczében képződött kénessavat kísérni fogjuk most azon helyiségekbe, melyekben kénsavvá változik át. Ezek az ugyevezett ólomkamrák, tágas szobák, melynek falai összeolvasztott ólomlemezekből vannak készítve. Az ólomnak ugyanis meg van azon különös tulajdonsága, hogy a kénsav csak igen nagy melegben képes reá hatni. Miután az ólom igen drága, azért némely helyen, különösen Franciaországban háromnyakú kőanyagból készült edényeket használnak e czélra.

Ilyen 5—6 ólomkamrában, melyek egymással csövek által vannak összekötve, történik tulajdonkép a kénessav átváltozása. Tágas öntöttvas csövön keresztül ér ide a kénessav levegő kíséretében, melynek oxigénja a további működésnél nagy szerepet játszik. Ez azonban csak a salétromsav jelenléte mellett köttetik meg; egyszerűség kedveért legjobb tehát ezt is egyidejüleg fejleszteni és az ólomkamrába bevezetni. A kemencze alján ég a kén, ennek közepén áll egy háromlábon egy vasedény, melyben közönséges salétrom és tömény kénsav van. Az égő kén a fölötte álló edényt is annyira megmelegíti, hogy salétromsav fejlődik, melynek gőze a kénessav gőzével keverődik. Egymásra még nem hatnak, mert a légenysav felbontása a viz jelenlététől függ. Egy gőzkazánból a szükséges vízgőz az ólomkamrákba vezettetik. Most kezdődik a tulajdonképeni vegyfolyam, a mint azt már ismertettük. A nitrogénoxid mindig friss O.-t von magához, mitől a kénessav folyton megfosztja mindaddig, míg ez kénsavvá nem vált, mely a vízgőzök által sűrítve a kamrák fenekén összegyűl. Az egyesült gőzök kamrából kamrába haladnak, majd a válaszfalak alatt, melyek függönyszerűen alul nem érnek le a fenékig, majd pedig ezek fölött, közvetlen a fedél alatt. Az össze nem sűrített gázak végre az utolsó kamrából egy ólomcsövön át a nagy kéményben felszállnak.

Habár a használandó salétrom a kén súlyának csak 5%-a, tehát a használatlanul elszállt salétromsavgőzök csak kis mennyiséget tehetnek, mégis az újabb gyáripar még ezen keveset sem engedi hiába elszállni. Ha a salétromsav a nitrogénoxid különös tulajdonságai következtében a vegyfolyam végén ismét eredeti állapotában található, akkor ezt újra lehet ugyanezen célokra alkalmazni. Ezért az ólomkamrák más szerkezetet nyertek. A levegővel kevert kénessavgőzök előbb két kisebb kamrába jutnak. A másodikban fokozatosan egymás fölött üveg-vagy porczellánedények állanak, melyek legfelsőjére egy vékony csőből salétromsav csepeg. Mialatt ez az egyik edényből a másikba ömlik, elég nagy felületen érintkezhetik a kénessav gőzeivel. A még át nem változott kénessav levegő és a többi gőzökkel együtt a 3. kamrába jön, mely 50 m. hosszú, 10—12 m. széles és 6—8 m. magas. Ezen kamrába vezettetik a vízgőz. De még itt is megtörténhetik, hogy a kénessav egy része, valami akadály következtében, nem változik át. Vízgőz hiányában a kénessav és légenyéleg keveréke felbonthatlan maradna, nagy kristályokban jegeczednék és így a légenyéleg nagy része a többi savak átváltozásaira semmi befolyást nem gyakorolhatna. Levegő is hiányozhatik, melyből a légenyélegnek a szükséges O-t kell vennie. Hogy tehát a kénessav minden része kénsavvá változzék, azért még egy-két kamrába vezettetik, melyben szintén vízgőz van, és végre egy zárt tartóba. Hogy azonban az allégenysav és légenyéleggázok újból felhasználtathassanak, azért az utolsó ólomkamrából még egy harmadik, kénsavval megtöltött üveg- v. porczellánedényekbe vezettetnek a nem sűrített gázok. Csak miután a kénsav már az allégenysavat leköté, azután szállhatnak el mellékcsöveken a kéménybe a többi gázak. Óránként kiveszik ezen kénsav egy részét az edényekből és az első ólomkamrába viszik, hogy a kötve tartott allégenysav felbontása által légenyéleg származzék, mely közvetítőleg szerepel.

A nagy kamra fenekén gyűl össze a kénsav mind, még a többi kamrából is ide foly. A lecsapodó vízgőzök által azonban sokkal jobban van higítva, hogy sem ipari czélokra alkalmas volna. Töményíteni kell. E czélból ólom szivornyák segélyével nagy

ólomserpenyőkbe bocsátják, melyek fokozatosan egymás alatt nagy öntöttvas lemezeken nyugosznak, melyek közösen melegíttetnek meg. Itt elszáll a víz egy része. De nagyobb hőséget az ólom nem tarthat ki, mert a forró kénsav maró hatással van reá. A további legőzölgés üveg retortákban, vagy miután ezek nagyon törékenyek, platinaedényekben eszközöltetik. Az ilyen platinakatlan egy mészszel töltött öntöttvas burokban áll, hogy a széntűzzel közvetlen ne érintkezzék, melynek kovanytartalmu hamuja könnyen megrongálná. Az edényt platinafödél borítja, melyből átdesztillált, híg sav egy lehűtött csövön kifoly. A kénsav végre szivornyák segélyével üveg vagy kőanyag edényekbe eresztetik, melyekben a kereskedésbe jut.

Ezen töményített sav, mely *angol kénsavnak* neveztetik, mert először Angliában állították elő ily módon, még nem egészen tiszta. Az ólomkamrákból ólomoxidot vitt magával s ezen kívül még allégenysavat, chlórt, arseniket és szelént is tartalmaz. Tisztítása lehetséges az által, hogy magas hőfoknál — 326° — gőzökké változik, melyek azután ismét sűríthetők. A kénsav ily desztillálása nagy elővigyázatot igényel, mert a melegedés nem egyenletesen, hanem rohamosan történik, minek következtében a retorták sokszor eltörnek.

A tiszta kénsav színtelen, szagtalan, víztiszta, olajnemű folyadék, melynek sűrűsége a vízéhez képest 1·84. A legmagasabb fokban sűrített kénsav még mindig körülbelül 18%-nyi vizet tartalmaz, azonban ez vegyülve van vele és a desztillálásnál szintén megmarad változatlanul.

Ámbár a kénsav gyártásának első óráiban platinaedényekben tartózkodik, mégsem keresi a fényes külsőségeket. A köznép szülötte, — hisz a megvetett kén és a közönséges levegő szülték. Csak belső tevékenységet rejt magában, mi által az iparra nagy fontosságú lesz. Ezen belső tevékenység más testekkel való egyesülésben nyilvánul, s hogy e vágyát végrehajtsa, más testeket elrombol. A vízhez való nagy hajlamát már említettük. Egész tisztán eddig még nem láthattuk.

Ha a kénsav a vízzel még oly bensőleg függ is össze, mégis

cserben hagyja, ha egy nagyobb reményekre jogosító vegygyel egyesülhet. Fémélegekhez jobban vonzódik mint vízhez, mert fötörekvése, mint minden savnak, ezekkel vegyülve sókat alkotni. Házi asszonyaink már ismerik jól e tulajdonságát, mert midőn a sárgaréz ajtókilincs, lakat vagy a vas- és rézedények kénsavval tisztíttatnak, a fémélegekkel, melyek a rozsdát vagy a homályosságot eszközlik, vegyül a kénsav és sókat alkot, minek következtében azok megtisztulnak.

Hogy a kénsavat vizétől teljesen megszabadítsák, vasoxiddal egyesítik, melylyel azonnal sót képez, *a kénsavas vasoxidot*, míg a viz már most csak mechanikailag van a sóval keverve és melegítés által el lehet távolitani. Nagy melegítést azonban nem szabad alkalmazni, mert a só is felbomlik és a szabaddá lett kénsav a hátra maradt vízzel vegyül, mely tehát sokkal kevesebb vizet tartalmaz mint azelőtt.

Ezen eljárás, a kénsavas vaséleg izzítása által fölötte tömény kénsavat nyervén, gyakorlatilag is alkalmaztatott, és mielőtt még a nitrogénoxid ama különös tulajdonságát ismerték volna, ezen módon gyártották a kénsavat. A kénsavas vaséleg ugyan a természetben nem fordul elő, de igen is, más számos ily ércz található, melyeket már a kénsav gyártásánál említettünk és melyeknek itt ismét hasznát vehetik. Azon vaskéneg, mely rendesen kő- és barnaszén, úgyszinte timsórétegekben találtatik, már a levegőn oxidálódik. Ezen oxidálás gyorsabban eszközöltetik, ha az ércz felhalmoztatik, és időről időre vízzel leöntetik; oly gyorsan történik itt sokszor az oxidálás, hogy a szabaddá vált meleg az érczet meg is gyújthatja. Más, régibb kőrétegekben előforduló kéndusabb vasérczek nem oxidálódnak a levegőn, azonban pörkölés által kénsavtartalmuk egy részétől megfosztatnak. Az oxidált tömeg — miután mind a vas, mind a kén oxidálódott — legnagyobb részt kénsavas vasoxidulból áll, melyet ki lehet lúgozni és párolgás által jegeczesíteni. Ez egy ismeretes só, mely a kénsavas vaséglegtől kevesebb O. tartalma által különbözik és *zöld-* vagy *vasgálicz* név alatt fordul elő a kereskedésben. Szárítás által a kötve tartott víz eltávolítható és magasabb hőfok képes a zöld-

gáliczot felbontani. A fejlődő kéngőz a kénsav felbontását mutatja, melynek oxigénjával a vasoxidul vegyül és vasoxidot képez. Ez által a kén egy része használatlanul elvész, de ezen veszteséget mellőzhetjük, ha a vasgálicznak hoszabb fekvés által alkalma volt a levegőből elegendő oxigént felvenni. Tényleg tehát kénsavas vasoxid származik, mely mint tudjuk, melegség által felbomlik. Azon gyárakban, melyek a vasgálicz eme tulajdonságain alapszanak, és melyek közül a legnevezetesebbek Németországban Nordhausen mellett és Csehországban Radniczban léteznek, a kén hevítése agyagtégelyekben történik, melyek több sorban egymás mellett v. fölött vannak elhelyezve. Vízzel v. angol kénsavval töltött nagy tartók fogják fel a csaknem vízmentesen destilált kénsavat. A vörösbarna vasoxid a retortában marad vissza, mely a kereskedésben caput mortuum — *párizsi vörös* — név alatt ismeretes.

Az így nyert kénsav olajnemű, nehéz folyadék, mely szerves vegyek által csaknem fekete színűvé lesz és kénessav tartalmától azon kellemetlen csípős szaggal bír. Ezen sav *vitriólolaj* vagy *nordhausi kensavnak* neveztetik. Most leginkább Csehországban gyártatik és daczára magas árának az angol kénsavval szemben, mégis elég nagy mennyisegben állíttatik elő. Ezen kénsav ugyanis az indigót képes feloldani, míg az angol kénsav már azért sem teheti ezt, mert sokszor még salétromsavat is tartalmaz.

Mindkét nemű kénsav rendkívüli mohón nyeli el a vizet és az egyesülésnél sokszor igen nagy hőfok származik. Legveszélyesebb a hatás, ha a tömény kénsavba néhány csepp vizet öntünk. A víz rögtön elpárolog és a felrohanó gőzök a sav egy részét magokkal rántják. Hogy a kénsav a vízzel szeret egyesülni, azt mutatja még a kénsav füstölgése is. Ha a vitriololaj a nedves levegőből magához ragadta a vizet és telítve van, akkor az eddig láthatlan gőzök megsűrűsödnek és fehér ködök származnak.

Az eddigiekből azt lehetne következtetni, miszerint a kénsavat lehetetlen abszolut vízmentes állapotban előállítani. A vegyészek azonban azt találták, hogy a vízhez való nagy rokonság különösen akkor mutatkozik, midőn gőzzé változik. Azon nagy tartókat, melyek a kénsavat felfogják, hó és jég által egészen hidegen tart-

ják; a vízmentes kénsav csakhamar a tartó hideg falain lerakodik és fehér jegeczekben asbeszt alakú tömeget képez. Ez a megszilárdult *vízmentes kénsav*, mely csak 25°-ig tartja ezen állapotát; azután folyékony lesz, már 50°-nál forr és elgőzölög. Vízzel egyesülési hajlama oly nagy, hogy néhány csepp víz nagy robbanást és a hirtelen fejlődő gőzök az edény szétrobbanását okozhatják.

Angol kénsav a levegőn hagyva néhány nap alatt annyi vizet nyel el, hogy súlyának 15-szörösét éri el. Ebből magyarázható meg a kénsav romboló és maró hatása szerves testekre. Szerves vegyek leginkább oxigént, hydrogént és szént, az állati testek ezen kívül még nitrogént is tartalmaznak. A kénsav a víz alkotó elemeit magához vonzza és a hátramaradt szén barna vagy fekete színt mutat. Ezen tünemény közönségesen elégésnek neveztetik, azonban ez nem egyéb, mint megszenesedés. Az élő szervezetre hatalmas méregként hat, és miután nagy kiterjedésű alkalmazásánál fogva a közforgalomból kitiltani nem lehet, újabb időben — sajnos — az öngyilkosok különös kitüntetésben részesítik.

Ugyanezen tulajdonsága következtében alkalmaztatik oly rendkívüli nagy mértékben a gyáriparban a szerves testek szétbontásánál. Így borszeszből kénsav segélyével lehet *aethert* készíteni. A borszesz ugyanis valamivel több vizet, illetőleg ennek alkatrészeit, tartalmazza, mint az æther. Ha borszeszt kénsavval hevítünk, akkor ez utóbbi a borszesz vízalkotó elemeit elvonja, miáltal abból æther származott. A közönséges olaj tisztítása szintén e tüneményen alapszik. A repcze vagy répamagból kisajtolva, még oly anyagokat tartalmaz, melyek az égésnél a bélre rakodnak le és ez által a láng fényképessége kisebbítetik. A kénsav ezen lerakodó anyagoktól megfosztja az olajt és vízzeli mosás által, a földre esett oldhatlan szénrészek a még netalán az olajban maradt kénsavval együtt könnyen eltávolíthatók.

Legnagyobbszerű hatásköre nyílik azonban a sóalkotásban. E hatásában úgyszólván korlátlan uralkodó az anyagok nagy országában.

V.

A kénsav sóképző tehetsége. — Szódagyártás konyhasóból kénsav segélyével. — Kénsavas natron, sósav, glauber só, szóda. — Alkalmazása a timsógyártásnál. — Párizsi vörös, zöld- gálicz, vasvitriol, berlini kék, ammoniak, enyv, szalmiak, gipsz, foszfor. — A kénsav a stearingyertyák gyártásánál, az olaj tisztításánál, a pergament-papir készítésénél. — Az arany kiválasztása kénsav segélyével, ezüst és rézvegyeiből. — A kénsav mint közvetítő a szőlőczukor készítésénél s a répaczukor gyártásánál.

Tekintsük meg a kénsavat kissé közelebbről működési körében. Roppant tömegekben alkalmaztatik a különféle gyárakban, hol csodás hatást idéz elő sóképző tehetségénél fogva.

Lépjünk egy szódagyárba. Mit keresünk itt? — kérdi a nyájas olvasó. Mily összeköttetés létezik a szóda — szénsavas natron — és a kénsav közt? Még 70 év előtt a szóda bizonyos növények hamujából állíttatott elő. Előállítása természetesen nem felelt meg az ipar követeléseinek. Jelenleg számos gyárban lesz előállítva és olcsósága miatt a vele versenyző hamuzsírt legyőzte. A szódát konyhasóból gyártják kénsav segélyével.

Ha a konyhasóban közvetlen helyettesíteni lehetne a származó sósavat szénsavval, akkor a szódagyártás igen egyszerű volna. Miután azonban az erősebb sósav a szénsavnak nem enged, azért más módról kellett gondoskodni. A kénsav segítségül híva, felbontá a konyhasót, a sósavat elűzte és a szabad nátronnal kénsavas nátronná vegyült. Az első vegy, mit itt nyerünk, a *sósav*, mely külön csöveken át nagy tartókban összesűríttetik, míg egy másik kis része a kéményen át elillan, mely ha nem elég magas, a környék növényzetére végzetteljes hatást gyakorol. A kénsavas nátron, mely a katlanban szép, tiszta kristályokban visszamarad, keserűs ízű, közönségesen *glaubersó* név alatt ismeretes gyógyító hatásáról és az ásványvizekből *karlsbadi só* név alatt állíttatik elő. Szénnel és mészkővel (szénsavas mész) keverve hosszú lángkemeczében hevíttetik a kénsavas nátron. Az izzó szén elvonja a glaubersó minden oxigénját és mint szénoxidgáz elillan. A kén azonban jobban szeret a mészszel vegyülni, míg ennek oxigénja a nátriummal egyesül, és az így keletkezett natrium-oxid

azonnal leköti a szabaddá lett szénsavat. Az így nyert szénsavas nátron, *szóda*, kilúgozás, lehűtés és elpárlás által valamennyi idegen anyagtól megszabadíttatik.

A szóda, mely a vízben nehezebben oldható, mint a hamuzsír, újabb időben közvetlen nyeretik a konyhasóból. Zárt katlanban konyhasót kettős szénsavas ammoniummal vízben feloldunk és főzünk, míg a vízgőzök feszereje 6 légnyomású. Ebből a kettős szénsavas natron kiválik, melyből hevítés által szóda lesz.

Lépjünk egy timsógyárba. Hatalmas agyagpala-halmokat veszünk észre, melyek e gyár nyers anyagát képezik. Az agyagpala leginkább kovaföld-, agyagföld-, szén- és finom vaskéneg szemekből áll. E kettős só — a *timsó* — kénsavas timföld és kénsavas káli vegyületéből áll. Pörkölés által a vaskénegből az ismeretes zöldgálicz, a kén egy másik részéből pedig oxigén vegyülése által kénsav lesz. Miután a pörkölés tovább tart s folyton fris levegő van közel, azért a kénsavas vasoxidul egy része vasoxiddá változik, mely már kevesebb kénsavval is megelégszik. A pörkölt timpala vízzel kilugoztatik, melynek gyors elgőzölgését befalazott serpenyőkben előidézi a folyadék felszíne fölött lobogó láng. Hosszabb főzés után a kénsavas vasoxid mint barna por kiválik, melyből izzás által az ismeretes *párizsi vöröset* nyerhetni, vagy a mi gyakrabban történik, régi vasdarabok hozzáadása által szép zöld kristályokban kiváló *vasvitriol* állítható elő. A kénsavas timföldet tartalmazó lúghoz most kénsavas kálit tesznek, mely az angol kénsav gyártásánál is mint alkalmatlan melléktermény fordul elő. E két vegy egyesülve képezi a *timsólisztet*, mely finom, poralakú kristályokban fordul elő, melyből azonban többszöri feloldás és elpárlás után azon szép, nagy, víztiszta jegőczök képződnek, mely a festészetben és nyomdászatban, úgyszinte a papirgyártásnál oly igen nagy szerepet játszik.

A melléktermények nyert zöldgálicz nagy halmokban felhányva vár rendeltetésére. A ruhafestők ezt a szürke, viola és ibolyaszínű kelmék festésére használták. Mióta azonban e színek nem divatosak, a ruhafestők sem használhatják. Most e melléktermény ből az általánosan ismert *berlini kék* állíttatik elő.

A gyáros még evvel sem elégszik meg. Még vannak olyan melléktermények, melyeket valahogy érvényesíteni kell a helyszínén. Az új gyártmányhoz vén, elsoványodott lovak, ócska, elhasznált czipők és csizmák szólgáltatják a nyersanyagot. Az állati test értékes, gondosan összegyűjtött tőke, mit a gyáros lehetőleg felhasználni szándékozik. Az állatok vér-, bőr- és szőrében úgy szarújában különös szén és nitrogén van gazdagon jelen; ezen állati anyagok hevítésénél kálivaj származik, azon fontos *cyán*, mely vassal vegyülve a gyönyörű *berlini kéket* adja. Ezen állati anyagok azonban még sok más hasznosat is hozhatnak létre. A hús nagy katlanokban addig főzetik, míg annyira átváltozott, hogy belőle azon ismeretes *ammoniakot* nyerjük, melyet a nők gyakran illatszerül használnak. A phosphortartalmú csontok nagy vasedényekben sósav val leöntenek, és a kocsonyás tömegből készíttetik az *enyv*.

A sósav a csontok szilárd részét, a phosphorsavas meszet oldotta fel, maga azonban a húsból nyerhető ammoniák által könnyen eltávolítható, melylyel *szalmiakot* képez. A phosphorsavas mész mint sűrű csapadék válik ki. Ebből akarjuk most a phosphort tisztán nyerni. Itt ismét a kénsav jelentkezik mint hathatós szer. Szétbontja a sót és a mészszel vegyülve *gipszet* ad, a phosphorsavból pedig szén által izzó kemenczében az oxigén elvonható. A szabaddá lett *foszfor* víz alatt felfogható. A mint látjuk, ezen gyárba timpalát, állati testeket, kénsavat, sósavat, kénsavas kálit és szént vittek be és a legkülönfélébb változások után mint timsó, zöldgálicz-, párizsi vörös, vérlúgsó, berlini kék, ammoniák, szalmiák, enyv, phosphor és gipsz hagyják el e gyárat.

Már az eddigiekből is láthatjuk, mily nagy a kénsav uralma a vegyek birodalmában. Talán alig van sav, mely a kénsav elől nem hátrálna. A konyhasóból a sósavat, a salétromból a salétromsavat, a csontból a foszforsavat űzte ki. Hasonlókép lehet a borkőből, mely az álló bornál, mint vastag vöröses réteg ülepszik le, a *borsavat* előállítani. Az eczetsav szintén kénsav által állíttatik elő. Ismeretes tény, hogy minden borszesz- vagy czukortartalmú folyadék oxidálás által eczetté változik. A fa is tartalmaz czukrot. A fa destilálása alkalmával, midőn szenet vagy világítógázt nyer-

nek, többek között egy gyönge, tisztátalan eczet is képződik, mely *fasav* név alatt ismeretes. Hogy ezt gyakorlatilag használhassák, szódával és azután kénsavval vegyítik. Ez által tiszta, tömény *eczetsavat* nyerünk, mely rendkívüli olcsósága következtében a többi fölé helyezhető.

A stearingyertyák gyártásánál szintén elkerülhetlenül szükséges a kénsav. Mostanában ezeket stearinsavból állítják elő, mit a stearinból kénsav segélyével nyerhetni.

Miután a kénsav a szerves testeket megszenesíti, használtatik az olaj tisztítására. Az idegen anyagokat megszenesíti, melyek leülepednek, a tiszta olajból pedig a kénsav könnyen kimosható. Más, újabb gyárakban végnélküli nyerspapir kihült kénsav és vízkeverékén huzatik át; a sav eltávolítására azután ismét hideg vízbe mártják. A kénsav a növényrostokat összetartó, pépnemű anyaggá változtatta, mely mosás és szárítás után az állati hólyaghoz hasonlít, és *pergamentpapirnak* neveztetik.

Kénsavas sók rendesen akkor származnak, ha a kénsav fémoxidra közvetlen hatást gyakorolhat. Ha a kénsav egy fémet old fel, szintén sóképzés czéljából történik ez. Hogy ezen sóképzésnél rendesen elhárítandó akadályok és szabaddá lett anyagok más gyakorlati czélokra alkalmaztatnak, az természetes. A Döbreiner-féle gyújtó készüléken hasonlót tapasztalunk. Kénsavba mártatik egy horgany darab. A horgany előbb oxidál, mielőtt a kénssvval egyesül. A jelenlevő vizet hevesen felbontja, az oxigénnal vegyül, míg a hidrogén felszállva a platina tapló által meggyújtatik. Ezen vegyfolyam eredménye a horgany feloldása, miáltal vízben feloldott *kénsavas horgany* származott. Hasonlókép történik ez vassal is. A töményített kénsav nem bír a horgany- és a vasra ily befolyásal, mert víz hiányában az O. forrása nincs jelen. Más fémeknél más tüneményeket észlelhetünk. Réz nem szenved semmi változást higított kénsavban, míg tömény kénsav romboló hatással van reá. Itt a réz oxidációja a kénsav rovására történik. Kénessavas gőzök szállnak fel és bizonyítják, hogy a kénsav egy része oxigénjától fosztatott meg, hogy a rézsó keletkezését, mely a folyadékban feloldódik, előkészítse. Higany, ezüst és ólom hasonló tulajdonsá-

guak. Csak igen kevés fémet ismerünk, melyekre a kénsav nem bír befolyást gyakorolni. Ezek a legnemesebb fémek, arany és platina. Ezen alapszik az arany kiválasztása ezüst- és rézvegyeiből, mert alig van ezüst, mely aranyat ne tartalmazna. Tömény kénsavvali főzés következtében az ezüst és az eshetőleg jelen levő réz feloldatnak, az arany pedig tiszta állapotban kiválik.

Már a középkorban ismerték a különféle vitriólokat. Így ismerték a *zöld* vagy *vasgáliczot*, a *kék* vagy *réz-* és a *fehér* vagy *horganygáliczot*, melyeket a gyógyászatban mint hánytató szereket, az iparban pedig mint festő anyagokat, különösen a bőr festésére alkalmaztak. Tulajdonképen a vas és rézgálicz keverékét tekinték azon materia prima-nak, miből a bölcsek követ vélték előállíthatni.

Jelenleg a különféle gáliczsó leginkább a téntakészítés — és a ruhafestésnél használtatik. A téntakészítésnél vasgálicz van alkalmazásban, míg az utóbbinál a gáliczsókon kívül még timsó is használtatik, melyek a növényfestéket maradandóvá változtatják. Újabb időben az indigofestésnél is a vasgálicz használtatik. Azt már tudjuk, hogy az indigo az egyetlen szerves test, melyet a tömény kénsav nem képes megrontani, csak feloldani. Sokáig volt tehát a füstölgő kénsav az indigo egyedüli oldószere. Találtak még egy másik ily oldószert, a vasgáliczot. Ha indigót vasgáliczczal és mészszel vegyítünk, elveszti lassanként a kék színét és tiszta, sárgás folyadékká oldódik. A mész a vasgáliczból kiválasztja a vasoxidult, mely az indigó oxigénjával vasoxiddá változik, miáltal nemcsak az indigot színteleníté, hanem egyszersmind a mészvízben oldhatóvá tette. Az ilyen színtelen indigo a levegőn csakhamar visszanyeri kék színét, a mennyiben a levegőből oxigént vesz magához. Ezen tulajdonsággal a réz- és horganyvitriol is bir.

Mind ezen sóknál sokkal erősebben tartják lekötve a kénsavat a kénsavas káli, a kénsavas nátron (glaubersó), kénsavas timföld, timsó stb. Ez utóbbi szerepét a festőknél és bőrgyárakban már ismerjük. Ezen kívül még zavaros folyadékok tisztítására a papir enyvezésére, a zsiradék tisztítására használtatik. Ily hasonló tulajdonokkal több, egy csoporthoz tartozó timsó bir. A kénsavas timföldnek ugyanis nagy hajlama van a kénsavas alkali sókkal kettős

sókká vegyülni, melyek összetétel- és kristályaikra vonatkozólag egymáshoz hasonlók. Kénsavas káli helyett lehet tehát kénsavas nátront vagy ammoniakot venni. Azonban itt még más féle helyettesítés is lehetséges. A timföldet is lehet vas-, mangan- és chromoxid által helyetesítteni, anélkül, hogy a timsó jegeczalakja (oktaeder) változott volna. Ezen különös tünemény, az alak állandóságát illetőleg a vegytanban többször fordul elő és az ily hasonalaku testek *isomorph*-nak neveztetnek.

A gyógyhatásairól ismeretes *keserüsó* vagy *kénsavas magnezia*, továbbá az általánosan elterjedt *gipsz* és *alabastrom*, mint kénsavas, mész eléggé ismeretesek. Még egy ily kénsavas sót említünk, mely a müiparban ugyan elenyészőleg csekély szerepet játszik, de a vegyésznek annál nagyobb szolgálatokat tesz. Közönségesen *súlypátnak*, kénsavas barytnak nevezik. Az eddig említett kénsavas sók, a gipsz és ólomoxid kivételével, mind oldhatók vízben. A kénsavas baryt, mint teljesen oldhatlan, e két kivételhez tartozik — és egyszersmind az egyedüli oldhatlan barytsó is. Ezért a vegyészek a kénsav kémlelésére használják. Ugyanis ha bármily folyadékban egy oldható barytsó, pl. sósavas baryt által fehér csapadék származik, akkor egész határozottan állíthatjuk, hogy azon folyadékban kénsav volt.

A kénsavnak azonban még másféle alkalmazása is van. Most oly működéséről emlékszünk meg, hol maga nem szenved változást, csak más anyagokban idézi ezt elő, tehát mint közvetítő lép föl.

Ha közönséges keményítőt kevés kénsav által savanyított vízben főzünk, akkor a folyadék lassanként édes lesz és az úgynevezett *szőlőczukorrá* válik, mely ámbár a czukornád édességének csak $^2/_5$-ével bir, ama szép jegeczeket sem mutatja és vízben nehezebben oldható, azért mégis a háztartásban és kereskedésben a szeszes italok készítésénél nagyban használtatik.

Ezen változást a kénsav okozta, maga pedig változatlanul mész által ismét eltávolítható. A természetben a növények megérésénél ugyanezt láthatjuk. A keményítő átváltozik a jelenlevő nedvek befolyása következtében szőlőczukorrá. Keményítő, nád-

czukor és szőlőczukor ugyanazon elemekből állanak, csak a vizetalkotók vannak más arányokban jelen. A kénsav segélyével gyártják tehát e czukornemet, de miután ezek könnyen szeretnek erjedésbe átmenni, hogy borszesz vagy eczetté váljanak, azért egy más kénsavas só által kell őket megkötei. A kénessav és sói ezen törekvést meggátolják, a czukornedvet épen tartják, míg a gyáros ezt a növénynedvekből kiválasztja, megsűríti és jegeczesíti. A kénessav ezen sajátsága, mit Melseus Brüsselben talált fel, a répaczukorgyártásnál nagyfontosságu.

VI.

A szén sem állhat ellent a kén csábitgatásainak. — Szénkéneg (kénalkohol); chlórkéneg meg a kaucsuk- és guttapercha-gyártás. — A szénkéneg szerepe a háborúban; gyujtóbombák, — a szénkéneg mint rovarirtó szer. — A kén fémvegyei. — A fémkénegek fontossága az iparban. — Puskaporgyártás. — A kén szerepe az élővilágban. — A kén az ásványvizekben. — A kén a levegőben. — Mennyi kénsavat fogyaszt Magyarország?

Már az eddigiekből is lehet következtetni, hogy mily nagyfontosságú a kén, pedig eddig csak igen kevés vegyeiről szóltunk. Vannak még más vegyek is, melyekben a kén fontos tényezőként szerepel, melyek az ipar fejlődésének hathatós lendítői, de a melyekről térszűke miatt csak röviden emlékezhetünk meg.

Még a különben vegyűlések iránt igen passziv szerepű szén sem állhat ellen a kén csábítgatásainak. Közönségesen csak elégési tüneményeiben ismeretes a szén, mely egy sav által sem oldható; ha azonban izzó szén fölött kéngőzök vezettetnek, akkor egy színtelen, könnyen mozgékony és éghető, átható, de kellemes szagú és ízű folyadék, a *szénkéneg* vagy *kénalkohol* származik. Ha pedig olvadókén fölött chlór vezettetik, akkor barnás, olajnemű, keserűs ízű és fojtós szagú folyadék, a *chlórkéneg* keletkezik. Mindkét folyadék az által tűnik ki, hogy képesek a ként, mely különben egy folyadékban sem oldódik, könnyen feloldani. Valamint ezen folyadékok könnyen szétbomlanak, ép oly könnyen bocsátják a feloldott ként szabadon. Ép e tulajdonaik folytán tesznek az iparnak kitűnő szolgálatokat. Mind a kaucsuk, mely egy évszázad, mind a guttapercha, mely alig néhány évtized óta ismeretes, könnyen old-

hatók szénkénegben és az által lesznek vízhatlanná. Szénkéneg és chlórkéneg keverékébe bemártva, mindkettő rugalmas lesz, és a mennyiben e folyadékokból ként vesznek magukhoz, ama bizonyos keménységet és szilárdságot nyerik, mely tulajdonáért használtatik oly előnyösen az úgynevezett *vulkanikus kaucsuk*.

A szénkéneget újabb időben háborúban való használatra is ajánlják. Tizenkétszer annyi súlyú fosfort képes feloldani, mint a mennyit maga nyom. Ezen oldat egy vékony falú bombába öntve az ellenségre vettetik. A leesésnél a bomba szétesik és a fosforoldat gyorsan kiterjed; az oldószer elpárolog és a fosfor meggyúllad.

Zárt helyen fejlesztett szénkéneg az ott tartózkodó kellemetlen férgek- és rovarokat gyorsan megöli.

Néhány év előtt Francziaországban a szénkéneggel kisérletet tettek a fillokszéra kiirtására, s ámbár néhány millió frankot költött e czélra a kormány, az eredmény nem felelt meg a reményeknek. Svájczban hasonlóképen roppant összegeket költöttek e czélra, de szintén eredménytelenül. Múlt évben Magyarország is tett kisérleteket a szénkéneggel, hanem a várt eredmény, a mint látszik, itt sem mutatkozott, mert a mellett, hogy a fillokszerát kiirtani nem képes, még a megtámadott területek szőlői is tönkre mentek.

A kén legkiterjedtebb működését határozottan fémvegyeiben lehet észlelni. Azt már említettük, hogy a legközönségesebb érczekhez különféle fémkénegek tartoznak. Itt a kénnek körülbelül ugyanazon szerepe van, mint az oxygénnak a természet háztartásában. Valamint az oxygén az élet legmélyebb részeibe hatol, hogy a testeket elnyelje, elégesse; úgy nem állhatott talán egy fém sem ellen a kén hatásának. Mélyen a kőzetek ereibe hatolt utánuk, hogy a fémeket magához ragadja. Az ezüst legtöbbnyire kénnel vegyülve, mint *argentit* találtatik és csak konyhasó és rézgálicz hozzáadása által vagyunk képesek tőle megszabadítani, a mennyiben e két vegyből keletkező rézchlorid átváltoztatja az ezüstkéneget ezüstchloriddá, mi által a higany egyesülhet vele és ezüstfoncsort képez. A többi fémek könnyebben választhatók ki kén-

érczeikből. Az ércz környezetének oxygénját magához vonja, a víz szétbontatik és a szabaddá lett hydrogénnal egyesül a kén és ama kellemetlen szagáról ismeretes *kénhydrogéngázt* képezi. A mily kevéssé lesz ezen gáz az iparban alkalmazva, a mily terhes és hátrányos a lélekzésre, különösen a gyárakban, hol nagyban fejlődik, ép oly fontos e gáz a vegyésznek. Mind gázalakban, mind vízben feloldva szétbontja a legtöbb fémoxidot és míg egyrészről fémkéneget alkot, másrészről a szabaddá lett hydrogén és oxygén vízzé vegyül. Ezen fémkénegek, melyek poralakban válnak ki, jellemző színükért kitünő kémszerül szolgálnak a fémek felismerésére. Sárga csapadék, határozottan arzenik, horgany- vagy cadmiumoxidra mutat, narancsszínű antimonoxidra, fekete pedig ólom-, réz-, ezüst- és higanyoxidra.

Némely fém, mint vas, horgany, mangán nem választható ki ily egyszerűen kénhydrogén által. Ezekhez meszet vagy szódát kell tenni. Ez esetben is hasznos a kénhydrogén, ugyanis képes egyik fémet a másiktól elválasztani, pl. ólmot vagy rezet elválaszt egy vas- vagy horganyoldatból. A közönséges életben is alkalmaztatik a kénhydrogén különféle hamisítások és tisztátlanságok kimutatására. Így pl. fekete színezete által árulja a víz ólomtartalmát vagy az eczet réztartalmát.

Tűz által is vegyülhetnek a fémek kénnel. Kéngőzben tűzjelenet mellett égnek el a fémek. A fémkénegek rendkívüli fontosságúak a gyáriparban. A természetes vaskénegek stb., melyek Svédországban roppant kiterjedésű hegyeket képeznek, a kénsav és a vasgálicz gyártásánál használtatnak. A rézkéneg, mely *rézfényle* név alatt ismeretes, tiszta réz és vasgálicz előállítására használtatik. Egy másik kéndúsabb rézkéneg, mely mesterségesen állíttatik elő, szép kék és aczélszürke színe miatt a papirfestésnél van használatban. A higanykéneg, mely természetes állapotban az idriai és almási bányákban találtatik és mesterségesen is előállíttatik, az ismeretes *czinobert* adja. A horganykéneg fatárgyak aranyozására használtatik. Ezüst tárgyak, különösen dohányszelenczék fekete zománczrajzai ezüst-, ólom- és rézkéneg által lesznek előállítva. Egy arzénkéneg az ismeretes vörös *realgárt* adja, mely a festészet-

ben és a kartonfestésnél használtatik; a másik kéndúsabb arzénkéneg a sárga *auripigmentet*, mely mint királysárga, nemcsak az olajfestészetben, hanem még az indigo festésnél is szerepel. Mészszel és vízzel egy tésztává gyúrva, borotválásra használják a keleti népek. A *kénmáj* káli és kén vegyüléke. A kénammonium bír azon kiállhatatlan szaggal, mely árnyékszékek- és pöczegödrökben állati anyagok rothadásánál fejlődik. A mészkéneg a cserzésnél lesz előnyösen felhasználva. Ezen utóbbi néhány fémkénegből szintén kiválasztható a kénsavak által. Az így nyert kén azonban nem sárga, hanem a folyadékot fehérre festi. Ez a *kéntej* a kén egy új alakja, mely már kétféle jegeczalak — és alaktalan állapotban ismeretes.

A kén rendkívüli nagyfontosságát háborúkban a *lőpor* gyártásra vonatkozólag már említettük. Most még csak hozzá tesszük, hogy a lőpor, mely tiszta salétrom, kén és faszén keverékéből áll, mai nap a legnagyobb elővigyázat mellett külön e czélra készített gépek segélyével gyártatik. Még a nagy franczia forradalom alatt is oly primitiv eszközökkel keszíték ezt, hogy számos munkás esett áldozatúl.

A salétrom és kén már vegyileg tiszta állapotban hozatik a gyárba, míg a szén különböző módszerek által állíttatik elő fából. E három anyag tésztává gyúratik, összekevertetik, megszáríttatik és különféle alakban előállíttatik, a szerint, hogy mily fegyvernembe vagy mily czélokra szükséges. Rendesen 75 rész salétrom, 12 rész kén és 13 rész szén vétetik a keveréshez. A lőpor körülbelül 312°-nál gyúlad meg. Ha ez lassanként történik, akkor előbb gyúl meg a kén és ez gyújtja meg a szenet; ha ellenben hirtelen történik a meggyújtás, pl. egy szikra által, akkor a szén gyúlad meg és ezután a kén. Mindkét anyag, a kén és szén, felbontja a nagy hőségben a salétromot alkatrészeire. A salétrom nitrogén, káli és oxygén vegyületéből áll és alkatrészeinek egy része vegyül a kén- és szénnel, mi által szénsav, szénoxidgáz és kénsav származik. Ez utóbbi, valamint a szénsav egy része vegyülnek a kálival és képeznek kén- és szénsavas kálit, míg a kén egy másik része a még megmaradt kálival kálikéneget alkot. A fejlődő gázok hirtelen

kiterjedni akarnak, e törekvésökben a golyót maguk előtt nagy erővel kitolják, míg a többi anyagok a lőfegyverben visszamaradnak. Ezen hátramaradt anyagok képezik a lőpor alkalmazásánál a legnagyobb hátrányt, a mennyiben sokszor annyi ily szilárd anyag rakodik le a csőben, hogy néhányszori lövés után tisztítani kell, sőt sokszor a továbbhasználatra alkalmatlan. Minél kevesebb ily szilárd anyag rakodik le, annál jobb a lőpor és a most használt lőpornemek rendesen 43—55% szénsavas kálit, 8—24% kénsavat, 1—32% alkénessavas kálit és 5—19% kálikéneget hagynak hátra, úgyannyira, hogy a visszamaradt szilárd részek összesen a lőpor súlyának 58·2—55·2%-át, míg a működő gázak 41·8—44·8%-át teszik ki. Ezen gázak leginkább szénsav-, légeny- és szénoxidból, továbbá csekélyebb mennyiségű kénhydrogénből stb. állanak. Hogy ezen hirtelen fejlődő és kiterjedni akaró gázak mily rendkívüli nagy nyomást gyakorolnak a lövegre, az elképzelhető, ha meggondoljuk, hogy ezen nyomás körülbelül 2000—10.000 légnyomással egyenlő.

Vessünk még egy pillantást a kén szerepére az élő világban. Hogy a növények és az állatok testében is előfordúl, azt bizonyítja a kénhydrogén és kénammonium szaga, mely árnyékszékek- és pöczegödrökben szerves testek rothadása alkalmával fejlődik. Hogy ezen gázak az emberi és állati életre mennyire veszélyesek, azt nem lehet eléggé hangsúlyozni, s miután ezek leginkább nappal a hőség következtében keletkeznek, azért az ily helyeket kizárólagosan csakis éjjel szabadna tisztítani, illetőleg a ganéjt elvitetni. Vannak olyan helyek, hol az ilyen gázak csekély mennyiségben a levegőben is előfordúlnak; az ily helyeken ezüst- vagy réztárgyak elvesztik fényüket és az ólomfehér vagy más festékek sem maradnak meg. Az ily általános tisztátalanítás ellen természetesen nem tehetünk semmit, de igenis az árnyékszékeknél stb., hol 10—15 kiló vasgálicz vízben feloldva hosszabb időre fertőzteleníti az ily helyeket.

A növényekben, különösen a fehérnyét tartalmazó részek, tehát a magvak tartalmazzák a legtöbb ként. Az állati testben szintén a fehérnye és rokontartalmu részek a legdúsabbak. A vér

körülbelül 6·3, a tyúktójás fehérje 2% ként tartalmaz. A tej hamujába 1, a vérében 4% kénsavas alkálisók vannak. Körmök és hajak 4—5% kénnel bírnak, az epe pedig 6·5% ként foglal magában.

A termőföld kénsavas sóiból és a fémkénegekből nyerik növények a ként, mely a fehérnye képződéséhez elkerülhetlenül szükséges. A növényi táplálék által jut az állati testbe, melynek rothadása után mint gáz a levegőbe jön, hogy ismét az alkáliák által a földbe jusson. Itt is tehát, mint mindenben, folytonos cserét, nagy körutat észlelhetünk, és itt is ismételhetjük, hogy semmi sem vész el a természetben, csak folytonos változásnak van minden alávetve. Sok növény kéntartalmának köszöni szagát, így pl. a hagyma. Egy felnőtt ember testében körülbelül 100 gr. kén van, melynek legnagyobb része a proteint tartalmazó táplálékból jut oda. Ismeretes tény, hogy rothadt tojásokból kénhydrogéngáz fejlődik ki és hogy ezüst kanál, ha hosszabb ideig főtt tojással érintkezik, fekete lesz, mi ezüstkéneg keletkezésén alapszik. Miután szorosan véve sokszor az ásványvizek is táplálékhoz tartoznak, azért néhánynak kéntartalmát közöljük, megjegyzendő azonban, hogy a kén vagy vegyeinek tartalma az ily vizekben aránylag igen csekély, de ezeket tulajdonságairól, különösen szagukról első sorban lehet felismerni.

Az aachení víz 1000 részében 3·9 ként, 503·2 szén- és kénsavat és 276·1 kénessavat, a harrogate-i víz 87·7 ként, valamennyi közt a legtöbbet, 104·8 szén- és kénsavat és 18·2 kénessavat tartalmaz. A magyarországiak közül szintén 1000 rész vízben: a budai Ferencz-József forrás 493·3 kénsavas sót, a Margit-szigeti forrás 1·493, a városligeti forrás 2·033, a balaton-füredi forrás 7·85, a korytniczai forrás 19·93, a lipiki forrás 3·98, a parádi forrás 0·818 kénsavas sót és 0·148 kénhydrogént, stb., melyek elenyészőleg csekély vagy semmi kéntartalommal sem bírnak. Hogy a levegőben is előfordúl a kén és hogy itt némi tekintetben rendkívül veszélyes szerepet játszik, azt már említettük. Érdekes volna a levegő kéntartalmát legalább fővárosunkban ismerni, azonban, sajnos, ily adatokkal eddigelé még nem birunk. Angolország igen

érdekes adatokkal rendelkezik, melyek közül csak néhány szolgáljon példáúl.

Blackpool melletti sziklákon 100,000 köbméter levegőben 59·155 gr. vízmentes kénsav foglaltatik. Ezen helyen a kénsav mennyiségét 100-nak véve, találjuk, hogy Londonban 352, London alatti vaspályáknál 1554, Manchesterben 513 gr. kénsav van.

Ha jogosítva voltunk azt állítani, hogy a kén az ipar fejlődésének fokmérője, úgy bizonyára az államok érdekében fekszik a kén feldolgozását, bevezetését és alkalmazását minden módon előmozdítani. Fényes bizonyítékúl szolgál e tekintetben azon tény, hogy míg pl. az osztrák-magyar monarchiában az összes, gyártott kénsav mennyisége körülbelül 100,000 mázsa volt, addig 3 évvel a kénvámok lejebb szállítása után a bécsi gyárak maguk állítottak ennyit elő. Hogy nálunk Magyarországban is javúltak a viszonyok, azt bizonyítja e néhány adat: 1868-ban behozatott 8332 v.m. kén 33.328 frt értékben, kivitetett pedig 1358 v.m. 5433 frt értékkel. A következő évben már 15,826 v.m. 63,302 frt értékkel hozatott be, tehát egy év alatt a behozatal kétszer oly nagy lett, míg a kivitel csak igen kevéssel javúlt, a mennyiben 5751 forint értékü 1438 v.m. volt. Ebből világosan látható az is, hogy a behozott kén legnagyobb része nálunk használtatott fel. Hogy ezen idő óta a forgalom folyton javúl, azt még csak mellékesen említjük.

Nem mondtunk a kénről semmi újat, nem is volt ez szándékunk. Célunkat elértük s fáradságunk meg van jutalmazva, ha olvasóinkat csak némiképen is tájékoztatnunk sikerült a felől, hogy mily nagy szerepe van a kénnek nemcsak az iparban és kereskedésben, hanem az egyes ember életének mindennapi körülményei közepett is.

Auer József.

AZ ORSZÁGOS NŐIPARKIÁLLÍTÁS BUDAPESTEN.

Folyóiratunkban kezdettől fogva figyelemmel kisértük a nőiparkiállítás megvalósítására czélzó mozgalmakat; elsők voltunk azok között, kik a nagy fontosságú eszmét örömmel üdvözöltük, arra a hazai nőközönség figyelmét felhivtuk, a kiállítás czélját és irányát ismertettük.

Érdeklődésünk a kiállítás iránt mindinkább növekedett, mialatt a megfeszített szorgalom és ügybuzgóság a kiállítást, melyet óhajtottunk, melynek létrejötte érdekében mi is felemeltük gyönge szavunkat, minden reményt felülmúló sikerrel megteremtette. Nem csak az öröm, a meglepetés és bámulat érzete kelt fel bennünk midőn a női szorgalom és ízlés e szép gyüjteményén végig tekintettünk. A mit egy évvel ezelőtt még jámbor óhajtásnak tartottunk, ime testté vált! A redout fényes termei, melyek máskor a mulatni vágyókat fogadák boltíveik alá, ez egyszer a komoly munka számára nyilottak meg; s ép oly érdekes tanulmányozni való anyagra talál most bennök az eszthetikus, és a nemzetgazdász mint iparos és pedagógus.

Augusztus 14-ike óta áll nyitva a kiállítás, ez idő alatt folytonosan nagy tömege tölti be a redout termeit a női-ipar iránt érdeklődő budapesti és vidéki közönségnek. S a kiállítás valóban meg is érdemli a tömeges látogatást; mert míg a nagy közönséget sok eddig nem látott tarka-barka dolog által vonza, bámulatba ejti; addig a komoly szemlélő előtt őszinte leplezetlenséggel tárja fel haladásunk és elmaradásunk okait.

Mert a kiállítás nem csak látványosságra törekszik; de tanítani is akar; feltünteti a jót s a rosszat buzdító és elriasztó példaképen és gondoskodik közegről, mely beható itéletmondás által

a nagy közönséget a nőipar fejlesztése érdekében jövőre követendő irányelvekre figyelmessé teszi. Az itéletmondás feladatát a kiállítás biráló bizottsága végzi. A kiállítás titkára pedig a biráló bizottság egyes osztályainak összegyüjtött szakjelentései alapján kiváló becsü tanulmányt bocsát sajtó alá az érdeklődő közönség számára.

Addig is míg e tanulságos kötetet birtokunkba vehetjük, megkisértjük t. olvasó közönségünket a kiállításon szerezhető tapasztalatokról saját szemléletünk alapján tájékoztatni.

A kiállítást rendező bizottság a beküldött tárgyakat öt csoportba osztotta be. (Sajnos, hogy a csoportokat egymástól el nem különítette.) Könnyebb áttekinthetés végett e beosztást veszszük szemlélődésünk alapjául s így szólani fogunk:

I. Az iparszerűleg űzött munkákról és népiparágakról; II. Az idő hasznosítása czéljából házi használatra készült munkákról; III. Az iskolai kiállításokról; IV. A régibb hazai női kézimunkák mutatványairól; V. A női kézimunka segédeszközeiről.

I. csoport.

A kiállítás leggazdagabb csoportját az iparszerűleg előállított és keresetforrásul szolgáló munkák s népiparágak osztálya alkotja. Már a bemutatott iparágak sokfélesége is meglepi a szemlélőt, ki alig képes elhinni, hogy hazánkban a keresetforrások ily sokféle ága van már nők számára megnyitva. Még inkább bámulatba ejtheti a nézőt az egyes iparágakból bemutatott készítmények tömege, mely nyilt tanúságot tesz nemcsak amellett, hogy hazánkban sok nő van, ki rászorul, hogy önerejére támaszkodva teremtse meg az élet fentartásához szükséges eszközöket, hanem amellett is, hogy a kinálkozó keresetforrásokat valóban sokan fel is használják.

1. A legelső a mi ebben a csoportban a szemlélőnek szemébe tűnik, bizonyára az, hogy hazánkban az iparral foglalkozó nők legnagyobb részének ma még mindig *a fehérnemü-készítés* képezi legfőbb keresetforrását. Ennek okát leginkább abban véljük feltalálni, hogy a fővárosban úgy mint a vidéken házi ipar-szerűleg foglalkozhatnak vele a nők; azaz kereshetnek maguk és családjuk

számára anélkül, hogy a házi tűzhelytől megválniok kellene. A főváros külvárosaiban nem százával, de ezrével foglalkoznak a szegényebb osztályhoz tartozó nők a fehérneműek varrásával és hímzésével. A kiállítás folyama alatt valaki kiszámította, hogy tekintetbe véve az oly nagyobb üzletek mint pl. az Ádám-Éberling czég által foglalkoztatott, valamint a kisebb üzletekben alkalmazott és maguk-kezére dolgozó munkásnők számát, a fehérnemű készítéssel és hímzéssel foglalkozó nők számát a fővárosban bátran 10,000-re tehetjük.

Nem lehet eltagadni, hogy e munkásnők nagy része csak teng fáradsága díjából; de ennek oka leginkább abban rejlik, hogy munkájukban kellő képzettséget nem tanusítanak. Az ügyesebbek és gyakorlottabbak magasabb munkadíját tekintetbe véve átlag egy frtra tehetjük e munkásnők napi keresetét, a mi egy nap alatt 10,000, egy év alatt pedig 3.600,000 frt forgalmat képvisel csupán a főváros területén.

Kétségtelen, hogy a fehérneműek egy része még mindig külföldről importáltatik, de megszemlélve a kiállításon bemutatott ízléses és versenyképes készítményeket, remélnünk lehet, hogy rövid idő alatt legalább a fehérneműek készítéseért fizetni szokott munkadíjat egészen megmentjük a hazai forgalomnak. Hogy ezt minél előbb elérhessük, arra sokat tehetnek a fővárosi (és a vidéki) iskolák, különösen ipariskolák, melyek feladata volna ez iparág mívelésére minél több ügyes munkást képezni ki.

A jelenlegi kiállításon a fehérnemű készítésben és hímzésben leginkább kitüntek: az Ádám-Éberling czég, Brachfeld fehérnemű üzlete, Gruber Dorottya fehérnemű üzlete, Harkai Etelka és Schwendenwein Betti.

2. Csekélyebb számú női munkás foglalkozik ugyan még hazánkban az *ágyneműek készítésével,* mindamellett igen szép és nagymennyiségű ágyneműt találtunk kiállítva a kiállítás első csoportjában. Eddig az ágynemű-gyártást nem is tekintettük nőiparágnak; a kiállításon megjelent czégek azonban arról világosítanak fel, hogy segédmunkásaik nagy része nőkből áll. Így csupán a Steinschneider Jakab ágynemű gyáros czége mintegy 50—60

munkásnőt foglalkoztat évenkint. Mivel ez iparág házi iparilag nem kezelhető, hanem közös műhelyekben végeztetik, természetes, hogy sohasem válik oly általános női foglalkozássá, mint a fehérneműkészítés. Az ágyneműkészítés egyik ága pl. ruganyos matrácz készítés stb. nagyobb testi erőt is igényel, hogysem női foglalkozásnak meghódítható volna. Azonban az ágyneműek diszítése, a paplanok ujabban módfölött divatozó hímzése stb. eddig is jelentékeny női keresetforrást képez.

3. Sokkal jelentőségteljesebb nőiparágat képeznek azonban az előbbinél *a színes hímzések.* Már csak alkalmazhatóságának sokfélesége is elsőrangú helyet biztosít ez iparágnak a női keresetforrások között; s talán valamennyi fölé emeli az, hogy benne a legtöbb egyéni ízlést és művészi felfogást tüntethet ki a munkás, és ha munkája a középszerűségen felül emelkedik, a legméltányosabb díjazásra számolhat. Ez iparág a diszítési, a fényűzési iparágak közé tartozik, s ép azért ha nem örvend is a munkás rendkívül nagy keresletnek, legalább művészi öntudattal maga határozhatja meg árait. Emellett nincs kitéve annak, hogy a gépek versenye valaha háttérbe szorítja.

Daczára mindezen előnyöknek hazánkban épen ez az iparág nincs még kellően mívelve. A műízléssel biró közönség megszokta Bécsben, Gráczban, Berlinben vagy Párizsban készíttetni műhímzéseit, melyekről — ha a kiállításon nem látta volna — máig sem hihetné, hogy hazánkban is elő lehet állítani. De a kiállítás meggyőzte a nagy közönséget, hogy a fővárosban e nemben is páratlan szépségű és valódi műízléssel készült munkákat találhat. Csakhogy amit a kiállításon láttunk — bár a legtöbbnél kompozicziót és a kivitelt tekintve semmi kivánni valót sem találtunk — mennyiségére nézve oly kevés, hogy piaczot teremteni nem képes. A nagy közönség pedig mindaddig, míg a kinálat nem annyira nagy, hogy szembetünjék, mindaddig míg kényelme feláldozásával keresnie kell a megfelelő munkásokat: megszokott piaczait keresi fel megrendeléseivel s százezrekkel növeli a külföld pénzforgalmát a hazai rovására.

A színes műhímzés az iparszerűleg űzött foglalkozások cso-

portjában nagyon-nagyon szegényesen volt képviselve. Ismételjük, hogy ezt csak mennyiségileg értjük. Minőség tekintetében azonban Fürth Lajosné czége, Lustig Ernestine és mások a külföldön is számot tevő remek szép dolgokat állítottak ki. Különös dicséretet érdemel Fürth Lajosné czége azért is, mert kiállításában a régi magyar minták felélesztésére mutatott törekvést.

A kiállításban látható műhímzések legnagyobb részben műkedvelők vagy iskolák által állíttattak ki. Ha a műkedvelők kiállításában gyönyörködtünk (mert valóban gyönyörködnünk lehetett, kiváltképen Schiller Raymond Karolina remek alkotású fekete atlaszra hímzett bútorában) még örömestebb láttuk a műhímzést az iskolák által felkarolva. Valóban az iskolák vannak hivatva ez irányban való elmaradásunkat helyre pótolni. Az alsóbb fokú iskolák ugyan keveset tehetnek e részben, a tanítónő képezdék sem eleget; a feladat leginkább az ipariskolákban vár megoldásra. Sohajtva gondolunk rá, hogy Bécsben a műhímzés tanítására a kereskedelmi miniszterium gyámolítása mellett nagyszerű iskolát állítottak. Nálunk? Talán majd meghozza az idő.

4. A fönt említetteken kívül kevés iparág van, mely fontosságához méltóan volna képviselve. Tudjuk, hogy a *kesztyűvarrásban, divatárús munkákban, a napernyő és vállfűző készítésben* tömegesen foglalkoznak a nők nem csak a fővárosban, de országszerte; s mégis a fölsorolt iparágak mindenikét csupán egy-két kiállító képviseli. Csupán a **művirágok** készítői jelentek meg nagyobb számmal, (7-en) s ezt ha kielégítőnek nem találjuk is, megnyugtathatjuk magunkat azzal, hogy készítményeik ízlésesek, a külföldről behozottakkal kiállják a versenyt, és hogy csaknem mindenik kiállító több munkást foglalkoztat. A művirágok készitői közül ki kell emelnünk különösen *Kálozdy* nővéreket, kik nem csak vezetői, de kitünő munkásai is az általuk fentartott üzletnek.

Nem hagyhatjuk itt említés nélkül, hogy Kuszman Teréz a kárpáti virágok sajtolásával egy a külföldön nagyon elterjedt iparágat igyekszik meghonosítani. Készítményei szépek, de roppant magas áruk következtében (egy lámpaernyő 10 frt, külföldön olyat

1 frt, 1 frt 20 kron kaphatunk) aligha fognak valaha kelendőségnek örvendeni.

Uj iparágat honosítottak még meg Ziegler Krisztina virágmanschettjeivel és Profuma Vilmosné különféle rüsche készítményeivel. Mindkét iparág megérdemli a gyors elterjedést, mivel a készítmények teljesen versenyképesek s ezen árúkért is eddig tömérdek pénzünk vándorolt külföldre. A taplóiparnak, melyet Melczerné mutat szép tárgyakon be, ma még kevés a jelentősége.

5. *A népiparágakból* leggazdagabban volt képviselve a szövőipar és pedig úgy házi-, mint gyáriparilag. Gyári termelvények közé számíthatjuk a szepsi-szent-györgyi és czeglédi szövészeti iskolák készítményet; házi iparinak a torontáli, szabadkai, csabai és a székely stb. szőtteseket.

Szemünk elég gyönyörködni valót talál, de ha alaposan vizsgálni kezdjük, hogy a kiállítás nyujt-e biztosítékot szövőiparunk jövendő felvirágoztatására, sóhajtva kell elismernünk, hogy nem.

Torday Györgyné, kit e téren tekintélynek ismerünk el, nyiltan kimondja, hogy házi kenderiparunk az utolsó évtizedek alatt hanyatlásnak indult. E hanyatlás nyomait észlelni véli a kiállításon is, amennyiben még ott is a hol — mint Csabán — szövéssel foglalkozik a nép, nem saját termelvényű kenderfonalát, hanem a rosszabb és drágább, külföldről importált pamutot dolgozza fel.

Pedig a kendertermelés és házi feldolgozása által nemcsak elentékeny megtakarításokat eszközölhetünk, de egy kis szakértelemmel kiváló jövedelmi forrást találhatunk benne. A fentisztelt úrnő példaképen említi fel Kiszács községet Bácsmegyében, hol a szorgalmas lakók ez évben mintegy 30,000 méter saját fontaszőtte kendervásznat adtak el — a fölöslegből; ez pedig közel 5000 frt tiszta jövedelmet tételez fel! — Ily eredményeket látva őszintén kivánhatjuk, vajha minél több lelkes honleány buzdulna Tordai Györgyné szavain, s társadalmi úton tennének valamit a házi kenderipar fejlesztésére.

Mert az, amit eddig e részben az iparegyesületek tettek, nagyon kevés. A legszebb eredményeket érte el e részben eddig

a háromszéki házi-iparegylet. Szövészeti tanműhelyében már most is versenyképes szöveteket készítenek, s az eddig is kelendőségnek örvendő székely szőtteseknek becsét bizonyára emelni fogja az, hogy a szövészeti iskolában tökéletesebb eszközök használatára szokik a nép s így ugyanazon idő alatt többet és jobbat lesz képes termelni, mint eddig.

Kivánatos volna, ha a szövészeti ipar fejlesztésén fáradozók arra is kiterjesztenék figyelmöket, hogy a forgalomba bocsátott termelvények azon a jól hangzó czímen kivül hogy «hazai készítmény» egyéb tulajdonságaik által is kitűnnének külföldi versenytársaik között. A székely szövészeti iskolát e részben nem érheti megrovás; de a czeglédi tanműhely készítményei között találtunk olyanokat, melyek drágábbak és czélszerűtlenebbek a hasonló külföldi czikkeknél. Ilyen például egy nyári paplan, mely rendkívül keskeny voltánál fogva czélszerűtlen, s aligha fog vevőre találni 9 frt ára mellett akkor, mikor kellő szélességben 5—6 frtért vásárolhatunk olyanféle importált takarót.

Ép ily megrovás érheti a híres torontáli szőnyegeket; szépek, az eredetiség varázsa áll rajtuk, de oly magas árakat követelnek érte, hogy csak a legvagyonosabb osztályból számíthatnak vevőkre. Szabadka katrinczái valamivel olcsóbbak, de Csaba megint méreg drága. Igaz, hogy a jó csabaiak leginkább házi használatra szövik lepedőiket és abroszaikat; de nem kis fontosságú nemzetgazdasági esemény volna az, ha e kiválóan szép népipari czikkek forgalomba jöhetnének. — Talán azzal a nemes igyekezettel, melylyel gróf Zichy Jenő a torontáli háziipart felkarolta, hazánk többi vidékein is lehetne a fejlődés-képes szövőipar versenyképessé tétele érdekében valamit tenni.

6. A szövőiparon kívül más iparág nem volt érdemlegesen képviselve. Tudomásunk van róla, hogy a Maros-Vásárhely vidékén leginkább földmívelő asszonyok által font szatyrokat Bécsbe is tömegesen szállítják az élelmes kereskedők; ép így messze földön híresek a székelyek által font és varrott szalma-kalapok: és mégis ép úgy nem találtunk ilyféle készítményeket a kiállításon, mint a hogy teljesen nélkülöztük a berettyó-ujfalusi és szatmár-

megyei gyékényiparnak (szakajtók, szatyrok, kosarak) kiváló jelesnek ismert készítményeit. Ilyféleket csak Kalocsa vidékéről — (szalmafonást Gömörmegyéből is) találtunk. A gyékény- és szalmafonás mint egészen uj iparág e vidékeken ujabban igen szép lendületet vett.

A tolnamegyei kiállításból láthatjuk, hogy a selyemtenyésztés ujabban fejlődésnek indult hazánkban is.

Felsővidéken otthonos *czérna-csipke* készítményekből is keveset láttunk. Körmöczbányáról és Selmeczbányáról találtunk egy collekcziót; de a legtöbbet a Siposs és társa kassai kereskedőczég állította ki. Nevezett czég sokat tesz a felvidéki csipke-készítmények forgalomba hozatalára, panaszkodik azonban, hogy bár a nép kivált Urvölgy vidéken jót és sokat termel, a kereskedésben kelendőségük e készítményeknek nincsen, mert a nép igen régi, elavult és ízléstelen minták után dolgozik.

Tudomásunk szerint a csipke-készítés a legkevésbbé jövedelmező iparágak egyike; azért sem lehetségesnek sem kivánatosnak nem tartjuk, hogy hazánkban minél nagyobb területen otthonos legyen. De ott, a hol természet adta viszonyok következtében — más jövedelmezőbb keresetforrás hiányában — magától (úgy — a hogy —) kifejlődött, elhanyagolni nem volna szabad, sőt ápolni, fejleszteni kellene. Egy csipkevető iskola (olyanféle szervezettel mint a székely szövészeti tanműhely) talán segítene a bajon; új mintákra tanítaná legalább a csipkevetőket, és gondoskodnék a készítmények forgalomba hozataláról. (Az «országos házi-ipar-egyesület» szép feladatot teljesítene egy ilyen iskola felállításával.)

Figyelmet ébresztettek még a kiállításon a modori és Modorvidéki, valamint a szomolányi és Szomolányvidéki népies hímzések. E hímzések különösen eredeti mintáik által tünnek ki.

Ezzel befejeztük az I. csoport kiállításáról futólagos szemlénket. Terünk sem engedi, hogy több részletre térjünk ki. Azt említjük meg csupán, hogy a biráló bizottság ez osztálynál mindenek előtt a versenyképességet, gyakorlati rendeltetés és tökéletes kivitelt vette figyelembe, s különös érdemnek ismerte el az új iparág meghonosítását s a nagyobbszámú női munkás foglalkozta-

tását és kiképeztetését. — Aranyérmet nyert ez osztályban 22 kiállító, ezüstérmet 62, és bronzérmet 114 kiállító.

II. csoport.

Idő hasznosítása czéljából házi használatra készült kézimunkák.

E kiállítási csoport sok kiváló szép tárgyat tartalmazott ugyan, mégis fontosságban sokkal mögötte marad az első csoportnak. Azért csakis általánosságban és röviden emlékezünk meg róla.

Képviselve volt e csoportban a kézi-munkáknak csaknem minden neme, sőt képviselve volt a fafaragás és fafestés is, melyet eddig nem igen müveletek hölgyeink. Terünk nem engedi, hogy bővebben foglalkozzunk velük, csak annyit jegyzünk meg, hogy volt bizony e munkák között sok olyan is, mely rajzban úgy mint a színek összeállításában szemsértőnek volt mondható. Másrészt láttunk eleget, a melyek a nevezetesebb képzőintézeteink által kijelölt irányt követve, régi mintákat helyes rajzban és színvegyületben igen sikerült technikával mutattak be.

Említettük már, hogy kiválóan szép hímzéseket láttunk e csoportban. Most hozzátehetjük még, hogy a kiállított tárgyak jó részben e nemből kerültek ki; s mivel épen a hímzésben lehet a legművészibb alkotásokkal tündökölni és épen a hímzésben tünik ki legjobban az ízléstelenség: azért nem helyeselhetjük eléggé a biráló bizottság eljárását. A biráló bizottság ugyanis teljes szigorral arra fektette a fősúlyt, hogy nyilatkozik-e a bemutatott munkákban az eszthetikai érzék azon magaslata, melyet ma már Magyarország hölgyeitől teljes joggal várhatunk. A bizottság azon volt, hogy iteletmondása által a gyakorlatias foglalkozás terjesztésére s az ízlés nemesbítésére minél szelesebb körben hasson s épen ezért a birálatnál a következő kérdéseket tartotta szem előtt:

1-ször Van-e a tárgynak gyakorlatias alkalmazása.

2-szor. Szerencsésen vannak-e a minták választva.

3-szor. Megérdemli-e a tárgy a reá fordított fáradságot és munkaidőt.

4-szer. Tökéletes-e a tárgy technikai oldala.

5-ször. Az alkalmazott diszítések megegyeznek-e a tárgy természetével.

6-szor. Korrekt-e a rajz és van-e műérzék a színezésben.

7-szer. Van-e nemes felfogás a kompoziczióban és benne a diszítményrészletek arányban állanak-e egymással.

8-szor. Haladás, megállapodás avagy visszaesés észlelhető-e a tárgyakon.

9-szer. Hímzett képek egyáltalán nem vétetnek birálat alá, mert — eltekintve attól, hogy hímzéssel tökéletes képet alkotni a legnagyobb fáradsággal sem lehet — a birálati főirányelvek által követelt gyakorlatiasság és czélszerűség kellékeivel nem birnak.

10-szer. Hasonlag mellőztetnek a hajból, fűszerekből, hüvelyes vetemények magvaiból és halpikkelyekből készült képek, vagy ezzel rokon díszletek.

Daczára ezen szigorú birálati irányelveknek, a jury mégis 250 kiállítót talált az 1800 között a jutalmazásra érdemesnek. Mi ez arányt nagyon kedvezőnek találjuk s őszintén gratulálunk azoknak, kik a szigorú próbát megállották. Legyenek jövőre is buzgó zászlóvivői a gyakorlati iránynak s a műizlésnek!

III. csoport.

Iskolák.

A mily fontosnak ismertük el az I. csoport kiállítását nemzet-gazdasági szempontból, ép oly fontos a III. csoport kiállítása a pedagogia szempontjából.

Nem mondhatjuk az iskolák kiállítását kifogástalannak, tökéletesnek; de mindenesetre olyannak, mely várakozásunkat messze felülmúlta s a szemlélőt a kézimunka-oktatásra felvirúló «jobb-kor» reményével töltötte el. A legtöbb iskolánál feltaláltuk a tervszerűség és tudatosság jeleiti, a haladás legelső alapfeltételét.

Az iskolai kiállításokban külön helyen említjük fel az elemi iskolákat, a polgári és felső leányiskolákat, az ipariskolákat és a képezdéket. A biráló bizottság is ilyen osztályozás alapján itélte meg az iskolai kiállításokat, s minden iskolával szemben bizonyos

kérdésekbe foglalt követelményekkel lépett fel, s jutalmazásra csak azokat az iskolákat méltatta, melyeknél a biráló bizottság nagy többsége a felállított kérdésekre igennel felelt. Közöljük e kérdéseket első sorban azért, mert magukban véve is tanulságosak; de azért is, mert magunk is e kérdéseket tettük szemlélődésünk alapjául s igyekezni fogunk általánosságban kimutatni, mennyiben feleltek meg az iskolák a követelményeknek, és hol mutatkoznak nevezetesebb, orvoslásra váró hiányok.

E kérdések a következők:

I. Az elemi iskolákra nézve:

1. A kiállított munkák a gyermekek fejlettségi fokához mértek-e?
2. A házi szükségletekre tekintettel készültek-e?
3. Ízlésesek-e?

II. A polgári és felső leányiskolákra nézve:

1. A kiállított munkák mutatnak-e fel haladást és fejlődést az elemi iskolákkal szemben?
2. Fokozatosak-e?
3. Vont-e az iskola a tanítás körébe egy-két házi-ipar ágat?
4. Ízlésesek-e a kiállított munkák?

III. Az ipariskolákra nézve:

1. A tanított munkanemek a keresetforrásra szolgálhatnak-e?
2. A hazai viszonyokra általában és különösen a helyi viszonyok tekintetbe vétettek-e?
3. Nem mutat a kiállítás egyoldalú oktatásra?
4. A kiállított tárgyak versenyképesek-e?
5. Ízlésesek-e?

IV. A tanítónőképezdékre nézve:

1. A kézi- és házi-ipari munkákból lehetőleg teljes képet nyujt-e a kiállítás?

2. A tanítás rendszerében volt-e súly fektetve a különböző iskolák szükségleteire?

3. Ízlésesek-e a munkák?

Elemi, polgári és felső leányiskolák.

A fölsorolt iskoláktól a biráló bizottság nem követelt sokat. Azt gondolhatnók, hogy alig van iskola, mely a kiállításon meg mert jelenni s még csak a fentebbi követelményeknek sem tett eleget. Azt kell hinnünk, hogy a ki az egyes iskolák feladatát a munkatanítás terén ismeri s csak megközelítőleg igyekszik a tanterv értelmében járni el, az — legalább — a két első követelménynyel szemben, tévedésbe nem eshetik.

Az a körülmény, hogy tévedéseket e részben igen is vettünk észre, nevezetes dolgokra enged következtetni. Vagy nincs a kézimunka-oktatásra nézve kötelező tanterv, vagy nem törődik senki vele, hogy a tanterv értelmében történik-e a kézi munka-oktatás vagy sem. — Tantervünk hiszen volna; de bizony azt kevesen tartják magukra nézve kötelezőnek, mert vajmi ritkán kérik a tanítónőktől a munkaoktatás eredményét a tanterv értelmében számon; s mert nagyon kevés iskolafentartó hatóság van a mely a kézi munka-oktatással érdemesnek tartaná bibelődni. A tanítónők pedig érezve, hogy minden felelősség — és minden dicsősség — a kézi munka-oktatásban nekik jutott osztályrészül, nagy buzgalommal látnak a tanításhoz, és épen e buzgalom következtében követnek el igen sok hibát.

Az alább közlött észrevételek — melyeket más alkalommal is szerencsések voltunk már elmondani a legkiválóbb iskolák kiállításában is észlelhetők. Mindamellett elmondhatjuk, hogy kiállításon megjelent iskolák nagy része felülemelkedik a középszerűségen s feltünő haladást mutat a tökéletesedés felé. Azonban ezek az iskolák az összes magyar- és erdélyországi iskoláknak csak csekély töredékét alkotják — s épen azért a kiállításon szerzett tapasztalatok nem nyújtottak a magyarországi kézimunka-oktatás állapotáról eléggé hű és teljes képet.

Álláspontunk megvilágítására kiemeljük mindenek előtt, hogy a kézimunka-oktatásnak két szempontból tulajdonítunk fontosságot. Fontosnak tartjuk, mert az életben kiválóképen szükséges ismeretekre és ügyességekre juttatja a gyermekeket; de ép oly fontos nevelési eszköznek ismerjük el. Az orsz. nőipar- és kézimunka-kiállításon is különösen arra fordítottuk figyelmünket az egyes iskolák megtekintésénél, hogy a bemutatott kézimunkák készítésénél az életben hasznavehető ismerettel gyarapodott-e a gyermek, s hogy a munka helyes irányban hathatott-e nevelőleg a gyermekre?

E szempontoknak megfelelőleg szembotránkoztatónak tüntek fel némely iskola kiállításában a tökmagból készült kosarak, gyapjúfonálból készített kanári-madarak, a tálczákra és asztaltakarókra alkalmazott berlini pamutrózsák s más efféle pénz- és időpazarló hasznavehetetlen kézimunkák. Az effélék nyílt tanúságot tettek elmaradottságunk mellett; szerencsére aránylag nem nagy tömegben jelentek meg, s így nem az általános, csak egyes munkatanítók elmaradottságát hirdetik.

Általában a kiállítás az itt felemlített néhány szomorú kivételt leszámítva, azt a benyomást tette ránk, hogy az iskolák jó részben tudják mit kell tanítaniok. Legalább a legtöbb iskolánál törekvést láttunk czélszerűnek ismert, házi használatra alkalmas munkák előállítására. Csak egy-két iskolánál tünt fel az a hiábavaló erőlködés: többet mutatni, vagy már a népiskolában is szakszerű munkaoktatást nyújtani.

A látszatra, mutatósságra való törekvést megrovás alá se veszszük; ez önmagát ítéli el. Nem hagyhatjuk azonban említés nélkül azon dicséretesnek látszó és mégis káros törekvést, a szakszerű, s ép ez által egyoldalú munka-oktatásra. Bármint helyeseljük is magasabb oktatási intézetek azon igyekezetét, hogy egyes munkanemekben önállósítsák növendékeiket, nem tarthatjuk ezt megengedhetőnek az elemi oktatás fokán. Itt még nem a gyermek keresetképessé tétele, hanem többoldalú képzése a czél. A hasznossági elvnek nem szabad feláldozni azt a fontos nevelési eszközt, melyet a munka-oktatás ad az iskola kezébe. Elitélendőnek tartjuk

tehát azt az irányt, melyet a kiállítás alkalmával itt-ott feltünni láttunk, mely az elemi iskolákat a kereseti műhelyekkel téveszti össze. Az elemi iskolának nem lehet feladata egy-két munkanemben tökéletes kiképezést adni — ebben a tanulók zsenge kora is akadályozza — de minél több, az életben hasznavehető munka elemeivel kell a gyermeket megismertetnie, hogy ügyessége többoldalúlag míveltetvén, a szükséghez képest bármely munkanemben való továbbképzésre alkalmassá váljék.

Ugyanezt mondhatjuk a polgári és felső leányiskolákról is, melyek tananyaga csupán ismétlését, kibővitését és tökéletesítését képezheti az elemi iskolák tananyagának.

Az iskolák kiállításán tehát — mint a fentebbiekből is kivehető volt — két irányban láttunk tévedést a munka-oktatás anyagát tekintve. A kiállítók egy kis része egészen hasznavehetetlen munkanemek tanítására vesztegeté az időt, más része hasznavehető dolgokra tanítá ugyan növendékeit, de az iskola hatáskörét részben túllépte az egyes munkanemek szakszerű oktatása által, részben nem oldotta meg az iskola feladatát, nem juttatván a növendékeket mindazon ismeretek birtokába, melyek már az elemi munka-tanítás fokán is nélkülözhetlenek.

Ilyen tévedéseket azonban — mint föntebb is említettük — a kiállításon bemutatott iskolák kis részénél találtunk csak. Sokkal általánosabb volt a hiba, a melyet a tanítás módjára nézve észleltünk.

A készen bemutatott kézimunkákból fölötte nehéz a munka-oktatás módszerét megitélni. Mégis úgy tetszik nekünk, nem egészen alapnélküli az az állításunk, hogy mind az elemi, mind a polgári és felső leány-iskolák kiállításában legtöbb hiányt épen a munka-oktatás módszere mutatott. Még azok az iskolák is, a melyek helyes tapintattal választották meg az oktatási anyagot, sokszoros tévedésbe estek az anyag feldolgozását tekintve.

A munka-oktatás pedagogiai hatásának leginkább abban kell nyilvánulnia, hogy a növendék a munkálkodást megszeretve szívesen dolgozó munkás növé váljék. Ez a hatás azonban csak abban az esetben mutatkozik, ha a gyermek munkájának korán

sikerét látja, ha a munka előtte soha sem válik unalmassá, soha fárasztóvá, s erejét soha felül nem múlja. A kiállításon szemlélt munka-mutatványok nagy része azonban olyan, melynek készítése közben gyakran kellett a gyermeket a sikertelenség érzetének lankasztania, gyakran válhatott előtte a munka unalmassá, fárasztóvá, s gyakran mulhatta felül erejét. Ilyen nevelési szempontból káros, a munka-oktatás erkölcsi értékét veszélyeztető érzetet kelthettek a gyermekekben a kiállításon bemutatott kötött, horgolt, hálózott, hímzett s más efféle «mintaszalagok».

A minták készítése a kézi-munkák «abc»-je, ez kétségtelen; s csak az lesz ügyes a kézimunkákban, a ki a látott mintákat utánozni, átalakítani s a megfelelő helyen felhasználni tudja. Az is bizonyos, hogy a kötés, horgolás, hálózás és hímzés az elemi iskolák tanítási anyagát képezik, s ennek elemeivel az elemi iskolai növendéknek meg kell ismerkednie; mivel pedig oly sok felhasználható tárgyat, mint a hányféle mintát gyakorlat kedveért utánoznia kell, már az idő rövidsége miatt sem készíthet: kétségtelen, hogy a gyermeknek mintákat is kell készítenie.

Ebből azonban épen nem következik, hogy egy-egy növendék 2—3 méter hosszú «mintaszalagot» készítsen, melyben néha 20—30, sőt 40 minta is van egymás végtibe kötve, vagy horgolva, s melynek elkészítése legalább is egy fél iskolai év tanítási idejét veszi igénybe. Ha elgondoljuk, hogy egy fél esztendőn át nap-nap után, minden tanítási órán keresztül ugyanazt a minta-szalagot veszi a gyermek kezébe, s hiába sohajtozza, hogy munkájának egyszer már végére érjen, könnyen elképzelhetjük, hogy a gyermek változatosságot szerető természete nyügnek, tehernek tekinti a «munka-órát»; melytől lehetőleg szabadúlni, s a melyet fecsegése és feszengése által lehetőleg megrövidíteni vágyik.

A minták készítésének leghelyesebb módja az, a mely a budapesti VI. ker. tanítónőképezde igazgatója Zirzen Janka, az általa az iskolák számára összeállított, s a kiállításon ez alkalommal is bemutatott «Mintakönyvben» mutatott példát. (Örvendve láttuk, hogy néhány iskola már követi a jó példát.) E munkakönyvben bemutatott fokozat szerint a növendék nem köt, vagy

horgol, vagy hálóz egész esztendőn át, mint a hogy ez a kiállítás tanúsága szerint a legtöbb iskolában gyakorlatban van, s egyáltalán nem készít «minta-szalagot», hanem a minták készítését hasznos tárgyak készítése váltogatja; sőt az egyes munkanemek is egymást felváltva képezik egy-egy tanév oktatási anyagát.

Az eljárás, a melyet a tanítónőnek az anyag ilyen feldolgozása mellett követnie kell, a következő: minden mintát, melyet a gyermekkel utánoztatni akar, külön-külön kis négyzet-alaku darabkákban készített el. Így ha nem is minden órán, legalább minden második órán meg van a növendéknek az a gyönyörűsége, hogy valamit elkészített, befejezett; s érdeklődése, tanulásvágya egy újonnan kezdett mintadarab által keltetik fel. Sőt mivel az előbbi kis minta egy teljesen befejezett egészet alkotott, anélkül, hogy állhatatlanná, kapkodóvá tennők a gyermeket, bízvást kezdhetünk vele másféle munkát, a melyen a tanúlt mintát alkalmazhatja, felhasználhatja.

Természetes, hogy azon tárgyaknak, melyeket ilyenkor a gyermekkel készíttetünk, nem szabad fölötte nagynak, sok munkát igénylőnek lenni, mert ez a növendék türelmét, munka-kedvét lankasztja. Pedig épen ilyen munkákat találunk tömegesen a kiállításon. A horgolt paplanok, hímzett pongyolák s más effélék felülmúlják a kis gyermek erejét, s a tanítónőt legtöbbször arra kényszerítik, hogy a kicsinyeknek segítségére legyen, nekik, helyettük dolgozzék.

Ezt az eljárást már abban az esetben is el kellene ítélnünk, ha azonkivűl, hogy a gyermeket a folytonos gyámolítgatásra rászoktatja, más erkölcsi rontó hatása nem volna is. Pedig van. Az így, a tanítónő segítségével, készűlt munkák a gyermek neve alatt kerülnek a kiállításba, a gyermek neve alatt szerepelnek a szülők előtt, s a gyermeket a mások ámítására, a szemfényvesztésre rátanítják.

Csak a gyermek erejét felül nem múló munka képes a gyermekben a munka-kedvet felébreszteni, a gyermeket az önálló munkálkodás, a siker kedves érzetének gyönyörűségében részesíteni. De épen így csakis a munka-nemek kellő változtatása

képes e kedvet ébren tartani, fokozni. A gyermek kössön, horgoljon, varrjon, hímezzen ne csak egy-egy iskolai évben, hanem az egész iskolai folyam alatt, épen úgy, mint a hogy ír, olvas és számol iskoláztatási idejének minden esztendejében, Csak ez által válik lehetségessé, hogy minden munka-nemnek gyakorlatában maradjon, hogy mindenikben fokozatosan előbbre haladjon s egyikre se unjon rá. Ezt a változatosságot azonban világért sem szabad úgy értelmezni, mint a hogy — a kiállított munkák után ítélve — sok iskola értelmezte, egy és ugyanazon osztályból egyik gyermektől csak kötést, a másiktól csak horgolást — s így tovább — mutatván be.

A munkának, a haladásnak az életben is a legfőbb rugója a verseny. A tanítónak a versenyt az iskolában ügyes pedagogiai tapintattal kell a gyermek érdekében felhasználnia; sem elhanyagolnia, sem túlfejlesztenie nem szabad. Már pedig, bár a gyermekek ugyanazon idő alatt más-más munkát végeznek, a verseny lehetetlenné van téve. Az ösztön, a vágy él a gyermekben a versenyre, s kielégítést nem nyervén, elkeseredést és irígységet, más részt lenézést szül, a mely ismét sok rosz érzésnek válik okozójává. Ennek elejét veheti a tanítónő s a versenyt a leghelyesebb irányba terelheti, hogy ha egy osztály növendékeivel egy időben egy és ugyanazon munkát végezteti.

Ezért nem kell a munkaoktatásnak chablonszerűnek lenni; így válik azonban ügyes vezetés mellett egyöntetüvé, összhangzatossá. Mert hisz péld. ugyanazt a horgolt, kötött erszényt más-más mintával lehet készíttetni, s hasonlóképen járhatunk el egy harisnya, egy kötény, vagy bármely ruhadarab készítésénél.

Még egyet. Szerettünk volna a kiállításon a tanítónők részéről több önállóságra valló munkát látni. Nem értjük ez alatt a tanítónők munkamutatványait, hanem azt, hogy a növendékek munkáin a tanítónők tervezésének, egyéni ízlésének nyomát szerettük volna felfedezni. Azonban, tisztelet a kivételeknek, a legtöbb iskolánál a díszesebb tárgyak külföldről behozott «kezdett munkák» egyszerű kiegészítéséből, befejezéséből állottak. Hogy számíthatunk így arra, hogy a tanítónők a munkák készítésénél a nemzeti diszí-

tési motivumokat fejleszteni, ápolni fogják. Hogy reméljük, hogy a kezdett munkákért évenként külföldre vándoroló tetemes összegeket megtakaríthassuk? Vajha egy legközelebbi kiállítás alkalmával e tekintetben is oly örvendetes haladást tapasztalhatnánk, mint a tanítási anyag megválasztását illetőleg a bécsi világkiállítás óta.

Nőipariskolák.

Nőipariskolák nem jelentek ugyan meg nagy számmal a kiállításon — összesen 12 ilyen intézetre találunk a tárgymutatóban — de mutatványaik által nagyban emelték a kiállítás fényét és érdekességét.

Első helyen kell ezek között *a pozsonyi ipartanítónőképezdét* említeni, nem csak azért, mert a kiállításon úgy mint egész Magyarországon egy maga áll e nemben, de azért is, mert készítményei korrekt és ízléses voltuk miatt igazán kitűnőek. Különös dicséret illeti ez intézetet azért is, mert minden munkanemhez rajzban vagy írásban a szükséges gyakorlati és módszertani utasítást is bemutatta, s több új iparágat mint pl. a vállfüzőkészítést stb. honosított meg.

Életrevalóságának kiváló jeleit adta a kiállításon *az orsz. nőipareggyesület budapesti nőipariskolája is.* Ezen iskola gyakorlatiasságáról élénk tanúságot tesz az a körülmény, hogy az intézet számot vetve a fővárosi helyi körülményekkel, a fehérneműkészítés tanítására különös gondot fordít; az iskolában készített s a kiállításon bemutatott fehérnemüek valóban páratlan szépek.

A többi ipariskolákról csak annyit jegyzünk meg, hogy a mértéket, melyet a biráló bizottság rájuk alkalmazott, mind megütötték. Csak a *Vidéky János* igazgatása alatt álló *iparrajziskola női osztályáról* kell még külön is megemlékeznünk, mely megmutatta, hogy a női keresetforrás számára hazánkban egy új iparágat tudott teremteni: *a porczellán- és majolika-festést.* Kívánjuk, hogy az a fényes siker, melyet az iskola rövid fennállása óta kivívott, tartós és a női munkaképesítésre áldásos legyen.

Tanítónőképezdék.

A hat állami tanítónőképezde közül öt jelent meg a kiállításon. A budapesti VI. ker., a budai, a kolozsvári, a pozsonyi és a szabadkai. A felekezetiek között különösen a budapesti, az angolkisasszonyok kath. tanítónőképezdéje méltó a felemlítésre.

Őszintén mondhatjuk, hogy mindenik tanítónőképezde arról tett a kiállításon tanúságot, hogy a kézimunkaoktatás terén nem csak teljesen betöltik a reájuk mért feladatot, de a kézimunkák fejlesztésében, egyes iparágak meghonosításában s a nemzeties ízlés terjesztésében vezérszerepet visznek hazánkban. Alig-alig tudjuk az elsőség koszorúja melyiket illeti, mivel egyik egyben, másik másban kitünő. Részünkről a pozsonyi tanítónőképezde kiállítását ítéltük volna a legkiválóbbnak, a mennyiben a kézi és háziipari munkákból nemcsak a legteljesebb, de egyszersmind a legrendszeresebb gyüjteményt is mutatta be, ha a budapesti VI. ker. tanítónőképezde kiállításában ott nem találtuk volna a «Kézimunkák mintakönyvét», mely kitünő módszertani utasítást képez az elemi és polgári iskolák tanítónői számára.

A bíráló bizottság is érezte ezt, s azért a bírálatnál alig is tett különbséget a tanítónőképezdék között, hanem csaknem valamennyit a legmagasabb jutalomban részesítette.

IV. csoport.

Minták és mutatványok a régibb hazai női kézimunkákból.

A legnagyobb érdeklődés vezetett bennünket a IV. osztály kiállításához. Különös fontosságot tulajdonítottunk e kiállítási csoportnak, mert reménylettük, hogy e csoport a nemzeti irány megkedvelésére a nemzeti diszítési motivumok alkalmazásba vételére sokat fog hatni. Azt hittük, hogy hazánk minden vidékéről begyült ilyféle mutatványokat lesz alkalmunk együtt gyüjteményes kiállításban szemlélni. Ebben a feltevésünkben fájdalmasan csalódtunk. Találtunk ugyan sok becses régiséget, sok kiváló szép mintát, de többnyire a vidéki bizottságok kiállításában szétszórva, csak kis

része volt e csoport kiállítási tárgyainak egy helyre gyüjtve, s bizony sok fáradságunkba került, míg megközelítőleg teljes képét nyertük a beküldött anyagnak.

Így is tanulságosnak találtuk és nagy örömmel néztük végig e csoportot. Láttuk, hogy nem vagyunk szegények eredeti magyar mintákban. Egyes kiállítók különösen szép és gazdag gyüjteménynyel igazolták ezt. A legkiválóbbak e gyüjtemények közül a Zsolnay Teréz, Zareczky Amália, Szivák Imréné úrnőké és Bubics Zsigmond apát és Ipolyi Arnold püspök uraké. A deési vidéki bizottságban feltünést keltett a ref. egyház tulajdonát képező 1650-ben készült himzett asztalterítő; a fehérvári vidéki bizottságban említést érdemelnek Szögyényi Julia és Nedeczky úrnők múlt századbeli himzései; a győri bizottságban Nirnsee Ferenczné, és özv. Merschich Ignáczné úrnők régiségei, stb., stb.

Terünk nem engedi, hogy az egyes vidéki bizottságokban szétszórva bemutatott — noha nagyon becses — régi minták s kézimunkákról egyenként megemlékezzünk. Azok egyszerű felsorolása által pedig távolról sem jellemezhetjük értéküket. Azért e helyütt csak affölött érzett őszinte örömünknek adunk kifejezést, hogy e minták egy része a kiállítás bezárta előtt közkincscsé válik. Sajnos, csak egy része. A kereskedelmi ministerium ugyanis nagylelkűleg gondoskodott arról, hogy a legkiválóbb minták közül mintegy 50—60 fototipia által megörökíttessék. Mint halljuk — s ez a kiváló becsű mintagyüjtemény értékét rendkívül fogja emelni — Koller tanár vállalkozott a minták kiszínezésére is. E részben ezúttal nincs más kívánságunk, mint hogy a könyvpiaczon csekélyebb árral jelenvén meg a mű, minél nagyobb számú érdeklődő által megszerezhető legyen, azaz: hogy a minták elterjedésének azok drágasága útját ne állja.

V. csoport.

A női kézimunka segédeszközei, gépek, minták.

Őszintén szólva, ez volt a nőiparkiállításnak legszegényesebben képviselt csoportja, melyet még az sem volt képes gazdagabbá tenni, hogy e csoportban külföldiek is állíthattak ki.

A külföldiek — úgy látszik — nem igen érdeklődtek a magyar nőiparkiállítás iránt, magyar készítménynyel pedig e nemben vajmi kevéssel dicsekedhetünk.

Mindössze hat kiállítóval találkoztunk itt, kik közül kettő — Aigner Lajos és Ottó Herman — magyar, a többi külföldi. Ottó különböző varró gépeket mutatott be; Aigner az országos nőiparkiállítás végrehajtó bizottsága által a nagy közönség figyelmébe ajánlott himzésmintákat, köztük a «Nemzeti Nőnevelés» kiadásában megjelent «Magyar háziipardiszítmények» olcsó kiadását. A külföldi kiállítók közül legérdekesebbek voltak a Schmiedt testvérek (München) szép himzésmintái. Kár, hogy a jóhírű czég több és újabb mintákat nem mutatott be. A most kiállítottakat már többször volt alkalmunk látni a nevezett czég utazó ügynökeinél.

Ezzel végére értünk — nem a mondani valóknak, mert a kiállitásról még sokkal többet lehetne mondani — hanem a szemlélődéseink közlésére kiszabott helynek. Mindamellett alkalmat veszünk a nőiparkiállítás fényes sikereért a végrehajtó bizottságot, különösen a kezdeményező nőiparegyletet e helyütt is üdvözölni. Őszintén szólva lehetetlen be nem ismernünk, hogy ez *első kísérletnek* a legvérmesebb reményekkel sem várhattuk nagyobb sikerét, szélesebb körre terjedő hatását.*

A nőiparegylet megmutatta erkölcsi erejét, a kiállítás nagy munkájának keresztülvitelében. Kívánjuk, hogy a női ipar és a női keresetképesség fejlesztésére tett minden lépését hasonló siker koronázza jövőben is.

Sebestyénné Stetina Ilona.

* Épen midőn e sorokut írjuk, jutott tudomásunkra, hogy a Gelléri Mór által szerkesztett «Jelentés a nőiparkiállításról», már megjelent és szerzőnél — sugárút 60. szám — megrendelhető. Ajánljuk azoknak, a kik a fentebbiekről bővebb tájékozást kívánnak szerezni.

KÖNYVISMERTETÉS.

I.

Az iskolázás jelene Angolországban. A vallás és közoktatás. ügyi m. k. miniszterhez intézett jelentés. Irta : Felméry Lajos, a kolozsvári m. k. tud. egyetemen a neveléstudomány ny. r. tanára. Első kötet. Budapest, 1881. Aigner Lajos bizománya. Nagy 8. r. Ára 1 frt 80 kr.

Folyóiratunk egyik régebbi számában közöltük Felméri Lajos fentebbi munkájának előfizetési fölhivását, a könyv tervezetével és tartalommutatójával együtt. Sőt a szerző szívessége abba a szerencsés helyzetbe is juttatott bennünket, hogy többszörösen is közölhettünk mutatványt munkájából, mialatt az sajtó alatt volt. A múlt iskolai év végén megjelent a nagy érdeklődéssel várt könyv első fele; ez az angol népoktatási viszonyokat ismerteti, míg a legközelébb megjelenendő második kötet az angol közép- és felső oktatással foglalkozik.

Felméri Lajos könyve örvendetes gyarapodására szolgál pedagógiai irodalmunknak, a mely épen az e fajta eredeti munkákban annyira szegény. A tárgy, a melylyel foglalkozik, tőlünk messzeeső, idegen és mégis oly közelről érdekelhet bennünket.

Az angol közoktatási viszonyokban sok oly tanuság rejlik, a melyet mi nagyon is hasznunkra fordíthatunk. E könyv becse főképen abban rejlik, hogy e tanuságokra mindenütt figyelmezteti is az olvasót és sok-sok helyen az angol iskolázást ismertetvén, hol a sorok között, hol a sorokban egyúttal a mi közoktatási viszonyainknak mintegy birálatát nyújtja. A szerző teljesen ura annak az anyagnak, melyet feldolgoz ; alapos és széleskörű elméleti műveltséggel józan, gyakorlatias felfogást párosít. Nem könyvek után be-

szél hanem tapasztalatból. Ezért leirásai, elbeszélései, ismertetései elevenek; megjegyzései találók; nézetei, következtetései meggyőzők. Ha a részletezésekben néhol meszebbre is megy kelleténél és érdekeltségünket itt-ott fárasztja is; azért sehol sem homályos, soha sem unalmas; mindig tanuságos. Azt hisszük, kevés pedagógiai munka jelent meg irodalmunkban, a melyet az a ki a közoktatás ügyén akár elméletben akár a gyakorlatban műveli, több haszonnal forgathatna mint a szóban forgót. Ha közoktatásunkat virágzásra akarjuk juttatni, ma már alig tehetjük — elmaradásunk koczkáztatása nélkül — úgy, hogy ha a külföld hasonló viszonyainak tanulmányozásától elzárkózunk. A külföldi iskoláztatás megismertetésére pedig sok oly munkát kivánunk mint Felméri Lajosé. *Tájékozzuk magunkat a felől, hogy mit tesznek a nálunk előbbre haladott nemzetek, s tanulmányozzuk saját multunkat.* Fejlődésünk csak igy lehet egészséges, gyors és biztos. Ily értelemben az előttünk fekvő könyv meg Molnár Aladárnak és Kis Áronnak a hazai közoktatás multját ismertető munkái mintegy kiegészitik egymást. Bőterméső esztendő az olyan, a mely három ilyen munkával ajándékozta meg irodalmunkat.

A könyv tartalmának részletes ismertetésére nem terjeszkedhetünk ki; de nem állhatjuk meg, hogy utolsó fejezetét, melyben a szerző, művének hazai viszonyainkra alkalmazott tanuságait összefoglalja, ne közöljük.

I. *Népiskoláinkból* el kell távolítanunk — úgymond — mindazokat a tárgyakat, melyek túlterhelésöket okozták. Az irásra, olvasásra és számvetésre essék a népiskolai oktatás fősúlya. E három tárgy között ismét az olvasásé legyen a főszerep, mert azoknak a tárgyaknak nagy részét, melyeket az elemi iskolákba bevittek (történelem, természetrajz, honpolgártan stb.) a végre szerkesztett kitünő olvasókönyvek útján lehet legsikeresebben tanitani. A népiskolai olvasókönyv az értelemgyakorlatok klasszikus műve tartozik lenni, melyben a gyermek megtalálja mindazokat az ismeretelemeket, melyek tudásvágyát kielégitik, értelmét nyitják, látókörét bővitik és egyszersmind szellemi növekedését eszközlik. — Az ipart, melyben a tanulók fejletlen értelmi- és

izomrendszerök miatt úgy is kevésre vihetik, hagyjuk ki a népiskolából; ellenben az összes iparágak ősanyját és dajkáját, a rajzot annál nagyobb figyelemmel tanítsuk. A gyakorlott szem és művelt értelem az a tőke, melynek a volt népiskolás az életben legtöbb hasznát veheti.

II. Határozzuk meg az évi iskolába menés számának minimumát s csak oly növendékeket bocsássuk vizsgálatra és sorozzuk az iskolábajárók közé, kik legalább annyiszor jártak föl az iskolába.

III. *Polgári iskoláink* nagy baja, hogy még nincsenek oly társadalmi rétegeink, melyeknek rájuk főszükségük lenne és e miatt népességök jobbára a társadalmi rétegek — és az iskolák hulladéka. Nagyobb nyomorúsága ez iskoláknak a tantárgyak encyclopaediája, mely a tanulók elméjét ellapítja. Az angoloknál a mathezisre és a természettudományokra jut az idő oroszlánrésze; nálunk mindenre jut hetenként egy-egy csipetnyi idő. Ők néha egy-egy tantárgyat darabolnak fel; mi az időt aprózzuk el. Náluk a természettudományi tantárgyak három negyedrészben gyakorlatból, nálunk könyvmunkából állanak. Ők csak hazai történelmet tanítanak; nálunk a hazai történet szerényen meghuzódik a világtörténelem elől stb. Összehasonlításkor szembeötlő az ellentét szervezetben és eredményben egyaránt. — Az angol polgári iskolában a tantárgy felényivel kevesebb s az eredmény legalább is háromszorta több. A javításra és javulásra első lépés a tantárgyak redukciója és a megfigyelés erélyét keltő és edző módszerek (pl. természettanban, vegytanban stb.) meghonosítása.

IV. *Tanítónevelő-intézeteink* emelésére leghathatósabb reformok a következők lennének: 1. a felvételi mérték olyatén emelése, hogy pl. a tanítónevelő intézetekbe is kivétel nélkül csak felső népiskolát végzett növendékeket vegyenek föl; 2. ez intézetek nevelő hatása és tanulni tanítása szempontjából halaszthatatlanúl apasztanunk kell a tantárgyak számát, különösen mellőzendő a világtörténelem, a nevelés történelme. Ez utóbbi helyett egy alapvető philosoph-nevelő művének rendszeres tanulmányozása, — valamint a magyar irodalom egész körének felölése helyett osztályonként egy nevezetesebb korszakba eső irodalmi művek beható

tanulmányozása jőne. Szakítsunk az encyclopaedikus tanrendszerrel a természettudományok körében is. Ne a tudás anyaga, hanem a szellem erélye legyen tanítónevelésünk czélja. A mostani rendszer a szellemet a fiahordó szerepére kárhoztatja, röghöz köti; a javasolt irányú rendszer ellenben rugalmassá teszi és bármely ismeretkörben való haladását és ekként önállását biztosítja; — 3) a tanításra jogosító (tanképesítő) vizsgálatokon elengedhetetlenül szükséges az *egységes mérték*, mert csak azzal lehet a néptanítói kar alkalmas müveltsége iránt megnyugvást szerezni. E végre okvetetlenül szükségesnek tartom egy (vagy ha ez intézetek félelmesnek tartanák a teljes központosítást), legfeljebb három-négy országos vizsgáló bizottság felállítását, melyeknek a legkiválóbb tanfelügyelők, és ez intézetektől egészen független szakférfiak lennének tagjai. E bizottságok, a lehető egységes eljárás szempontjából, a közoktatási minisztérium szakbiztosaival egyetértőn állapítanák meg a vizsgálati kérdéseket. A vizsgálatok legalább is háromnegyedrészben irásbeliek lennének és a dolgozatokat a bizottság tagjai birálnák meg. E bizottságok a vizsgálatok eredményét tapasztalataikkal együtt a m. k. közoktatásügyi minisztériumhoz küldenék, mely azokat évi jelentéseiben közölhetné.

V. *A tanfelügyelői állást* oly egyénekkel kell betölteni, a kik egyetemi tanfolyamot is végeztek; hogy azonban a néptanítók se legyenek e pályától elzárva, számukra e hivatalra jogosító vizsgálatokat kellene berendezni. E hivatal betöltésére nem elég a népiskolai munkában való jártasság; általános müveltséggel kell azt kiegészíteni, mert a tanfelügyelő az iskoláknak nemcsak vizsgálója, de egyszersmind az iskolai munka ellenőre, a hanyag tanítók szigorú birója és a szorgalmasak lelkesítője tartozik lenni.

VI. A tanfelügyelő ne legyen többé háromnegyed részben adminisztrator; hanem leginkább iskolavizsgáló. Iskolalátogatása eredményeiről legalább is minden két évben a magyar kir. közoktatási miniszteriumnak tegyen jelentést, melyben lelkiismeretesen és részletesen legyen feltüntetve az illető vidék népiskolájának nemcsak statisztikai, hanem értelmi színvonala, sőt erkölcsi arczulata is. Csak is az ily jelentésekből és azoknak a közoktatási

miniszterium által való közzétételéből itélhetni meg legbiztosabban a népiskolázás színvonalának emelkedését.

VII. A népiskolai munka lehető egységes ellenőrzésének biztosítása végett szervezkedjenek a tanfelügyelők két vagy három testületté, melyek évenként egyszer vitassák meg azokat a kérdéseket, melyek a népiskolák életével, munkájok értékével és annak egy nyomon járó becslésével a legszorosabb kapcsolatban állanak. Eként nemcsak a vizsgálati mérték lenne lehetőleg egy a népiskolákban; de egyszersmind a tanfelügyelői kar erkölcsi értéke és tekintélye, sőt a nemzetnek bennök és munkájokban való feltétlen bizodalma is megteremtetnék, a mi kétségkívül elsőrendü kellék a népoktatás vezetőinél.

VIII. Az összes népoktatási intézetek tanítási módszerének gyökeres javítására igen hathatós eszköz lenne, ha hazánk legkiválóbb szakférfiai egy társulatot alakitanának az angol nép- és középiskolai tankönyvirodalom legkiválóbb termékeinek lefordítása és átdolgozása végett. Így a legjobb leszorítaná a cselejtest; a meglevő tankönyvek méltó társakat kapnának, sőt e könyvek a néptanítónak minden póttanfolyamnál hangosabban beszélő és szakadatlanúl helyes utmutató barátjai lennének.»

II.

A magyar népiskolai tanítás története. Irta Dr. Kiss Áron. I. füzet. Budapest, Franklin-Társulat, 1881. Nagy 8-adr. 13 és háromnegyed iv; ára 1 frt 20 kr.

A Franklin-Társulat kiadásában megjelenő, *Dr. Kiss Áron* és *Péterfy Sándor* által szerkesztett „**Tanitók Könyvtára**“ czimü vállalatban* újabban ismét egy tartalmas füzet jelent meg. Ez Dr. Kiss Áronnak «A magyar népiskolai tanítás története» czimü munkáját, illetőleg e munkának eddig megjelent első felét tartalmazza.

* Eddigelé megjelent belőle 3 füzet:
1. Gyakorlati tanítások.
2. Nyelvtudományi értekezések. Ára 60 kr.
3. Az itt ismertetett mü.

Kiss Áron körülbelől egy évtized óta foglalkozik a magyar népiskolai oktatás történetével, s idevágó szorgalmas kutatásainak eredményéül számos jeles dolgozatot adott már ki részint a Néptanítók Lapjában, részint pedagógiai kézikönyveiben. A most említett munkában szerves egészszé foglalja össze előbb egybegyűjtött adatait, s a magyar tanítói kart igen becses könyvvel ajándékozza meg,

Munkájának I. részében megismertet bennünket népiskoláink jelen álláspontjukra való kifejlődésével. Látjuk ott ez intézménynek első kezdeteit a reformáczió kora előtt, terjeszkedését a vallási viták korában, az állam által való első szervezését Mária Terézia királynőnk alatt, további izmosodását le egész Eötvös koráig, s végre az 1868-iki közoktatási törvény keletkezését.

A II. rész nevelési irodalmunk történetét foglalja magában. Összegyűjtve s rendszeresen csoportosítva találjuk itt pedagógiai íróinkat, kezdve a XVII. századtól le egészen korunkig. A szerző nemcsak életiratot ád az egyes írókról s munkáikat nem pusztán fölemlíti, hanem megismertet bennünket a munkáikban fejtegetett elvekkel, s a mennyiben e munkák külföldi behatás alatt jöttek létre, kimutatja a bennök foglalt neveléstani elveknek a külföldi pedagógiai irodalmakkal való egybeköttetését, azokhoz való viszonyát. Nem egy elfeledett jeles pedagógusunk emlékét éleszti fel szerzőnk könyvének e részében.

E kalauz útmutatása mellett végig járhatjuk most már nevelési irodalmunk nem épen szegény határát, s meggyőződhetünk a felől, hogy nevelési bölcseségért nem kell minden perczben külföldi irodalmakhoz futkosnunk; találunk itthon is elég jóravaló anyagot, s mindenek fölött olyat, melyben a nevelési bölcseség a mi sajátszerű nemzeti egyediségünkre van alkalmazva, — a melyet, mert magyar ember eszén keresztül jutott hozzánk, mi jobban megérthetünk, mint a külföldit, s a melyet azért is nagy becsben kell tartanunk, mert a *miénk*.

Napjainkban sokszor halljuk azon feljajdulást, hogy csupán a magyar nyelv tudása nem elegendő segédeszköz a magyar embernek arra, hogy a tudományban magát középszerűleg is tájé-

kozhassa. Bár az idegen nyelvek tudásának hasznát józanúl senki sem tagadhatja: mégis ki kell mondanunk, hogy az a feljajdulás a nemzeti önérzet igen nagy mértékben való megfogyatkozásának a jele, s még egy másik körülményé, hogy t. i. a külföldi után való kapkodásban nem ismerjük kimerítően saját tudományos irodalmunkat. Kiss Áron jelen műve, pedagógiai tudományunkat illetőleg, e hiban akar segíteni, midőn nagy szorgalommal, az úttörő fáradozásaival állítja elénk nevelési irodalmunk fejlődését.

Munkájának III. részében, melynek megjelenését nagy érdeklődéssel várjuk, a népiskolai tantárgyak methodikájának történetét fogja szerzőnk feltüntetni.

Azt hiszszük, nem lesz érdektelen, ha mutatóúl közlünk itt e műből egy kis szakaszt, egy elfeledett pedagógusunk: *Lesnyánszky András* életét és működését.

«Lesnyánszky András életéről keveset tudunk, azt a száraz vázlatot, melyet róla nyujtunk, az egyh. sematizmusok töredékes közléseiből s egyes munkái előszavából szedtük össze. Neve irodtörténetünkben felemlítve is alig van, az írói életrajzgyűjtemények épen nem ismerik; a mit azonban a pedagógia terén tett, az biztosítja helyét a magyar nevelés munkásai közt.

L. 1795. nov. 30-án született. Tanulmányait a Pazmanæumban fejezte be, honnan, 1820 novemberében pappá szenteltetvén, 1821-ben Csabára ment segédlelkésznek, 1822-ben Nagyváradon volt a deficiensek intézetében (institutum emeritorum et deficientium), 1823-ban Szilágy-Somlyón s 1824-ben Vaskón működött részint mint segéd-, részint mint helyettes-pap. Ezzel aztán gyakorlati lelkészi pályáját bevégezte. Önmaga akarta-e így, vagy pedig talán egészsége vagy egyéb viszonyok hozták ezt magukkal, nem lehet tudni, annyi bizonyos, hogy ez időtől fogva egész haláláig Nagyváradon lakott a fentebb említett intézetben. Halála úgy látszik 1860-ban következett be.

Lesnyánszky művei közűl minket különösen az 1832-ben Nagyváradon megjelent »Didaktika és Methodika» érdekel. E mű előállásáról a következőket ... Bécsben, mint kispap, bejárt ő is több társával együtt az egyetemre s ott Weinkopftól hallgatta a

neveléstudományt. Haza kerülvén, volt tanulótársainak egyike felszólította, hogy a Weinkopf előadásait fordítsa le s a magyar néptanítók hasznára bocsássa ki. Az ajánlatot Lesnyánszky egész buzgósággal tette magáévá, de úgy látszik már ekkorra a pedagógiával sokkal jobban megbarátkozott, s annak az ismeretébe mélyebben behatott, mintsem egy fordítással megelégedhetett volna. Felvette tehát Weinkopfnak a műveit, s ezek mellett Niemeyert, Mildet, Demetert s ezek segítségével alkotta meg saját munkáját.

Milde és Demeter a magyar pedag. történetekben kevésbé ismert nevek, pedig nevelésügyünk fejlődésére e nevek tulajdonosainak is volt némi befolyásuk. Ugyanis a pozsonyi nemzeti zsinat, 1822-ben, Szilasy szerint, azt határozta, hogy a «nevelés tudományának helyes és rendszerint való tanítására» a papi szeminariumokban, Milde: «Lehrbuch der allg. Erziehungskunde zum gebrauche der öffentlichen Vorlesungen» és Demeter Ignácz: «Vollständiges Handbuch zur Bildung angehender Schullehrer» czimű műveik használtassanak.

Milde Eduard Vincze Brünnben 1777 május 17-én született, a középiskolát hazájában, a bölcsészeti tudományokat Bécsben s Olmützben végezte. Rendkívüli tehetségét eleintén a természet és mennyiség tud. körében tüntette ki, úgyannyira, hogy a bécsi mérnök-akadémiába, az említett tárgyak tanítására meghívatott. Ő azonban pap akart lenni. Betegen, pártfogó nélkül érkezett Bécsbe, s ott bizonyítványára ösztöndíjat nyert, s már 1798-ban a keleti nyelvek tanítójává leve. Gyenge egészségét a megfeszített szellemi munka még gyengébbé tette. 1810-ben pappá szenteltetett. Azután 1805-ig különböző intézetekben vallástanár volt. 1805-ben a bécsi egyetemnél a neveléstudomány tanítását vette át, s ezt tanította 1810-ig. Ekkor gyenge egészsége miatt a tanítástól visszavonúlt s plébánossá lett. Mint ilyen írta «Lehrbuch der Erziehungskunde» (Bécs 1811—13; 2. kiad. 1829; 3. kiad. 1833; egy kivonat 1821) czimű munkáját, mely már 1814-ben az osztrák monarchiában tankönyvül rendeltetett. 1823-ban leitmeritzi püspökké s 1831. febr. 14-én bécsi érsekké lett. Meghalt 1853. márczius 14-én.

Demeter Ignácz Antal augsburgi, s 1773. aug. 1-én született. Atyja, egy sütőmester, látva fia kitünő tehetségét, papnak szánta s Dillingenben végeztette el vele a hittudományokat Sailer Mihály vezetése alatt. 1796-ban fölszenteltetvén, néhány évvel később Würtembergben Lauthingenben plébánossá lett. Itt kezdte meg pedag. munkásságát, serkentve Sailer és Schmid Kristóf által, mely utóbbival közeli barátságos viszonyban élt. Több használható ped. művet írt, s Lauthingenben egy magán-képzőintézetet is állított fel a népiskolai tanítók számára. Tevékenysége által nem sokára figyelmet keltett. Würtemberg isk. tanácsossá nevezte ki. 1809-ben pedig Badenbe hívatott, hogy a rastadti képezde igazgatóságát vegye át s az ottani liczeumban a pedagógiát tanítsa. Innen 1818-ban Karlsruheba hívták miniszteri tanácsosnak, 1833-ban freiburgi kanonok s 1836-ban érsek lett. Meghalt 1842. márcz. 21-én.

E két férfiú szelleme, melyhez harmadikul, mint említők, a Niemayerét fűzé, adott irányt a mi Lesnyánszkynknak. — Didaktikáját, előre kijelenté, hogy a kisebb nemzeti iskolák tanítóinak számára írta, s különösen ezek szükségeit tartotta szeme előtt.

A mű általános és különös részre oszlik.

Az általános részben bevezetésképen először is az oktatás szükségéről szól. A műveltség óriási haladást tett, a tanulni valók roppantul megszaporodtak s a tanulás minden polgárra életszükséggé lett. És kinek a kötelessége a nevelés felől gondoskodni? Felelet: a polgári társaságnak, a felsőségnek. Tehát Lesnyánszky szerint is a kormány feladata építeni az iskolákat, fenntartani a meglevőket, s őrködni a felett, ki, mit, és hogyan tanít?

S míg így a társadalom s a kormány kezébe helyezi a nevelés ügyét, lelkesedetten fejtegeti azon előnyöket, melyek a népneveléssel járnak; az Isten jámbor szolgája egész szónoki tűzbe jön küzdve azon ügyért, melyet lelke egész hevével ölelt körül. Természetesen várja is, hogy a világi hatalom támogassa azokat, kik a nevelés ügyét intézik, s egész megvetéssel hoz fel egy szolgabírót, ki az iskolába járatást szorgalmazó papnak azt felelte:

«Hagyja el tisztelendő úr, addig boldog s addig uralkodhatik a paraszton, míg semmit sem tud!» «Boldog Isten! — mondja Lesnyánszky — mi lenne nemzetünk csinosodásából, ha nagyjaink így gondolkoznának.»

Szerinte a nemzeti iskolákban azt kell tanítani, a mit minden embernek és polgárnak tudni szükséges. A tanítástan alapjául pedig egyenesen a psychologiát jelöli ki, s minden tanítótól megkívánja, hogy a gyermek testi-lelki tehetségét ismerje.

Látható ebből, hogy L. kiindulása helyes s hogy könyve az egyedül igaz alapon, az anthropológiain áll. Rendszere deduktiv, szerinte ugyanis «a tanításnak közönséges tudománya nem egyéb, mint egy főalapból levont, minden czélirányos tanításban alkalmazandó alapok és törvények rendszerbe foglalt összesége».

A bevezetés után jönnek az általános tanítástan részei, melyek közől az elsőben a tanítás tárgyai, terve, és a másodikban a tanításmódok, vizsgák stb. beszéltetnek meg. Míg végül egy toldalékban a nyilvános nevelés előnyei fejtegettetnek a házi nevelés felett.

A tanítás tárgyairól szólva, ezeket egyáltalában nem akarja egyesek szeszélyére vagy a véletlenre hagyni, s a fentebb felállított anthropológiai elvből vonja le azon igazságot, melyek az ember kettős rendeltetésének elérésére szükségesek. E kettős rendeltetés az emberi és a polgári. Az emberi rendeltetés egy és ugyanazon mindenkire nézve, a polgári azonban a születés és a szerencse különböző adományai szerint számtalan sokféleséget mutat. Ebből következik, hogy az emberi rendeltetés elérésére szükséges tárgyak mindenkire nézve egyformán rátartoznak, míg a polgári rendeltetés minden osztálynál más-más tárgyak felvételét kívánja. Vannak tehát feltétlenül és föltételesen szükséges s végre gyönyörködtető tárgyak.

A népiskola tantárgyai azok, melyek mindenkire nézve feltétlenül szükségesek. Ilyenek: 1. az embert körüllevő s rája ható tárgyak ismerete; 2. az önismeret, mert hogy az ember testével, lelkével természetszerüen bánhasson, azokat ismernie kell; 3. a nyelv ismerete; 4. az olvasás, irás, számvetés; 5. a hit- és erkölcs-

tan; 6. az ország törvényei.* Azután kissé habozva, ide sorozza az éneket s a nemzeti dalokat is, mint a melyek ízlés és erkölcsnemesítés tekintetében fontosak.

A feltételesen szükséges tantárgyak már a nagyobb nemzeti oskolába s a felsőbb tanodákba valók, s a közönséges nemzeti oskolákban (a falusi s kisvárosiakban) csak kivételesen taníthatók; «a rajzolás, az ének, a zene, a mennyiségtudomány általában, s ennek némely nemei különösen ugyanis: a mérés tudomány, erőműtan, építéstan, földleirás, történetek, kiváltképen hazai történetek, a természetieknek tudománya, a mesterség és gazdaság tudománya, a nemzeti nyelvtudomány s az irásmódnak némely nemei.» ** A mi azután még ezeken is fölül van, azt már csak a szerencse kevés gyermekei tanulhatják.

Lesnyánszky a kisebb nemzeti oskolákat tartotta az általános műveltség oskoláinak. A nagyobb nemzeti oskolák már a polgárság, tehát egy társadalmi osztály oskolái, míg a kisebbek az egész népéi. Sokalja ugyan a felsorolt anyagot, de belátja, hogy azok a nép általános műveltségére nézve szükségesek, s azzal igyekszik segíteni, hogy tanácsolja, miszerint nem kell kézikönyvből tanítani, hanem közvetítse az ismeretek átadását maga a tanító. Épen ezért csakis az olvasó- s nyelvkönyvet engedi meg s a korábban oly divatos még Révay idejéből megmaradt népiskolai tankönyvek a számvetéshez, a helyes íráshoz, ékes íráshoz, az oskolai regulákhoz stb. szerinte mellőzendők.

A tanítás tárgyairól átmegy a tanítás módjára. Itt különösen a közlő s a kérdező tanalaknak szentel nagy figyelmet. A kérdéstant Niemayer és Weinkopf után adja körülbelől úgy, a hogy azt a mostani neveléstanok is tárgyalni szokták. (P. o. a Lubrich neveléstud. is.)

A tanításmód tárgyalásánál kitér a figyelem fentartására is. Itt újból kitűnik a Lesnyánszky egészséges gondolkozása. Elszámlálja, hogy a gyermek érdekeltségének a felköltése, — figyelmének ébrentartása végett Beke Kristóf, Demeter Ignácz után, micsoda

* A Ratio (1806.) szerint.
** A Ratio (1806.) szerint.

eszközöket ajánl. Nevezetesen legyenek meg az iskolában a következő képek: 1. Jézus mint gyermekbarát. 2. Jézus a templomban a tudósok közt. 3. Jézus szülőivel otthon. 4. Jézus a keresztfán. És ezzel szemben Lesnyánszky, a kath. pap, azt mondja, hogy ekkor már egy oltárt is vigyenek be, s így a ministrálást gyakorlatból annál hamarább megtanúlják a gyermekek. A mely oskolában — folytatja tovább — a természetieket tanulják, van ott a füvek, fák s más természeti testekről elég rajz a gyermekek figyelmének élénkítése végett. És végre is ha vallásos képeket akarunk, elég Jézus a keresztfán, s a többi helyett egy kisded könyvtár! Felemlíti azt is, hogy a figyelem fentartásának az eszközei az életet keltő, szemléleti tanításon kívül: 1. a rend, 2. hogy idegenek ne járjanak az oskolába, 3. mindennek eltávolítása, a mi a gyermekek figyelmét elvonná, 4. az, hogy az oskolának nyugodalmas környéke legyen, 5. hogy a növendékek ne üljenek egymáshoz közel stb.

Ily eszméket penget L. művének az első fele, vagyis a didaktika.

Azok után, a miket róla elmondtunk, e munka, azt hiszszük, nem szorúl bővebb ajánlgatásra. —*y*.

III.

Neveléstan. Irta: De Gerando Antonina, a kolozsvári felsőbb leányiskola igazgatója. Kolozsvárt. Stein János nyomdája. 1881, kis 8. 124 lap.

De Gerando Antonina azon írónők közé tartozik, a kinek könyveit mindig szivesen veszszük kezünkbe s örömmel olvassuk. Élvezzük még akkor is, ha egyet nem értünk vele. Látjuk hibáit; de egyéniségének szeretetreméltósága feledteti s megbocsájtatja velünk azokat. Ha megróni valót akarnánk keresni munkáiban, felvethetnők ellenök, hogy itt-ott felszínesek, ritkán hatnak a dolgok mélyére; de ezért a fogyatkozásért kárpótol gondolkodásának emelkedettsége, érzelmeinek nemessége s az az őszinte nyelv, a melyen gondolatait s érzéseit tolmácsolja. Ezért nem hagy közön-

bösen soha sem; gondolatvilágunkat gyarapítja, érzelmeinket fölemeli s nemesíti mindig. Az a varázs, melyet munkái ránk gyakorolnak, az eredetiség varázsa. Egyénisége eredeti; habár maga sokszor idegen nyomokon halad. Tág körű európai műveltsége mellett is, úgy látszik, leginkább ragaszkodik a franczia írókhoz. Ezektől merít, ezekre hivatkozik legörömestebben, leggyakrabban s ezek szolgálnak példányképeiül. Ezeknek hatása látszik is minden írott során. Tanult tőlük; de nem utánozza őket; s többet találunk benne azoknak jó tulajdonságaiból, mint hibáiból. Gyűlöli a tudákosságot, mely kérkedni szokott ködbeburkoltságával; gondolkodása átlátszó, világos; stilusa egyszerű, meggyőző s nincs hijával a művészi csinosságnak. Óhajtanók, hogy irodalmunk minél több, hozzá hasonló írónővel dicsekedhetnék.

Két régebbi kis munkáját, a *Nőtan*-t és a *Munka történetét* folyóiratunk mult évi számaiban ismertettük. *Neveléstana* csak az imént jelent meg; nem szeretnénk utolsók lenni ennek ismertetésében sem.

De Gerando Antonina neveléstana nem rendszeres kézikönyv; nem aféle kaptára szabott munka, a milyenekkel tanügyi irodalmunk — csaknem kizárólag német minták után — fölös módra el van árasztva. Az előszóban ő maga leplezetlen őszinteséggel következőképen jellemzi kis munkáját: «Neveléstani irodalmunk eltévedt az elmélet tudományos ágazataiba. Emészthetetlen okoskodásokból áll, mi rendkívül emlékeztet a középkori skolasztikára; szükségtelent és hasznost egyaránt tartalmaz s bajos belőle életrevaló szabályokat kihalászni. Ez onnan van, hogy tanirodalmunk csakis mostanában keletkezvén, egyszerre minden ágban meg akartuk teremteni a szükséges kézikönyveket s mindenre nézve német tankönyveket vettünk mintául; illetőleg három-négyből olvasztottunk össze egyet saját használatunkra. Magunknak nem volt elég időnk azokat teljesen megemészteni s magunkévá tenni. Azonban már maguk a német minták is, ködösek, felhőkben tévedezők; mennyivel inkább ilyenek az átdolgozások! Egyik iró azután nálunk is átveszi a másiktól a mindinkább elcsépelt mondatokat. Azok pedig, a kik utánoznak,

mindig a hibákat szokták túlozni. Ez magyarázza, hogy általában véve miért olyan emészthetetlenek tankönyveink, miért vannak annyira hijával a tisztaságnak, egyszerűségnek és világosságnak. Mintha nem is a tanuló oktatására, hanem az író tudományának és ködös mélységének fitogtatására lennének írva. Kiváltképen sajnos ez a neveléstanoknál, melyeknek a nagy közönséghez kellene szólaniok *emberi* nyelven.

«Ezen hiányt igyekeztem pótolni e neveléstan írásával. *Semmiféle tankönyvet nem vettem sem mintául, sem alapul; egészen mellőzve minden tudományos fejtegetést, csupán az életből, a tapasztalatból igyekeztem meríteni s egyenesen a józan-észhez szólni.*

«Az erkölcsi tökély a testi és lelki egészségből állván, legelébb is azt igyekeztem megmagyarázni, mi tulajdonképen ez a két egészség; azután a módokat kerestem, melyekkel azt ápolni, fentartani lehetséges. Mindazt, a mit elmondok, úgyszólván átéltem, magam gyakoroltam s így legszentebb meggyőződésem. Nincs az egész kis műben egy szó sem, melyet nem volnék kész véremmel aláírni. Azonban abból még nem következik, hogy jobb nem lehetne. Minden úttörő fel van áldozva; saját erejére levén utalva, eltévedhet. Így hát hálával fogadok minden józan kritikát, csupán az ügynek kivánván használni.

«Mert büsuljunk, avagy örüljünk-e annak, mindinkább közeledünk a teljes demokráczia diadalának korszakához. Az csupán időkérdés a különböző nemzetekre nézve. Nem az az ország lesz az első, hol egy-két kitünő ember, vagy egy (bár kitünően művelt osztály lesz a vezető; hanem az, a hol a műveltség és világosság a nemzet legtöbb rétegeit járja át, a hol az általános erkölcsiség színvonala legmagasabb lesz.

«Ezért volna oly fontos, hogy hazánkban országszerte minden szüle, rang és állás különbség nélkül, versenyezve, a legnagyobb lelkesedéssel venné szívére gyermekei nevelését; hogy mindenkinek fogalma lenne legalább a nevelés alapelveiről; hogy a házaspárokat össze ne eskethessék, ha abból elébb vizsgálatot nem tettek; hogy praktikus, a közönség valódi javára írt munkák lelkesítsenek és sarkaljanak folytonosan e szent kötelesség teljesíté-

sére, úgy hogy: ha csakugyan bekövetkeznék szegény hazánkra nézve a komoly, válságos percz, a mely bennünket oly régóta fenyeget, *embereket* találjon itt a résen mindenütt.»

Ez a néhány egyszerű, őszinte szó teljesen elénk tárja az író egyéniségét s munkája szellemét. Kerüli a tudákos pedanteriát ködös fejtegetéseivel együtt; az életből, a tapasztalatból merít, egyenesen a józan-észhez szól; nem szeret a választottak kis köréhez beszélni, a nagy közönséghez fordúl. Lelkesedik maga, s lelkesíteni igyekszik az olvasót. A legcsekélyebb dolgot is általános emberi szempontból bírja fölfogni; a mellett erősen nemzeti érzésű, hazafias irányú.

A könyvecske négy nagyobb részre oszlik. Az elsőben az egészségtan alapelveiről, a másodikban a lélektan alapelveiről szól; a harmadikban végre a szorosan vett nevelésről.

A leggyengébb tán a három közül az első rész, a mely — külön-külön szólván a táplálkozásról, lélekzésről, a meleg- és világosságról, valamint az erkölcsi és szellemi élet hatásáról az egészségre — bővölködik ugyan találó megjegyzésekben, talpraesett utasításokban és szép gondolatokban; de nagyon is híjával van annak az alapnak, a mely az elmondottak «miért»-jére adná meg a feleletet. Úgyszólván elsurran a dolgok fölött; nem kapaszkodik feléjük. Látjuk a szépen díszlő virágot; de nem találjuk a gyökerét. A szabályok, utasítások magokban nem elegendők még akkor sem, ha kimerítőbbek lennének is, mint ezúttal; tudományos fejtegetések nélkül is éreztetnünk kell az olvasóval, hogy ezeknek a szabályoknak tudományos alapjuk van s nem csupán személyes tapasztalatok eredményei. Igen szép ezen első részben az a két fejezet, mely az erkölcsi és szellemi hatásról szól az egyén egészségére.

Több gyönyörűséget merítettünk a könyvecske második részéből. A legnagyobb s legigazságtalanabb hizelkedéssel sem állíthatnók ugyan, hogy belőle a lélektan alapelveit megismertük; de az értelemről, szívről és jellemről szóló szépen gondolt, s szépen elmondott eszméket átmelegedett lélekkel olvastuk végig. A tudományos fejtegetések hidegsége helyett, itt-ott a költészet

enyhe fuvalmát érezzük. Ha az olvasó e rövid néhány lapból a lélektan alapelveit meg nem tanúlhatja is, lehetetlen, hogy ezt a tudományt magát meg ne szeresse. Nem állhatjuk meg, hogy a szívről (érzelemről) szóló rész befejező sorait ne közöljük:

«A jóság a legbűvösebb erő a világon, mely mint a napsugár mindenkit áthat, átvarázsol. Az igaz jóság közelében még a rossz is többet ér, emelkedik, javúl.

«Kifejlesztett szív nélkül igaz jóság nem létezhetik.

«Szív nélkül valódi családi élet nincs; csak annak keserű paródiája. Hol nem a szeretet egyesíti, olvasztja össze az egymáshoz tartozó lényeket, ott nincs család; csakis különféle egoizmusok hideg gyülekezete, mi a legerkölcstelenítőbb hatású, míg az igazi családi élet minden erkölcsiség és tökéletesedés legelső alapja.

«Szív nélkül igaz barátság sem létezik, pedig ez a tökéletesedésnek szintén egyik hatalmas rugója, már csak azért is, mert kiragad bennünket röghöz szegző önzésünkből és saját magunk boldogítása helyett másnak boldogítását helyezi előnkbe végczélnak, mi minden tökéletesedés kezdete.

«Szív nélkül nem lehet igaz szerelem, mely ha nem alapúl kölcsönös tiszteleten, becsülésen, rokonszenven és bámúlaton, ha nem buzdít kölcsönös tökéletesedésre, akkor épen aljasító hatással bírhat. Itt középút nincs: vagy felemel vagy lesújt.

«Szív nélkül nincs hazaszeretet, e legnemesebb s legemberibb érzések egyike, mely mikor valódi s nem csak üres szókból áll, a legmagasztosabb tettekre, a legönfeláldozóbb életre lelkesít.

«Szív nélkül nincs emberszeretet, a nagy lelkek e legszentebb vallása, mely megadja a hitet az emberiség folytonos haladásában és tökéletesedésében; erőt ád a legnagyobb áldozatok véghezvitelére, megvilágítja a legkomorabb életet s minden körülmények között megszerzi az ember egyedüli igaz boldogságát, a lelki derültséget, az örökös reményt. A ki hiszen a tökéletesedésben és erejéhez képest mindent megtesz annak előmozdítására, az aztán semmit sem vár sem az emberektől, sem a körülményektől, önmagában leli meg boldogságát.

«A szív tehát nemcsak tökéletesedésünknek, hanem boldogságunknak is hatalmas eszköze. A ki azt elnyomja magában vagy másban, bűnt követ el, — az emberi jog és természet elleni bűnt. Egyáltalán az emberi lénynek egy tulajdonát, egy ösztönét sem szabad kiirtani, mert az nem egyéb, mint az emberi szellem kevesbítése; hanem mindent a maga rendeltetése helyén s természeti törvényei szerint összhangzatosan kell fejleszteni. Még a szenvedélyek is, melyek az ösztöntől erednek ugyan, de felemelkedhetnek a gondolat legmerészebb magaslatáig, hatalmas eszközök lehetnek a jóra, csak jól legyenek irányozva.»

A könyv utolsó, harmadik része csupán 20 lapot fordít a szorosan vett nevelésre, — két fejezetben ismertetvén az első nevelést a 7 éves korig s a nevelés második korszakát 14 éves korig. Nekünk úgy tetszik, hogy a legfontosabb részre nagyon is kevés hely jutott a könyvben, oly kevés, hogy vázlatnak is fogyatékos, a mit nyújthat. De ez a fogyatékosság csak a feldolgozott anyag mennyiségére vonatkozik. A feldolgozás itt is mindvégig szellemes és gondolatokban bővelkedő. Egy nevelő sem érhetné be vele gyakorlati útmutatóul az életre; azt másutt fogja keresni, s e könyvecske elolvasása után keresni fogja bizonynyal, mert ha máshonnan nem, ebből megtanulta szeretni azt a tudományt, a mely a nevelés mestere, azt a pályát, a mely a nevelő minden lépten-nyomán a tövisek között is a legszebb virágokat termi.

Még egyszer ismételjük: De Gerando Antonina könyve nem iskolai kézikönyv, nem is alkalmas iskolai használatra; de annál inkább óhajtanók, hogy a művelt közönség körében minél nagyobb elterjedésre jusson, s ne legyen e körben egy család sem, a mely ezt a kedves, szeretetreméltó kis könyvet meg ne szerezné s jó barátjául ne fogadná.

IV.

Olvasókönyv a tanító- és tanítónőképző intézetek középosztályai számára. Szerkesztették: Dr. Kiss Áron, Komáromy Lajos, Péterffy Sándor. Budapest, 1881; Dobrowszky és Franke tulajdona. Ára 1 frt 40 kr. (Megjelent a Tanító- és tanítónőképző intézeti kézikönyvek tárában.)

Ezen Olvasókönyv tavaly megjelent első kötetének kedvező fogadtatása egyfelől bizonyítja azt, hogy a szerkesztők rég érzett

hiányt pótoltak gondos munkájukkal, másfelől utat nyit annak a reménynek, hogy ezen kötet segedelmével a vállalat még nagyobb elterjedésnek fog örvendeni. A nyelv-, irálytani s irodalomtörténeti oktatás — ezt bizonyítja a tapasztalat — csakis helyesen szerkesztett, s a különféle iskolák czéljainak megfelelő olvasókönyvek használata mellett lehet sikeres. Ez az Olvasókönyv pedig az első tanügyi irodalmunkban, mely tanítóképző-intézetek számára készíttetett.

Az olvasókönyv előttünk fekvő második kötete kiválólag a prózai és költői irály s műfajok szemléltetésére szolgál. Az anyag, melyet a szerkesztők e czélra kiválasztottak, ugyanazon elvek szerint van egybeállítva, mint az első kötet anyaga.

Ez a kötet is tehát tartalma szempontjából először is *nemzeti*. Az első kötet a vezérek mondaköréig karolta föl a nemzeti hagyományokat; e második kötet egészen a Hunyady-mondákig megy s adja e körből nemzeti mondáink legbecsebjeit versben és prózában. Hadd legyenek e hagyományok közkincscsé s a felnövő nemzedék szívja be azokat a levegővel, hogy később az ezek talaján termő hazafias magyar gondolkodás meglássék minden munkájukon. *Másodszor pedagógiai tartalmú* e kötet. A szerkesztők folyton szem előtt tartották, hogy pedagógiai intézetnek van az szánva s mint ilyen feles számú, helyesen megválasztott pedag. fejtegetéseket s tanulmányt tartalmaz. *Harmadszor irodalmi.* Az e szempontból fölvett olvasmányok mind kiváló irodalmi jelességűek s e mellett vannak közöttük olyanok is, melyeken a különböző korszakok nyelvezetét lehet szemlélni. Alaki szempontból e könyvben a prózai és költői irály minden műfajára, sőt az egyes műfajok különböző árnyalataira is kitünő jelességű példánydarabokat találunk. A szerkesztők tekintettel voltak rá, hogy a legjellemzőbb mintákat adhassák, melyeket fejtegetni s melyeken az illető műfaj sajátságait feltüntetni lehessen. Minden darabot pedig már előre oly czélból vettek föl, hogy a növendékeket az irodalom- s neveléstörténeti tanulmányokra előkészítsék.

A mi a használatot illeti, e tekintetben nehézségnek látszik, hogy sok hosszú olvasmány van fölvéve. Ez a nehézség azonban

csak aféle képzelt nehézség. Ha csak oly darabokat vettek volna fel a szerkesztők, a melyek egy-egy óra alatt feldolgozhatók, akkor apró értéktelenségekre vagy kiszakgatott részletekre kellett volna szorítkozniok. Az illető tanárok használat előtt bizonyára mindig előre átnézik a tárgyalandó olvasmányokat s kijelölik az egy-egy órára eső részt, míg azt egész kiterjedésben megbeszélik, a többi részeket vagy a következő órákra fogják hagyni, vagy pedig vázlatban elmondják a növendékek előtt s őket az illető részek házilag való olvasására utasítják. Különben is az olvasókönyvnek olyannak kell lennie, hogy a tanuló előtt érdekes maradjon az akkor is, mikor kikerült az iskolából; olyannak kell lennie, hogy szeresse azt olvasni a leczkeórákon kívül is.

Ajánljuk a könyvet tanítóképző-intézeteink figyelmébe.

ISKOLAI ÉRTESÍTŐK.

Nem csupán a szokásnak hódolunk; hanem azt hisszük, hogy olvasóink irányában valóban hasznos szolgálatot teljesítünk, midőn a kezeinkhez jutott nőnevelési intézeteknek évi «Értesítőit» röviden ismertetjük. Csak azt sajnáljuk, hogy a sorozat nem teljes, s így nem lehet teljes az a kép sem, melyet az így nyert adatok nőnevelésünk állapotáról nyujtanak. Minden iskola nem is ad ki Értesítőt, s a kik adtak is ki ilyeneket, nem küldték be azokat hozzánk. De a hiány pótolható. A kezdet nehézségeivel állunk szemben lépten-nyomon. Tudjuk nagyon jól, hogy *most történik legelőször, hogy a nőnevelési intézetek értesítőinek ismertetése egy helyen összefoglalva megjelenik.* Ez megvigasztal bennünket s kiment, ha a hiányokra gondolunk; egyúttal reménynyel tölt el a jövőre nézve, hogy erős akarattal és komoly igyekezettel a folytatást tökéletesebbé tehetjük a kezdetnél. Kérjük folyóiratunk tisztelt előfizetőit, olvasóit és barátait, hogy emez ismertetésünk fogyatékosságának helyreütése végett ne sajnálják a fáradságot; keressenek föl bennünket pótló közleményeikkel s ha módjukban áll, küldjék meg azon isk. értesítőket, a melyeket a sorozatba nem vehettünk fel, mivelhogy azok rendelkezésünkre nem állottak.

Az előttünk fekvő 32 értesítőt a következő csoportosítás szerint ismertetjük:

I. Tanítónőképző intézetek.

1. A budapesti II. ker. (vizivárosi) m. kir. állami tanítónőképző intézet értesítője az 1880—1. isk. évről. Összeállította Dusóczky Károlyné, igazgató. Az intézet belső életéből két nevezetesebb mozzanatot emelhetünk ki: 1) az eddigi 3 évi elemi tanítónőképző az 1881—2. isk. évtől kezdve 4 évire emeltetett; 2) a már két év óta fenállott nevelőnő (gouvernante) képző osztály megszüntettetett. — Az intézetnek volt 85 benlakó, s 38 bejáró, — összesen *123 növendéke*, kik közül az év folytán elmaradt 9.— (A benlakó növendékek közül: ingyenes 54, teljes fizető 7, félfizető 24; a bejárók közül 50—100 frtnyi segélyt nyert 33 növendék.) — *Vallásra nézve:* római kath. 69; helvét hitv. 14, ágostai hitv. 9, izraelita 18, görög nem egyesült, gör. kath., unitárius 1—1. *Anyanyelvre nézve:* magyar 87, német 25, szerb 1. — Az intézettel kapcsolatos 6 oszt. gyakorló iskolának volt 41 növendéke. — *A tanképesítő vizsgálatra* jelentkeztek ez évben 47-en, kik közül kitünő képesítést nyert 4, jeleset 17, jót 16 s elégségeset 6; visszavettetett 4. Munkatanítónői vizsgálatot tett 1. — *Az intézet tanári kara* a következő volt: Dusóczky Károlyné, igazgató; Szente József, Molnár Leontin, Radó Vilmos, Karkis István, Nagy Károly, Oheroly János, Décsei Janka, Csiszárné Rittók Ilona, Dusóczky Hermin, Rostaházy Kálmán, dr. Kiss Áron, dr. Goldberg Rafael, Csiszár Sándor, Némethy Lajos, Magyarevics Jeremiás, Chenier Sándor.— Az intézet gyűjteményeiről szóló kimutatás fogyatékos, elégtelen. — Az értesítőt Szente József, int. tanárnak «Passiók és szenvedélyek» című meleg hangon írt, tanulságos értekezése rekeszti be.

2. A győri m. kir. állami tanítónőképző-intézet második értesítője (az 1878—79, 1879—80, 1880—81. isk. évekről). Szerkesztette Kasztner Janka, igazgató. — Az intézetnek — a füzet elején közölt — történetéből kevés közérdekű adatot emelhetünk ki. Egyet örömmel látunk, azt t. i., hogy az intézet szépen halad a belső fejlődés utján, a mennyiben ép a legutóbbi három év alatt kebelében házi ipari tanítónőképző tanfolyam is állíttatott fel s az intézet gyakorló iskolája hat osztályúvá egészíttetett ki; sajnáljuk azonban, hogy az oly szépen virágzó intézetnek még ma sincsenek megfelelő helyiségei.

Az intézet igazgató tanácsának tagjai: Vargyas Endre, kir. tanfelügyelő, elnök; dr. Kautz Gusztáv, jogakad. igazgató; Nogáll Károly, kanonok; dr. Kovács Pál, orvos; Nagy Pál győrvárosi polgármester és Vaszari Kolos főgymn. igazgató. — Az igazgató-tanács a 3 év alatt összesen 15 ülést tartott. (Itt megjegyezzük azt a dicséretes tényt, hogy az igazgató-tanács tagjai napidíjaikat évenkint az intézetből kilépő, szegényebb sorsu növendék számára ajánlották fel.)

A tanári kar az igazgatóval és a vallás-tanítókkal együtt 12 tagból állott; közöttük 5 nő. Közölve van a tanterv részletezése tantárgyankint és osztályonkint és az intézeti gyüjtemények meglehetősen fogyatékos kimutatása.

Mint legérdekesebbeket, röviden összefoglaljuk a növendékekre vonatkozó főbb statiszt. adatokat.

I. 1878—9-ben volt: *111 növendék* (benn lakott 64, még pedig állami teljes ellátás mellett 56.) *Vallásra nézve* volt: római kath. 66, ágostai hitv. 13, helv. hitv. 6, Mózes hitv. 25, görög n. egyesült 1. *Anyanyelvre* volt: magyar 105, német 6. Tanképesítő vizsgálatot tett az intézet növendékei közül 25.

II. 1879—80-ban volt: *113 növendék* (benlakott 64; még pedig állami teljes ellátás mellett 54). *Vallásra nézve:* róm. kath. 68, ágostai hitv. 14, helvét hitv. 5, mózes hitv. 26. *Anyanyelvre:* 104 magyar, 9 német. Tanképesítést nyert az intézet növendékei közül 30.

III. 1880—81-ben volt *106 növendék* (benlakott 60; állami teljes ellátás mellett 32). *Vallásra nézve:* róm. kath. 63, ágostai 15, helvét hitv. 3, Mózes vallásu 25. *Anyanyelvre:* 96 magyar, 10 német. — Tanképesítést nyert az intézet növendékei közül: 23.

Az intézetben, hat évi fennállása óta, 118 tanítónő nyert kiképeztetést és oklevelet, a kik közűl 65-ről névszerint közli az «Értesítő», hogy a közpályán milyen helyet foglalnak el.

3. A szabadkai m. kir. állami tanítónőképző intézet értesítvénye az 1878—79, 1879—80, 1880—81. tanévekre. Összeállította: Kóssa Károlyné, igazgató. Az értesítő a legnagyobb részletességgel, kevesebb megválogatottsággal közli az intézetre vonatkozó adatokat. Az igazgatótanács: elnök Czirfusz Ferenc, taufelügyelő; helyettes elnök Zomborevics Ferenc ügyvéd; tagok: Chobot F., Dimitrievics János, dr. Gulu György, Mukics János, Probojcsevics János, (3 év alatt tartott 18 rendes, 4 vegyes gyülést). Tanári kar: Barbaró Sarolta, Fábián Károly, Fábián-Szkokai Viktória, Kóssa Károlyné, igazgató, Kurtna Mór rabbi, Piller György, Matkovics Bertalan, róm. kath. hittanár; Rádics János, gör. kel. esperes; Solymosy Lajos, Souschek Vincze, Schlesinger-Háhn-Róza, Vidákovics István, római katholikus hittanár. — Közölve van a részletes tanterv. Szabad előadások az eperfatenyésztésről és a selyemhernyó felneveléséről. — A növendékekre vonatkozó főbb statiszt. adatok a következők: I. 1878—79-ben *114 növendék*. Római kath. 75, helvét hitv. 3, ágostai 3, gör. kel. 5, Mózes vall. 28; magyar 96, német 13, román 1, szerb 4. II. 1879—80-ban *104 növendék*. Róm. kath. 68, helvét hitv. 2, gör. kel. 9, mózes vall. 25; magyar 90, német 5, román 1, szerb 8. III. 1880—81 ben *96 növendék*. Róm. kath. 62, helvét hitv. 1, görög kel. 8, mózes vall. 24; magyar 85, német 3, román 1, szerb 7.

Tanképesítő vizsgálatot tettek a három év alatt összesen 68-an, még pedig kitünő eredménynyel 6, jelesen 29, jól 16, elégségesen 11, elégtelen eredménynyel 6. A rövidre fogott költségvetésből álljanak a következők: 1878—79-ben egyedül köztartásra fordíttatott 12917 frt, (114 növendék közt elosztva amaz összeget, egyre esik 113 frt.) A teljes kiadásból egy növendékre esik 234 forint 49 kr. 1879—80 ban a köztartási összegből (11,607 frt.) egy növendékre esik 104 frt, az összes kiadásból 254 frt 53 kr. Az 1880—1-ik évre nincsenek még közölve az adatok.

4. A pozsonyi m. kir. állami tanítónőképző intézet X. értesítője az 1880—1. isk. évről. Közli: Uhrl József, igazgató. — Az értesítőt Uhrl Józsa igazgató értekezése nyitja meg. «Az imétlő iskola jelentősge a leánynövendékekre», melyet folyóiratunk jelen számában mi is egész terjedelemben közlünk. — Az intézet növendékeinek létszáma: az I.

osztályban 37, II. oszt. 35, III. oszt. 44; első háziipar osztályban 2, a másodikban 4; összesen *122 növendék*. Ezek között volt a) *valiásra nézve:* róm. kath. 70, ágostai hitv. 21, helv. hitv. 3, héber 27, görög kel. 1; — b) *anyanyelvre nézve:* magyar 70, német 45, tót 6, román 1; — c) *korra nézve:* legtöbben voltak a 17 évesek (42), 16 évek (28) és 18 évesek (20); d) teljesen ingyenes eltartásban részesült 33 növendék.— *Tanképesítő vizsgálatot tettek 40-n*, kik közül kitünő osztályzattal képesíttetett 10, jeles-sel 18, jó-val 10, elégséges-sel 2 növendék. — Az intézet 6 osztályú gyakorló iskolájának volt 42 növendéke. — Az intézet gyűjteményeiről nincs kimutatás. — A tanári kar következő tagokból állt: Uhrl Józsa, igazgató; Danninger József, Ghiczy József, Könyöki József, Laczkovics Ida, Mayrberger Károly, Szilassy Mathild, Sághy Béla; — Boczner János, Liska Sámuel és Spitzer Bernát hittanárok.

5. A budapesti VI. ker. (sugárúti) áll. elemi és polgári tanitónőképző intézet értesitőjének ismertetése alól fölmentve érezzük magunkat, mivel folyóiratunk mult füzetében közöltük már az intézetünkre vonatkozó főbb adatokat.*

II. Felsőbb leányiskolák.

1. Értesitő a budapesti m. kir. állami felsőbb leányiskola 1880—1. tanévéről. Közli: Berecz Antal, igazgató. Az intézetnek teljes 6 osztályában (az első 4 párhuzamos osztály) volt összesen *378 növendéke*, kik közül az év folyamán elmaradtak 22-en; a létszám volt az év végén *356*. a) *Vallásra nézve* volt: római kath. 94, ágostai hitv. 31, helvét hitv. 15, unitárius 2, gör. kel. 2, Mózes vall. 234. — b) *Korra nézve:* legtöbben voltak a 14 évesek (82-en), 13 évesek (64-en) és 15 évesek (59-en); c) *nyelvre nézve:* csak magyarúl beszélt 12, magyar-német nyelven 129, három nyelven (milyen három nyelven?) 199, négy nyelven 37, öt nyelven 1.

Az intézet tanári kara következő tagokból állt: Berecz Antal, igazgató; Beőthy Miklósné-Stetina Róza, Berecz Ede, Bogya Ilona, Bossányiné Edwards Ellen, Károly Gy. Hugó, Loyka Hugó, Odor Emilia, Rákosy Nándor, Rayé Lajos, Révy Ferencz, Safáry Irma, Sonnenfeld Zsigmond, Torkos László. Segédtanár: dr. Balogh Tihamér. Hitoktatók: Braun Ferencz, Buzogány Áron, Fischer Náthán, Győry Vilmos.

Közölve van ezeken felül a tanterv bőven, az isk. kézi könyvek jegyzéke, az intézeti rendtartás és a tanszer-gyűjtemények részletes leltára.

2. A máramaros-szigeti m. kir. állami felsőbb leányiskola s a vele kapcsolatos elemi iskola értesitője az 1880—81. isk. évről. (4-ik évf.)Közli: Marikovszky Menyhért, igazgató. Az Értesitőt megnyitó igazgatói jelentés, az évi isk. adatok rövid összefoglalása mellett, nőnevelési eszméket fejteget. Az intézetre vonatkozó főbb adatok következők: rendes tanítónők 1. a felső leányiskolában; Marikovszky M. igazgató, Gerevich Emil,

* (A kolozsvári állami,— valamint a többi, felekezeti tanítónőképzőkről nagy sajnálatunkra, semminémü értesítéseink nincsenek.)

Barkóczy-Dömök Antónia, Hörcher Etel, Giusti Antónia; 2. az elemi iskolában: Szilágyi Róza, Barthos Erzsébet. Óraadó tanár: Semmler János. Hitoktatók. Közölve van a részletezett tanterv; könyvtár áll 261 db. könyvből, természetrajzi és physikai múzeum 881 darabból. (A könyvtár gyarapítására fordíttatott ez évben 150 ft; egyéb gyűjteményekére 240 ft). Volt isk. takarékpénztár (50 betevő 263 frttal). Növendékek létszáma: a felső leányiskola három osztályában 25 növendék; az elemi iskola hat osztályában 66 növ. — Az összes létszámból *a)* vallás szerint: római kath. 29; görög kath. 5; helv. hitv. 20; ág. hitv. 4; Mózes hitv. 33; *b)* nyelv szerint: magyarul beszélt 56; magyar-németül 28; magyarul, németül, tótul 3; magyarul, oláhul 3; magyarul, oroszul 1; *c)* illetékesség szerint: helybeli 80, vidéki 11; *d)* a szülők polg. állása szerint: értelmiséghez tartozó 45; földbirtokos 13; kereskedő, iparos 33; *e)* tandíj fizetésre: fizető 65; részben fizető 14; ingyenes 12.

3. A trencsényi áll. felsőbb leányiskola értesítője az 1880—1. tanévről. Közli: Manyák Alajos, igazgató. — A füzet legnagyobb részét a tanterv részletesebb ismertetése foglalja el. Közölve van a növendékek névsora is. Az intézetnek volt 6 elemi s négy középtanodai osztálya, melyekbe járt összesen *82 növendék*. (A legnépesebb osztálynak csak 15 növendéke volt). A növendékek közül a) *vallásra nézve* volt: róm. kath. 36, ágostai hitv. 11, görög egyesült 2, Mózes vall. 33; b) *nyelvre nézve:* magyar 6, magyar-német 43, magyar-tót 24, magyar-német-tót 9; c) *szüleik polg. állására nézve*: értelmiségi 35, keresk., iparos 31, földbirtokos, bérlő 12, tisztviselő 3, személyes szolgálatot tevő 1; d) *szüleik lakhelyére nézve:* trencsén-városi 55, trencsénmegyei 21, nyitramegyei 3, Pest- és zólyommegyei 1—1, morvaországi 1; e) *előmenetelökre nézve:* haladó 79, ismétlő 3; f) teljes tandíjat fizetett 55, féltandíjat 11, tandíjmentes volt 16.

A tanári kar következő tagokból állott: Manyák Alajos, igazgató;Ényi László, Gúta József, Gúta-Oláh Mária, Hell Franciska, Platthy Kamilla, Szimányi Samu,Ényi-Mauks Gabriella, Czink Antonia. — Hitoktatók: Gily Ede, Csetno Károly, Munk Béla. — Óraadók: Ballay Alajos, Kohn Ede.

4. Értesítő a kolozsvár-városi államilag segélyzett felsőbb leányiskola 1880—1. iskolai évekről. Kiadja a felügyelő bizottság. — Az intézet, a társadalmi körök s a törvényhatóság együttes fáradozásai után a kormány támogatása mellett 1880. okt. 3-án nyittatott meg s ezuttal adta ki első értesítőjét. — Ismertetve van a tanterv bőven; közölve van a növendékek névsora s a használt tankönyvek jegyzéke. Az intézet tanszergyűjteményeiről nincs kimutatás. — Az intézetnek eddig megnyitott két osztályába járt 48 növendék; 26 az első, 22 a második osztályba. (Kár, hogy a növendékekről bővebb statiszt. kimutatás nincs közölve.) Volt önképzőkör is.

A tanári kar tagjai: De-Gerando Antonina, igazgató; dr. Széchy Károly, Binder Laura, Graf Jakabné, Melka Vincze, Propper Ferencz. Hittanárok: Szász Gerő, Fejér Manó, Turcsányi Gyula, Péterfy Dénes, Rosiescu Vazul, Bretter Sámuel.

III. Polgári és elemi leányiskolák.

1. A kecskeméti községi poly. leányiskola VI-ik értesítője, 1880—1. isk. év. Szerk. Pásthy Károly, igazgató. — A füzetet megnyitja Pásthy K. értekezése: «A nevelés körül tapasztalható gyakoribb hibákról.» — A lefolyt isk. évben állíttatott fel a IV. osztály. Volt ifjusági könyvtár; isk. takarékpénztár is meghonosíttatott. (Betettek 462 frtot, kivettek 218 frtot.) — Az iskolának, 4 osztályban volt *94 növendéke.* a) *Vallás szerint* volt: róm. kath. 39, helv. hitv. 16, ágostai 1, gör. k. 1, izraelita 37; b) *nyelvre nézve:* magyar 86, német 8; *kor szerint:* 11—12 évesek voltak legtöbben. A kézimunka tanításra különös gond fordíttatott, a mint az értesítőben közölt kimerítő jelentésből kitetszik.

A tanitói testület tagjai: Pásthy Károly, ig.; Dömötör Krisztina, Góserth József, Pataky Imre, Szabados Géza, Szalontai Sándor, Szarvassy Margit. Hitoktatók: Bátky K., Kressák Pál, Schönwald Vilmos, Szkultéty Pál.

2. Szeged sz. kir. város poly. leányiskolájának értesítője az 1880—1. isk. évről. Közzé teszi: dr. Tóth Ker. János. A füzetet értekezés nyitja meg: «A házi neveléstanról a polgári iskolában.» — Az iskola számára díszes helyiség van épülőfélben s legközelebb meg fog nyilni az intézet IV-ik osztálya is. — A három osztályban volt *163 növendék.* a) *Vallásra nézve:* róm. kath. 98, ágostai hitv. 1, helvét hitv. 3, Mózes vall. 61; b) *Nemzetiségre nézve:* magyar 156, német 7; c) *illetőségre nézve:* helybeli 148, vidéki 15. — A tanitói kar tagjai: Csonka Radimetzky Feodora, Kovács Vilma, Krikay-Barbaro Emma, Ludvig Hermin, Marosi Mór, Mészáros Jozefa, Nováki Bertalan, Obrutzky-Kutasy Emilia, dr. Tóth János, Zombori Mészáros Julianna. Hitoktatók: Vesenauer János, Varga Pál, Thomay József, Löw Immánuel.

3. A szombathelyi áll. segélyezett polgári leányiskola ötödik értesítője az 1880—1. tanévről. Szerkeszté Pálffy Boldizsár, igazgató. — Értekezés e cimen: «A magyar irodalom fejlődéséről, különös tekintettel azon okokra és művekre, melyek a fejlődés stádiumát előkészítették», Ballagi Máriától. Az iskolának (IV osztályában) összesen csak *76 növendéke* volt. a) *Vallásra nézve:* róm. kath. 33, Mózes vall. 44, ágostai hitv. 4; 6) *nemzetiségre nézve:* magyar 65, magyar német 16; c) *a szülők poly. állására nézve:* értelmiségi 28, földbirtokos, bérlő 3, kereskedő s iparos 38, magán tisztviselő 3, személyes szolgálatot tevő 9; d) *előmenetelökre nézve:* haladók 69, ismétlők 9-en; e) *illetőségre nézve:* szombathely-városi 40, vasmegyei 24, más megyéből 17. — *Tantestület:* Pálffy Boldizsár, ig.; Ballagi Mária, Hoffmann Amelie, Kazal Aranka, Küttel Kornélia, Somogyi Lajos, dr. Stier József, — a két utóbbi hitoktató. — Közölve vannak a tanterv s az intézet gyűjteményeinek részletes jegyzéke.

4. A Budapest fővárosi II. kerületi közs. nyilv. poly. leányiskola hatodik tudósitványa az 1880—81. tanév végén. Szerkesztette dr. Bohus Rezső, igazgató. — Közölve van bőven a tananyag részletezése, a növendékek név- és érdemsorozata; az iskola gyűjteményeiről ellenben nincs tudósítás.—Az első két osztály párhuzamos volt s így a tanítás összesen hat osztályban volt. *Növendékek létszáma 280.* Ezek: a) *Születéshely szerint:* budapesti 192, vidéki 97, ausztriai 12; b) *vallás szerint:* róm. kath. 217,

gör. kath. 4, helvét hitv. 13, ágostai hitv. 21, izraelita 46; c) *nyelvismeret szerint:* magyar 117, magyar-német 118, német-magyar 66; d) *a szülők polg. állása szerint:* értelmiségi 138, őstermelő 2, kereskedő 37, iparos 33, magán-tisztviselő 14, személyes szolgálattevő 44, magánzó 33. — Díjmentesek voltak 99-en 594 ft. értékig; segélyzésben részesültek 40-en 350 frt. értékig. *Tanári testület:* dr. Bohus Rezső, igazgató; dr. Kemény Ferencz, özv. Koncság-Igó Ida, Löszhinger Zsigmond, Lubich Etel, Perényi Márton, br. Pongrácz Irma, Póra Ferencz, Szautner János Zs., Tausz Ferencz.

5. A pápai államilag segélyzett polgári leányiskola hatodik értesítője az 1880—81. tanév végén. Szerkeszté Bánfi János, igazgató. — Igazgató panaszkodik a helyiség célszerűtlen volta s a felszerelés elégtelensége miatt. — Volt összesen *106 növendéke.* (1877-ben még csak 66.) a) *Vallás szerint:* róm. kath. 19, helv. hitv. 3, ágostai hitv. 3, izraelita 81; b) *születéshely szerint:* pápai 76, vidéki 26, ausztriai 4; c) *a szülők polg. állása szerint:* kereskedő 56, magánzó 15, iparos 15, értelmiségi 19. — *Tanári testület:* Bánfi János, igazgató; Aingler Erzsébet, dr. Boener Salamon, Csekő Gusztáv, Edelényi Szabó Lajos, Goldberg Jakab, György Etelka, Gyurátz Ferencz, Harrach Adél, Henz Dávid, Kiss Gábor, Néger Ágoston, Tóth Dánielné.

6. A balassa-gyarmati áll. segélyzett polg. fiu- és leányiskola hatodik évi értesítője, az 1880—1. tanévről. Közli: Tomecsko Nándor, igazgató. — A VI. oszt. polg. fiu-, és II. oszt. polg. leányiskola közös igazgatás alatt áll. Az igen gondos összeállításu füzet közli bőven a lefolyt isk. év történetét, az iskola jótevőinek adományait, a tanszerek, egyéb gyűjtemények évi gyarapodását, a tananyag részletezését osztályonként s a növendékek érdemsorozatát. — Mi csak a leányiskolára vonatkozó adatokat vesszük ki belőle. — A két osztályba járt összesen *47 növendék:* kik közül: a) *vallás szerint:* róm. kath. 13, ágostai hitv. 3, izraelita 31; b) *nyelvre nézve:* magyar 13, magyar-német 22, magyar-tót 4, magyar-szerb 8; c) a *szülők polg. állása szerint:* értelmiségi 11, földbirtokos és bérlő 7, kereskedő 13, iparos 16; d) *előmenetelökre nézve:* haladók 46, ismétlő 1. — A polg. leányiskola tanítónői: Bánhidy Mária, Márkus Gizella.

7. A modor-városi áll. segélyzett nyilv. polg. fiu- és leányiskola hatodik évi értesítője az 1880—1. tanév végén. Közzé teszi: Baltzár Ágoston. — Az értesítő a jelen évivel együtt adja a mult évi adatokat is. — A négy osztályu fiuiskola és két osztályu leányiskola közös igazgatás alatt áll. — A két leányosztályban volt *14 növendék.* a) *Vallásra nézve:* róm. kath. 9, ág. ev. 3, izraelita 2; b) *nemzetiségre nézve:* magyar 4, német 9, tót 1; c) *illetőség szerint:* helybeli 5, vidéki 7, külföldi 2. — Tandíjmentes 4. — Bresztyánszky Eugenia tanította a két leányosztályban az összes tárgyakat, kivévén a rajzot, éneket és tornát.

(Folyt. következik.)

GYAKORLATI TANÍTÁSOK

AZ ÉNEKTANÍTÁS KÖRÉBŐL, A NÉPISKOLA ALSÓ OSZTÁLYAIBAN.

Utasítás a KAPI GYULA által írt *Dalkönyvecskéhez.*

Elemzések és gyakorlatok.

Az e füzetben foglalt s a népiskola három alsó osztályának szánt dalok hallás szerint gyakorlandók be. A megválasztásnál, a nélkül, hogy a szakaszok által feltüntetett *zenei* sorrendet teljesen elhanyagolnók, mindenek előtt a dal *tartalma, értelme* veendő tekintetbe. Kettős hatása van az éneknek, ha *alkalmilag,* valamely körülmény által indíttatva, bizonyos érzéstől sugalmaztatva zendül meg.

Azonban azon gépies jártasság, mit a dalok hallás szerinti betanítása nyújthat, zenei tekintetben nem képezi a népiskolai énekoktatásnak utolsó czélját. Valamint helytelen eljárás a gyermeket azonnal kótákkal fogadni, szakadatlanúl a zene elméletével gyötörni, hogy az örökös «énektan» mellett alig jut valamire való énekeléshez: épen úgy hibázunk akkor is, ha a puszta hallás szerinti dal-énekeltetéssel befejezettnek tekintjük teendőnket. Ott nélkülözzük az éneknek nemesítő, szívképző hatását, a minél fogva pedig épen tantárgya lett az a népiskolának; itt hiányzik azon öntudatosság, mire csak némi továbbképzésnél is támaszkodni lehetne. *Dal-éneltetés s zenei elmélet egymást kísérve jőjjenek elő;* de, a pedagogiának a szemléltetésről szóló szabálya értelmében, az énekoktatástól is el kell várnunk azt, hogy *a dal,*

a gyermek e zenei beszéde előrebocsáttassék, s az elmélet, a zenei irás és olvasás amabból származtatva adassék elő.

A következő sorok azon anyagot foglalják magukban, mely az ily *származtató* énektanitásnak, a *gyermek-dal módszeres feldolgozásának* eredményét képezheti. Az analysis meg van toldva mindenütt a tulajdonképeni czéllal, a synthesissel, az elemzés eredményét felhasználó kótaolvasási gyakorlatokkal.

Nem szabhatunk időt arra nézve, hogy az itt következő zenei elemzések mikor vétessenek elő, legfeljebb annyit mondhatunk csak ki, hogy azok, mint előkészítői a 4-ik tanévvel kezdődő rendszeresebb énekoktatásnak, lehetőleg a 3-ik évfolyamnak képezzék tananyagát, a mi ki nem zárja azt, hogy a könnyebb tételeket már az előbbeni években fel ne használjuk, s alkalomadtán ne igyekezzünk az éneket öntudatosabbá tenni afféle általános kérdésekkel s megjegyzésekkel, hogy «melyik sorban énekeljük hosszabban a szótagokat, melyikben rövidebben? az első sorban melyik szótag (hányadik hang) leghosszabb? merre viszszük a második sor hangjait, fölfelé vagy lefelé? mely sorok hangzanak egészen egyformán? stb. stb.»

Megjegyzendő még, hogy itt *csakis anyagot* nyújtunk, a tanító dolga leend azt a gyermek szájaize szerint elkészíteni, kibővítve *fejtegető kérdésekre bontani.*

1. §. Beszéd, ének; szótag, hang.

A mit az eltévedt méhecskéről (a nyalka csikóról, a korhely Jancsiról stb.) énekeltünk, *az dal.* A mit *elénekeltünk*, azt *elmondani* is lehet, de akkor csak *szavait* (szótagjait) halljuk a dalnak; hegedűn is el lehet játszani azt, de akkor csak a *dallam* száll fülünkbe. Az éneknél a szó, a *beszéd* egyesül a *dallammal*, a *szótag* a *hanggal.* Melyek a «Kis honvédek» első sorában a szótagok? melyek a hangok? énekeljétek «lá» szótagokkal! * Hány hangja van az első sornak?

* A szövegnek «lá»-val való felcserélését már előbb is kell gyakorolni.

2. §. Együtéses, kétütéses hang.

Hány szótag van a «Nyalka csikó» első sorában? * A másodikban? Énekeljük az első sor 7 hangját «lá»-val s jobb kezünket mozgassuk úgy, hogy a szótag kimondásánál kezünk épen leessék! Hány ütés esett az első sor 7 hangjára? Tegyük meg azt a 7 ütést éneklés nélkül, de számítva s arra ügyelve, hogy az ütések teljesen egyformák, egyenletesek legyenek! Ezentúl énekünket rendesen ily ütésekkel fogjuk kisérni. ** Énekeljük ily ütések mellett a dal második sorát! Itt is egy ütés esik mindegyik hangra? Hol vannak a hosszabb hangok? Hány ütés esik azokra? Tehát vannak *együtéses* s *kétütéses* hangok. A «zöldül a lomb» kezdetű dalban még hosszabb, *négyütéses* hang is van. Keressétek meg! «Nagy ez a föld»-ben is van. Hol? Miféle hangok vannak a «Kis honvéd» czímű dalban? Énekeljétek ezen 3 szótagot «lá, lá, lá» (táblára irandó!) csupa négyütéses, csupa kétütéses stb. hangokkal! Az elsőt két-, a többit együtésessel! stb. stb.

3. §. Hangjegyek.

A beszéd hangjait betűkkel teszszük láthatókká. Láthatóvá tehető az ének hangja is; az egy-, két- s négyütéses hangot jegygyel is kifejezhetjük. Az ily jegyet *hangjegynek, kótának* nevezzük. Az együtéses hang jegye: 𝅗𝅥, a kétütéses-é; 𝅝, a négyütéses-é. E jegyeket a szótagok hegyé szoktuk írni a szerint, a mint azokra 1, 2 vagy 4 ütés esett. «Mennek a vitézek» szótagjai fölé tehát így írjuk a kótákat:

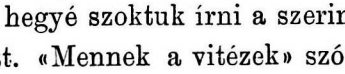

Írjátok a többi sorok fölé is a megfelelő kótákat! Írjátok «A huszárok» czímű dal sorai fölé! ***

* Megelőzőleg jó elénekeltetni, ha kell, soronként.

** A gyorsabban vett (csak a kéz fejével, vagy néhány újjal jelölt) «le-fel» képezzen itt a szokástól eltérőleg egyelőre *egy* ütést.

*** Csendes foglalkozásúl adható gyakorlatok, (természetesen már előbb történt elemzés alapján.

Énekeljétek e négy szótagot: «lá, lá, lá, lá» a következő kóták szerint:

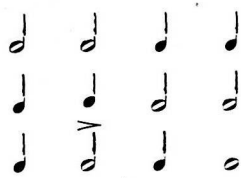

stb.

4. §. Szünet és szünetjegy.

Énekeljük ütésekkel a «Nyalka csikó» című dalt! Az első sorra nem énekeljük nyomban a másodikat, a két sor között egy kis *szünetet* tartunk; e szünetet is számba veszszük, s megjelölésére külön jegyet használunk, melyet azon szótag kótája után szoktunk írni, mely után kissé megállunk. A szünetelés jegyét *szünetjegynek* hívjuk s így írjuk: 𝄽. Hány ütés esik a «Nyalka csikó»-nál előforduló szünetre? Hogyan nevezhetjük tehát? Hogyan írandók e szerint a «Nyalka csikó» sorai?

Énekeljétek e 3 szótagot: «lá, lá, lá» a következő hang- s szünetjegyek szerint:

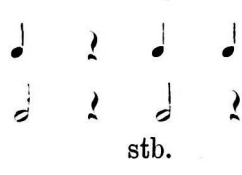

stb.

5. §. Ütem.

A tanító erősebb hangsúlyozással elénekelteti «A kis honvéd» című dalt s miután a szótagok hosszúságának megfelelő kótákat a táblára írta, felkeresteti soronként az erősebben hangsúlyozott szótagokat s megjelöli azokat azáltal, hogy elejbök egy-egy vonalkát húz. Hány részre van osztva mindegyik sor a vonalkák segítségével? Egy-egy ilyen hangsúlylyal kezdődő rész *ütemnek* neveztetik. Hány ütést tehetünk mindegyik ütemben? Hogy az ütemekre egyformán négy ütés esik, azt meg szoktuk

jelölni, és pedig úgy, hogy az első kóta elé kiírjuk a négyes számot. «A kis honvéd» című dalt e szerint így írjuk:

Énekeljétek «lá» szótaggal a következő ütemeket:

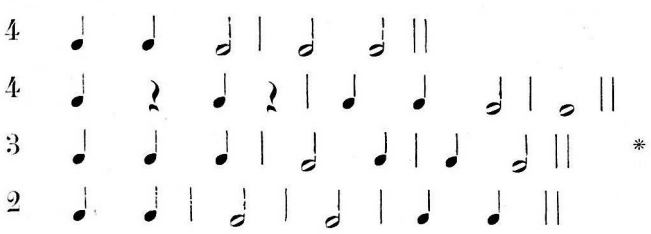

stb.

6. §. A hang magassága, a hanglétra első és második foka.

(«A galambkához» című dal elemzése s kótákkal való megjelölése után:) Hány szótag van az első ütemben? Énekeljük a két elsőt! a másik kettőt! A «fehér» s «galamb» szónak egyforma kótái vannak, mégis egyformán hangzanak-e? Ha a «galamb» teljesen egyenlő volna a «fehér»-rel, akkor úgyebár így énekelnők! (A tanító egy fokon énekeli: «fehér galamb»). Pedig mi hogyan énekeljük? azaz mit teszünk a «galamb» szóval? Elhagyjuk a «fehér» magasságát s egy fokkal feljebb megyünk. E szerint az első ütem 4 hangja közül a két első mélyebben (az 1. fokon), a két utolsó magasabban (a 2. fokon) szól; s ha e különbséget a kótákkal is ki akarjuk fejezni, a «galamb» szó felett lévő kótákat magasabbra kell írnunk, így:

Énekeljétek az 1. s 2. fokot egy-egy «lá»-val! Egy kétfokú létrát rajzolok a táblára, énekeljétek a «lá»-t azon fokon, melyre mutatok!

* Hogy az ütések száma egy ütemben 2 vagy 3 is lehet, arra már itt, gyakorlat mellett, lehet figyelmeztetni a gyermeket *kettes*, *hármas*, *négyes* ütem. Az utóbbit mindig mint alap, — mint teljes ütemet tüntessük fel.

Énekeljétek ütésekkel még a következőket:

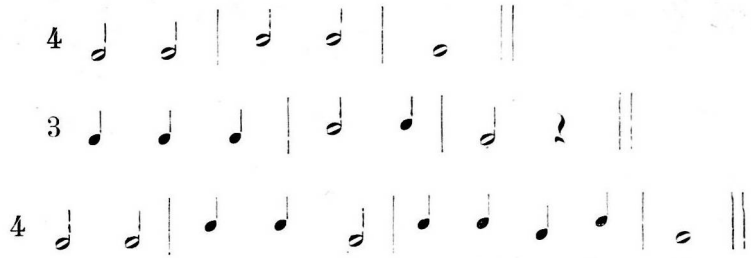

Ilyen írásmód mellett azonban nehéz hirtelen felismerni az egyes fokokat, s könnyen megeshetik, hogy 2. foknak nézzük az elsőt s megfordítva. Hogy tehát az egy fokon levő kóták mindig egy vonalba essenek, előre meghúzunk egy hosszú vonalt s az első fokú kótákat a vonalra, a másod-fokúakat a fölé írjuk. Fentebbi gyakorlatokat e szerint helyesebben így írjuk:

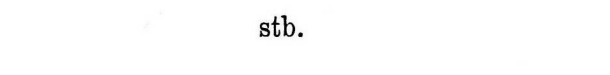

stb.

7. §. A hanglétra harmadik foka.

Elemzésül szintén a «Galambkához» című dal szolgálhat. A növendék megtalálván a 2. ütemben a 3. fokot, keresse fel a második sorban is. Míg az osztály lassan énekel, mutassa meg valamelyik növendék a táblára rajzolt 3 fokú létrán mindegyik szótagnál a megfelelő fokot. — A 3. fokot kifejező kótát természetesen magasabbra kell írnunk, mint a másod-fokúakat írtuk; de hogy azokat ezekkel össze ne zavarjuk, új vonást húzunk a 2. fokúak fölé, s a 3. fokúakat arra írjuk, *míg az első fokúak vonalát csak akkor jelöljük meg rövidke vonásokkal, a midőn egy-egy első-fokú kóta épen előfordul.*

«A galambkához« című dalt e szerint így kell írnunk:

stb.

A táblára rajzolt háromfokú létrán úgy találtatjuk itt is a hangot, mint a két első foknál tettük.

Gyakorlatok (G-ből):

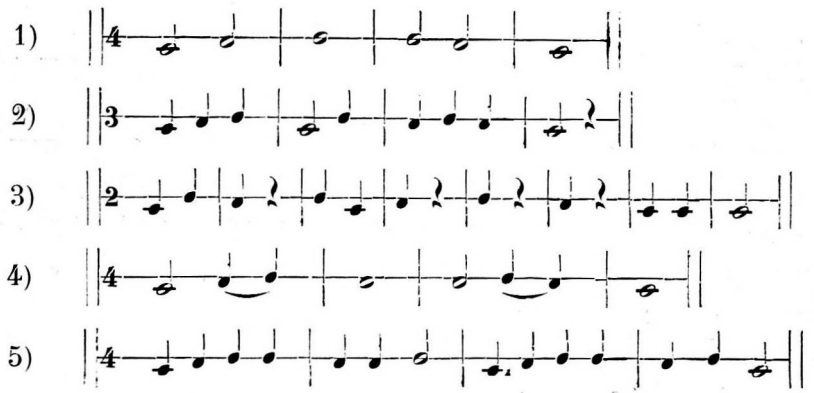

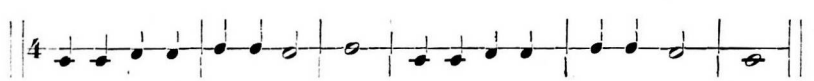

8. §. A hanglétra negyedik foka.

A 4. fok bemutatására legalkalmasabb a «Huszárok» című dal. Az elemzést kövesse itt is, mint minden következő fokon, a dal lassabb éneklése mellett az egyes lépcsőknek megjelölése a

* Jól teszi a tanító, ha itt s a következő gyakorlatoknál meghúzza mind a két vonalt, s a gyermek szeme láttára töröli ki az elsőt ott, a hol nincs rá szükség.

* Hogy egy szótagra több hangot is lehet énekelni, s hogy ez eljárást hogyan fejezzük ki, arra *itt* figyelmeztesse a tanító a növendéket.

táblára rajzolt létrán, azután hangtaláló gyakorlatok ugyanazon. A létra fokaival már itt fel lehet tüntetni azt, hogy a 3. lépcső után kisebb az emelkedés, mint a többinél.

Gyakorlatok (G-ből):

8)

9)

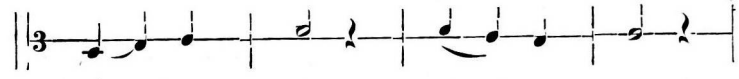

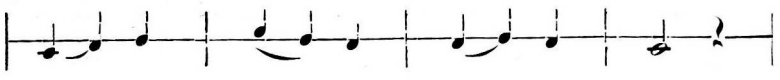

10)

11)

Ván-dor út-ra tért a ma - dár, kö-dös, bo-rus

a lát - ha - tár

Esti ima:

12)

Lel-kem, tes-tem pi-hen-ni vágy, ad-jon

Is - ten jó éj - sza - kát

Reggeli ima:

13)

Az éj - sza - ka már el-telt, ad-jon Is-ten jó reg-gelt.

9. §. A hanglétra ötödik és hatodik foka.

Elemzésül felvehető a «Szánkázás» című dal. A táblára ötilletőleg hat-fokú létrát rajzolunk s azt elemzés után hangmegjelölésre s hangtaláló gyakorlatokra úgy használjuk fel, mint

fentebb mondatott. A hangtaláltatásnál különös gondunk legyen a fokonkénti menetek mellett a harmad-közű ugrásokra.

Az ötödik s hatodik fok megjelölése szükségessé teszi egy új vonalnak a felvételét, de hogy a szem *korán hozzá szokjék az egész vonalrendszerhez,* azon figyelmeztetéssel, hogy lesznek dalaink, melyek még magasabbra is felemelkednek, *bemutatjuk az öt vonalt együtt,* úgy a mint azt a gyermek a táblának kótaírásra szánt oldalán vagy a kótapapiroson már gyakran láthatta. Gyenge krétavonással megjelölhetjük azon helyet is, a hová az első-fokú kótákat fogjuk írni. Megemlíthetjük azt is, hogy a szokásos öt vonal helyett azért nem húznak 6 teljes vonalt, mert nehéz volna hamarjában kitalálni, hogy a kóta melyik vonalon, vagy melyik vonal felett van.

Gyakorlatok (F-ből):

14)

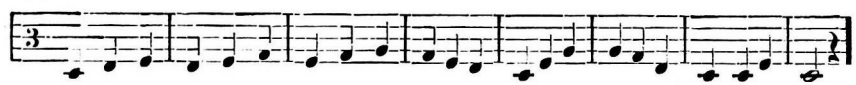

15)

16)

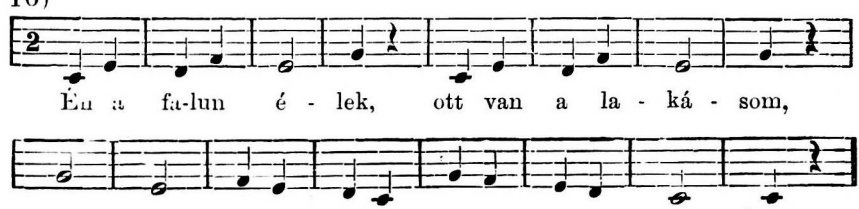

17)

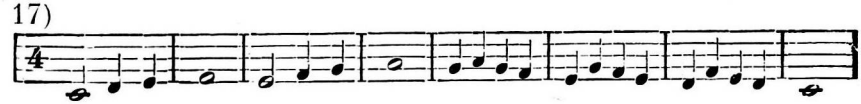

18)

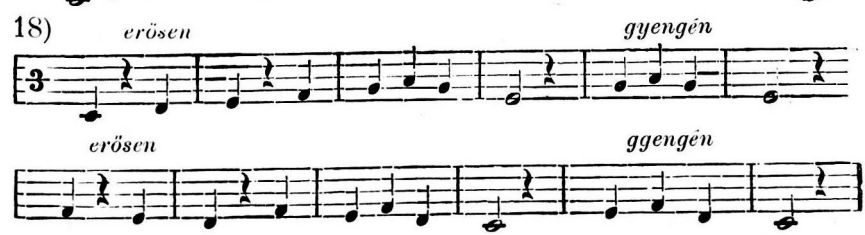

19)

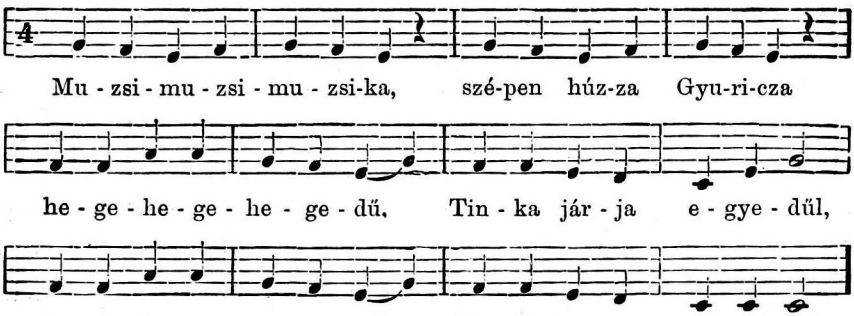

20)

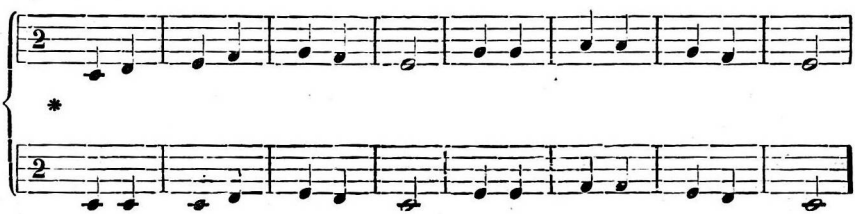

21)

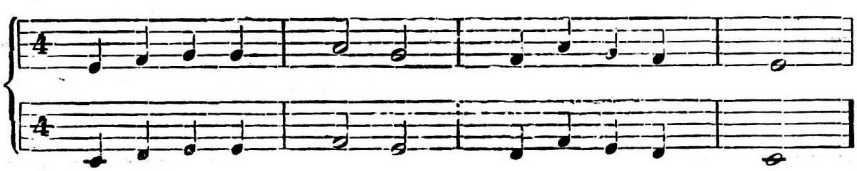

22) **

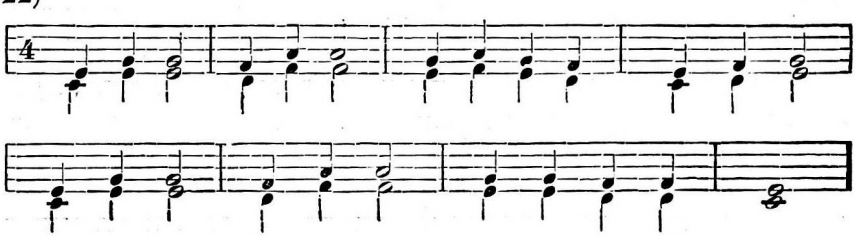

További egy-szólamú hangolvasási gyakorlatokul fel lehet venni, az itt feltüntetett módon a táblára írva, a II. szakaszból azon dur-skálából menő gyermekdalokat, melyekben pontozott

* A két szólamot felváltva énekelje mindegyik csapat.

** A növendéket figyelmeztetnünk kell, hogy a kétszólamú dalokat s gyakorlatokat így is szokták írni.

kóták még elő nem fordulnak, s melyek hallás szerint még be nem taníttattak.

10. §. Háromütéses hang.

Egyenletes ütések mellett elénekeltetjük az «Eltévedt méhecske» első sorát, különösen figyelmeztetve a növendékeket a «méh» szóra. E szótagra három ütés esik. A három ütéssel biró hangokat így fejezzük ki: Írjuk le kótákkal az egész dalt! Ilyen pontozott kóta jön a sorok végére is.

A második részt ismételni szokás, hogyan jelöljük meg azt? Gyakorlatok (F-ből):

23)

24)

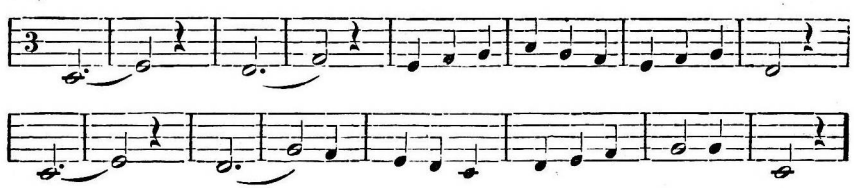

25)

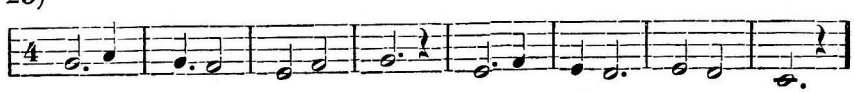

11. §. A kótáknak értékük szerinte elnevezése.

Eddig ezen kótákkal ismerkedtünk meg: 𝅝 𝅗𝅥. 𝅗𝅥 ♩ közülök a négyütéses egymaga betölti *egészen* a négyes utemet, azért nevezzük *egész kótának;* a kétütéses csak *félig* tölti be, s csak fél annyit ér, mint az előbbeni, azért *fél kótának* hívjuk; az együtésesből négy kell a négyes ütem betöltésére, egy ilyen kóta az ütemnek csak $^1/_4$ részét foglalja el, azért *negyed kótának* nevezzük; hányad részét tölti be az ütemnek a háromütéses hang? hogyan nevezhetnénk tehát? rendesen azonban csak *pontozott fél kótának* hívják.

12. §. Nyolczad-kóta.

Elénekeltetjük «A kis huszárnak való» című dal első sorát. Ütések nélkül is kivehetjük, hogy a 4 első hang hosszabb, mint a 4 következő. Ha most ütésekkel úgy énekeltetjük, hogy a 4 első hangra egy-egy ütés essék, a következőkből kettőre fog egy ütés esni, azaz külön hang jön a „*le*“-re is, a „*fel*“-re is. Az ilyen rövid hang tehát csak fél annyit ér, mint az együtéses hang. A neki megfelelő kótát így írjuk: ♪

Hány ilyen kóta ér annyit, mint a negyed? mint a fél? mint az egész? a négyes ütembe hány térne bele? Innen nevezik *nyolczad kótának*. Írjuk le kettős ütemben «A kis huszárnak-való» című dal első sorát! Az utolsó hang együtéses! A második sor teljesen megegyezik az elsővel. A következő kóták nyolczadok lesznek; meddig? Minő kótákkal írjuk a két következőt? Az öt utolsó kóta közül melyek lesznek nyolczadok?

Gyakorlatok (F-ből):

26)

27)

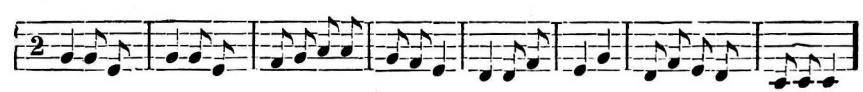

28) *

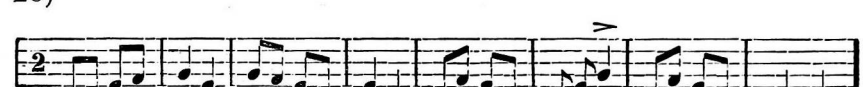

29) **

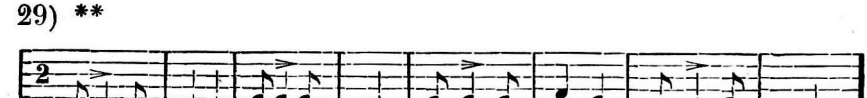

* A nyolczadokat akkor írjuk így, ha több egymásmellett levőre *egy* szótag jön.

* Nem árt kezdetben így írni: ♪ ♫ ♪

30) Oszi dal (Alsó szólam a 40. dalhoz).

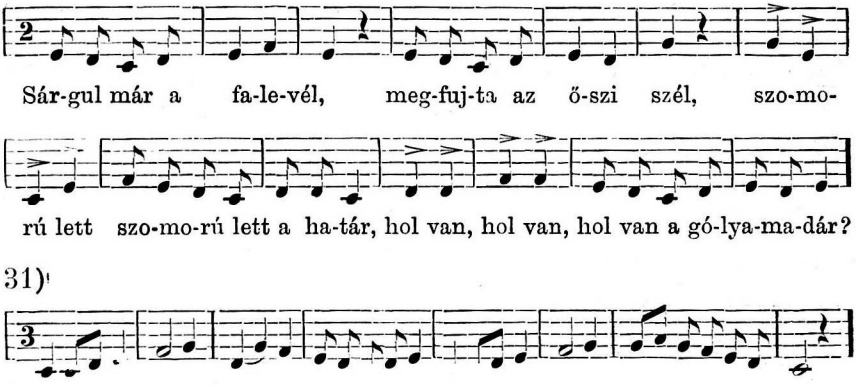

31)

További gyakorlatul szolgálhat, ha már be nem taníttatott, a 19., 20. s 22. dal.

13. §. A hanglétra 7. és 8. foka.

Az elemzés tárgyát képezheti «A fürjecske» című dal. A táblára 8 fokkal biró létrát rajzolunk, melynek első s 5. foka erősebb vonással van megjelölve, mint a többi. A 3. s 4. valamint a 7. s 8. fok között a távolság fél akkora legyen mint a többinél.

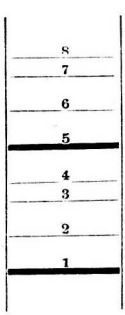

E hanglétrát úgy használjuk fel lassú éneklés mellett a dal hangfokainak megjelöltetésére s hangtaláló gyakorlatokra, mint a többi fokoknál történt. A hangtaláltatásnál itt is különös gondunk legyen a fokozatos menetek mellett a harmad-közű ugrásokra, valamint a fő akkord hangjaira.

Gyakorlatok (D-ből):

32)

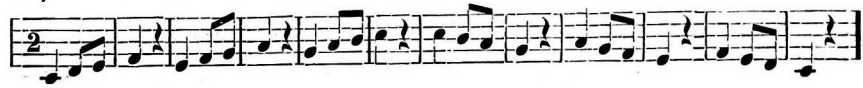

33)

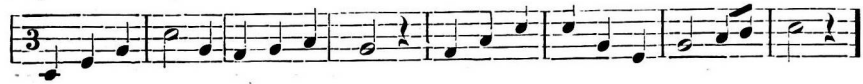

34)

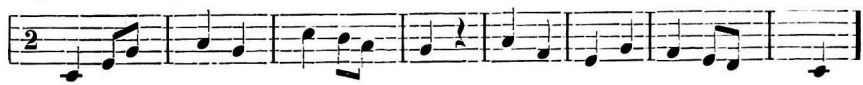

35)

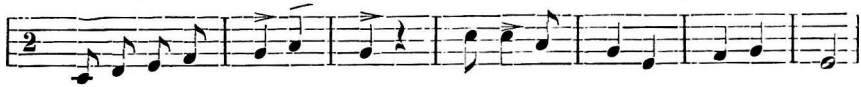

Szedj il-la-tos vi - rá - got, míg tart a szép nyár, a szép nyár,

be-csüld meg az ó - rá - kat: az i - dő el-jár, el - el - jár.

36)

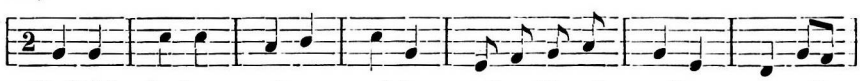

Nyilj ki ked-ves ró-zsa - szá-lom, vi-ru-lá-sod a-lig a - lig

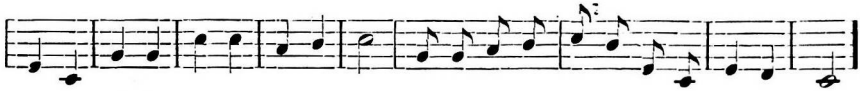

vá-rom, kel-le-me-tes szép-sé-ged é-ke-sít-se, é-ke-sít-se ker-te-met.

37)

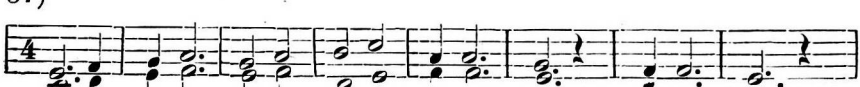

A fa - le-vél ké-ső ősz-szel be sár - ga, be sár - ga.

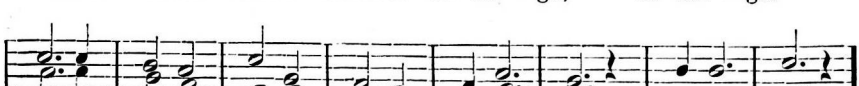

é-pen mint a le-me - nő nap su - gá - ra, su - gá - ra.

14. §. A hanglétra kibővítése.

(Táblára rajzoljuk a teljes hanglétrát, s a fokokra mutatva elénekeltetjük sorban a hangokat.) A 8. fokkal befejeztük a létrát s ha énekünk a 8. fokon túl feljebb menne, vagy az elsőn alul lejebb szállna, új létrával kellene fenn vagy lenn a régit megtoldani. E megtoldás úgy történik, hogy a régi létra 8. foka az új felső létra első fokává, s a régi létra első foka az új alsó létra 8-ik fokává lesz.

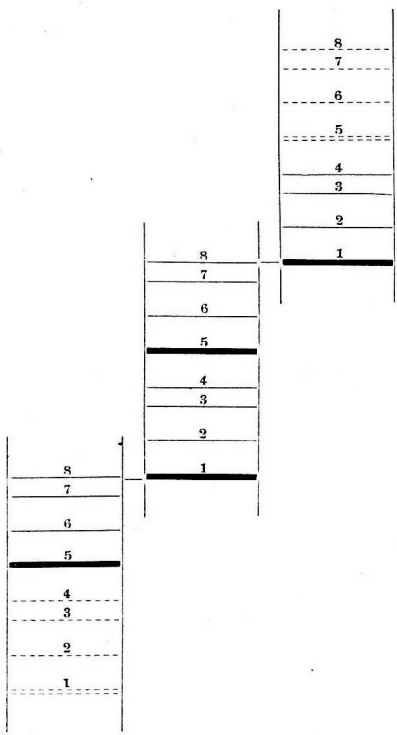

A 8. fokot azért tekinthetjük új első foknak, mert hangzás tekintetében megegyezik az első fokkal. Próbáljuk csak meg! Azért ha a régi létrát elhagyva, a felsőre vagy az alsóra megyünk át, új nehézségekkel nem fogunk találkozni; azonban miután az emberi hang nem épen nagyterjedelmű, a felső s alsó létránál csak mintegy 4 fokot veszünk igénybe, épen nem terjeszkedünk ki azon fokokra, melyek az ábrán pontokkal vannak megjelölve.

A felső létra első fokának megfelelő kótát oda írjuk, a hová a 8. fok kótáját írtuk. Hová jön az új második, harmadik s negyedik fok? Hová írjuk az alsó létra 8. fokát? Miután a 7. fok kótáját lejebb kell írnunk, az a rövid vonás alá kerül. A 6. fokú kótát még lejebb írjuk: a régi rövid vonás alá új vonalkát húzunk s a 6. fokú kóta arra jön. Hová írjuk az 5. foknak megfelelő kótát? A régi hanglétra kótáit e szerint fenn és lenn így toldjuk meg:

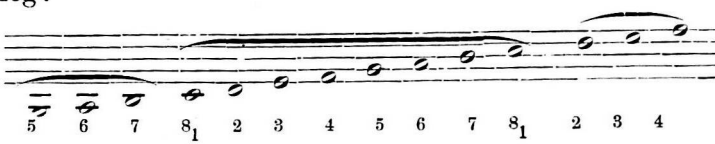

Lassúbb dal-énekelés mellett a megtoldott hanglétrán is megjelöltetjük azon dalok fokait, melyek a IV. szakaszban vannak; azonban elemzés után csendes foglalkozásképen csak a következőket írathatjuk le: 40., 41., 42. s 44.

A hangtaláló gyakorlatoknál nem szabad egy hangnemből az egész bemutatott hangterjedelmet felölelni. A középső létrát fenn és lenn egy fokkal megtoldva vehetjük *D*-ből, a felső létra felét a középső felével *B*-ből, az alsó létra felét a középső felével *F*-ből. A fokozatos menetek, a harmadközű ugrások s az akkord hangjainak gyakorlása most is a fő teendőnk legyen.

Gyakorlatok:

38) F-ből

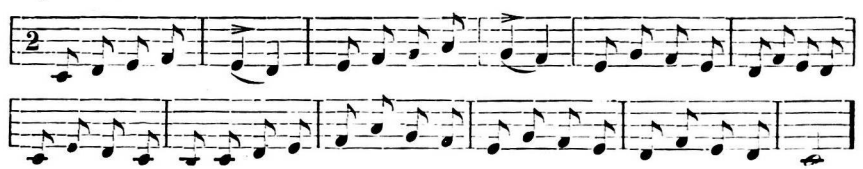

39) F-ből

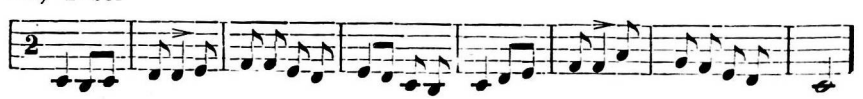

40) D-ből

41) F-ből

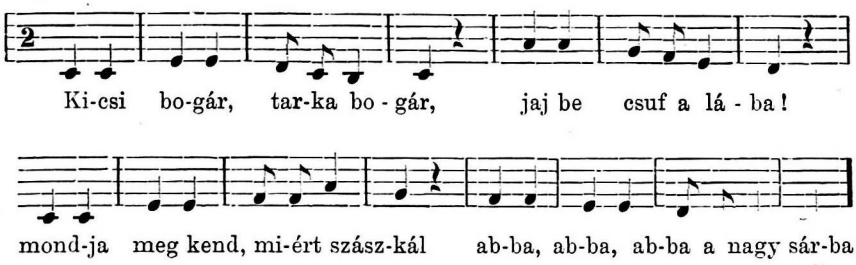

További gyakorlatokul szolgálhatnak, ha még hallás szerint be nem taníttattak, a következő dalok alsó szólamai: 6., 8., 9., 12., 13., 14., 20., 21., 22., 23., 25., 27., 28., 29. stb.

15. §. **Pontozott negyed-kóta.**

Hány ütés esik a fél-kótára (𝅗𝅥 ? Hány esik rá, ha pontozva van (𝅗𝅥.)? A pont tehát hány ütést ér? Az 1 hányad része a 2-nek? E szerint a pont a kóta értékét felével nagyobbítja; a hangot hosszúságának felével tovább nyújtjuk. 𝅗𝅥. tehát = 𝅗𝅥 ♩

Hány ütés esik a negyed-kótára (♩)? Mivel volna egyenlő a pontozott negyed-kóta? (♩ ♪) De e kettős kótára ♩ ♪ hány ütés esik? (1 teljes: „*le-fel*“, és 1 fél: „*le*“) E szerint a pontozott negyed kótára egy teljes és egy fél ütés esik. Betölti-e a pontozott negyed a kettős ütemet? Mennyi hiányzik még?

A «Téli dal»-ban vannak ily pontozott negyedek? Melyik sorban? hányadik ütemben?

Gyakorlatok:

42) (F-ből)

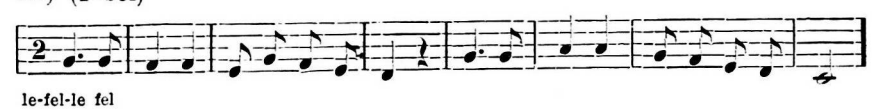

43) (D-ből)

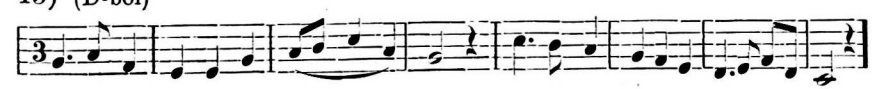

44) Reggeli fohász (D-ből)

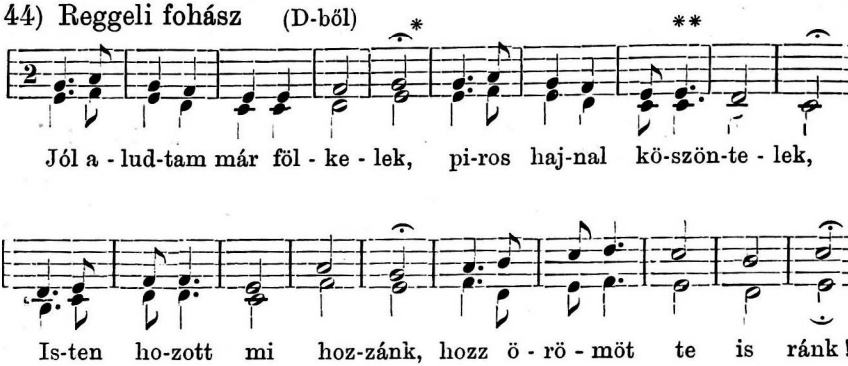

16. §. **Dur és moll hanglétra.**

Énekeljük el a hanglétra 4 első fokát. E négy fok nincs egyforma távolságra egymástól, az egyik közülök közelebb esik alsó szomszédjához, mint a többi a magukéhoz; keressük ki, melyik? Nézzük a hangok közti távolságokat egyenként, énekeljük lassan: 1—2, 2—3, 3—4! A kisebb hangemelkedés a 3. s 4. fok között van meg; azért rajzoltuk már kezdet óta így a létra négy első fokát:

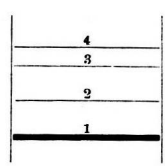

A hanglétra első felével megegyezik a másik fele, a négy felső foknál szintén megtaláljuk a kisebb hangtávolságot, és pedig ugyancsak a 3. fok után. E szerint a teljes hanglétra olyan, mintha két kisebb egyforma, négyfokú létrából volna összeállítva; azért rajzoljuk így a teljes hanglétrát:

* Mire való e jel?

** Figyelmeztessük a növendéket, hogy ezen rhythmus ♪ ♩. csak ennek a megfordítása: ♩. ♪

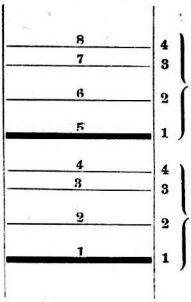

Az eddig megvizsgált dallamok hangjait kivétel nélkül megtaláltuk ezen hanglétrán vagy kibővítésén; vannak azonban oly dallamok is, melyeknek hangjai *más* hanglétra fokain járnak fel és le. Ez új hanglétra nem sokban különbözik a régitől; fokainak száma szintén nyolcz, de azok itt-ott más távolságban állanak egymástól. «Virágos mezőben» kezdetű dalunk az új hanglétra szerint megy; három első hangja a hanglétra három első fokán halad; nézzük, mennyiben tér el e 3 fok a régi 3 foktól? Énekeljük, mint szoktuk énekelni, a «virágos» szót! Megfelel-e e 3 hang a régi hanglétra 3 fokának? Hogyan van ez «lá»-val? Hogyan volna a szerint a «virágos» szó? pedig rendesen hogyan énekeljük? Tehát mi a különbség?* A 3. fok az új létránál *mélyebben* hangzik, közelebb áll a 2. fokhoz, mint a negyedikhez; az 1. 2. s ha a dalt tovább énekeljük, látjuk, hogy a 4. fok is marad a régi helyen. E szerint az új hanglétra első fele a régi hanglétra első feléhez így viszonylik:

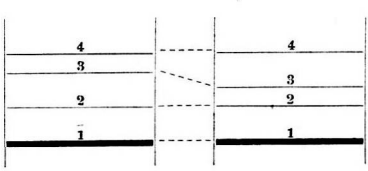

A régi hanglétra teljes megalakulásánál azt láttuk, hogy hangtávolság tekintetében az 5. foktól kezdve csak a 4 első fok ismétlődik; ez ismétlődést megtaláljuk az új hanglétránál is,

* E kérdés felvetése előtt nem árt a két menetet egybe vetve hegedűn is eljátszani.

csakhogy nem az ötödik, hanem *negyedik fokon* kezdve, azon fokon, melylyel a hanglétra első fele végződik. Az egész hanglétra befejezését azért itt is a 8. fok képezi. A két hanglétra egymástól különbözőleg, tehát következőleg fog megalakulni:

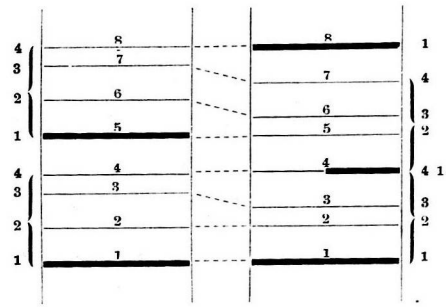

Énekeljük az új hanglétra két részét külön, megtoldva a 8. fokkal (1 2 3 4, 4 5 6 7, 8.)! Visszafelé előrebocsátjuk a 8. fokot, azután veszszük egyenként a két részt (8, 7 6 5 4, 4 3 2 1).

Ha a két hanglétrát összehasonlítjuk egymással, azt látjuk, hogy a 8 fok közül 5 összeesik, 3 nem esik össze. E három fok, t. i. a 3. 6. és 7., az új hanglétránál mélyebb, mintha a régi hanglétrának említett három foka *lejebb szállt* volna.

A dalkészítők, kótaírók az által különböztetik meg az új hanglétrát a régitől, hogy azt „*moll*“ hanglétrának, ezt „*dur*“ hanglétrának nevezik. A moll hanglétra fokait különben úgy írják, mint a dur hanglétra fokait, csak a 3. 6. s 7. fok kótája elé teszik azt a jegyet, mely a leszállítást fejezi ki, a *leszállító jegyet* (♭). A moll hanglétra 8 fokát kótákkal tehát így jelöljük meg:

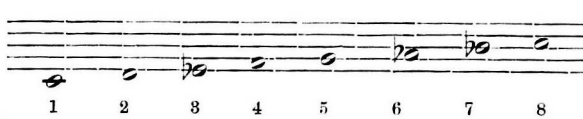

Énekeljük el ütésekkel «A czicza meg az egérke» című dal első sorát! Mely fokok fordulnak elő benne? Írjuk le kettős ütemben! Énekeljük a második sort! Minő fokok vannak ott? Írjuk le! stb. stb.

Efféle elemzésül felvehető még a 34., 35., 36., 46., 47., 48. s 49. dal.

A hangtalálási gyakorlatoknál itt is a fokozatos menetekre, az akkord hangjaira s a harmadközű ugrásokra szorítkozzunk.

Gyakorlatok:

45)

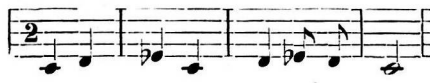

46)

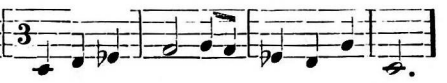

47)

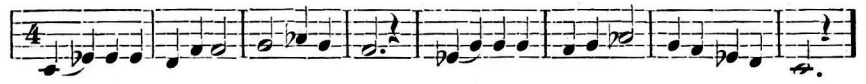

48)

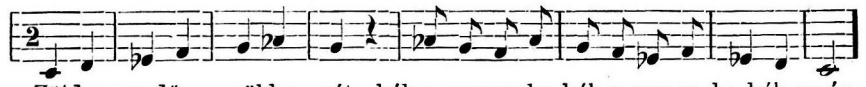

Zöld az er-dő, zöld a rét, kék a cser-mely, kék a cser-mely, kék az ég.

49)

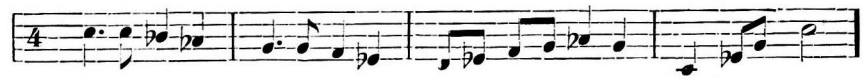

50)

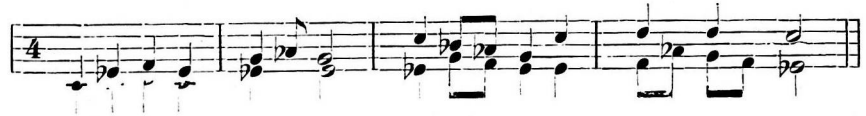

* A leszállító jegyet ily esetben csak egyszer teszszük ki.

VEGYESEK.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium költségvetése 1882-re. 1881-re négy millió hétszázezret tett ki; a jövő évre mintegy 330,000 frtnyi emelkedést tüntet fel. A többlet túlnyomó része a rendes kiadásokra esik, még pedig körülbelül 300,000 frttal, mely összeg részben a központi létszámban eszközlendő némi személyszaporításra, ezenkívül pedig 3 tanfelügyelő, 9 segédtanfelügyelői és két tollnoki állomás rendszeresítésére fog a tanügy fejlesztése érdekében elkerülhetlenül szükséges általánosabb felügyelet elérhetése érdekében fordíttatni. Mint a B. C. értesül, — a miniszter az állami népiskolák szaporítására is kiváló figyelmet fordít, e mellett azonban nem mellőzi az ifjúság magasabb kiképzésére szolgáló tanintézetek fejlesztését sem. A budapesti királyi tudományos egyetemre nevezetesen az eddiginél mintegy 50 ezer forinttal többet irányoz elő, miután az orvosi, valamint a bölcsészeti karnál két új tanszékre, valamint az orvosi karnál a tanársegédek, a mütő növendékek és gyakornokok számának szaporítására törekszik, míg a kolozsvári egyetemnél csak némi kisebb mérvű átalányok fölemelését czélozza. A József műegyetem költségvetési többlete az előirányzat szerint még 2000 frtra sem rug,miután ezen intézet jelenleg átalakulási stádiumában állván, egyenlőre nagyobb kiadásokat nem igényel. Az országos mintarajziskola és a rajztanárképezde ellenben mintegy 8000 frtnyi kiadás-többlettel van előirányozva, mely összegből a miniszterium egy új tanári állást rendszeresít, a művészi ösztöndijakat szaporítja; végül egy műterem lakbérére és fölszerelésére 2500 frtot präliminál.

Megyei tanszermúzeum. Az orsz. tanítói gyűlés IV-ik szakosztályának több tagja azon kérelmet intézte hozzám, hogy a megyei tanszermúzeumok miként való szervezése iránt egy terjedelmesebb utasítást tegyek közzé. Belátva e megtisztelő felhívás jogosúltságát, ez időszerint egy kimerítő útmutatás kidolgozásával foglalkozom, a melyben a többi között az eddig megjelent taneszközök és tanszerek czím és árjegyzékét is közzé teendem. Felkérem ennélfogva a t. kiadókat a népoktatás keretébe foglalható tárgyak és művek megbízható jegyzékét felhasználás végett hozzám legkésőbben f. é. november hó 1-éig beküldeni, miután «Népiskoláink felszerelése és a tanszermúzeumok» czímű művem még ez évben fog megjelenni. — Maradtam teljes tisztelettel. Kassán, 1881. évi szeptember hó 30-án. Dr. *Verédy Károly*, Abauj- és Tornamegyék kir. tanfelügyelője.

Tanitónői állomás. Tiborcz Ida, aradi tanítónő állásától visszalépett, helyére Balga Aranka hivatott meg, de mivel utóbbi időközben Túrócz-Sz.-Miklósra neveztetett ki, e hó végével távozni fog — ennek következtében f. év október 29-éig ez állásra pályázat fog hirdettetni.